

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ
ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Видається з 1997 р.

Виходить 4 рази на рік

ВІСНИК

АГРАРНОЇ НАУКИ ПРИЧОРНОМОР'Я

ВИПУСК 1 (52)

Економічні науки

Миколаїв – 2010

Науково-теоретичний фаховий журнал “**Вісник аграрної науки Причорномор’я**” Миколаївського державного аграрного університету.

Редкол.: В.С. Шебанін (гол. ред.) та ін. — Миколаїв, 2010.

Випуск 1(52)., Т.1. – 2010. – 259 с.

У збірнику висвітлено результати наукових досліджень з питань економіки, досліджуваних ученими, аспірантами, магістрами та студентами Миколаївського державного аграрного університету та інших навчальних закладів Міністерства аграрної політики України.

Рекомендовано до друку вченою радою Миколаївського державного аграрного університету. Протокол № 7 від 23.03.2010р.

Точка зору редколегії не завжди збігається з позицією авторів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

д.т.н., проф., чл.–кор. НААН України В.С. ШЕБАНІН

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

д.е.н, проф. І.І. ЧЕРВЕН,
к.е.н., доц. В.П. КЛОЧАН,
д.е.н., доц. В.І. ГАВРИШ,
д.с.-г.н., проф. В.В. ГАМАЮНОВА,
д.с.-г.н., доц. М.І. ГИЛЬ,
к.е.н., доц. Н.В. ПОТРИВАЄВА.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР:

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

д.е.н., доц. В.І. Гавриш,
д.е.н., доц. В.М. Ганганов,
д.е.н., проф. О.Д. Гудзинський,
д.е.н., проф. О.Ю. Єрмаков,
к.е.н., доц. В.П. Клочан,
д.е.н., проф. Л.О. Мармуль,
д.е.н., проф. М.П. Сахацький,
д.ю.н., проф. О.В. Скрипнюк,

д.е.н., проф. І.Н. Топіха,
д.е.н., проф. В.І. Топіха,
д.е.н, проф. І.І. Червен,
д.е.н., доц. О.В. Шебаніна,
д.е.н., проф. В.М. Яценко.

Адреса редколегії:

**54010, Миколаїв, вул. Паризької комуни, 9,
Миколаївський державний аграрний університет, тел. 34-41-72
www.mdau.mk.ua**

**Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ №6785 від 17.12.2002.**

**© Миколаївський державний
аграрний університет**

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

В.С. Шебанін, О.В. Шебаніна, І.О. Піюренко.

РЕТРОСПЕКТИВА ТРАНСФОРМАЦІЇ

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ОСНОВНІ
НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЇХ ЕФЕКТИВНОСТІ 3

Т.В. Демченко. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО
РОЗВИТКУ ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА – ПЕРШОЧЕРГОВЕ
ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВИ..... 14

І.І. Червен, І.І. Кузьома. ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНИХ
ВІДНОСИН ТА НАПРЯМИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ 23

І.Н.Топіха., Т.П. Шаповал. НАПРЯМИ І ПРІОРИТЕТИ
РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ..... 31

В.М. Ганганов. УМОВИ І ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ
І РОЗВИТКУ ЗЕРНОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ
ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ..... 37

В.І. Топіха, С.В. Білоусова. СУЧАСНІ
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ І НАПРЯМКИ
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
АГРОФОРМУВАНЬ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ..... 48

О.О. Шкільний. УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ..... 55

О.Ю. Єрмаков, Д.А. Соболєв. РОЗВИТОК ОПТОВИХ
РИНКІВ В УКРАЇНІ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО
ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ВИРОБНИКІВ..... 60

І.О. Соловйов. КОНТРОЛІНГ – ЗБУТ В ПІДСИСТЕМІ
МАРКЕТИНГ-ЛОГІСТИКИ 71

В.В. Дебров. МАЛИЙ БІЗНЕС ХЕРСОНЩИНИ: СТАН
ТА ПРОБЛЕМИ. 81

І.Т. Кіщак, І.П. Саварина. СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНО-ОРЕНДНИХ ВІДНОСИН
НА МИКОЛАЇВщині..... 89

В.Н. Парсяк, С.І.Білик. АГРАРНА РЕФОРМА: ОЧІКУВАННЯ, НАСЛІДКИ, ПЕРСПЕКТИВИ	96
Г.Є. Жуйков, О.М. Білоусов. ЕКОНОМІКО-ТЕХНОЛОГІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА РИНКУ СОЇ І СОЄПРОДУКТІВ	106
Н.В. Потривасєва, М.Д. Бабенко. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В АГРАРНІЙ СФЕРІ АПК УКРАЇНИ	112
О.М. Вишневська. ТЕХНОЛОГІЧНІ ЗМІНИ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ З МЕТОЇ МІНІМІЗАЦІЇ РИЗИКІВ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ	118
М.В. Дубініна. УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ АГРАРНОГО СЕКТОРА РЕГІОНУ	130
І.В. Гончаренко. ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ТА АКТИВІЗАЦІЯ КОМУНІКАЦІЙНИХ ЗВ'ЯЗКІВ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ У РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	135
А.В. Ключник, В.І. Ключник. РОЛЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	142
Л.А. Євчук. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В АГРАРНІЙ СФЕРІ	149
В.В. Ключан. ІНФОРМАЦІЙНО-КОНСУЛЬТАЦІЙНІ СЛУЖБИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА	157
О.А. Сарапіна. СТРАТЕГІЯ ФІНАНСОВОЇ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	163
І.В. Комарова. ДЕРЖАВНЕ ФІНАНСУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТА ПІВНІЧНОАМЕРИКАНСЬКОГО ПІДХОДІВ	174
Н.І. Соловйова. СИСТЕМА ПРОГНОЗУВАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ КРИТЕРІЇВ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА	184
О.С. Резнікова. СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ	190

Н.М. Дмитренко. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВИХ ФОРМУВАНЬ ЧЕРЕЗ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ	196
Н.О. Ботвіна. МЕХАНІЗМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО АПК У СВІТЛІ ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНИ ДО СОТ.....	202
Л.В. Петіна. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНОЇ СФЕРИ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	209
І.С. Майборода. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДІВ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В ПЕРІОД РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ.....	215
С.В. Прохорчук. СИСТЕМА ЗБАЛАНСОВАНИХ ПОКАЗНИКІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ВИНОГРАДАРСЬКО – ВИНОРІБНОГО ПІДКОМПЛЕКСУ	221
В.В. Курмиженко. РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ ОДЕЩИНИ	230
В.О. Нагуляк. ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ МЕЛІОРАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРА.....	237
АННОТАЦІИ	243
ABSTRACTS	248

ЗМІСТ

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ НАУКИ

В.С.Топиха, С.С.Крамаренко, С.И.Луговой. АНАЛИЗ ГЕНЕТИЧЕСКОГО РАЗНООБРАЗИЯ СВИНЕЙ КРУПНОЙ БЕЛОЙ ПОРОДЫ НА ОСНОВЕ МУЛЬТИЛОКУСНЫХ ГЕНОТИПОВ МИКРОСАТЕЛЛИТОВ.....	3
М.І.Гиль, В.В.Коваленко. ВИКОРИСТАННЯ ЕНТРОПІЙНОГО АНАЛІЗУ В ОЦІНЦІ МОЛОЧНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ ХУДОБИ РІЗНОЇ ІНТЕНСИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗМУ	12
В.П.Рибалко. СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО СВИНАРСТВА	21
В.С.Козирь, В.І.Халак, А.Н.Майстренко, В.О.Гравченко. ФІЗИКО-ХІМІЧНИЙ СКЛАД СВИНИНИ, ОДЕРЖАНОЇ ВІД ТВАРИН, ВИРОЩЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ УДОСКОНАЛЕНИХ КОРМОВИХ ДОБАВОК	26
Т.В.Підпала, О.В.Дровняк. ОСОБЛИВОСТІ «ХОЛОДНОГО» МЕТОДУ ВИРОЩУВАННЯ ТЕЛИЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЧЕРВОНО-РЯБОЇ МОЛОЧНОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЧОРНО-РЯБОЇ МОЛОЧНОЇ ПОРІД	32
М.Д.Березовський, А.А.Гетья, О.А.Манько. ПОЛІПШЕННЯ М'ЯСНИХ ЯКОСТЕЙ СВИНЕЙ ВЕЛИКОЇ БІЛОЇ ПОРОДИ МЕТОДАМИ ВНУТРІШНЬОПОРОДНОЇ СЕЛЕКЦІЇ.....	38
Б.Д.Чертков, Д.Д.Чертков. ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОЕ КОРМЛЕНИЕ СВИНОМАТОК – ЗАЛОГ ЭФФЕКТИВНОГО ВОСПРОИЗВОДСТВА СТАДА	45
Є.М.Агапова, Р.А.Сусол, В.О.Лимар, О.З.Дончева, Г.А.Котолуп. ПРОДУКТИВНІСТЬ СВИНЕЙ ФРАНЦУЗЬКОЇ СЕЛЕКЦІЇ В УМОВАХ ТОВ «АГРОПРАЙМ ХОЛДИНГ» ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	53

С.А.Войтенко. ГЕНЕАЛОГІЧНА СТРУКТУРА ПОРІД СВИНЕЙ УКРАЇНИ.....	58
Г.А.Коцюбенко. ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРИЛИТТЯ КРОВІ ПОРІД БЕЛЬГІЙСЬКИЙ ВЕЛЕТЕНЬ ТА НОВОЗЕЛАНДСЬКА БІЛА ПРИ ПОКРАЩЕННІ ПРОДУКТИВНИХ ЯКОСТЕЙ КРОЛІВ ПОРОДИ СІРИЙ ВЕЛЕТЕНЬ	62
О.М.Церенюк. ЕФЕКТ ГЕТЕРОЗИСУ ПРИ РЕЦИПРОКНОМУ СХРЕЩУВАННІ СВИНЕЙ ПОРІД ВЕЛИКА БІЛА ТА ЛАНДРАС.....	66
І.Б.Баньковська, С.М.Корінний. ЗВ'ЯЗОК ПОКАЗНИКІВ ЯКОСТІ М'ЯСА СВИНЕЙ З АЛЕЛЬНИМИ ВАРІАНТАМИ ГЕНУ PRKAG3	71
П.А.Ващенко. ВИЗНАЧЕННЯ ПЛЕМІННОЇ ЦІННОСТІ СВИНЕЙ РІЗНИМИ МЕТОДАМИ	76
С.І.Пентиліук. СТАТЕВІ ВІДМІННОСТІ ПОРОСЯТ ВЕЛИКОЇ БІЛОЇ ПОРОДИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ПРЕПАРАТІВ БАР.....	80
О.Г.Фесенко. СТУПІНЬ ПРОЯВУ ГЕТЕРОЗИСУ ЗА РЕПРОДУКТИВНИМИ ЯКОСТЯМИ ПРИ ВНУТРІШНЬОПОРОДНОМУ КРОСІ ЛІНІЙ	85
М.С.Козій. ГІСТОМОРФОЛОГІЯ ОСЬОВОГО КІСТЯКУ ХРЯЩОВИХ ТА ХРЯЩОКІСТКОВИХ РИБ.....	90
С.А.Гнатюк. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СВИНАРСТВА В СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ КОРПОРАЦІЇ “ТВАРИНПРОМ” ...	94
О.І.Черненко, Ю.О.Черненко. ПРОДУКТИВНІСТЬ МОЛОЧНОЇ ХУДОБИ ЗАЛЕЖНО ВІД СПАДУ ЕНЕРГІЇ РОСТУ В РАННЬОМУ ОНТОГЕНЕЗІ.....	101
О.М.Черненко. ЕФЕКТИВНІСТЬ ДОВІЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ КОРІВ РІЗНИХ ТИПІВ СТРЕСОСТІЙКОСТІ	107
В.М.Прищедько. СПЕРМОПРОДУКТИВНІСТЬ І ЯКІСТЬ СПЕРМИ БУГАЇВ-ПІДНИКІВ РІЗНОГО РІВНЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ	113

С.А.Манюненко. ІМУНОЛОГІЧНА РЕАКТИВНІСТЬ СВИНЕЙ ПОЛТАВСЬКОЇ М'ЯСНОЇ ПОРОДИ	120
Р.А.Санжара. ОЦІНКА ЖИТТЄЗДАТНОСТІ НОВОНАРОДЖЕНИХ ТЕЛЯТ ЗАЛЕЖНО ВІД СТРЕСОСТІЙКОСТІ ЇХ МАТЕРІВ.....	126
О.В.Акімов. ІНТЕНСИВНІСТЬ РОСТУ ЧИСТОПОРІДНОГО І ПОРОДНО-ЛІНІЙНОГО МОЛОДНЯКУ СВИНЕЙ	131
АННОТАЦИИ	136
ABSTRACTS	140

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 658.016.7:342.7

**РЕТРОСПЕКТИВА ТРАНСФОРМАЦІЇ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМИ
ПІДВИЩЕННЯ ЇХ ЕФЕКТИВНОСТІ**

В.С. Шебанін, доктор технічних наук,
професор, чл. – кор. НААН України

О.В. Шебаніна, доктор економічних наук, доцент

І.О. Піюренко, аспірант

Миколаївський державний аграрний університет

Розглянуто ретроспективу трансформації сільськогосподарських підприємств України та її Миколаївської області. Виявлено наявні в її здійсненні недоліки. Запропоновано низку заходів щодо підвищення ефективності діяльності аграрних формувань.

Ключові слова: трансформація, ретроспектива, сільськогосподарські підприємства, ефективність функціонування, державне регулювання, організаційно-правові форми господарювання, диверсифікація.

Невід'ємною складовою переходу економіки країни до ринкових відносин є реформування аграрного сектора. Як доводить світова і вітчизняна практика його здійснення, для забезпечення ефективного функціонування необхідно, щоб кожне окреме сільськогосподарське підприємство обрало найбільш прийнятну саме для нього організаційно-правову форму господарювання, оскільки від останньої значною мірою залежить ефективність його діяльності (як виробничої, так і соціальної).

Проблема трансформації сільськогосподарських підприємств досліджується цілою низкою вчених-економістів, серед яких В.Г. Андрійчук, О.В. Зоренко, С.М. Кваша, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, Є.С. Савченко, І.Ф. Томич, М.М. Федоров, О.Г. Шпикуляк та ін. Проте, на жаль, не всі пов'язані з нею питання є до кінця вивченими. Саме вони і є об'єктом нашого дослідження.

Мета статті – висвітлення ретроспективи здійснених в нашій країні реформувань аграрних підприємств, існуючих помилок і недоліків, досвіду розвинених країн світу у цьому напрямку та надання пропозицій щодо подальшого реформування сільськогосподарських формувань і підвищення ефективності їх функціонування.

Відомо, що у сільському господарстві реформування розпочалося після прийняття 18.12.1990 р. постанови Верховної Ради України «Про земельну реформу». Проведення реформування аграрної сфери економіки в нашій країні спрямовувалося на досягнення умов, за якими кожний селянин був би власником землі і мав право вільно вибирати сферу своєї трудової діяльності: або самому працювати на власній землі, або передавати її в оренду підприємству і працювати в ньому або в інших сферах економіки.

За останні 18 років в Україні було проведено низку реформ в аграрному секторі економіки, суть яких зводилася до реорганізації адміністративних структур колгоспно-радгоспної системи в господарські суб'єкти, пристосовані до ринкового середовища. Проте ці структури досі не можуть завоювати свою нішу на ринку сільгосппродукції, матеріально-технічного постачання та послуг.

У процесі реформування аграрної сфери було здійснено перерозподіл земель між колективними підприємствами, фермерськими і особистими селянськими господарствами. Якщо у 1990 р. в Україні сільськогосподарські підприємства використовували 6,3%, земель то у 2008 р. – відповідно 46,6; 42,5 і фермерські – 10,9%.

Більш конкретне уявлення про зміни, що мали місце у 2000-2008 рр. в розподілі земель Миколаївської області по категоріям її господарств, надають матеріали табл. 1.

Таблиця 1

**Розподіл земель Миколаївської області
за категоріями їх власників***

Види угідь і роки	Сільгоспід- приємства (без фермерських)	Фермерські господарства	Громадяни	Інші земле- користувачі	Загальна площа
Загальна земельна площа, тис. га					
2000	1465,2	167,9	265,2	560,2	2458,8
2006	845,4	246,9	732,2	634,1	2458,6
2007	845,5	260,5	726,9	628,6	2458,5
2008	825,6	275,8	721,8	635,3	2458,5
Індекс 2008 р. до 2000 р.	0,56	1,64	2,72	1,13	1,00
Площа сільгоспугідь, тис.га:					
2000	1420,8	167,0	253,2	172,3	2013,3
2006	823,5	245,4	716,1	225,4	2010,4
2007	823,9	258,9	710,2	217,1	2010,1
2008	809,2	274,0	704,8	222,0	2010,0
Індекс 2008 р. до 2000 р.	0,57	1,64	2,78	1,29	0,99
Частка сільгоспугідь у загальній земельній площі, %					
2000	97,0	99,5	95,5	30,8	81,9
2006	97,4	99,8	97,8	35,5	81,8
2007	97,8	99,4	97,7	34,5	81,8
2008	98,0	99,3	97,6	34,9	81,8

* Побудовано за даними статистичних щорічників Миколаївщини за відповідні роки (по сільському, лісовому і рибному господарствах та мисливству)

Наведені в ній дані свідчать, що у динаміці за аналізовані роки на Миколаївщині відбувалося поступове зменшення земельних площ (як всіх, так і сільськогосподарських угідь), закріплених за аграрними підприємствами, і відповідне їх збільшення по фермерським господарствам та громадян. При

цьому у сільськогосподарських підприємствах (без фермерських господарств) водночас мало місце зростання частки сільськогосподарських угідь, що свідчить про підвищення рівня інтенсивності використання земель в них.

Саме завдяки реформуванню сільгосппідприємств в нашій країні було забезпечено багатокладність виробництва на селі, порівняно рівноправне функціонування господарств різних організаційно-правових форм, що побудовані на приватній власності на землю, у сполученні як з колективною, так і сімейною та індивідуальною формами організації праці. Однак, на жаль, за роки реформ в Україні не вдалося забезпечити підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та впровадити інноваційну модель його розвитку. І це є наслідком того, що у здійсненні реформування аграрної сфери економіки нашої країни було допущено цілу низку прорахунків, до яких насамперед відносять такі:

- зволікання зі створенням нових господарських структур ринкового спрямування;
- недосконалість грошової оцінки земель;
- недостатні рівні розвитку процесів інтеграції, кооперації та спеціалізації сільгосппідприємств;
- недосконалість побудови орендної плати за землю, яка протягом тривалого часу по суті була недостатньою. До того ж на практиці власники земельних ділянок нерідко не можуть позбавитися від не вигідних для них орендарів;
- дуже низький рівень оплати праці сільгоспробітників;
- диспаритет цін, з одного боку, на сільськогосподарську продукцію, а з другого – на сільськогосподарську техніку, паливо-мастильні матеріали, мінеральні добрива і засоби хімічного захисту рослин;
- недостатній рівень та недосконала система державної підтримки агротоваровиробників;
- селянин, по суті, позбавлений активного юридичного захисту, можливості добиватися справедливості через суди. Аграрних товаровиробників обкрадають чисельні посеред-

ники, які спеціалізуються на продажу селу технічних засобів, пального, добрив, на реалізації вирощеної аграріями продукції тощо. А влада робить вигляд, що все це відбувається в рамках ринкових правил. Насправді, ринок у нас дикий, бо закони обходяться або ігноруються, а в неохопленому законодавством економічному просторі посередники діють по-піратські тощо.

Іноземні зернотрейдери диктують закупівельні ціни на зерно, які ледве покривають витрати наших виробників, а вартість операцій, пов'язаних з реалізацією зерна, навпаки, значно перевищує рівень цін у багатьох західноєвропейських країнах. Голова Аграрного союзу України Юрій Карасик вважає, що причиною цього є безправ'я товаровиробників і фактична бездіяльність чиновників, які мають стояти на боці законності в економічній сфері. Як наслідок – зводиться нанівець матеріальна зацікавленість вітчизняних аграріїв у виробництві зерна.

Говорячи про фермерські господарства, слід вказати, що їх кількість, наприклад у 1995 р., в цілому по Україні склала 34778 одиниць, у 2000 р. – 38428, 2005 р. – 42445, 2008 р. – 42446 од., тобто відбувається поетапне її збільшення. Що стосується Миколаївської області, то в ній такої чіткої закономірності у зміні кількості фермерських господарств у динаміці за вказані роки не було. Зокрема, розміри цього показника склали: у 1995 р. – 4981, 2000 р. – 4260, 2005 р. – 4445, 2008 р. – 4603 одиниць. Тобто, за період з 1995 по 2000 рр. тут мало місце значне зменшення кількості аналізованої групи господарств, а потім їх зростання. Однак рівня базового (1995) року у 2008 році все ж не було досягнуто. Але, незважаючи на це, обсяги виробленої фермерами Миколаївщини сільгосппродукції (у порівнянних цінах 2005 р.) за 1995-2000 рр. збільшилися в 10,9 раза, що обумовлено і їх укрупненням, і підвищенням ефективності діяльності.

Стосовно сільськогосподарських підприємств Миколаївської області, доцільно вказати, що ефективність діяльності її різних організаційно-правових форм господарств є неодна-

ковою. Зокрема, як видно з таблиці 2, наприклад, найбільш високий рівень загальної рентабельності в обидва аналізовані роки мали фермерські господарства, на другому місці за розміром цього показника були у 2007 р. – приватні, а у 2008 р. – група інших підприємств.

За результатами проведеної нами рейтингової оцінки підприємств, за рентабельністю розвитку аграрної сфери в цілому за два аналізованих роки перше місце належало фермерським господарствам, а друге – господарським товариствам і приватним підприємствам. Стосовно групи рослинництва слід вказати, що за рентабельністю її розвитку перше місце теж посіли фермерські господарства, друге – господарські товариства, третє – приватні підприємства. Щодо тваринництва, необхідно відмітити, що найкращі позиції займала група інших підприємств, за якою йшли приватні підприємства, фермерські господарства і виробничі кооперативи.

На наш погляд, вибір тієї чи іншої організаційно-правової форми господарювання повинен здійснюватися з урахуванням розміру і спеціалізації підприємства, рівня інтенсивності виробництва в ньому та ефективності функціонування.

Світовий і вітчизняний досвід доводить, що найбільш високі показники ефективності досягають більш великі за своїми розмірами підприємства, які успішно застосовують колективну організацію виробництва і зберегли цілісність організаційно-господарських комплексів. Наприклад, у США, починаючи з 1990 року, відбувається поступове збільшення великих за рахунок злиття малих фермерських господарств у більш великі. Укрупненню підприємств сприяли і поглиблення спеціалізації, і впровадження прогресивних технологій, і ведення аграрного виробництва на інноваційній основі.

У розвитку великотоварного спеціалізованого виробництва в Україні на увагу заслуговує досвід таких фірм, як «Райз», «Амако», «Агрорегіон» та інші.

На думку В.Я. Месель-Веселяка [1], оптимальний розмір сільськогосподарського підприємства складає 2,5 тис. га і більше,

**Основні показники прибутковості (збитковості)
діяльності різних організаційно-правових форм
сільгосппідприємств Миколаївської області***

Показники та роки	Недержавні, всього	у тому числі					Державні
		господарські товариства	приватні	з них фермерські	виробничі кооперативи	інші	
Кількість підприємств, одиниць: а) прибуткових							
2007	231	119	102	16	5	5	6
2008	330	143	165	49	8	14	6
б) збиткових							
2007	158	83	62	4	5	8	7
2008	105	53	48	7	3	1	9
Частка прибуткових підприємств, %							
2007	59,4	58,9	62,2	80,0	50,0	38,5	46,2
2008	75,3	71,9	77,5	87,5	72,7	93,3	40,0
Рівень рентабельності сільгосппродукції, %: загальний							
2007	9,2	8,5	13,5	27,7	-2,5	-9,1	-3,7
у 2008	28,5	32,5	22,6	37,6	11,6	34,2	2,8
у т.ч.: рослинництва							
2007	19,6	18,5	24,6	30,1	2,1	-4,4	18,4
2008	33,1	39,5	24,6	38,3	3,8	40,2	13,2
тваринництва							
2007	-26,7	-29,1	-26,6	-18,3	-30,3	-15,5	-37,6
2008	6,4	2,4	9,4	8,5	43,9	21,4	-22,5

* Побудована за даними статистичних щорічників по сільському господарству Миколаївщини за 2007-2008 рр.

ферми з виробництва молока – 600 корів. При цьому забезпечуються значне зниження навантаження і підвищення продуктивності праці (у 2-2,5 рази).

За дослідженнями Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», оптимальний розмір фермерського господарства – 250-400 га. При цьому при вирощуванні зернових і соняшнику в Степу потрібно мати 300-400 га; овочевих, плодів та ягідних – 25-60 га; виноградників – 20-50 га.

Збільшення площі ріллі у фермерських господарствах з 50 до 400 і 900 га підвищує комплексний коефіцієнт використання технічних засобів з 0,16 до 0,88 і 0,91, а, відповідно, значно знижується собівартість продукції. Звичайно ж, із впровадженням новітніх технологій, удосконаленням видів технічних засобів та покращенням організації використання робочої сили оптимальні розміри господарств помітно зростатимуть.

Однак слід мати на увазі, що збільшення розмірів господарств має супроводжуватися удосконаленням форм внутрішньогосподарської організації праці та обов'язковим покращенням використовуваних у виробництві технологій, кращим використанням всіх виробничих потужностей і трудових ресурсів. Із укрупненням господарств все більшого значення набуває транспортний чинник, оскільки з підвищенням концентрації виробництва відбувається зростання витрат на внутрішньогосподарські перевезення та переїзди.

Ураховуючи, що і великі, і середні, і малі за своїми розмірами підприємства мають свої переваги і недоліки, необхідно, щоб на практиці вони сполучалися між собою у найкращих пропорціях і ефективно доповнювали один одного.

Об'єктивною необхідністю сучасного етапу розвитку значної частини сільгосппідприємств є здійснення ними диверсифікації своєї діяльності. Саме завдяки їй покращується використання землі, робочої сили і засобів виробництва, залучаються додаткові ніші ринку, зміцнюється фінансовий стан товаровиробників, більшою мірою задовольняється попит на продукцію та послуги. Вона сприяє створенню нових робо-

чих місць, витісненню імпорتنих товарів з вітчизняного ринку, більш рівномірному надходженню доходів протягом року, зростанню розмірів прибутків. Проведення диверсифікації вимагає розвитку підприємства на селі, яке сприяє запровадженню інновацій, пошуку нових сфер діяльності і ринку, зменшенню залежності від вузької спеціалізації.

У той же час практика свідчить, що багатоманітність галузей нерідко призводить до втрати підприємством можливостей належного контролю розвитку бізнесу. За дослідженнями О.В. Зоренко [3], оптимальна кількість товарних напрямів для сільського господарства дорівнює чотири-п'ять, а за умови високого професіоналізму керуючого персоналу розширення сфери діяльності може збільшитися до восьми напрямів.

Для забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарських формувань в Україні доцільно створювати рівні конкурентні умови для всіх суб'єктів господарювання. На думку М.Й. Маліка та О.Г. Шпикуляка [4], зазначений процес повинен включати обмеження монополізму, формування дієвої інфраструктури, а також низку заходів: забезпечення цінової стабільності та підтримки товаровиробників, обмеження ввезення сільгосппродукції за демпінговими цінами; створення системи моніторингу та прогнозування кон'юнктури аграрного ринку; розроблення державної програми стимулювання торгівлі; формування інфраструктури гуртових (оптових) ринків і забезпечення їх ефективного функціонування.

Крім того, на нашу думку, необхідно: за рахунок реструктуризації заборгованості сільгосптоваровиробників здійснити фінансове оздоровлення їх діяльності; прискорити розроблення та впровадження нових механізмів господарювання, які б забезпечували адаптацію підприємств до ринкових умов; організовувати спеціалізовану фінансову систему обслуговування товаровиробників АПК; створити відповідні умови для залучення приватних інвестицій у виробництво сільськогосподарської техніки, розширення лізингу на сприятливих умовах; відновити систему страхування.

Стосовно фермерських та особистих селянських господарств, найбільш важливими питаннями, що потребують негайного вирішення, є: встановлення ефективних відносин з державою та іншими партнерами по АПК; досягнення належного матеріально-технічного забезпечення виробничої діяльності; зміцнення соціальної бази; оптимальна спеціалізація і концентрація виробництва з урахуванням місцевих природо-кліматичних та економічних умов; поширення кооперативних та інтеграційних процесів; підвищення рівня професійної підготовки тощо.

У сучасних трансформаційних умовах, в яких знаходиться нині наша країна, виникає потреба у визначенні обсягів, напрямів та меж бюджетного фінансування відповідно до вимог СОТ. На жаль, нині бюджетна підтримка сільського господарства в Україні є і недосконалою, і недостатньою, і неефективною. Політика бюджетної підтримки має бути трансформованою на інноваційно-інвестиційний розвиток. Однак необхідно мати на увазі, що втручання держави в економічний механізм господарювання не повинно мати руйнівних наслідків. Держпідтримка розвитку сільського господарства має бути справедливою для різних організаційно-правових форм господарювання і сприяти підвищенню ефективності виробництва та життєвого рівня сільського населення. Оскільки виробництво більшості видів аграрної продукції зосереджено в господарствах населення, вони не повинні бути позбавлені бюджетної підтримки.

Здійснення в Україні висвітлених вище заходів, спрямованих на удосконалення подальшої трансформації сільськогосподарських підприємств, вибір конкретних напрямів їх діяльності, а також економічно обґрунтована і більш раціональна державна підтримка розвитку практично всіх організаційно-правових форм господарювання сприятиме забезпеченню належних обсягів виробництва, конкурентоспроможної на світовому ринку аграрної продукції та підвищенню ефективності функціонування сільськогосподарських формувань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Месель-Веселяк В. Я. Оптимальні розміри сільськогосподарських формувань промислового типу в Україні / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2008. — №3. — С. 13—20.
2. Месель-Веселяк В. Я. Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / В. Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2005. — № 6. — С. 17—26.
3. Зоренко О. В. Диверсифікація виробництва в аграрній сфері: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук / О. В. Зоренко. — Дніпропетровськ, 2006. — 20 с.
4. Малік М. Й. Підприємництво у розвитку аграрного ринку / М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк // Економіка АПК. — 2007. — № 11. — С. 38—49.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА – ПЕРШОЧЕРГОВЕ ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВИ

Т.В. Демченко, Голова Миколаївської обласної ради

У статті розглянуто питання щодо забезпечення стійкого розвитку галузі зерновиробництва та продовольчої безпеки країни, можливості нарощування експортного потенціалу.

Ключові слова: глобалізація, продовольча безпека, зерновиробництво.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та поглиблення ринкової трансформації національної економіки особливого значення набуває розвиток та удосконалення форм і методів регулювання виробництва, спрямованих на гарантування продовольчої безпеки країни і окремих регіонів, створення умов для нарощування конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та забезпечення стійкого розвитку вітчизняних товаровиробників. В умовах загострення конкурентної боротьби, в тому числі через умови Світової Організації Торгівлі, підвищується відповідальність і самостійність суб'єктів господарювання у підготовці та прийнятті управлінських рішень, а також підвищенні рівня етики ведення бізнесу у співпраці із зарубіжними партнерами.

За даними Організації Об'єднаних Націй, ціни на продовольчі товари у світі динамічно зростають. Основними причинами такої ситуації є постійний приріст населення планети, збільшення рівня доходів населення країн, які розвиваються (Китай, Індія, Бразилія, Російська Федерація тощо), зростання вартості енергоносіїв та негативний вплив природно-кліматичних факторів. Приріст населення планети, а також енергозатратність технологій виробництва продовольчих товарів для забезпечення продовольчої безпеки є контрольованими через прийняття управлінських рішень. Передбачити достовірність розвитку подій в процесі зміни клімату Землі майже неможливо.

Наслідком впливу природно-кліматичного фактора може бути значне зниження рівня насиченості ринку України насінням зернових культур. Обсяги валового виробництва зернових культур повинні забезпечити не менше 25 млн тонн для повного забезпечення потреб внутрішнього ринку та продовольчої безпеки країни. Але в умовах динамічного розвитку зовнішньої торгівлі та ринкової трансформації значні пріоритети віддаються зерновій галузі у можливості зростання валового експорту. Отже, можливість поповнення державного бюджету України за рахунок експорту зернових культур повинні забезпечити сільськогосподарські товаровиробники, але можливість отримання достатнього врожаю залишається ризикованим через низку об'єктивних та суб'єктивних причин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вирішенні питання ефективного розвитку діяльності сільськогосподарських підприємств значний внесок зробили такі видатні вчені, як Амбросов В.Я., Андрійчук В.Г., Галушко В.П., Гудзинський О.Д., Єрмаков О.Ю., Кваша С.М., Лукінов І.І., Малік М.Й., Саблук П.Т., Савчук В.К., Топіха І.Н., Шпичак О.М., Юрчишин В.В. та інші. Але складність розроблення механізму подолання кризових явищ та реалізації заходів на практиці через зміцнення ресурсного та ринкового потенціалу сільськогосподарських підприємств, підвищення ефективності діяльності залишається актуальним, особливо в умовах забезпечення продовольчої безпеки та можливості нарощування експортного потенціалу.

Мета роботи. Метою нашого дослідження є опрацювання сутності та складових формування ринку зерна в Україні, обґрунтування причин та наслідків недостатності цінового аспекту у формуванні прибутковості діяльності сільськогосподарських підприємств на основі стійкого розвитку зерновиробництва та забезпечення продовольчої безпеки країни.

Виклад основного матеріалу. На початок 2009 року у державному продовольчому резерві знаходилося 1593 тис. тонн продовольчого зерна, обсяг внутрішнього споживан-

ня населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно склав, за даними статистики, 7021 тис. тонн. Виходячи з цього, індикатор достатності запасів зерна склав 23 відсотки, при тому, що Законом України "Про державну підтримку сільського господарства України" визначено, що у державному продовольчому резерві повинно зберігатися 14 відсотків від внутрішнього споживання зерна¹. Значні обсяги продовольчого зерна у продовольчому резерві держави дали змогу забезпечувати практично стабільні ціни на зерно та борошно на внутрішньому ринку.

В Україні фактичне споживання більшості основних видів продовольства знаходилося нижче раціональних норм. Найбільше відставання фактичного споживання від раціонального спостерігалось по м'ясу і м'ясопродуктах – на 37 відсотків, молоку і молокопродуктах – на 39 відсотків, плодах, ягодах і винограду – на 52 відсотки. За чотирма продовольчими групами, а саме: "хліб і хлібопродукти", "картопля", "олія рослинна всіх видів" та "цукор" фактичне споживання перевищило раціональну норму. Проте, таке перевищення по зазначеним групам продовольства, особливо хлібопродуктам та картоплі, є свідченням незбалансованості харчування населення, яке намагається забезпечити власні енергетичні потреби за рахунок більш економічно доступних продуктів. Одним із факторів такої ситуації є недостатність доходів населення країни для забезпечення повної потреби у всіх продуктах харчування в повному обсязі. Основою залишається хліб, на основі цього продукту харчування забезпечуються основні потреби людини та продовольча безпека, мінімізація голодування населення, незалежно від платоспроможного попиту [3].

За даними Світового економічного форуму, депресійний стан світової економіки зорієнтований на можливе зростання темпів економічного розвитку на рівні 1,0%, що загострює

¹ Пороговий критерій для цього індикатора – 17 відсотків. Методика розрахунку індикатора не враховує обсягів зерна, яке знаходиться у державному матеріальному резерві, зважаючи на те, що така інформація є державною таємницею.

питання продовольчої безпеки у світі, особливо в країнах Африки та Азії. Саме Україна, на основі існуючого ресурсного потенціалу, має можливість забезпечити нарощування валового виробництва зерна та мінімізувати негативні тенденції у зменшенні світових запасів зерна та активізувати боротьбу з голодом.

Зерновий сектор економіки України є традиційно стратегічною, експортно-орієнтованою галуззю, здатною забезпечити продовольчі потреби не лише держави, але і за своїми потенційними обсягами виробництва впливати на світову продовольчу безпеку. Україна має реальні можливості стати одним із впливових світових гравців на глобальному ринку зерна, а потенційні можливості розвитку зерновиробництва на основі інноваційно-інвестиційного розвитку формують необхідність розроблення та реалізації заходів щодо впровадження дієвої державної програми з врегулювання цінового фактора та забезпечення стійкого розвитку зерновиробництва з орієнтацією на товаровиробника.

Результати діяльності сільськогосподарських товаровиробників у 2009 році надають можливість стверджувати, що Україна не лише зберегла позиції, завойовані на світових ринках зерна, а і здобула нові. З урахуванням перехідних запасів збіжжя, зерновий експортний потенціал протягом 2009 маркетингового року склав майже 21 млн тонн. Протягом основного періоду експортування на зовнішні ринки було направлено 5,8 млн тонн пшениці, 1,9 млн тонн кукурудзи, на яку стрімко зростає попит на світових ринках. Зростають елеваторні потужності, лише протягом 2009 року на 2 млн тонн, переважно за рахунок СП «Нібулон» [1].

Загальний обсяг зібраного врожаю зернових культур у 2009 році склав 48 млн тонн, що повністю покрило внутрішні потреби ринку, забезпечило можливість оновлення Аграрного фонду та нарощування обсягів експорту продукції. Але проблематичність питання полягає у тому, що питома вага доходів від реалізації продукції на внутрішньому та зовнішньому

ринках не забезпечує концентрації у товаровиробників, так як вихід на зовнішні ринки збуту мають тільки потужні зерно-трейдери, в тому числі СП «Нібулон». Значне відхилення мають і середні ціни за напрямками реалізації.

Враховуючи результати маркетингового 2009 року, нами опрацьовано матеріал щодо обсягів та цінових позицій зернової продукції на зовнішньому та внутрішньому ринках з початку маркетингового року [4]. Результати представлено у таблицях 1, 2.

Забезпечення продовольчої безпеки за рахунок власної зернової продукції для потреб населення має пріоритетність у реалізації соціальної відповідальності державного сектора, але для сільськогосподарських товаровиробників така ситуація на ринку не забезпечує покриття всіх понесених витрат та отримання прибутку.

Таблиця 1

Порівняна оцінка обсягів експортування зерна, тис. тонн

Культури	Всього з 01.07.2008 р.	Всього з 01.07.2009 р.	2009 р. до 2008 р., +,-
Експортовано зернових, всього	15205,8	16047,1	841,3
у т.ч.: пшениці	7793,1	7537,3	-255,8
ячменю	5101,2	4353,6	-747,6
жита	0,1	0,0	-0,1
кукурудзи	2241,5	3959,3	1717,8
Експортовано ріпаку	2404,2	1631,1	-773,1

Враховуючи тенденцію до зростання попиту на кукурудзу на світових ринках, пропозиція вітчизняної продукції мала зростання на 1,7 млн тонн, середній рівень цін на кукурудзу у 2009 році склав 160-180 доларів за тонну. Інша зернова продукція мала менший рівень попиту, що призвело до загального зростання експорту зерна лише на 841,3 тис. тонн порівняно із минулорічним рівнем.

Станом на початок 2010 року середній рівень цін на експортування пшениці продовольчої складає 167,5 доларів США

за тонну, пшениці фуражної – 153,5, кукурудзи – 184, ячменю – 140 доларів США за тонну. Дещо вищою є ціна експортування зерна з Російської Федерації, відхилення складає 2,5 одиниці, США – 6,5 одиниць на тонні пшениці продовольчої.

Цінова ситуація на внутрішньому ринку зерна відображає тенденцію до зростання, найвищою залишається ціна СП «Нібулон», зорієнтованого на закупівлю продукції для подальшого експортування, різниця між закупівельною та ціною реалізації однієї тонни зерна не перевищує 20,0%.

Таблиця 2

Порівняльна оцінка цінової ситуації на внутрішньому ринку зерна станом на початок 2010 року, грн за тонну

Представники зернового ринку	Пшениця III класу	Пшениця VI класу	Кукурудза	Ячмінь
Середні закупівельні ціни у виробників	1173,0	1055,0	1201,0	886,0
СП «Нібулон»	1300,0	1200,0	1440,0	1030,0
Відхилення від ціни виробника, +,-	127,0	145,0	239,0	144,0
На біржовому ринку	1251,0	1222,0	1260,0	880,0
Відхилення від ціни виробника, +,-	78,0	167,0	59,0	-6,0
Аграрний фонд (середньозважена ціна)	1247,02	x	841,0	x
Відхилення від ціни виробника, +,-	74,02	x	-180,0	x

З початку маркетингового року було доставлено зерна на сертифіковані зернові склади 29,3 млн тонн, з них найбільшу питому вагу займає пшениця – до 37,0% від загального обсягу, майже однаковий обсяг ячменю та жита – до 20,0% кожний вид зернової продукції та 23,0% – інші зернові культури. До регіональних запасів зерна було направлено майже 1,5 млн тонн, що на 31,0% менше попереднього року. Середній рівень ціни для поповнення регіональних запасів зерна склав 1060 гривень за тонну, переважно пшениці III класу, що на 10,7% більше середнього рівня закупівельної ціни у товаровиробників.

Середній рівень ціни за тонну пшениці від товаровиробників в основний період реалізації не перевищував 800 гривень, що більшості товаровиробників не надало можливості покрити всі понесені витрати та призвело до зростання рівня дефіциту грошових коштів. Одним із напрямків подальшого розвитку зерновиробництва залишається врегулювання цінового фактора через державні важелі та обмеження монополій зернотрейдерів. Для врегулювання питання ціноутворення на внутрішньому ринку для забезпечення прибутковості діяльності та стійкого розвитку галузі у майбутньому можна використати досвід інших держав, у тому числі Канади та Австралії, які входять у десятку найкрупніших експортерів зерна. Реалізація продукції товаровиробниками проходить через асоціації фермерів, які є членами Зернових корпорацій тільки на період продажу зернової продукції. Така співпраця дозволяє фермеру гарантувати реалізацію та мінімізувати ризики, а для корпорації – знаходити можливості для власного розвитку та підтримки дрібних та середніх товаровиробників. Слід зазначити, що такого роду корпорації були створені на державних засадах і тільки з часом перейшли до приватної власності.

Ще однією із складових розвитку зерновиробництва та реалізації можливостей вдосконалення процесу реалізації на внутрішньому та зовнішньому ринках є забезпечення ефективного функціонування агроторгових домів в Україні. Агроторговий дім може бути окремою торгово-посередницькою структурою, структурним підрозділом окремо взятого сільськогосподарського товаровиробника, філією біржі, функціонувати як обслуговуючий кооператив маркетингового типу. Завдання та функції окремого агроторгового дому розрізняються відповідно до статутних положень та норм функціонування. Агроторговий дім може виступати як торгівельне підприємство (головними засновниками якого є виробники сільськогосподарської продукції, мінімальна частка яких в статутному капіталі – 51,0%), яке здійснює торгівлю сільськогосподарською продукцією, формує оптові партії товару для

реалізації на внутрішньому ринку та експортування, здійснює фінансову, інвестиційну та консультаційну діяльність. Такий підхід до процесу реалізації зернової продукції може забезпечувати значні гарантії партнерам на внутрішньому та зовнішньому ринках, підвищити рівень ділової активності та імідж вітчизняних товаровиробників, вирішити питання дрібних товаровиробників, мінімізувати ризик нереалізованої продукції, підвищити прибутковість діяльності всіх учасників.

Для дрібних вітчизняних товаровиробників, які представлені майже 43 тисячами фермерських господарств, за прикладом країн Європейського Союзу, доцільним є об'єднання в асоціації. Таке об'єднання надає можливості спільно вирішувати питання щодо залучення інвестованого капіталу, виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції, виходу на зовнішні ринки збуту та прийняття дієвих управлінських рішень.

Висновки. В умовах ринкової трансформації та загострення питань продовольчої безпеки в світі вітчизняні товаровиробники мають реальні можливості щодо нарощування валового виробництва зернових культур до рівня 80 млн тонн на рік. Збільшення виробничих потужностей товаровиробників повинно бути зорієнтоване на можливість повного забезпечення потреб внутрішнього ринку та експортні можливості. Результати діяльності сільськогосподарських товаровиробників у 2009 році надають можливість стверджувати, що основною причиною недостатніх темпів розвитку галузі зерновиробництва залишається ціновий фактор. Саме ціна реалізації продукції не дозволяє забезпечити приріст прибутковості та стійкості розвитку більшості сільськогосподарських підприємств. Виробництво зерна в Україні є стратегічно важливим для подальших євроінтеграційних перспектив розвитку аграрного сектора економіки та забезпечення світової продовольчої безпеки. З метою реалізації можливостей та мінімізації негативного впливу кризових явищ сільськогосподарські товаровиробники потребують об'єднання зусиль на коопера-

тивних засадах. Таке об'єднання надасть можливості ліквідувати першопричину – відокремленість кожного товаровиробника від впливу на ціну реалізації, забезпечити прийняття оптимальних управлінських рішень щодо охопту ринку та реалізації експортних можливостей. За умов оптимізації функції кожного учасника на ринку зерна та підвищення рівня етичності ведення бізнесу, саме зерновий ресурс може надати можливості отримати всі інші види ресурсів для стійкого розвитку галузі зерновиробництва, окремих товаровиробників, регіонів та країни в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безуглий М. Минулорічний врожай – крок до подолання кризи / М. Безуглий // Аграрний тиждень. — № 02 (128). — С. 4—5.
2. Лукінов І. І. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України: наукова доповідь / І. І. Лукінов, П. Т. Саблук // Економіка АПК. — 2000. — № 8. — С. 3—29.
3. Оцінка стану продовольчої безпеки України у 2009 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Оперативна інформація щодо ситуації на ринку зерна станом на 18.02.2010 року // Аграрний тиждень. — № 06 (132). — С. 13.
5. Саблук П. Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави / П.Т. Саблук // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій. — К. : ННЦ ІАЕ, 2005. — С. 4—19.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ТА НАПРЯМИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ

І.І. Червен, доктор економічних наук, професор

В.В. Кузьома, аспірант

Миколаївський державний аграрний університет

Розглянуто трансформацію земельних відносин в Україні і, зокрема, – на Миколаївщині. Висвітлено комплекс конкретних заходів щодо підвищення ефективності земельних відносин.

Ключові слова: трансформація, сільськогосподарські угіддя, земельні відносини, ефективність, державне регулювання, зарубіжний досвід, реформування.

Важливою складовою здійснюваних в Україні економічних перетворень є земельна реформа, головне завдання якої – перерозподіл земель з одночасною передачею їх у приватну та колективну власність, а також у користування підприємствам, установам і організаціям, а кінцева мета – створення умов для ефективного розвитку господарств різних організаційно-правових форм, формування багатоукладної економіки та раціональне використання і охорона земель. Однак слід мати на увазі, що ця реформа в змозі забезпечити одержання вказаних результатів лише тоді, коли вона: здійснюється на добровільній основі – за участю і з урахуванням інтересів селян і за державною підтримкою; забезпечує соціальне перетворення села; проводиться спеціальними органами (комітетами, комісіями, робочими групами тощо).

Дослідженням земельних відносин (як в нашій країні, так і за кордоном) займається ціла низка вчених-економістів, серед яких: В.Я. Амбросов, Л.М. Діденко, М.В. Калінчик, І.В. Лазня, І.І. Лукінов, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, О.М. Онищенко, П.Т. Саблук, М.М. Федоров, В.В. Юрчишин та ін. Але незважаючи на це, вказана проблема поки що залишається не до кінця вивченою, єдиного підходу до її вирішення, по суті, немає. Метою нашої статті і є розгляд наявних в українській економіці невирішених у земельних відносинах проблем та напрямів їх удосконалення.

Як відомо, в останні два десятиріччя у розподілі земельного фонду нашої країни відбулися досить суттєві зміни. Зокрема, якщо на початок 1992 року він весь перебував у державній власності, то на початок 2008 року питома вага останньої склала 48,9%. При цьому на частку приватної власності припадало 51,0%, а колективної (згідно з державними актами) – 0,1%. В результаті здійснення земельної реформи понад дві третини сільгоспугідь передано у приватну власність громадян та юридичних осіб [1].

Однією із провідних областей України за площею і біопродуктивним потенціалом земельних угідь є Миколаївська. На одну особу в ній припадає 1,36 га орної землі, тоді як в Україні в цілому – 0,68, а у країнах Європи – 0,25 га.

У результаті реформування аграрного сектора економіки на Миколаївщині відбулося збільшення загальної кількості сільськогосподарських підприємств з 448 в 1995 році до 737 у 2008 році. Одночасно було створено майже 4 тисячі фермерських господарств, з яких у 2008 році функціонувало 3587. Вказані зміни призвели до зменшення розмірів середніх площ земель, закріплених за 1 аграрним підприємством, – з 3,19 тис. га у 1995 році до 1,48 тис. га у 2008 році. За цей проміжок часу мало місце зростання посівних площ по зерновим, соняшнику і ріпаку, а по іншим культурам – зменшення.

Однак, на жаль, вказані зміни не привели до очікуваного підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Зокрема, на 1 га сільськогосподарських угідь в аграрних підприємствах Миколаївської області в 2008 році було отримано 1623 грн валової продукції (у порівнянних цінах), а по Україні в цілому – 2277 грн, прибутку – відповідно 550 і 255 грн. Такі результати, явно, недостатні для забезпечення розширеного відтворення виробництва і вирішення соціальних проблем селян. За даними П.Т. Саблука [2], у середньому по Україні один гектар сільськогосподарських угідь повинен давати не менше 3 тис. грн прибутку.

Основними причинами низької віддачі земельних угідь є безгосподарське ставлення до них, непродумана цінова полі-

тика держави, недосконалість використовуваних технологій виробництва, недотримання сівозмін, недостатнє використання добрив, невиконання природоохоронних і меліоративних заходів тощо.

Головна причина низькоефективного використання сільськогосподарських угідь – у тому, що проведена в нашій країні земельна реформа не вирішила поставлених перед нею завдань. Зокрема, у зв'язку з відсутністю продуманої законодавчої бази земельне реформування протікало повільно і було занадто політизованим, а шляхи переходу земель до більш ефективних користувачів – практично заблоковані. З другого боку, не було розроблено механізмів припливу капіталу в аграрний сектор.

Пріоритетним напрямом розвитку земельних відносин в Україні є побудова належного механізму, який складається з організації ефективного ринку земель і відповідного жорсткого державного регулювання. Він повинен створити умови для операцій як з купівлі-продажу земельних угідь, так і розвитку орендних відносин, сприяти на цій основі залученню інвестицій та припливу кредитних ресурсів в аграрний сектор.

Земельні ринки повинні мати власну інфраструктуру, систему цін, збалансований попит і пропозиції, налагоджений облік покупців і продавців земельних ділянок. Їм притаманні такі функції, як координація діяльності суб'єктів ринку (завдяки застосуванню відповідних положень), дотримання норм оформлення контрактів тощо.

У розвинутих країнах для регулювання ринку земель застосовуються різноманітні заходи. Серед них: заборона або обмеження можливості купувати землю окремими юридичними і фізичними особами; вимоги до покупців (наприклад, наявність відповідних рівнів освіти і досвіду роботи); надання місцевим органам управління переважного права купувати земельні ділянки; заборона або обмеження продажу земельних ділянок іноземцям та ін. [3].

У регулюванні земельних відносин у багатьох країнах провідну роль відіграє держава. Так, у Німеччині, Бельгії, Франції

і Іспанії діють механізми вилучення за рішенням влади земель у невеликих і слабких господарств і передача їх великим, добре організованим формуванням. В Італії, Іспанії, США та деяких інших країнах широко практикується державне втручання у: технологічний процес; стимулювання виробництва конкурентних видів продукції (включаючи видачу спеціальних дозволів і ліцензій); технологічні процеси — із зобов'язанням власників застосовувати відповідні меліоративні і технологічні прийоми, насіння певних сортів, здійснювати селекцію тварин. Європейські країни, США, Китай та інші держави активно здійснюють контроль за дотриманням екологічних (включаючи підвищення родючості земель), санітарно-гігієнічних і зоотехнічних вимог.

Заслуговує на увагу і досвід Чехії, де власник землі повинен забезпечити обробіток наявної у нього ділянки лише силами своєї сім'ї, і якщо він не забезпечує її належний обробіток, то вона передається у користування іншим суб'єктам. У цьому плані доцільно урахувати і досвід Белгородської області Росії, де вже половину (майже 600 тис.га) всіх земельних паїв викуплено у власність області. Завдяки цьому область досягла найбільш високої ефективності використання сільськогосподарських земель серед інших регіонів Росії [4].

Слід урахувати і дуже важливий для нас досвід використання аграрних земель, накопичений в Китаї та Ізраїлі, в яких немає приватної власності на землю і досягається ефективний розвиток сільського господарства. В них сільськогосподарські угіддя надаються в довгострокову оренду. Причому, в Китаї це здійснюється на конкурсній основі. Засоби, які отримуються від оренди землі, використовуються для підвищення родючості сільгоспугідь та їх оздоровлення, соціального благоустрою сіл, земельним ресурсам, утримання апарату управління [5].

Оренда земель широко застосовується майже у всіх країнах світу. В цілому, у світі за орендними відносинами використовується 40-50% оброблювальних земель, у тому числі у Східній Європі 45-60%, у США та Франції – більше 50%, у Бельгії – майже дві третини [6].

Орендні земельні відносини одержали поширення і в Україні. Наприклад, за даними Головного управління Держкомзему Миколаївської області, на кінець червня 2009 року площа орендованих земель тут склала 962,2 тис.га.

Аналіз досвіду країн світу доводить, що запровадження ринкового механізму земельних відносин потребує дуже відповідального ставлення державних органів до розроблення (насамперед – прийняття Закону «Про ринок земель» та інших регуляторних правових актів). Ефективність же останніх залежить від того, наскільки послідовними, прозорими та успішними будуть дії влади в цій сфері. На жаль, такої відповідальності владних структур України сьогодні немає. Вони займаються політиканством: заявами «за» і «проти» щодо ринку землі, видачею громадянам безкоштовних державних актів на право власності на земельні ділянки (без ретельного проведення геодезичних робіт), масовою заміною директорів інститутів Держкомзему і т.д. Цілеспрямованої ж інтенсивної роботи немає.

Ринок землі – це не лише її продаж, а ціла система, куди входять і банківська діяльність, і іпотека. У Верховній Раді України зареєстровано проект закону «Про державний земельний (іпотечний) банк України». Його, звичайно, треба швидше розглянути і затвердити.

Як вважає В.І. Сафонова [7], державному земельному банку слід виділити 3 млн га несільськогосподарських земель із державного фонду, після реалізації яких за середньою ціною не нижче 40 тис. грн за 1 га будівельним підприємствам і промисловості до бюджету надійде 50 млрд грн доходу. Таким чином, з'явиться цивілізований ринок землі. Вказаний вище автор пропонує дозволити оренду хоча б 15% невикористовуваної в Україні землі, наприклад, голландським орендарям-фермерам (на 50 років), що дозволить забезпечити значні надходження до бюджету. А це – всього по 1 тис. га у кожній області. Такий підхід сприятиме впровадженню прогресивних технологій, залученню нової техніки, одержанню селянами додаткових робочих місць.

Частину одержаних від цього коштів можна направляти в новий Державний земельний банк на кредитування придбання земель. Саме вказаний банк має стати організатором ринку землі в Україні і збирати податки за землю та плату за придбання земельної власності. Оскільки більшість сільгоспприємств не мають належних сум коштів для придбання дорогих земель, держзембанк має надавати їм відповідні кредити для цього – з розстрочкою сплати (наприклад до 10 років).

В умовах ринкових відносин для осіб, що займаються перепродажем земельних ділянок або їх використанням за нецільовим напрямком, доцільно встановлювати і прогресивне оподаткування, і штрафні санкції, і анулювання відповідних угод. У випадку перепродажу земельної ділянки протягом 3-5 років ставка податку, як вважає В.Я.Амбросов [8], повинна бути не менше 75-80% від розміру доходу, а менше цього терміну – 90-95%. Такий підхід сприятиме обмеженню спекуляції землею.

Що стосується ціни землі, то вона має відповідати суспільно необхідним витратам на вироблювану на ній продукцію, платоспроможності населення, а також середній нормі прибутку в різних сферах діяльності. Крім того, визначення вартості кожної земельної ділянки має здійснюватися з урахуванням інфляції. Нині тимчасово можна використовувати нормативну ціну землі, яка встановлюється з урахуванням її якості та місця знаходження, виходячи з потенційного доходу за розрахунковий термін окупності. Середня грошова оцінка 1 га сільськогосподарських угідь в Україні станом на 01 січня 2009 року склала 11 тис. грн. У Миколаївській області у 2008 році вона коливалась по адміністративним районам від 5800 до 8790 грн, а у середньому дорівнювала 7350 грн. Ураховуючи якість ґрунтів сільськогосподарських земель країни і їх можливу віддачу, вважаємо, що вказані показники є дуже заниженими. У Німеччині вартість 1 га земель доходить до 30 тис. євро. Продавши свої 80 га землі, німецький фермер може придбати в Україні 35 тис. га, тобто приблизно половину середнього сільськогосподарського району.

Доцільно звернути увагу і на досвід Швеції у питанні оцінки землі. У цій країні не практикується економічна оцінка земель, а їх купівля-продаж тут відбувається за договірними цінами без участі держави – особам, які мають необхідну підготовку [9].

Стосовно орендної плати за землю, на увагу заслуговує досвід США, де держава надає фермерам дотації, які використовуються ними для здійснення відповідної орендної плати. Причому, із зростанням цих дотацій підвищуються і розміри орендної плати. Тобто держава таким чином підтримує як фермера, так і осіб, у яких він орендує землю.

Головним завданням державної політики у сфері аграрного землекористування є забезпечення раціонального використання та охорони сільськогосподарських земель на основі екологізації і охорони земель, захисту ґрунтів від деградації, збереження та відтворення їх родючості. З метою забезпечення раціонального використання і охорони земель в нашій країні доцільно здійснити цілу низку дійових заходів, серед яких:

- звільнення землекористувачів від сплати податку на земельні ділянки, на яких здійснюється рекультивація або сільськогосподарське освоєння;
- запровадження низки юридичних і економічних санкцій за зниження якості земель та порушення ґрунтового покриву;
- бюджетне фінансування робіт з відновлення земель, які не з вини сільгоспкористувачів зазнали порушення;
- кредитні і податкові пільги повинні отримувати лише ті землекористувачі, які здійснюють відтворення родючості ґрунтів за власні або позичені кошти;
- процесу трансформації земельної власності має бути надана економіко-соціальна спрямованість;
- дотримання екологічних вимог охорони земель при землеустрої територій.

Таким чином, здійснювана в останні два десятиріччя в нашій країні трансформація земельних відносин є недосконалою. Її необхідно продовжувати з урахуванням висвітлених у

статті заходів, у тому числі і досвіду інших країн світу. Використання земельних угідь має регулюватися державою із застосуванням переважно адміністративно-правових методів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Федоров М. М. Трансформація земельних відносин до ринкових умов: доповідь / М. М. Федоров // Економіка АПК. — 2009. — № 3. — С. 4—18.
2. Саблук П. Т. Основні напрями розроблення стратегії розвитку агропромислового комплексу в Україні / П. Т. Саблук // Економіка АПК. — 2004. — № 12. — С. 3—15.
3. Государственное регулирование земельных отношений за рубежом / Под ред. А. И. Кошкина. — М. : ВШПП, 2001.
4. Савченко Е. С. О реформировании земельных отношений на примере Белгородской области Российской Федерации / Е. С. Савченко // Економіка АПК. — 2009. — № 3. — С. 30—33.
5. Милосердов В. В. Особенности земельной реформы в Российской Федерации / В. В. Милосердов // Економіка АПК. — 2009. — № 3. — С. 58—64.
6. Діденко Л. М. Оренда землі і правові та облікові аспекти / Л. М. Діденко // Економіка АПК. — 2005. — № 8. — С. 186—191.
7. Сафонова В. І. Формування ринку земель в аграрному природокористуванні та його інфраструктури / В. І. Сафонова // Економіка АПК. — 2009. — № 4. — С. 45—51.
8. Амбросов В. Я. Информация о проведении регионального собрания Всеукраинского конгресса ученых экономистов-аграрников северо-восточного региона / В. Я. Амбросов // Економіка АПК. — 2009. — № 3. — С. 35—38.
9. Павлов В. І. Світовий досвід розвитку земельних відносин / В. І. Павлов, Т. С. Веремеєнко // Агропромисловий комплекс України: стан та перспективи розвитку: науковий збірник / За ред. Оскольського В. В. — К. : Аратта, 2009. — С. 350.

НАПРЯМИ І ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ

І.Н. Топіха, доктор економічних наук, професор

Т.П. Шаповал, кандидат економічних наук

Миколаївський державний аграрний університет

У статті обґрунтовано необхідність створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та наведено нормативно-правові акти, які регулюють їх діяльність і створюють сприятливі умови для їх функціонування.

Ключові слова: сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, державна підтримка, податкова політика, моніторинг.

Постановка проблеми. Розвиток обслуговуючої кооперації є логічним етапом розбудови ринкової економічної системи у сільському господарстві. Виключно важлива роль обслуговуючої кооперації підтверджена досвідом розвинутих країн і власним досвідом доколективізаційного періоду. Активізація кооперативних процесів є адекватною реакцією на зменшення регулюючої ролі виконавчої влади, що є закономірним явищем в умовах ринкової трансформації національної економіки України.

Складність процесу створення кооперативних організацій в тому, що держава і уряд не можуть брати в ньому безпосередню участь. Кооперативи можуть виникнути і розпочати свою роботу лише тоді, коли самі учасники кооперації виявлять своє бажання і здійснять відповідні організаційні заходи. Проте держава не може залишатися осторонь розвитку кооперативних процесів у сільському господарстві і повинна сприяти їм шляхом створення відповідних умов та всебічного заохочення. Тим самим здійснюватиметься реальна та ефективна політика економічної підтримки сільськогосподарських товаровиробників та їх соціальний захист.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблем створення та розвитку сільськогосподарських об-

обслуговуючих кооперативів присвячено праці В.В. Зіновчука, М.І. Маліка, Л.О. Молдаван, Ф.В. Горбоноса, О.В. Крисального, Г.В. Черевка та ін. Проте значна частина питань, пов'язаних із створенням та розвитком обслуговуючих кооперативів вимагає подальшого, більш глибокого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є визначення основних напрямів і пріоритетів розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Становлення кооперативів в аграрному секторі відбувається під впливом двох взаємно протилежних факторів. З одного боку, через кризову ситуацію, сільськогосподарські товаровиробники не мають власного капіталу для формування матеріальної бази кооперативів і їм поки що не доступні довгострокові кредити для цих цілей. З другого боку, на період переходу до ринкової економіки в країні вже склалася добре розвинута мережа ринкової інфраструктури, переробних, харчових та агросервісних підприємств, які в процесі роздержавлення стали, переважно, приватними акціонерними компаніями. Монополізація ними переробки і маркетингових каналів руху продукції від селянина до споживача та засобів виробництва до сільськогосподарського товаровиробника обумовила розрив економічних зв'язків між сільським господарством і його партнерами. На переробні підприємства, елеватори все менше поступає сировини, усе рідше звертаються селяни за послугами до агросервісних організацій. У результаті виробничі потужності підприємств АПК не використовуються, робочі місця скорочуються, ефективність виробництва падає. У цій ситуації залучення матеріальних ресурсів підприємств, які простоюють, до участі у створенні різних видів кооперативів на засадах асоційованого членства може виявитися досить привабливим виходом зі скрутного економічного становища для обох сторін.

Створення сільськогосподарських кооперативів в нашій країні здійснюється в першу чергу з власної ініціативи сіль-

ськогогосподарських товаровиробників, їх можливостями визначається – бути чи не бути кооперативу. Але практика багатьох зарубіжних країн, де здійснюється державна підтримка сільськогосподарських кооперативів і всіляко заохочується кооперативна ініціатива, свідчить про те, що процес кооперації не може проходити поза соціально-економічним розвитком країни.

В умовах ринкової економіки сільськогосподарська обслуговуюча кооперація є складним соціально-економічним механізмом, діяльність якого охоплює не тільки одержання сільськогосподарської продукції, але і її збереження, переробку, реалізацію, а також матеріально-технічне забезпечення, кредитне і сервісне обслуговування. У Скандинавських країнах, Данії, Нідерландах, Японії усі фермери охоплені кооперуванням. У ФРН кооперативи переробляють і реалізують близько 80% молока, 30 – м'яса, 55 – зерна і 42% овочів [2].

На сьогодні в Україні практично зупинився процес створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, а в окремих регіонах вони припинили свою діяльність. Станом на 1 січня 2009 р. в Україні було зареєстровано 936 таких кооперативів, або на 191 одиницю менше порівняно з відповідним періодом 2005 року. У країнах Європейського Союзу через кооперативи реалізується понад 60% сільськогосподарської продукції. В Україні ж цей показник близько 0%, оскільки селяни ізольовані від ринків [5].

За даними Мінагрополітики, в Україні налічується 4,7 млн особистих селянських господарств, 42,4 тис. фермерських господарств – сільськогосподарських товаровиробників. Тому доцільно сприяти формуванню за безпосередньою їх участю кооперативного сегмента аграрного ринку. Водночас його формування стримується недосконалістю законодавства, слабкою матеріальною базою, відсутністю кваліфікованих кадрів – організаторів кооперативного руху, недостатньою обізнаністю селян у перевагах об'єднання зусиль на умовах кооперації для подальшого розвитку і відсутністю належної державної підтримки.

Тому, спираючись на позитивний кооперативний досвід зарубіжних країн, постало питання про активізацію кооперативного руху в Україні та створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, що дасть змогу підвищити конкурентоспроможність особистих селянських та фермерських господарств, які займаються сільськогосподарським виробництвом, поліпшити їх соціально-економічний стан.

У 2009 році було розроблено цілу низку нормативно-правових актів щодо сприяння розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Зокрема, 3 червня 2009 року Уряд за пропозицією Мінагрополітики розробив та затвердив державну цільову економічну програму підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року [5]. Вона має забезпечити системний підхід сприяння розбудові кооперативного руху у сільському господарстві, визначити напрями і пріоритети державної підтримки розвитку кооперації.

Метою програми є надання цільової державної підтримки сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам для просування агропродукції особистих селянських господарств і фізичних осіб на аграрні ринки за стабільними цінами, створення до 2015 р. 10 тис. сільськогосподарських кооперативів (з розрахунку 1 кооператив на 2-3 сільських населених пункти), створення більш як 100 тис. додаткових робочих місць, зростання до 2015 р. обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в 1,6 рази та її реалізації на аграрних ринках через сільськогосподарські кооперативи не менш ніж на 20% їх загального товарообігу [5].

Виконання Програми здійснюватиметься шляхом запровадження державної підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, що сприятиме розвитку аграрного виробництва і сільських територій, розширенню сфери зайнятості сільського населення та підвищенню його добробуту.

Протягом найближчих восьми років планується виділити з держбюджету на підтримку сільськогосподарських обслугову-

ючих кооперативів – 7,2 млрд грн, зокрема на безповоротній основі вже виділено 35 млн грн із Стабілізаційного фонду [6].

Зараз відродити сільськогосподарські кооперативи в Україні буде непросто навіть при фінансуванні з бюджету, при спробі їх створення учасники кооперативів можуть зіткнутися із серйозними проблемами – недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення, відсутність висококваліфікованих кадрів, недостатня поінформованість сільськогосподарських товаровиробників і т.д.

Висновки. Для відродження кооперативного руху в сільському господарстві України створено необхідні умови. Кооперативи забезпечено нормативно-правовими документами для успішного їх розвитку. Розроблено Державну цільову економічну програму підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, яка забезпечить сприятливі умови для розвитку кооперації в сільському господарстві і перетворення її в провідну ланку аграрного розвитку.

Необхідність державної підтримки кооперативної діяльності обумовлюється спільністю інтересів держави і кооперації, їх узгодженістю у вирішенні економічних та соціальних питань на місцевому, регіональному і національному рівнях.

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи сприяють зміцненню економічного потенціалу і соціального статусу сільськогосподарських товаровиробників, покращенню умов господарювання, створенню стимулів для росту товарної продукції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України „Про кооперацію” // Все про бухгалтерський облік. — 2003. — № 84. — С. 11—18.
2. Основи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації: навч. посібник / [В. В. Зіновчук, Л. В. Молдаван, В. Б. Моссаковський та ін.]; за ред. В. В. Зіновчука. — К. : Вища освіта, 2001. — 464 с.
3. Горбонос Ф. В. Створення бази економічних і правових умов функціонування кооперативу / Ф. Горбонос, Н. Павленчик // Таврійський науковий вісник. — 2007. — С. 12—20.

4. Могильний О. М. Державна політика підтримки кооперації на селі / О. Могильний, В. Шовкалюк // Таврійський науковий вісник. — 2007. — С. 3—11.

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 червня 2009 року „Про затвердження Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року ” // Урядовий кур’єр . — 2009. — №103. — С. 38—42.

6. Постанова Кабінету Міністрів України від 01.07.2009 № 723 “Про затвердження Порядку використання у 2009 році коштів Стабілізаційного фонду для державної підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів” зі змінами та доповненнями” // Офіційний Вісник України. — 2009. — № 53. — С. 1838 — 1840.

УМОВИ І ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЗЕРНОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

В.М. Ганганов, доктор економічних наук, доцент
Миколаївський державний аграрний університет

У статті розглянуто правові чинники формування і розвитку зернового підкомплексу держави. Визначено відсутність чітких критеріїв оцінки категорій «продовольча безпека населення» та «продовольча безпека держави». Пропонуються конкретні шляхи виходу з неузгодженостей правового поля функціонування зернового підкомплексу продовольчого ринку.

Ключові слова: зерновий підкомплекс, продовольчий ринок, цінова політика, державне регулювання ринку зерна.

Вступ. Державну політику щодо розвитку ринку зерна як пріоритетного сектора економіки агропромислового комплексу України визначає Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» [3]. Закон, згідно з преамбулою, спрямований на створення правових, економічних та організаційних умов конкурентоспроможного виробництва і формування ринку зерна для забезпечення внутрішніх потреб держави у продовольчому, насіннєвому та фуражному зерні, нарощування його експортного потенціалу.

Метою Закону визначено забезпечення продовольчої безпеки держави; формування сприятливої для ринку зерна інвестиційної, кредитної, податкової, митної політики, оптимізація структури та ефективності зернового виробництва з урахуванням потенціалу природнокліматичних умов та ринкової кон'юнктури; забезпечення функціонування ринку зерна на засадах поєднання вільної конкуренції та державного регулювання з метою збалансування інтересів суб'єктів господарювання та держави; встановлення державного контролю за якістю зерна, продуктів його переробки та сортового насіння; стабілізація ринкових ресурсів зерна; нарощування експортного потенціалу ринку зерна; визнання пріоритетності розвитку ринку зерна; застосування режиму державних за-

ставних закупівель; здійснення державної аграрної інтервенції; визначення порядку експорту та імпорту зерна та продуктів його переробки за міжнародними договорами.

Постановка завдання. Визначити, яким чином положення про втілення аграрної політики співвідносяться з питанням забезпечення продовольчої безпеки населення/держави; яким чином конкретні ціни та обсяги сільськогосподарської продукції на ринку, зокрема зерна, впливають на стан продовольчої безпеки; що створює передумови для різного тлумачення таких понять, спекуляцій та апелювання до них під час застосування заходів, які не відповідають засадам державної політики щодо регулювання ринку зерна, визначених законодавчо.

При проведенні досліджень використовувалися філософські і загальнонаукові принципи: суперечності, взаємодії, об'єктивності. Основними методами проведених досліджень були: метод наукової абстракції, методи аналізу і синтезу.

Результати дослідження. Стаття 9 Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні» визначає основні засади державної політики щодо регулювання ринку зерна, а саме:

- надання пріоритетної бюджетної, кредитної та інвестиційної підтримки суб'єктам здійснення режиму заставних закупівель зерна та суб'єктам державної аграрної інтервенції;
- забезпечення внутрішніх потреб держави у продовольчому, насіннєвому, фуражному, технічному зерні та заходів щодо нарощування його експорту;
- встановлення розміру суми бюджетної позики, розрахованої виходячи з розміру встановленої мінімальної закупівельної ціни;
- гарантування сільськогосподарським товаровиробникам права вільного вибору використання зерна та ціни його реалізації;
- недопущення обмежень у пересуванні зерна та продуктів його переробки;
- контроль якості зерна та його зберігання;
- розвиток мережі обслуговуючих кооперативних формувань;

- впровадження сучасних ресурсозберігаючих технологій у виробництві, зберіганні та переробці зерна;
- лізингове обслуговування ринку зерна [3].

Кабінет Міністрів України, відповідно до статті 10 Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні», здійснює державне регулювання ринку зерна шляхом:

- запровадження режиму державних заставних закупівель;
- формування державного продовольчого резерву зерна з метою підтримки належного рівня продовольчої безпеки та здійснення державної аграрної інтервенції;
- забезпечення фінансування Аграрного фонду;
- сертифікації послуг зі зберігання зерна та продуктів його переробки;
- проведення цінової політики на ринку зерна та страхування ризиків для суб'єктів зернового ринку;
- впровадження механізму експорту та імпорту зерна і продуктів його переробки за міжнародними договорами;
- забезпечення фінансування програм експорту та імпорту зерна за міжнародними договорами за рахунок коштів державного бюджету;
- запровадження декларування зерна, що знаходиться на зберіганні, а також зерна, що зберігається суб'єктами виробництва зерна у власних або орендованих зерноскладах;
- забезпечення моніторингу ринку зерна;
- здійснення митно-тарифної політики;
- забезпечення розроблення балансів зерна та періодичного їх уточнення;
- фінансування науково-селекційної роботи та насінництва, впровадження їх досягнень;
- забезпечення фінансової підтримки виробників насіння, науково-дослідних установ, сортовипробувальних станцій за рахунок коштів державного бюджету;
- часткової компенсації сільськогосподарським товаровиробникам сортових надбавок за придбане ними насіння високих репродукцій за рахунок коштів державного бюджету;

- запровадження системи державних форвардних закупівель;
- запровадження режиму тимчасового адміністративного регулювання цін;
- надання тимчасової бюджетної дотації [3].

Таким чином, Законом України «Про зерно та ринок зерна в Україні», який є спеціальним відносно зернового ринку, чітко визначено перелік заходів, що здійснюється Урядом України задля державного регулювання ринку зерна.

Крім того, в Законі України «Про зерно та ринок зерна в Україні» розглянуто питання формування та використання зернових ресурсів, декларування та контролю якості зерна, зберігання зерна, використання складських документів на зерно, експорту та імпорту зерна за міжнародними угодами України тощо.

Основи державної політики у бюджетній, кредитній, цінній, страховій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення визначає Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» [1].

Відповідно статті 2 цього Закону, продовольча безпека – це захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності.

Як можна відмітити, у Законах, що покликані регулювати правовідносини на ринку зерна, згадуються терміни «продовольча безпека населення», «продовольча безпека держави», проте чітких критеріїв їх оцінки не наведено, що створює прецеденти застосування тих чи інших втручань у функціонування ринку зерна, що начебто покликані забезпечувати продовольчу безпеку держави чи населення.

Згідно зі статтею 6 Закону України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» [9],

одним із критеріїв оцінки втілення державної аграрної політики є забезпечення до 2007 року споживання продуктів харчування на душу населення на рівні наборів харчування відповідно до Закону України "Про прожитковий мінімум", а до 2015 року – на рівні орієнтовного набору основної продовольчої сировини і харчових продуктів в середньому на душу населення України; а також до 2015 року – підвищення рівня доходів сільського населення та середньомісячної заробітної плати працівників сільського господарства до рівня не нижче середнього в інших галузях економіки держави.

Державне цінове регулювання реалізується шляхом здійснення Аграрним фондом товарних та фінансових інтервенцій. Для кращого розуміння особливостей державного цінового регулювання розглянемо ці засоби впливу докладніше.

Відповідно до Закону, товарні інтервенції здійснюються Аграрним фондом шляхом продажу (поставки) окремих об'єктів державного цінового регулювання на організованому аграрному ринку на умовах споту або форварду з метою встановлення ціни рівноваги (фіксіngu) у розмірі, що не перевищує значення максимальної закупівельної ціни. Вони здійснюються у такому порядку:

а) якщо рівень ціни попиту на умовах споту або форварду на визначений об'єкт державного цінового регулювання протягом однієї торгової сесії не перевищує встановлений рівень максимальної закупівельної ціни або перевищує такий рівень не більше, ніж на 5 відсотків від нього, товарна інтервенція, як правило, не здійснюється;

б) якщо рівень ціни попиту на умовах споту або форварду на визначений об'єкт державного цінового регулювання протягом однієї торгової сесії перевищує встановлений рівень максимальної закупівельної ціни від 5 до 20 відсотків її значення, то Аграрний фонд здійснює товарну інтервенцію у розмірах, достатніх для встановлення ціни рівноваги (фіксіngu) на рівні, який не перевищує значення максимальної закупівельної ціни;

в) якщо рівень ціни попиту на умовах споту або форварду на визначений об'єкт державного цінового регулювання протягом однієї торгової сесії перевищує рівень максимальної закупівельної ціни більш ніж на 20 відсотків від її значення, то Аграрний фонд призупиняє торгівлю таким товаром на поточній біржовій сесії та провадить консультації з учасниками біржового ринку;

г) аграрний фонд може у виняткових випадках здійснювати товарну інтервенцію, якщо протягом однієї торгової сесії виникає загроза встановлення ціни рівноваги на рівні, що перевищує розмір максимальної закупівельної ціни, або коли Кабінет Міністрів України приймає постанову щодо продажу таких об'єктів державного цінового регулювання, не пов'язаного з державним ціновим регулюванням (у тому числі з державного резерву) [8].

Консультації Аграрного фонду з приводу товарних інтервенцій, що здійснюються відповідно до наведеного нижче порядку, є нічим іншим як законодавчо врегульованим тиском на учасників біржових торгів.

Пункт, в якому йдеться про поведінку Аграрного фонду при відхиленні ціни в межах 5%, дещо дивує невизначеністю («як правило?»), що створює підстави для корупційних рішень (слова «як правило» пропонуємо вилучити). Пункт «г» доцільно вилучити, пункти «а» та «в» необхідно доопрацювати або вилучити із коригуванням інших положень цього Закону.

Згідно із Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України», консультації Аграрного фонду з приводу товарних інтервенцій, про які було згадано вище, провадяться у такому порядку:

а) якщо Аграрний фонд призупиняє біржові торги окремим об'єктом державного цінового регулювання, то посадові особи Аграрного фонду провадять консультації з учасниками біржових торгів, які бажають придбати такий об'єкт за ціною, більшою за встановлену максимальну закупівельну ціну;

б) якщо внаслідок проведення таких консультацій досягається згода з учасниками біржового ринку щодо зменшення

ціни попиту до рівня, що не перевищує рівень максимальної закупівельної ціни, то Аграрний фонд надає дозвіл на продовження біржових торгів, у тому числі на поточній біржовій сесії;

в) якщо внаслідок проведення таких консультацій не досягається згода щодо зменшення ціни попиту до рівня, що не перевищує рівень максимальної закупівельної ціни, то Аграрний фонд звертається до Кабінету Міністрів України з поданням про доцільність введення тимчасового адміністративного регулювання цін на такий об'єкт державного цінового регулювання;

г) якщо внаслідок проведення таких консультацій з'ясовується наявність ознак змови між учасниками біржового ринку, спрямованої на узгоджене завищення цін попиту на окремий об'єкт державного цінового регулювання, то Аграрний фонд зупиняє біржові торги визначеним товаром, а відповідне подання невідкладно направляється до органів Антимонопольного комітету України [1].

Таким чином, Аграрний фонд, що є стороною господарських відносин, наділений повноваженнями звернутися до Кабінету Міністрів України з поданням про доцільність введення тимчасового адміністративного регулювання цін, яке здійснюється як на організованому, так і на неорганізованому товарному ринку. З одного боку, присутні ознаки монополізму з боку Аграрного фонду, з другого – створено сприятливі умови для поширення корупції.

Необхідно звернути увагу на наділення Аграрного фонду компетенцією за результатами консультацій з учасниками торгів з'ясовувати «наявність ознак змови між учасниками біржового ринку, спрямованої на узгоджене завищення цін попиту на окремий об'єкт державного цінового регулювання». Навіть на рівні попередніх тверджень такі питання мають вирішуватися в межах чинного конкурентного законодавства уповноваженим на це органом – Антимонopolьним комітетом України.

Відповідно до законодавства, фінансові інтервенції здійснюються Аграрним фондом шляхом придбання окремих об'єктів державного цінового регулювання на організованому аграрному ринку на умовах споту або форварду з метою встановлення ціни рівноваги (фіксіngu) у розмірі, який не є меншим значення мінімальної закупівельної ціни. Вони здійснюються у такому порядку:

а) якщо рівень ціни пропозиції на умовах споту або форварду на визначений об'єкт державного цінового регулювання протягом однієї торгової сесії не є меншим встановленого рівня мінімальної закупівельної ціни або є меншим за такий рівень не більше, ніж на 5 відсотків, фінансова інтервенція, як правило, не здійснюється;

б) якщо рівень ціни пропозиції на умовах споту або форварду на визначений об'єкт державного цінового регулювання протягом однієї торгової сесії є меншим від встановленого рівня мінімальної закупівельної ціни від 5 до 20 відсотків її значення, то Аграрний фонд здійснює фінансову інтервенцію у розмірах, достатніх для встановлення ціни рівноваги (фіксіngu) на рівні, що є не меншим за рівень мінімальної закупівельної ціни;

в) якщо рівень ціни пропозиції на умовах споту або форварду на визначений об'єкт державного цінового регулювання протягом однієї торгової сесії є меншим за рівень мінімальної закупівельної ціни більш ніж на 20 відсотків її значення, то Аграрний фонд призупиняє торгівлю таким товаром та проводить консультації з учасниками біржового ринку;

г) Аграрний фонд може у виняткових випадках здійснювати фінансову інтервенцію, якщо протягом однієї торгової сесії виникає загроза встановлення ціни рівноваги на рівні, що є меншим за розмір мінімальної закупівельної ціни, або коли Кабінет Міністрів України приймає постанову щодо закупівлі таких об'єктів державного цінового регулювання, не пов'язаної з державним ціновим регулюванням (у тому числі для потреб державного резерву).

Пункт «г» доцільно вилучити, пункти «а» та «в» необхідно доопрацювати або вилучити із коригуванням інших положень цього Закону.

Консультації Аграрного фонду з приводу фінансових інтервенцій, згідно із Законом, здійснюються у такому порядку:

а) якщо Аграрний фонд призупиняє біржові торги окремим об'єктом державного цінового регулювання, то посадові особи Аграрного фонду провадять консультації з учасниками біржових торгів, які бажають продати такий об'єкт за ціною, меншою за встановлену мінімальну закупівельну ціну;

б) якщо внаслідок проведення таких консультацій досягається згода з учасниками біржового ринку щодо збільшення ціни пропозиції до рівня, який є не меншим рівня мінімальної закупівельної ціни, то Аграрний фонд надає дозвіл на продовження біржових торгів, у тому числі на поточній біржовій сесії;

в) якщо внаслідок проведення таких консультацій не досягається згода щодо збільшення ціни пропозиції до рівня, який є не меншим рівня мінімальної закупівельної ціни, то Аграрний фонд звертається до Кабінету Міністрів України з поданням про доцільність введення тимчасового адміністративного регулювання цін на такий об'єкт державного цінового регулювання;

г) якщо внаслідок проведення таких консультацій з'ясується наявність ознак змови між учасниками біржового ринку, спрямованої на узгоджене заниження цін пропозиції на окремий об'єкт державного цінового регулювання, то Аграрний фонд зупиняє біржові торги визначеним товаром, а відповідне подання невідкладно направляється до органів Антимонопольного комітету України.

Недоліки такого порядку здійснення фінансових інтервенцій, а також порядку здійснення відповідних «консультацій» є дуже подібними до тих, що стосуються порядку здійснення товарних інтервенцій.

Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» визначає тимчасове адміністративне ре-

гулювання цін як комплекс адміністративних заходів, спрямованих на упередження чи зупинку спекулятивного або узгодженого встановлення цін продавцями та/або покупцями об'єктів державного цінового регулювання на організованому аграрному ринку, яке не може бути виправлено за стандартними процедурами державних інтервенцій.

Що стосується спекулятивного встановлення цін, то спекулятивна торгівля є фундаментом світової біржової торгівлі. Скоріш за все, мається на увазі порушення економічної конкуренції, проте відсутність визначення поняття «спекулятивне встановлення цін» дає підстави по-різному тлумачити таке положення Закону.

Висновки. Проведений аналіз законодавчої бази свідчить, що Консультації Аграрного фонду з приводу товарних інтервенцій є нічим іншим як законодавчо врегульованим тиском на учасників біржових торгів.

Аграрний фонд, що є стороною господарських відносин, наділений повноваженнями звернутися до Кабінету Міністрів України з поданням про доцільність введення тимчасового адміністративного регулювання цін, яке здійснюється як на організованому, так і на неорганізованому товарному ринку. У цій ситуації присутні ознаки монополізму з боку Аграрного фонду і створено сприятливі умови для поширення корупції.

Виходячи з вищезазначеного, постає необхідність прийняття Закону України «Про продовольчу безпеку держави», в якому чітко треба визначити критерії оцінки продовольчої безпеки держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Закон України «Про державну статистику» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Комплексна програма підтримки розвитку українського села на період до 2015 року (проект) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

5. Концепція удосконалення функціонування системи державного матеріального резерву у 2007-2008 роках, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2007 р. № 241-р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

6. Методика встановлення мінімальної закупівельної ціни на окремі об'єкти державного цінового регулювання, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 26 травня 2005 р. №399. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

7. Методологія складання балансів ресурсів та використання основних видів сільськогосподарських продуктів (Держкомстат, 2006 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

8. Положення про Аграрний фонд [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

9. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОФОРМУВАНЬ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В.І. Топіха, доктор економічних наук, професор
Миколаївський державний аграрний університет

С.В. Білоусова, кандидат економічних наук, доцент
Міжнародний університет бізнесу і права, м. Херсон

Досліджено напрямки подальшого розвитку регіонального агропромислового сектора та проведено аналіз факторів, що мають вагомий вплив на ефективність функціонування нових аграрних формувань.

Ключові слова: аграрна реформа, економічна ефективність, функціонування агроформувань.

Постановка проблеми. Удосконалення форм господарювання і власності є одним з основних напрямів здійснення аграрної реформи в сучасних умовах. Разом з тим, результати і наслідки реформувань аграрної сфери України мають далеко не однозначний характер, а в цілому ряді випадків – негативний. Досить показовим в цьому плані є досвід функціонування агроформувань степової зони України, де було сконцентровано основний фонд земельних угідь та вироблялось до 75% загальних обсягів сільськогосподарської продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і практичних аспектів функціонування нових аграрних формувань присвячено праці Андрійчука В.Г., Лукінова І.І., Маліка М.Й., Мельничука М.Г., Месель-Веселяка В.Я., Саблука П.Т., Юрчишина В.В. та інших. Порівняльна характеристика основних економічних показників нових аграрних структур в наукових працях цих та інших авторів висвітлено не повною мірою.

Постановка завдання. Метою дослідження є розроблення і обґрунтування напрямів підвищення економічної ефективності функціонування нових аграрних формувань південного регіону в пореформений період та вивчення впливу

організаційно-правових форм цих структур на рентабельність сільгоспвиробництва.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з різноманітності умов власності й організації виробництва, в південному регіоні виділилось три категорії господарств ринкового спрямування:

Перша – сільськогосподарські структури, які побудовано на основі реформування колгоспів і радгоспів, де поєднується приватна власність на землю та майно з колективними формами організації праці. Стосовно власності ці підприємства поділяються на різні форми господарювання: колективні, акціонерні, приватні, товариства з обмеженою відповідальністю.

Друга категорія – фермерські господарства, яким відводиться роль перспективної форми господарювання, а вільна його конкуренція з усупільненими господарськими формуваннями забезпечуватиме економічні передумови та простір для зростання аграрного виробництва.

Третя категорія господарств – господарства населення. Ці господарства відіграють велику роль у самозабезпеченні населення південної зони України продуктами харчування і є стабілізуючим фактором соціального захисту громадян, особливо на час, коли на селі не сформується більш ефективна виробнича і обслуговуюча інфраструктура.

Так, сільськогосподарські підприємства південного Степу України мали в 2009 році в своєму користуванні 60,3% сільськогосподарських угідь, а особисті господарства населення – 29,7%, фермерські господарства – 10,0%, тоді як до початку формування майже 94% земельного фонду знаходилося у користуванні сільгосппідприємств.

Зрозуміло, що структурні зміни в землекористуванні викликали перерозподіл виробництва валової продукції сільськогосподарства. Якщо до початку реформаційних процесів сільськогосподарські підприємства цього регіону виробляли 76,5% продукції, а особисті господарства населення 23,5%, то в 2009 році обсяги валової продукції сільського господарства

сільгосппідприємств склали 32,7%, особистих господарств 61,8% і фермерських 5,5%.

На 100 га сільськогосподарських угідь до реформування усі категорії господарств України виробляли валової продукції на 252,8 тис. грн, у тому числі сільськогосподарські підприємства на 195,5 тис. грн, а господарства населення – на 1078,2 тис. грн, в теперішній час – відповідно на 164,0 тис. грн, 94,8 тис. грн, 339,8 тис. грн [2].

Аналіз виробничо-економічної діяльності реформованих сільськогосподарських підприємств за 2005–2009 рр. показав, що суспільний сектор був і залишається найбільшим сектором виробництва, який обробляє 70% сільськогосподарських угідь. Отже, від результатів роботи реформованих господарств цього сектора залежить успіх розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні.

Як свідчить практика, результативність реформ в аграрному секторі економіки сьогодні залежить від регіональних особливостей, які склалися з врахуванням історичного минулого території, рівня розвитку промисловості та інших галузей народного господарства, питомої частини підприємств АПК з виробництва валової доданої вартості, потенціалу і спеціалізації сільськогосподарських підприємств, економічних механізмів їх господарювання [3].

В цьому плані досить цікавим з наукової і практичної точок зору є досвід функціонування агроформувань різних організаційно-правових форм господарювання в Херсонському регіоні. За останні кілька років в аграрній сфері Херсонщини створено нові господарські структури на приватній основі – сільськогосподарські акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, сільськогосподарські кооперативи, фермерські господарства, приватно-орендні підприємства.

Дослідження розвитку та сучасного стану організаційно-правових форм господарювання в Херсонській області показало, що в процесі адаптації сільськогосподарських підприємств до змінюваного економічного середовища форми агро-

формувань перебувають у постійному динамічному розвитку [табл. 1].

Таблиця 1

Динаміка кількості формувань різних організаційно-правових форм в аграрному секторі у Херсонській області

Форми власності	1995 р.	2000 р.	2002 р.	2004 р.	2008 р.
Всього підприємств	552	588	566	620	630
у т.ч.: колективні с.-г. підприємства	25	12	6	5	8
кооперативи	5	86	56	33	70
сільськогосподарські товариства	3	247	248	259	232
міжгоспи	9	1	1	1	1
підсобні с.-г. недержавні підприємства	20	11	14	17	21
інші с.-г. недержавні підприємства	26	153	170	237	216
радгоспи	133	15	9	7	15
с.-г. науково-дослідні і наукові заклади	31	30	29	32	32
підсобні с.-г. державні підприємства	88	15	15	11	12
інші державні підприємства	12	18	18	18	6
особисті підсобні господарства	24000	235427	231661	241114	239315
фермерські господарства	2783	3013	3100	2737	2756

Організаційна форма виробництва в сільському господарстві являє собою певний доцільний спосіб організаційно-технологічної упорядкованості виробництва, що вимагає раціонального поєднання працівників, земельної площі, засобів і предметів праці.

Усе сільськогосподарське виробництво, адаптуючись до ґрунтово-кліматичних умов і розташування до місця реалізації продукції, в процесі суспільного поділу сформувалося як система виробничих типів господарств. Функціонуван-

ня в аграрному секторі підприємств з різною організаційно-правовою формою господарювання дає можливість з'ясувати, в яких з них господарська діяльність є найбільш ефективною.

Характерною особливістю постреформеного періоду в аграрній сфері області стало суттєве збільшення потенціалу приватного сектора. Як результат – зростання питомої ваги особистих господарств у виробництві валової продукції з 36,6% у 1995 році до 85,3% у 2008 році. Приватний сектор став основним виробником більшості видів сільськогосподарської продукції в АПК Херсонського регіону.

Результати господарсько-економічної діяльності різних за формою господарювання агроформувань свідчать про те, що прямої і однозначної відповіді на питання щодо перспективності розвитку в регіоні тих чи інших організаційно-правових форм немає. Так, господарства суспільного сектора поки ще не можуть проявити свої потенційні можливості за окремими напрямками господарської діяльності, тоді як господарства населення виявляють вищу ефективність саме в тих галузях, де вони змогли швидше пристосуватись до складних сучасних умов.

Як свідчить світовий досвід, багатоукладність в системі аграрного виробництва не є необхідною ознакою, однак для українського АПК вона – закономірний результат реформаційних процесів в галузі. Оцінка факторів впливу на ефективність функціонування новостворених агроструктур показує, що організаційно-правові форми господарювання на селі мають формуватись з урахуванням розміру і спеціалізації підприємств, рівня інтенсивності виробництва, форми майнових і земельних відносин, потоку доходів і витрат та економічними інтересами власників. За даними Мельничук Н.Г. [1], яка вивчала вплив різних факторів та їх взаємодію на рівень рентабельності агроформувань області, найбільш суттєвий вплив на результативну ознаку мали: спеціалізація, фондозабезпеченість, площа сільськогосподарських угідь аграрних підприємств. Якщо загальний вплив досліджуваних ознак на рівень

рентабельності господарств взяти за 100%, то на долю впливу від спеціалізації припадає 27,18%, від фондозабезпеченості – 18,48%, від площі сільськогосподарських угідь – 17,47%.

Дослідження результатів економічної ефективності господарювання, свідчать, що більш ефективно працюють агрофірми [табл. 2].

Таблиця 2

Ефективність виробничої діяльності аграрних формувань Херсонської області

Форма господарювання	Вироблено валової продукції рослинництва і тваринництва, грн*			Рівень рентабельності, %
	на 100 га с.-г. угідь	на 1 працюючого**	на 1 затрачену люд. год.	
По області в цілому	100780,0	19586,8	48,7	+2,7
Приватні підприємства	90837,6	22932,3	55,6	-13,2
Дослідні господарства	139164,4	25918,8	27,2	0,002
Агрофірми	803493,9	3402,0	45,2	38,4
Кооперативи	132777,9	22275,6	36,0	-9,5
Відкриті АТ	137293,9	18396,8	26,6	-24,5
Закриті АТ	119386	24975,9	49,8	-24,1
ТОВ	92824,8	19327,4	53,3	-8,4
Інші формування	208927,1	24823,4	137,3	26,4

* – реалізована валова продукція

** – при розрахунках враховувалась загальна кількість працюючих в агропідприємстві

Аналіз показав, що найвищий рівень рентабельності одержують ті господарства, в яких функціонують виробничі підрозділи з переробки, зберігання та реалізації готової продукції. Вивчення стабільності і прибутковості виробництва різних за формою організації підприємств, що діють в регіоні показує, що ці показники не залежать від організаційно-правової форми. Так, одні з них працюють стабільно з прибутком, друга категорія господарств залежно від природно-кліматичних і регіональних особливостей, попиту та пропозиції на ринку, цін на продукцію сільського господарства мають

нестабільний розвиток, де прибутковість чергується із збитковістю і навпаки.

Одним із напрямів підвищення економічної ефективності функціонування агроформувань є оптимізація розмірів посівних площ сільськогосподарських культур. Критерієм для визначення їх оптимального розміру доцільно взяти величину прибутку, одержаного від реалізації сільськогосподарської продукції у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь.

Висновки і перспективи подальшого розвитку. Організаційно-правова форма, як фактор підвищення ефективності функціонування АПК, на сьогоднішньому етапі розвитку не має впливу на економічні результати роботи агроформувань. Одним із шляхів нарощування економічної ефективності агроформувань є агропромислова інтеграція та оптимізація розмірів площі посіву сільськогосподарських культур в контексті існуючих потужностей переробних підприємств та за умов збереження каналів збуту готової продукції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельничук В. Г. Організаційно-правова форма господарювання в системі АПК / В. Г. Мельничук // Таврійський науковий вісник. — 2004. — № 30. — С. 301—303.
2. Розвиток організаційно-господарських структур / М. В. Зубець, В. П. Буркат, М. М. Гаврилюк [та ін.] // Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Степу України. — 2004. — № 1. — С. 56—72.
3. Савош Л. В. Ефективність впровадження підприємницьких структур в аграрному секторі економіки України / Л. В. Савош // Проблеми раціонального впровадження соціально-економічного та природо-ресурсного потенціалу регіону: зб. наук. праць. — Луцьк, 1998. — С. 45—51.

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

О.О. Школьний, доктор економічних наук, професор
Уманський національний університет садівництва

У статті розкрито основні методологічні засади формування системи інноваційного забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки. Розроблено адаптивні механізми державного регулювання експортно-імпортних процесів, спрямовані на забезпечення продовольчої безпеки держави.

Ключові слова: управління, інноваційний потенціал, інститути, конкурентоспроможність, глобалізація.

Постановка проблеми. Глобальні процеси, які відбуваються у світовому просторі, вимагають нового підходу до формування системи менеджменту динамічного розвитку аграрного сектора економіки та його підприємницьких структур, забезпеченням їх конкурентоспроможності. Основою нового підходу є формування результативного менеджменту на принципах системно-комплексного інноваційного підходу здійснення змін з орієнтацією на критерії конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасних умовах розвитку ринкових відносин здійснюється пошук нових підходів до формування системи забезпечення конкурентоспроможності підприємств. Напрацьовані теоретико-методологічні підходи, система заходів представлені переважно факторами техніко-технологічного, організаційно-економічного спрямування. Незначна кількість досліджень має управлінське функціональне спрямування. Інноваційна складова не пронизує усі підсистеми забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки і, зокрема, підприємницьких структур. Таким чином, є проблема теоретико-методологічного та емпіричного характеру, яка потребує розв'язання.

Метою статті є обґрунтування методологічних засад формування системи управління інноваційним забезпеченням конкурентоспроможності аграрного сектора економіки в умовах глобалізації.

Результати дослідження. В сучасних умовах розвитку світової економіки відбуваються процеси глобального характеру, одержують розвиток інтеграційні міждержавні процеси, на світових ринках здійснюється переоснащення капіталів та людських ресурсів, посилюється зовнішнє конкурентне середовище, ускладнюється система управління зовнішньоекономічними зв'язками. Економіка України в цілому, і особливо аграрна, все більшою мірою підпадає під вплив глобалізації. В цих умовах перед аграрним сектором економіки ставляться нові завдання організаційно-економічного, техніко-технологічного, соціально-економічного та інституціонально-структурного характеру. Вони є основою цільової спрямованості діяльності підприємницьких структур і аграрного сектора економіки в цілому та виступають як потенціал останніх.

При цьому слід враховувати, що потенціал аграрного сектора економіки та його інститутів не є статичним, а динамічним за кількісними і якісними параметрами. Рівень розвитку потенціалу повинен бути адекватним новим завданням, новим викликам зовнішнього і внутрішнього середовищ. В такому аспекті адекватність розглядається нами з позицій формування потенціалу аграрного сектора економіки та його складових – підприємницьких структур на принципах упереджувальності щодо викликів зовнішнього і внутрішнього середовищ. Однак в реальній практиці більшість підприємницьких структур не формують потенціал змін на принципах упереджувальності згідно з новими завданнями та обраними стратегіями, що значно зменшує можливості використання цільової спрямованості нового стратегічного напрямку дій. Паралельне формування збалансованого потенціалу змін обраним стратегіям також скорочує часовий лаг використання потенційної можливості обраної стратегії. Знижує результативність стратегічної цілі, несистемний і некомплексний підхід до формування потенці-

алу змін як цілісності з нехтуванням якісних критеріїв оцінки параметрів потенційної можливості конкурентних переваг. Це стосується і потенціалу портфеля стратегій, в основу обґрунтування якого покладено прибутковість як головний критерій оцінки. Майже не враховуються екологічні та соціальні вимоги при обґрунтуванні рішень стратегічного характеру.

Внаслідок такого підходу одержала розвиток розбалансованість в стратегічних діях галузевого характеру щодо забезпечення продовольчої безпеки та розвитку пріоритетно-експортних виробництв. Це вплинуло на співвідношення між власним виробництвом для максимального насичення вітчизняного продовольчого ринку та імпортом сільськогосподарської продукції на користь останнього. Недостатньо обґрунтований механізм регулювання імпортних процесів послабив співвідношення в джерелах насичення вітчизняного продовольчого ринку, що негативно впливає на розв'язання певного кола питань соціального та економічного спрямування. Він не враховує цільову спрямованість імпорту, який залежить від різних ситуацій, що можуть виникати в нашій країні на продовольчому ринку. Нові специфічні завдання, які потенційно можуть виникати вимагають і застосування адаптивних механізмів регулювання або ринкового саморегулювання (табл.).

Така позиція знаходить відображення в наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених. При цьому слід враховувати, що результативність інноваційної діяльності здебільшого залежить від таких факторів, як: система управління інноваційним забезпеченням розвитку галузей та організаційних формувань; комплексний підхід до здійснення інноваційних змін в підсистемах підприємств та в системі організаційної взаємодії із зовнішнім середовищем; готовність всіх лінійно-функціональних інститутів до здійснення змін; система забезпечення єдності інтересів на основі розвитку правових, соціально-трудових, власних, владних, економічних відносин; сформована організаційна культура; суспільний психологічно-інноваційний клімат та ін.

Ситуації на продовольчому ринку та їх вплив на цільову спрямованість імпорту та вибору механізмів державного протекціонізму і лібералізму

Можливий стан продовольчого ринку	Характеристика стану на продовольчому ринку	Задачі вітчизняних суб'єктів діяльності	Цільова спрямованість дій	Використання механізмів державного протекціонізму чи лібералізму
1	2	3	4	5
Ринок насичений	Ринок насичується продуктами вітчизняного виробництва Потенціал виробничих систем відповідає цільовій програмі ринку	Забезпечити внутрішній продовольчий ринок продукцією харчування населення в повному обсязі	Сприяння розвитку вітчизняного виробництва продукції харчування для населення	Механізми державного протекціонізму посиленої дії
Ринок насичений окремими видами продукції харчування	Ринок повністю насичується основними продуктами власного виробництва і недостатньо - специфічними	Забезпечення внутрішнього продовольчого ринку специфічними продуктами харчування за рахунок експортно-імпортних операцій	Наповнення продовольчого ринку специфічною продукцією за рахунок імпорту	Механізми лібералізації в напрямі ринкового саморегулювання по відношенню до специфічної продукції
Ринок ненасичений основними видами продукції	Ринок на певний період частково насичений, в межах наближення до критичної зони ризику, не насичений основними видами продукції	Забезпечення внутрішнього ринку основними видами продукції харчування згідно з об'єднаними потребами за рахунок експортно-імпортних операцій	Наповнення продовольчого ринку основними видами продукції за рахунок імпорту з урахуванням рівноважного експорту	Механізми лібералізації в напрямі збалансованого ринкового саморегулювання в експортно-імпортних процесах на основі єдності інтересів
Монополізація ринку, високі темпи зростання цін на продукцію	Відсутня конкуренція на продовольчому ринку Спекулятивний характер діяльності Соціальна напруга	Підвищити швидко в часі конкурентність на продовольчому ринку за рахунок інтервенції	Використати імпорту продукції як механізм інтервенції для стабілізації та підвищення конкуренції на ринку	Механізми державного протекціонізму послабленої дії з чіткими параметрами лібералізму
Квотова система	Обов'язкові експортно-імпортні операції згідно з квотою системою вимог СОТ (світової організації торгівлі)	Забезпечення виконання зобов'язань згідно з вимогами СОТ та параметрами квотової системи	Забезпечення рівноважної взаємодії та єдності інтересів в експортно-імпортних операціях згідно з вимогами СОТ та параметрами квотової системи	Механізми врівноваженого державного регулювання та ринкового саморегулювання (державного протекціонізму та лібералізму) експортно-імпортних процесів

Важливою передумовою динамічного розвитку організаційних формувань є суспільний інноваційний клімат в державі. Забезпечити його становлення і розвиток можливо лише за певних умов, а саме: встановлення раціонального співвідношення у формах власності; розвиток партнерських відносин в системі діяльності та влади, що сприятиме забезпеченню єдності інтересів; розвиток інститутів як рушійної сили високо розвинутого суспільства; розвинута система переконливості в доцільності і необхідності здійснення інноваційних змін; сформована результативна система забезпечення інноваційного сприйняття на всіх рівнях управління та в усіх інститутах, юридичних і фізичних особах та ін. Така позиція розвинута в працях багатьох вітчизняних вчених, особливого значення їй надається в роботах Н.М. Сіренко [1, 2]. Поглиблення її досліджень теоретичного та емпіричного спрямування підтверджують важливість створення вищезазначених умов.

Висновки. Таким чином, інноваційне забезпечення підприємницьких структур – це комплексна система, яка може сприяти динамічному розвитку соціально-економічних систем та підвищенню рівня їх конкурентоспроможності, але потребує врахування умов методологічного характеру, які включають соціально-економічні, екологічні особливості функціонування аграрного сектора економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сіренко Н.М. Нова роль сільського господарства в економічному розвитку країни / Н.М. Сіренко // Вісник Білоцерківського державного аграрного університету : зб. наук. праць. — Біла Церква, 2009. — Вип. 63. — С. 58—61.
2. Сіренко Н.М. Управління інноваційною системою аграрного підприємства / Н.М. Сіренко // Економіка АПК. — 2009. — № 9. — С. 43—46.

РОЗВИТОК ОПТОВИХ РИНКІВ В УКРАЇНІ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ВИРОБНИКІВ

О.Ю. Єрмаков, доктор економічних наук, професор

Д.А. Соболев, кандидат економічних наук

Національний університет біоресурсів і
природокористування України

Досліджено сучасний стан і тенденції щодо збуту сільсько-господарської продукції; розкрито особливості розвитку оптових ринків та запропоновано шляхи вдосконалення їх функціонування в Україні.

Ключові слова: ефективність функціонування, аграрні виробники, збут сільськогосподарської продукції.

Проблема функціонування аграрних ринків постійно знаходиться в полі зору українських науковців: В.Г. Андрійчука, В.П. Галушко, В.М. Ганганова, М.Й. Маліка, П.Т. Саблука, І.Н. Топіхи, І.І. Червена, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина та ін. Це зумовлено тим, що збут виробленої продукції завжди був слабким місцем вітчизняного аграрного сектора і цьому є об'єктивні причини, які посилюються в умовах ринкових трансформацій. По-перше, це особливий характер самої сільськогосподарської продукції, яка у більшості випадків вимагає особливих умов зберігання, транспортування та реалізації, що не дає можливостей диверсифікувати її збут та сприяє зростанню монопольної влади закупівельних організацій. По-друге, сільськогосподарським виробникам внаслідок того, що більшість із них має невеликі розміри, досить складно сформулювати оптові партії товарної продукції і вони змушені для цього користуватися послугами посередників. Вплив наведених факторів призвів до того, що незважаючи на зростання за вісім останніх років обсягів виробництва продукції майже в три рази (для домашніх господарств – більш ніж у два рази), динаміка фінансових результатів у сільському господарстві мала дуже нестабільний характер (рис. 1).

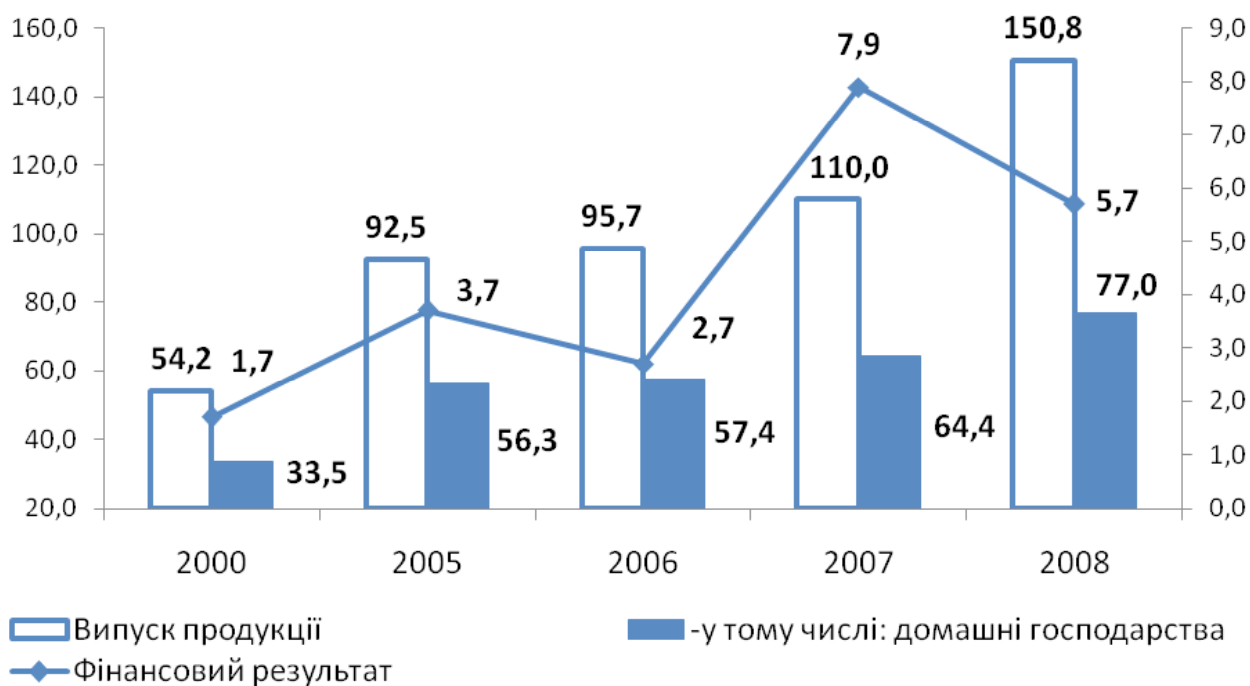

Рис. 1. Динаміка фінансових результатів та випуску продукції у сільському господарстві за 2000-2008 рр., млрд грн (побудовано за даними [3])

На нашу думку, основним фактором впливу на рентабельність аграрного сектора є значні коливання цін на сільськогосподарську продукцію. Якщо порівняти динаміку індексу цін реалізації сільськогосподарської продукції за всіма напрямками реалізації за 2000-2008рр. (рис. 2) із динамікою фінансових результатів аграрного сектор (рис. 1), то можна визначити їхню взаємозалежність – низький рівень зростання цін призводив до скорочення прибутків виробників і навпаки. Вважаємо, що така закономірність викликана трьома основними факторами: нестачею спеціалізованих потужностей для зберігання сільськогосподарської продукції, відсутністю у всіх категорій виробників достатньої кількості обігових коштів та ускладненням прямого доступу виробників до каналів реалізації. Перший фактор впливає на здатність ринку "згладжувати" сезонні коливання цін на продукцію через накопичення її запасів в періоди надмірної пропозиції та подальшої реалізації під час зростання попиту. У нашій країні його дія є найбільш характерною для великих підприємств під

час отримання ними значних врожаїв зернових культур. Але найбільш складною для всіх без винятку агровиробників є дія комбінації саме двох останніх факторів. Зважаючи на те, що більшість сільськогосподарських виробників поповнює власні обігові кошти за рахунок кредитних ресурсів, а домогосподарства реалізують власну продукцію з метою поповнення сімейного бюджету – вони не здатні встановлювати умови посередникам, очікуючи виникнення сприятливої кон'юнктури на ринку, обумовленої скороченням пропозиції рослинницької і тваринницької продукції. Як нами зазначалось раніше, можливості маневру для виробників ще більше звужуються внаслідок того, що більшість сільськогосподарської продукції швидко псується і потребує належних умов зберігання, її реалізація можлива лише протягом дуже короткого проміжку часу після збирання.

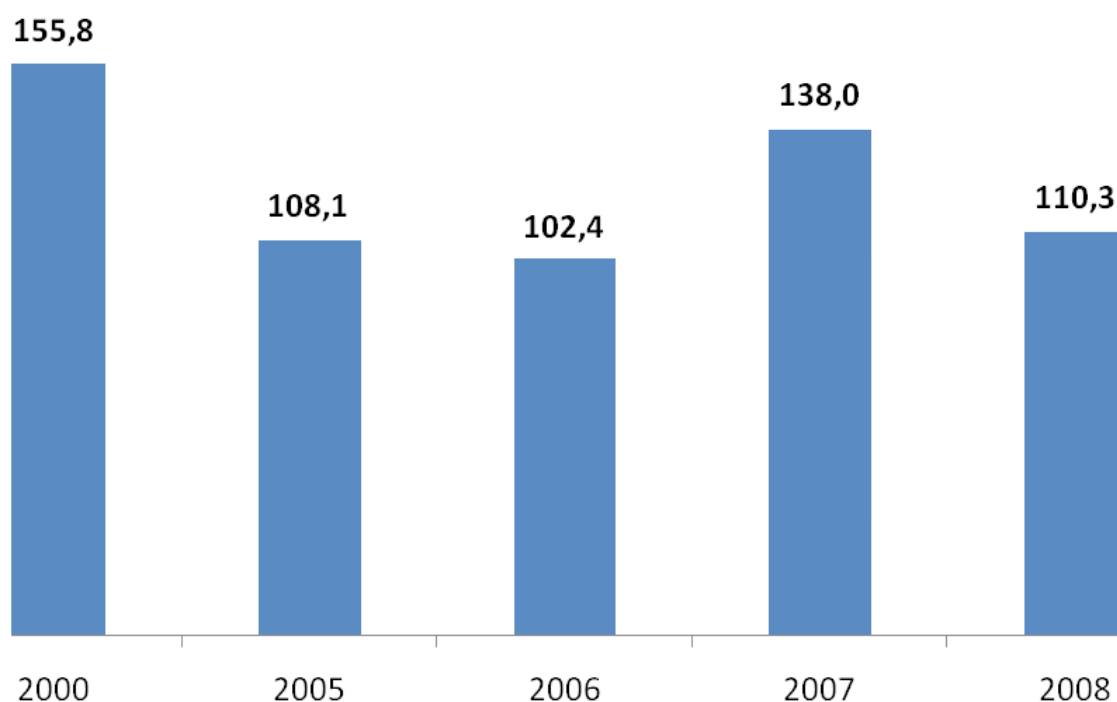

Рис. 2. Динаміка індексу цін реалізації сільськогосподарської продукції за всіма напрямками реалізації за 2000-2008 рр., відсотків до попереднього року (побудовано за даними [3])

Якщо мінімізація впливу першого фактора виходить за рамки нашої статті, то, на думку авторів, дія двох інших

може бути вирішена шляхом налагодження ефективних каналів збуту сільськогосподарської продукції для підприємств-виробників та господарств населення шляхом мережі оптових ринків. За умов відсутності посередників виробники отримують вищі прибутки та можливість вибору точок збуту за найбільш вигідними цінами. Проблема вдосконалення існуючої системи збуту набуває особливої гостроти протягом останніх восьми років, адже обсяги реалізації сільськогосподарської продукції на ринках невпинно скорочуються. Як відомо, більшість ринків на території України є роздрібними і це визначає їх основне місце розташування – ближче до покупців, більшість яких проживає у малих та великих містах. Ці ринки сплачують фіксований ринковий збір, який може виявитися для них нерентабельним, особливо за умов реалізації дрібних партій рослинницької і тваринницької продукції домогосподарствами та відсутністю обладнаних приміщень для зберігання продукції, яка швидко псується. В наслідок цього, на роздрібних ринках агровиробники зазнають збитків за умови, якщо вони не зможуть реалізувати власну продукцію протягом певного проміжку часу змушені використовувати інші канали реалізації. Одним із них є продаж переробним підприємствам. Найбільшого скорочення зазнали потенційно високорентабельні види товарів: плоди та ягоди, овочі, худоба та птиця. Як свідчать статистичні дані, з 2000 р. по 2008 р. обсяги реалізації по окремим товарним позиціям скоротилися більш ніж у три рази, а по певним видам продукції, таким як молоко та молочні продукти, худоба та птиця – в десятки разів (рис. 3). Як наголошувалося раніше, найбільш яскравим прикладом наслідків зростання монопольної влади вищезазначених суб'єктів підприємництва є ситуація із реалізацією продукції тваринництва. Ця продукція має дуже обмежений термін зберігання та жорсткі вимоги щодо умов реалізації. Відсутність можливості самостійної реалізації тваринницької продукції через ринки змушує виробників до її реалізації посередникам та переробним підприємствам, які встановлюють занижені ціни, при-

зводячи тим самим до збитків підприємства-виробники. Крім того, через переробні підприємства проходить імпортована продукція тваринництва, яка часто завозиться контрабандним шляхом і має низьку якість та собівартість, тим самим знижуючи закупівельні ціни для вітчизняних виробників, які змушені з нею конкурувати.

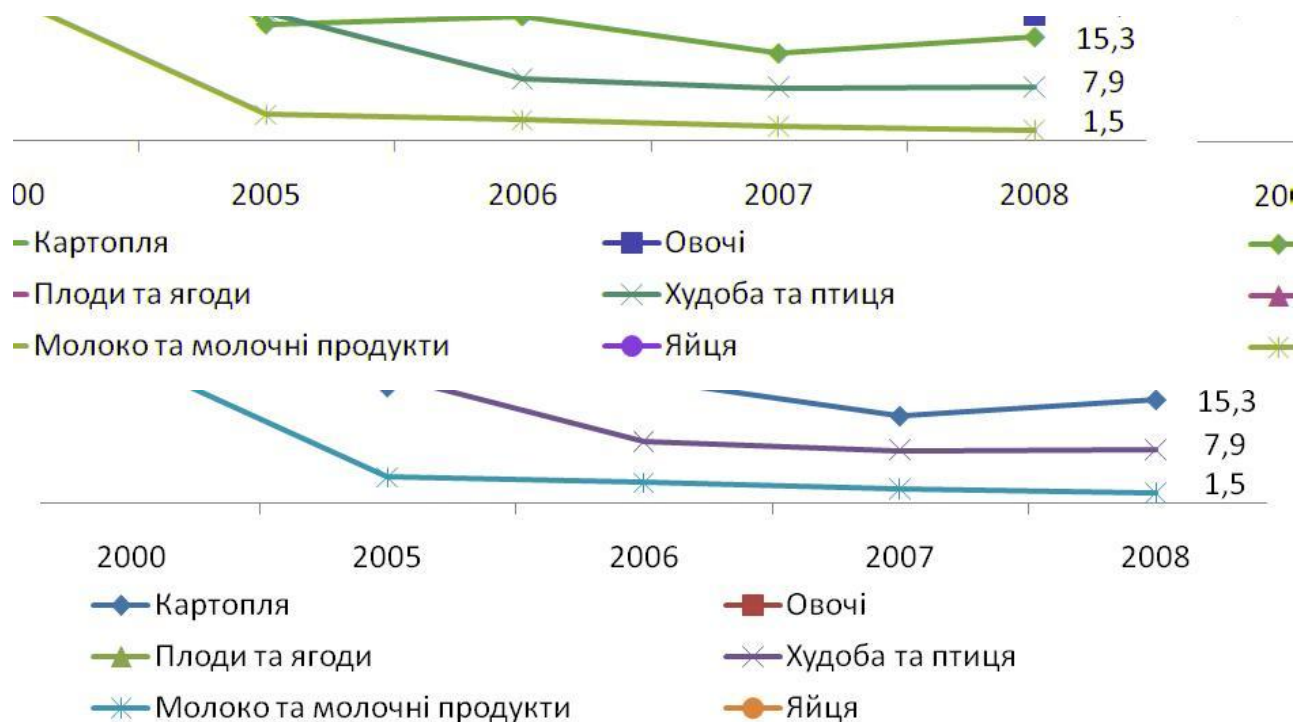

Рис. 3. Частка реалізації окремих видів сільськогосподарської продукції на ринках за 2000-2008 рр., % до загального обсягу реалізації (побудовано за даними [3])

Прикладом негативного впливу на сільськогосподарських виробників є скорочення рентабельності виробництва продукції тваринництва з 22,2% у 1990 р. до -11% та -13,4% відповідно у 2006 та 2007 рр. (рис 4). Така ситуація із відсутністю адекватного доступу дрібних та середніх виробників сільськогосподарської продукції до ринків у довгостроковій перспективі становить загрозу продовольчій безпеці держави внаслідок скорочення обсягів виробництва окремих видів продукції та виникнення соціальних проблем у сільській місцевості через скорочення робочих місць. Вказані соціально-економічні проблеми виникнуть через заміщення

традиційних сільськогосподарських виробників потужними агрохолдингами, орієнтованими на великотоварне виробництво обмеженого асортименту рослинницької і тваринницької продукції і здатними ефективно працювати з переробними підприємствами та експортерами. Такий економічний сценарій є несприйнятливим для вітчизняного аграрного сектора, тому проблема доступу до ринків сільськогосподарських виробників різних форм господарювання потребує вирішення шляхом внесення змін до поточної державної аграрної політики.

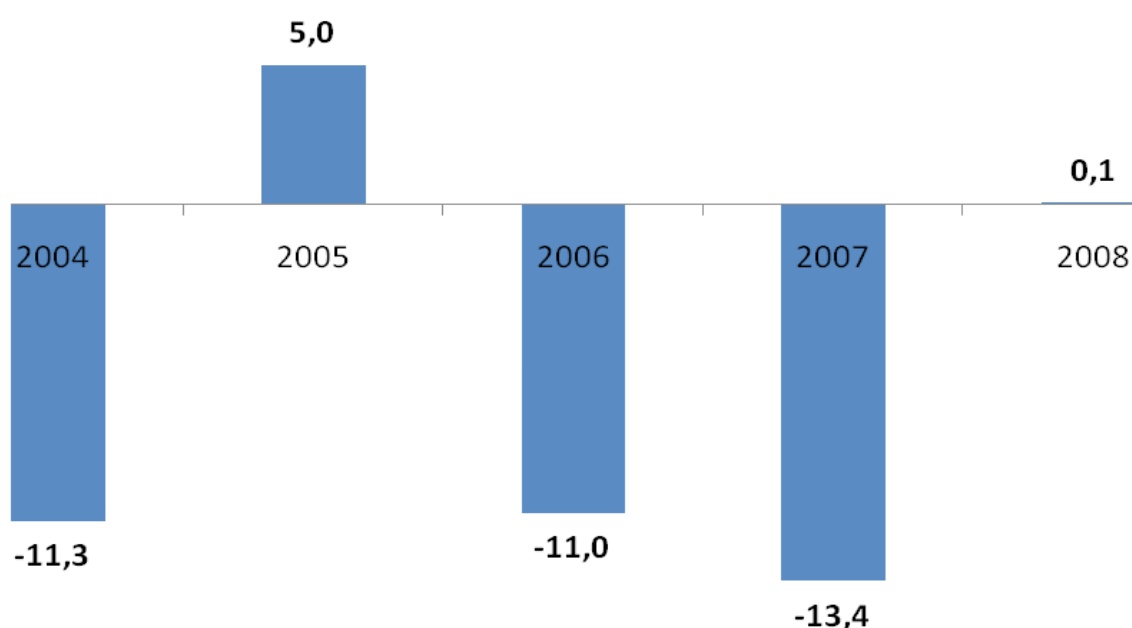

Рис. 4. Рентабельність виробництва продукції тваринництва за 2004-2008 рр., відсотків (побудовано за даними [3])

Як відомо, у минулому державними структурами вживалися відповідні заходи з метою виправлення ситуації на аграрному ринку. Особливо слід зазначити спроби захистити внутрішній ринок обмеженням конкуренції з боку імпортованої продукції шляхом підвищення ввізного мита та проведення антидемпінгових розслідувань (розпорядження Президента України від 17 травня 1999 р. № 98/99-рп "Про заходи щодо захисту внутрішнього ринку від імпортої сільськогосподарської продукції та продовольства") та пожвавити функцію-

нування біржового ринку (постанова Кабінету Міністрів від 5 серпня 1997 р. № 848). Запропоновані заходи були орієнтовані на підтримку великих товаровиробників і тому мали дуже обмежений вплив на середні та дрібні підприємства.

Першою реальною спробою щодо врегулювання економічної ситуації зі збутом сільськогосподарської продукції середніми та дрібними товаровиробниками є прийняття Закону України "Про оптові ринки сільськогосподарської продукції" (від 25 червня 2009 р. №1561-VI). У його преамбулі зазначено, що вказаний законодавчий акт: "спрямований на захист прав і законних інтересів сільськогосподарських товаровиробників, які здійснюють оптовий продаж сільськогосподарської продукції власного виробництва". Відповідно до закону статус оптового ринку надається Міністерством аграрної політики України. Саме цей центральний орган виконавчої влади отримує інформацію про кон'юнктуру на оптових ринках і в подальшому розповсюджує її за допомогою різних каналів всім зацікавленим сторонам через систему інформаційного забезпечення діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції. Запропонована в законі норма щодо централізованого збору та розповсюдження інформації є дуже важливим кроком вперед у формуванні стабільного та передбачуваного ринку сільськогосподарської продукції. Враховуючи розповсюдження інформаційних технологій та прискорення темпів обміну інформацією, таке нововведення дозволить аграрним виробникам своєчасно отримувати дані щодо результатів торгів на окремих ринках та приймати обґрунтовані рішення щодо участі в них. Основним питанням при цьому є забезпечення цієї системи достовірною інформацією і контроль її якості. Іншим суттєвим позитивним моментом цього закону є надання державної фінансової підтримки оптовим ринкам сільськогосподарської продукції у період їх становлення і встановлення чіткого обмеження, що цей період не може перевищувати семи років з дня набуття ринком такого статусу. Відзначене, за умов закладення адекватних обсягів

грошових коштів до державного бюджету, дозволить швидко створити інфраструктуру необхідну для функціонування оптових ринків та розпочати діяльність щодо реалізації різноманітної сільськогосподарської продукції. Окрім надання фінансової підтримки у законодавчому акті вказується, що до оптових ринків застосовуються механізми фінансової допомоги та підтримки аналогічні тим, які діють для підприємств агропромислового комплексу. На нашу думку, з метою подальшого підвищення його ефективності зазначений закон можна було б доповнити такими положеннями. По-перше, це надання оптовим ринкам сільськогосподарської продукції статусу неприбуткових організацій. Вважаємо, що це буде сприяти більш повному відкриттю сутності поняття "ринок" як "площадки" для зустрічі контрагентів та укладення ними договорів і перевантаження продукції. По-друге, встановлення фіксованих квот на торгівлю сільськогосподарськими підприємствами. Включення зазначених норм, гарантуватиме невтручання керівництва ринка в процес укладання угоди та відсутність створення перешкод "невигідним" клієнтам (зокрема дрібним товаровиробникам сільськогосподарської продукції та домогосподарствам).

З метою розвитку мережі оптових ринків постановою Кабінету Міністрів України було затверджено "Державну цільову програму створення оптових ринків сільськогосподарської продукції", в рамках якої заплановано створення 25 ринків, тобто по одному на кожну область. Кінцевим терміном реалізації визначено 2013 рік. До цього періоду планується витратити 4 млрд грн, з яких тільки 1,2 млрд – за рахунок державного бюджету. Оскільки серед джерел фінансування бюджетна частка складає лише третину від необхідного обсягу, то доцільним було б застосування такого фінансового стимулу з метою заохочення приватного капіталу. Наприклад, за підрахунками експертів, вартість оптового ринку з благоустроєм території на площі 1 га складає від 1,6 до 2 млн дол. США (залежно від площі ринку або від 360 до 415 дол. США у розрахунку

на 1 кв. м). Якщо прийняти період окупності проекту рівним тривалості реалізації програми (4 роки), то вартість оренди 1 кв. м ринкової площі на місяць становитиме 12-13 дол. з урахуванням покриття ринком операційних витрат. Наприклад, вартість оренди 1 кв. м ринкових площ на подібних оптових ринках (ринок "Bronisze" у Варшаві) складає 13 дол. США на місяць. Наведені нами розрахунки свідчать, що за умов ефективної реалізації організаційних інструментів державної політики розбудова оптових ринків може бути здійснена цілком за рахунок приватного капіталу. Зважаючи на це, доцільно було б чітко визначити напрямки використання надання державної фінансової допомоги і, на нашу думку, уряду було б доцільно спрямувати її на вирішення таких питань: надання ринкам земельних ділянок; сприяння кооперації виробників сільськогосподарської продукції для продажу такої продукції на ринку і створенню кооперативних оптових ринків; створення та підтримка функціонування системи інформаційного забезпечення оптових ринків.

Але створення лише 25 оптових ринків є недостатнім для організації повноцінно діючої системи торгівлі сільськогосподарською продукцією внаслідок декількох причин. По-перше, такі ринки можуть бути малодоступними для фермерів, інших дрібних підприємств та домогосподарств через те, що їм буде складно сформувати достатні товарні партії продукції, продаж яких буде рентабельним. По-друге, сільськогосподарським виробникам необхідно мати своєчасну та актуальну інформацію щодо кон'юнктури на ринках, причому для більшості з них недоступна інформація з комп'ютерних мереж. По-третє, великій кількості дрібних виробників складно відстоювати свою позицію під час переговорів із закупівельними організаціями та переробними підприємствами. Вирішення зазначених питань потребує формування принципово нової системи збуту сільськогосподарської продукції. На нашу думку, із урахуванням новостворених ринків така система може мати наступний вигляд: на рівні районних центрів існуючі (або новостворені)

оптово-роздрібні ринки будуть обладнані приміщеннями для зберігання продукції та комп'ютерним зв'язком із 25 великими оптовими ринками. На базі цих районних оптово-роздрібних ринків будуть формуватися партії сільськогосподарської продукції, про що через комп'ютерну мережу будуть надсилатися необхідні дані на оптові ринки на обласному рівні (інформаційні потоки), а після отримання її потенційним клієнтом і підтвердження готовності щодо укладання угоди – підвозитися відповідна продукція (товарні потоки). Крім того, зазначені оптово-роздрібні ринки зможуть реалізовувати рослинницьку і тваринницьку продукцію споживачам на місці, що робить їх дуже гнучким інструментом збуту продукції для сільськогосподарських виробників (рис. 5).

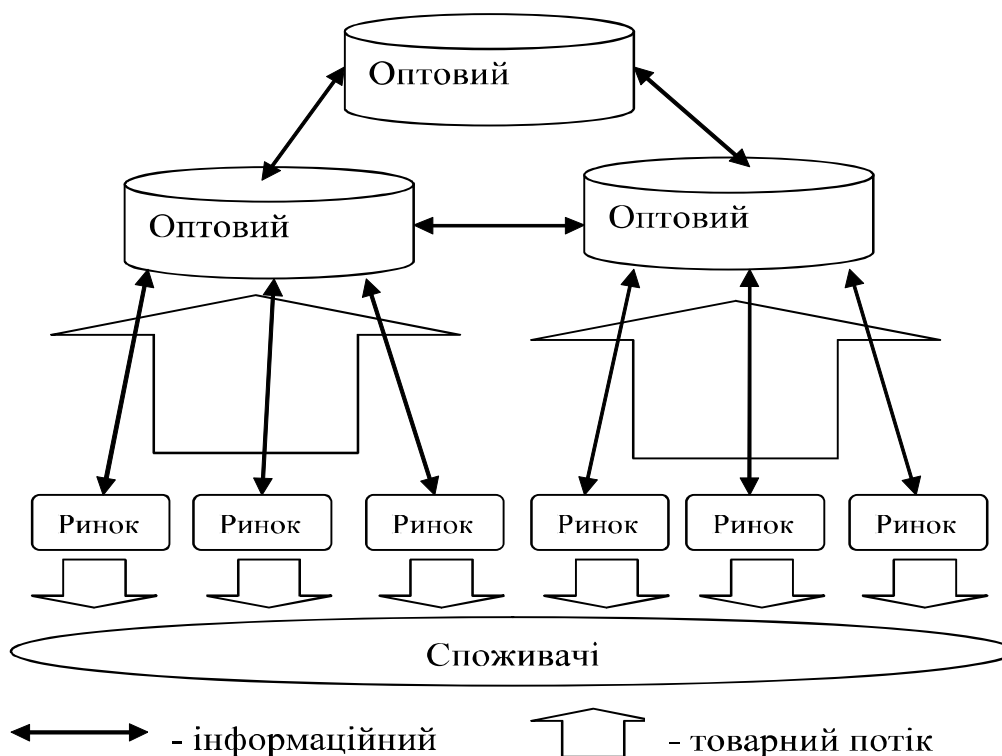

Рис. 5. Схема взаємодії оптових ринків на різних рівнях

Наведена схема, за умови внесення запропонованих нами змін до чинної нормативно-правової бази, має суттєві переваги для сільськогосподарських виробників. По-перше, залучення до функціонування оптового ринку сільськогосподарської продукції дрібних виробників, що буде сприяти зростанню

їх доходів і, як наслідок – підвищенню добробуту селян. По-друге, створення розгалуженої товарно-інформаційної мережі дозволить оптимізувати товарні потоки і тим запобігати "недозавантаженню" великих оптових ринків, що є особливо актуальним на початкових етапах. По-третє, створення ринкових структур різного рівня і забезпечення обміну інформацією між ними буде сприяти демонополізації влади з боку посередницьких структур і, як наслідок – збільшенню товарообігу та підвищенню рівня закупівельних цін. По-четверте, на основі оптово-роздрібних ринків в районах будуть виникати різні форми об'єднань дрібних та середніх сільськогосподарських виробників, здатних відстоювати власні інтереси щодо збуту продукції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Саблук П. Т. Ціноутворення в період ринкового реформування АПК / Саблук П. Т. — К. : ННЦ ІАЕ, 2006. — 146 с.
2. Сільське господарство України за 2008 рік [Текст] : стат. щорічник — К. : Держкомстат України, 2009. — 475 с.
3. Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держкомстат України; за ред. О. Г. Осауленка. — К. : Консультант, 2009. — 571 с.
4. Шпичак О. М. Система організаційно-економічних механізмів функціонування основних агропродовольчих підкомплексів рослинництва / О. М. Шпичак, О. В. Бондар, І. В. Кобута; за ред. О. М. Шпичака. — К. : Нічлава, 2009 . — 406 с.

КОНТРОЛІНГ-ЗБУТ В ПІДСИСТЕМІ МАРКЕТИНГ-ЛОГІСТИКИ

І.О. Соловйов, доктор економічних наук, професор
Херсонський державний аграрний університет

Пропонується система показників ефективності збутової діяльності підприємств, впровадження якої забезпечить її профілактичну оптимізацію й оперативне попередження (усунення) недоліків у роботі підсистеми маркетинг-логістики.

Ключові слова: контролінг, збутові системи, збутові стратегії.

Постановка проблеми. В умовах сучасного аграрного ринку під розподілом продукції розуміється система заходів конкретного товаровиробника (власника) товару щодо забезпечення його збуту на ринках через канали розподілу.

Як теорія та інструмент дослідження і створення стійкості планових характеристик збутових операцій використовується контролінг.

Контролінг-збут є складовою частиною маркетинг-контролінгу. У центрі його уваги знаходяться шляхи виявлення слабких сторін у збутовій діяльності та можливостей її профілактичної оптимізації.

Стан вивчення проблеми. Контролінг-збут розглядається як аналітичне, планове тестування і оцінка стану основних показників і характеристик збутової системи. За допомогою контролінг-збуту забезпечується можливість виявлення та обліку зворотних зв'язків у процесі збуту і проведення відповідних заходів, за допомогою яких реалізується розподільчий комплекс маркетингу.

Ціль контролінг-збуту полягає у підвищенні економічної ефективності збутової діяльності. Досягнення цієї мети забезпечується гнучким, оперативним попередженням недоліків у збутовій діяльності, їх виявленням і усуненням за допомогою комплексу ефективних заходів. Цілі контролінг-збуту мають бути ув'язані і скоординовані з іншими сферами контролінгу:

фінансовою, витрат і результатів, інвестиційною, виробництва та ін.

Питанням вивчення проблем впровадження контролінгу в господарську діяльність сільськогосподарських підприємств присвячено роботи багатьох іноземних і вітчизняних авторів – Г.А. Багієв, В.М. Тарасевич, Х. Анн [1], О.А. Новиков, С.А. Уваров [2], Г.Г. Кірейцев [3], М.Ф. Кропивко [4] та ін.

Завдання і методика досліджень. Основним завданням наших досліджень є розроблення системи показників ефективності роботи й обґрунтування вибору оптимальних збутових каналів. Методичною основою виконаних досліджень є економіко-статистичний метод та системний підхід до вивчення економічних явищ. Методи досліджень – аналіз, синтез та експертні оцінки.

Результати досліджень. Встановлено, що структура контролінг-збуту повинна відображати прийняту на підприємстві концепцію збуту. Ефективна концепція збуту припускає спрямування усіх ресурсів сфери збуту на встановлення довгострокових зв'язків з покупцями (клієнтами), забезпечення попиту на продукцію підприємства й одержання запланованого прибутку. Така концепція збуту повинна дати відповіді на всі стратегічно важливі питання:

- чи існує необхідність збільшення збутової активності;
- яким має бути рівень якості пропонованих товарів і послуг;
- якої стратегії взаємодії з покупцем варто дотримуватися;
- на яких сегментах ринку можливе появлення нових покупців;
- які переваги має (повинна мати) фірма в порівнянні з конкурентами.

Процес контролю необхідно починати з аналізу прибутку і рентабельності. Для оцінки рівня прибутку від реалізації товару використовують систему показників ROI (Return on Investment – повернення на вкладений капітал).

Як інструмент контролю за збутом ROI показує логічну залежність підцілей від головної мети в плані підприємства і

сприяє пошуку причин, що знижують ефективність використання капіталу. Також існує тісний зв'язок ROI з діяльністю служби збуту.

Оборот товарної маси формує величину очікуваного доходу, а зростання обороту при постійних витратах на виробництво продукції сприяє збільшенню прибутку. Тому невідповідність у розмірах очікуваного прибутку і необхідних для його одержання витрат викликає необхідність коректування діяльності як служби збуту, так і інших підрозділів фірми. Коректування може полягати або в зменшенні цільових орієнтирів діяльності або в розробці комплексу організаційних і маркетингових заходів для підвищення ефективності виробництва і збуту продукції. Такий підхід відображає сутність контролінг-збуту в основу якого покладено принцип випереджувального впливу, а не пасивного спостереження і констатації втрат. У процесі аналізу визначається різниця між запланованою виручкою від реалізації і змінними витратами, яка є базою для оцінки точки беззбитковості і проведення ABC – аналізу покупців, що беруть участь у формуванні валової маржі. Одночасно досліджується можливість падіння виторгу і намічаються заходи щодо надання додаткових знижок покупцям. У вітчизняній літературі з економіки і менеджменту при аналізі збуту поняття «валова маржа», тобто різниця між виторгом від реалізації і змінними витратами, використовується при визначенні сили впливу виробничого важеля (S) на величину прибутку (P).

При визначенні зони беззбитковості, або порогу рентабельності (R_{min}), використовують такі величини як C_{post} – величина (розмір) постійних витрат, а також $\Delta P_{відн}$ – результат реалізації після відшкодування змінних витрат у відносному вираженні. Величина $\Delta P_{відн}$ характеризує розмір виторгу від реалізації, коли підприємство ще не має прибутку, але вже не зазнає збитків.

Обсяг виробництва продукції (R_n), за якого прибуток має нульовий рівень, визначають за допомогою розміру мінімальних витрат та ціни реалізації продукції (табл.1).

Показники результативності роботи збутової системи

Напрямок оцінки	Показники	Шлях вирішення	Умовні позначення
1	2	3	4
Економічний	Показник ROI (прибуток на вкладений капітал)	$ROI = \frac{P}{I}$	P – прибуток від реалізації продукції; I – інвестований капітал
	Витрати на товарорух	Експертний метод	
	Обсяг продажів	Експертний метод	
	Термін сплати грошей за отриманий товар		
	Рентабельність товарообігу	$R_T = \frac{P}{T} \times 100$	P – прибуток T – товарообіг
	Товарообіг на 1 співробітника за рік	$T_s = \frac{T}{\chi_s} \times 100$	χ_s – кількість зайнятих у товарообігу клієнтів
	Товарообіг на 1 клієнта за рік	$T_{\chi_k} = \frac{T}{\chi_k} \times 100$	χ_k – кількість зайнятих у товарообігу клієнтів
	Частка товарів фірми в асортименті посередника	Експертний метод	
	Показник ROI (зв'язок з діяльністю служби збуту)	$ROI = \frac{P}{O} \times \frac{O}{I}$	O – оборот товарної маси
	Сила впливу виробничого важеля на величину прибутку	$S = \frac{\Delta P}{P}$	
	Зона беззбитковості (поріг рентабельності)	$R_{\min} = \frac{C_{\text{пост}}}{\Delta P_{\text{отн}}}$	$C_{\text{пост}}$ – величина (розмір) постійних витрат; $\Delta P_{\text{отн}}$ – результат реалізації після відшкодування змінних (мінливих, перемінних) витрат у відносному вираженні.
	Обсяг виробництва продукції за нульового рівня прибутку	$R_n = \frac{C_{\min}}{C}$	C – ціна реалізації продукції.

Продовження таблиці 1			
1	2	3	4
Економічний	Віддача від одного замовлення	$R_p = \frac{3}{S} \times 100$	3 – видані замовлення; S – отримані суми
	Доля замовлень на одного торгового представника	$D_1 = \frac{3_1}{3} \times 100$	3_1 – кількість замовлень, отриманих від 1 торгового представника
	Товарообіг на один контракт	$T_K = \frac{T}{K} \times 100$	K – кількість виконаних контрактів
	Зростання товарообігу за рахунок нових клієнтів	$\Delta T = T_{Kkp} - T_{Knp}$	ΔT – питомий приріст товарообігу; T_{Kkp} – приріст товарообігу за рахунок нових клієнтів на кінець року; T_{Knp} – приріст товарообігу за рахунок нових клієнтів на початок року;
	Питома вага витрат на збут у загальному товарообігу підприємства	$T_{3Б} = \frac{I_{3Б}}{T} \times 100$	$I_{3Б}$ – витрати збуту
	Питома вага збутових витрат у загальних витратах підприємства	$Y_{3Б} = \frac{I_{3Б}}{I} \times 100$	I – загальні витрати підприємства
Маркетинговий	Відповідність каналу вимогам щодо роботи з певними товарами (асортиментом)	Відповідний, невідповідний	
	Кількість та сконцентрованість споживачів	Експертний метод	
	Наявність складських, торговельних приміщень, рівень їх оснащення	Наявність або відсутність	
	Робота з покупцями (стандарти обслуговування, дослідження споживчих переваг, наявність прийомів та методів маркетингу взаємовідносин, ступінь задоволення покупців та їх прихильності, доля постійних покупців та ін.)	Експертний метод	

Продовження таблиці 1		
1	2	3
Маркетинговий	Наявність цінової політики, її характеристика та оцінка	Експертний метод
	Канали комунікацій, їх кількість, ефективність	Експертний метод
	Конкуренція на цільовому сегменті	Експертний метод
	Конкуренція на цільовому сегменті	Експертний метод
Загально-організаційний	Процес планування та його відповідність вимогам	Існує або не існує
	Робота з персоналом	Ефективна або неефективна
	Наявність та спрямованість інноваційної складової в діяльності	Наявність або відсутність
	Ефективність організаційно-управлінської структури	Ефективна або неефективна
	Ефективність організації та стимулювання праці	Ефективна або неефективна
	Можливість контролю за роботою каналу	Існує або не існує
Інформаційно-аналітичний	Наявність інформаційної системи	Наявність або відсутність
	Регулярність досліджень	Регулярні або нерегулярні
	Напрямки, глибина, якість, об'єктивність, повнота досліджень	Експертний метод
	Наявність відповідного програмного забезпечення	Наявність або відсутність
	Готовність до обміну інформацією	Існує або не існує

Аналіз структури ринку розглядається як важливий інструмент оперативного контролінг-збуту. Структура ринку визначається зовнішнім середовищем, чинниками, які здійснюють на неї постійний вплив, динамікою частки ринку, ціновою по-

літикою партнерів і конкурентів та ін. Тому вирішальна роль в об'єктивності аналізу структури ринку належить якості інформації про зовнішнє середовище.

Цільовою задачею контролінг-збуту є інформаційне забезпечення процесу ухвалення рішення в сфері збуту, тому результати аналізу разом з пропозиціями про шляхи підвищення ефективності збутової діяльності повинні регулярно надаватися у формі звіту відповідальним за поточне регулювання і перспективне планування підприємства.

Управління розподілом товарів неможливе без оцінки ефективності роботи розподільної системи.

На практиці часто використовують такі основні критерії її оцінки: обсяг продажів; частка даного каналу в прибутку посередника; вартість обслуговування кожного каналу; час затримки покупцем оплати за отриманий товар; частка покупця в асортименті, пропонованому постачальником; зміни в обсязі продажів; якість і кількість інформації, що була отримана від покупця.

Очевидно, що використовувати всі ці показники при оцінці ефективності кожного каналу досить складно, особливо якщо взяти до уваги той факт, що власника каналу в першу чергу цікавить комбінація цих факторів, що дозволяє зробити висновок про ефективність роботи кожного каналу, перспективах подальшої роботи з ним. Зважаючи на вищевикладене, ми пропонуємо агрегувати вище зазначені критерії за окремими напрямками:

- 1) економічні показники(обсяг продажів, частка в прибутку, вартість обслуговування, ROI);
- 2) маркетингові показники;
- 3) загальноорганізаційні показники;
- 4) інформаційно-аналітичні.

Аналіз ефективності системи розподілу варто починати з оцінки кожного каналу по кожній із груп параметрів. Розрахунок ROI можна проводити як у відсотках, так і в умовних одиницях; оцінку маркетингових, загальноорганізаційних і

інформаційно-аналітичних показників можна проводити або в частках одиниці або за 10-бальною шкалою.

Усі канали мають різні співвідношення показників прибутковості, при цьому усі вони диференційовані за їхньою позицією на ринку і можливостями обміну інформацією з ними. Серед них є такі, котрі забезпечують досить високу рентабельність продажів, але не дають представлення про ринкову ситуацію. З другого боку, є канали, що мають невисокі показники рентабельності, але дозволяють з'ясувати ринкову ситуацію і визначити шляхи удосконалення роботи системи.

Співвідношення показників для кожного каналу дозволяє класифікувати їх з погляду здійснюваної у визначений момент стратегії чи тактики роботи системи.

У табл. 2 представлено групи показників, які можна використовувати для аналізу отриманих оцінок. Вони показують, яким показникам роботи каналів варто віддавати перевагу при здійсненні тієї чи іншої стратегії поведінки на ринку.

Безумовно, «чистих» стратегій на ринку не існує, на практиці завжди використовуються елементи різних стратегій, однак чим більш послідовно фірма дотримується стратегічної лінії поведінки на ринку, тим вище її шанси досягти успіху. З цього погляду пропонована сукупність показників дозволяє правильно оцінити поточну, і головне, перспективну цінність кожного з каналів.

Оцінка ефективності роботи системи повинна проводитися з погляду відповідності показників роботи кожного каналу тій стратегії, що проводить тепер постачальник. Чим точніше збіг стратегії постачальника і стилю роботи каналу, тим більше привабливість каналу для постачальника, тим більші зусилля постачальник докладає до зміцнення своїх взаємин з цим каналом з погляду можливості їхньої відповідності необхідним характеристикам.

Для діагностики системи збуту і розподілу можуть використовуватися показники швидкості товарообігу і часу одного обороту. При цьому використовуються проміжні статистичні

критерії товарного обігу – частка перехідного запасу, товарний запас, запасоємність, одноденний товарообіг та ін.

Конструювання каналів розподілу ґрунтується на різних факторах, що враховують споживчі й організаційно-стратегічні характеристики, а також стан зовнішнього оточення. Важливою умовою ефективної роботи збутової системи виступає інтеграція стратегій розподілу з інструментами комплексу маркетингу – комунікаціями, ціноутворенням і товарною політикою.

Висновки і пропозиції. Виконані дослідження показали, що підсистема контролінг-збуту є важливою складовою загальної системи контролю за основними результатами діяльності підприємства. Впровадження запропонованої сукупності показників результативності роботи збутової системи і вибору оптимальної схеми каналів розподілу продукції буде сприяти вирішенню проблеми підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва.

Таблиця 2

Значимість оціночних показників системи розподілу

Типи маркетингових стратегій	Оціночні показники системи розподілу			
	економічні	маркетингові	загально-організаційні	інформаційно-аналітичні
Проникнення на ринок	+	++	+++	+
«Зняття вершків»	+++	+	—	++
Збалансоване зростання	++	+++	++	++
Оборонна стратегія	+	++	++	+
Відхід з ринку	+++	—	—	+

— мінімум уваги; + контроль ++ пильний контроль; +++ максимум уваги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асханов С. А. Эффективность общественного производства. Три уровня анализа: народнохозяйственный, региональный, хозрасчетный / Асханов С. А. — М. : Мысль, 1987. — 166 с.

2. Економіка підприємства : підруч. [для викладачів та студ. економ. та нееконом. спец.] / [Й. М. Петрович, А. Ф. Кіт, О. М. Семенів та ін.]; за ред. Й. М. Петровича. — Львів : Новий світ 2000, 2004. — 680 с.

3. Вігуржинська С. Ю. Економіка підприємства: конспект лекцій [електронний ресурс] / Вігуржинська С. Ю. — Одеса, 2004. — Режим доступу : <http://inpos.com.ua/80>.

4. Головкина О. В. Механизм оценки финансово-экономической стабильности функционирования предприятия [электронный ресурс] / Головкина О. В. // Кот-ученый: (Финансовый менеджмент) [сайт]. — Режим доступу : <http://www.smartcat.ru/FinancialManagement/CashFlow.shtml>.

5. Руденко Л. В. Управління потоками капіталів у сучасній бізнес-моделі функціонування транснаціональних корпорацій : монографія [електронний ресурс] / Руденко Л.В. — К. : Кондор, 2004. — 480 с. — Режим доступу : www.kneu.kiev.ua/ua/publication/content/407.htm.

МАЛИЙ БІЗНЕС ХЕРСОНЩИНИ: СТАН ТА ПРОБЛЕМИ

В.В. Дебров, доктор сільськогосподарських наук, професор
Херсонський державний аграрний університет

Наведено матеріали досліджень з динаміки утворення, середньорічної кількості зайнятих працівників, обсягів реалізації продукції малими підприємствами області, територіального розміщення, рівня зайнятості працівників, економічної ефективності функціонування, розкрито основні причини недостатнього розвитку та запропоновано шляхи підвищення їх прибутковості.

Ключові слова: *мале підприємство, додаткові робочі місця, законодавче забезпечення, обсяги реалізації, товарні ринки.*

Постановка проблеми. Поряд з великими колективними формами організації підприємницьких структур значне місце в становленні ринкової економіки й посиленні мотиваційних механізмів їх діяльності займають малі господарюючі суб'єкти – малі підприємства.

Згідно з чинним законодавством малі підприємства (МП) можуть створюватися в усіх галузях народного господарства на основі різних форм власності – з ініціативи засновників або в примусовому порядку (за рішенням Антимонопольного комітету).

Мале підприємство – це особлива виробнича структура, характерна для ринкової економіки. Як свідчать зарубіжний та вітчизняний досвід, результати наших досліджень, такі підприємства сприятливіші до впровадження прогресивних методів у виробництві, швидкої зміни номенклатури продукції, характеризуються динамічністю організаційної форми.

Стан вивчення проблеми. Розміри підприємств залежать від специфіки галузі, технологічних особливостей, від дії ефекту масштабності. Функціонують галузі, пов'язані з високою капіталоємністю, значними обсягами виробництва, та галузі, для яких не потрібні великі розміри підприємств. Для сучасної економіки характерна складна комбінація різних за

масштабами виробництв – крупних (з тенденціями до монопольних структур) та невеликих (малих).

З одного боку, стійкій тенденції науково-технічного прогресу відповідає концентрація виробництва. Саме крупні підприємства мають в розпорядженні значні матеріальні, фінансові, трудові ресурси, кваліфіковані кадри. Вони здатні проводити широкомасштабні науково-технічні розробки, які визначають технологічний процес. З другого боку, малий і середній бізнес також має ряд переваг: близькість до місцевих ринків збуту та пристосованість до запитів клієнтів, виробництво товарів малими партіями, що не вигідно крупним фірмам, виключення зайвих ланцюгів управління.

Питанням вивчення динаміки та економічного стану МП, природи та критеріїв малого і середнього бізнесу, особистих якостей підприємця та культури бізнесу присвячено праці багатьох вітчизняних авторів: М.Й. Маліка, Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблука [1], М.М. Ільчука, В.К. Збарського та ін.[2], С. Мочерного [3].

Завдання і методика досліджень. Основним завданням наших досліджень є вивчення динаміки створення малих підприємств, видів їх діяльності, основних показників розвитку та економічної ефективності, територіальне розміщення по області, рівень зайнятості на них. Методичною основою виконаних досліджень є діалектичний метод пізнання соціальних і економічних процесів, основні положення економічної теорії. Методи досліджень – аналіз та синтез, екстраполяція та експертні оцінки.

Результати досліджень. Херсонська область за природно-кліматичними, географічними, економічними та демографічними факторами має усі передумови для успішного функціонування малого і середнього бізнесу. Проте і до теперішнього часу мале підприємництво ще не набуло належного і сталого розвитку. Основні показники, які характеризують стан малих підприємств області, наведено в табл. 1.

Загальна кількість МП на період 2000-2007 рр. змінюється від 6182 до 7615. На 1.01.2008 р. всього їх функціонувало

6428 одиниць, що на 187 менше рівня 2000 р. та на 246 – більше рівня 2004 року.

Одним із показників, що характеризує "насиченість" малими підприємствами території країни (області, району), є показник кількості МП в розрахунку на 10 тис. населення, що проживає на ній.

Таблиця 1

**Основні показники розвитку малих підприємств
Херсонської області [4]**

Показник	2000р.	2004р.	2007р.	2007 р. у % до	
				2000 р.	2004 р.
Кількість малих підприємств, всього	7615	6182	6428	84,4	103,9
на 10 тис. наявного населення	64	54	58	90,6	107,4
Середньорічна кількість зайнятих працівників у МП, осіб	35979	39213	33823	94,0	86,2
Середньорічна кількість найманих працівників у МП, осіб	35074	38359	32565	92,8	84,9
у розрахунку на одне підприємство, осіб	5	6	5	100,0	83,3
Обсяг реалізації продукції (робіт, послуг) у діючих цінах відповідних років, млн грн	831,1	1243,6	1780,1	214,1	143,1
Частка МП у загальному обсязі реалізованої продукції (робіт, послуг), %	13,7	9,8	10,0		
Фонд оплати праці, млн грн	57,2	134,5	227,7	у 3,9р.	у 1,7 р.
Середньомісячна заробітна плата одного найманого працівника, грн	135,9	292,1	582,7	у 4,3р.	у 1,9 р.
Валові капітальні інвестиції, млн грн	24,1	129,1	311,3	у 12,9р.	у 2,4 р.

У розвинених країнах США, Англії, Німеччині цей показник сягає значень 100-120-300 одиниць. В Херсонській області кількість МП, що припадає на 10 тис. населення, складає 54-64 одиниці.

Місце і роль малого бізнесу в національних економіках розвинених держав визначається не стільки кількістю МП, скільки середньорічною чисельністю їх працівників. За експертними оцінками, частка зайнятих в малому бізнесі розвинених країн сягає 50%, країн Східної Європи та Балтії – 20, Російської Федерації – 9%.

На МП нашої області у 2007 році було зайнято 33,8 тис. осіб, із них найманих працівників – 32,5 тис. осіб, що в розрахунку на одне підприємств становить всього 5 осіб. Важливо відмітити, що цей показник за період 2000-2007 рр. не змінився, а загальна середньорічна кількість працівників МП за цей період зменшилась на 2,1 тис. осіб.

Малі підприємства є невід'ємною складовою структури суспільного виробництва країн із розвинутою ринковою економікою, а їх загальний внесок у виробництво визначається обсягами реалізації продукції. Так, цей показник в діючих цінах у 2000 р. – 831,1 млн грн, 2004 – на 412,5 млн грн, 2007 р. – на 949,0 млн грн більше, або 214,1 та 143,1% відповідно. Частка малих підприємств у загальному обсязі реалізації становить 10-14%. За статистичними даними, заробітна плата одного найманого працівника у 2007 р. склала тільки 582,7 грн при її середньому рівні в цілому по Україні більше 1200 грн. Безумовно, це безпосередньо пов'язано з недосконалістю фінансової і податкової звітності, значними нарахунками на заробітну плату і як результат – значна частина заробітної плати виплачується працівникам в конвертах.

Як показують наші дослідження, малі підприємства розвиваються у всіх сферах виробничої діяльності та надання послуг Херсонщини.

За галузевою ознакою найбільше МП у сфері торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку. У 2007 р. таких підприємств функціонувало 2064 одиниць, що становить 32,1% від загальної кількості в області.

Проте треба відмітити, що кількість підприємств цієї сфери діяльності за останні сім років значно зменшилось. Так,

якщо у 2000 р. їх нараховувалось 4016 (52,7%), у 2004 – 2226 (36,0%), то у 2007 р. тільки 2064 або це 51,4 та 32,7% до вказаних періодів.

Становлення малого підприємництва в сільськогосподарському виробництві має свою специфіку та особливості: малі підприємства формуються внаслідок реформування великих підприємств та розвитку одноосібних формувань на базі приватної власності та колективного господарювання. В сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві створено і функціонує 524 малих підприємства. В порівнянні з 2000 р. – на 107 більше, проте до 2004р. – на 27 менше. Питома вага підприємств цієї сфери діяльності у 2007 р. склала 8,1% від загальної їх кількості.

Територія області неоднорідна за кліматичними, природними, демографічними ознаками. Тому нами виконано дослідження з виявлення впливу територіального розміщення по області малих підприємств та рівня зайнятості працівників на них.

Найбільше МП функціонує в обласному центрі і місті Нова Каховка. Так, з 6428 підприємств в Херсоні функціонує 3980 одиниць, у м. Нова Каховка – 553, що складає 61,9% та 8,6% від усіх МП області. Найменше, як в кількісному, так і відносному значенні, малих підприємств розташовано у Великолепетиському (33 одиниці, 0,5%), Верхньорогачицькому (32 од., 0,5%), Іванівському (39 од., 0,6%), Нижньосірогозькому (49 од., 0,7%), Нововоронцовському (45 од., 0,7%) районах. Ці райони області належать до депресивних і характеризуються незначним розвитком промисловості, а сільське господарство – низьким рівнем забезпеченості основними виробничими фондами, трудовими ресурсами, доходами населення і розвитком інфраструктури. До речі, ці райони найвіддаленіші від стабільних ринків збуту продукції, мають певні проблеми з відтворенням трудових ресурсів. Дещо більше функціонує малих підприємств і значно вища їх питома вага від загальної кількості по області в Бериславському (питома вага 1,9%), Біло-

зерському (2,1%), Голопристанському (2,0%), Генічеському (3,0%), Цюрупинському (3,2%), Скадовському (3,9%) районах. Ці територіально-адміністративні утворення розташовані навколо обласного центру або в місцях відпочинку населення.

Вид економічної діяльності МП визначається місцем їх розташування на території області. Так, у Великопетиському районі із 33 малих підприємств 16 – займаються сільським господарством, 8 – промисловістю, 4 – торгівлею, 3 – операціями з нерухомістю і по одному МП – готельною діяльністю та транспортом. У Верхньорогачицькому районі із 32 підприємств малого бізнесу: 17 – сільським господарствам, 7 – промисловістю, 4 – оперують з нерухомістю і по одному – будівництвом, торгівлею, транспортом, наданням комунальних послуг. Питома вага названих видів діяльності МП в цих районах в середньому складає відповідно: сільське господарство – 48-49%, промисловість – 21-22%, торгівля – 9-10%, діяльність готелів, транспорту, зв'язку, надання комунальних послуг – 3-4%.

Зовсім інші економічні, демографічні і соціальні умови функціонування МП, що розташовані біля м. Херсону. В Білозерському районі МП розподілені за видами діяльності таким чином: із 134 підприємств 18 – займаються сільським господарством, 43 – промисловістю, 10 – будівництвом, 42 – торгівлею, 5 – готельною діяльністю, 3 – транспортом і зв'язком, 6 – операціями з нерухомістю, 7 – наданням комунальних послуг, що складає 13,4; 30,9; 7,4; 32,1; 4,4; 2,2; 4,4; 5,2% відповідно.

Особливе значення малого бізнесу полягає в забезпеченні зайнятості населення, створенні нових робочих місць. За статистичними даними, в малих підприємствах області працює 32,5 тис. найманих працівників, із них 20,8 тис. в містах Херсоні, Каховці, Новій Каховці, 11,7 тис. – в районах області.

Найбільше працює в малому бізнесу працівників Генічеського, Цюрупинського, Скадовського, Голопристанського, Білозерського районів (1,3; 1,3 і 1,2; 1,1. 0,9 тис. осіб відповідно). В середньому на одне підприємство в названих районах припадає по 7,0; 6,4; 5,1; 5,9; 6,9 працівника. Звичайно,

такі підприємства невеликі за кількістю, проте вони відіграють певну роль у формуванні загальної зайнятості працездатного населення цих районів. Так, в середньому по області працівники МП складають 4,8% кількості всіх працездатних. Цей показник значно вищий у містах Херсоні, Каховці, Новій Каховці – 8,1; 5,3 та 5,2%. В районах області зайнятість населення в МП дещо менша, проте в умовах економічної кризи і відсутності робочих місць в інших підприємствах і організаціях, малий бізнес суттєво впливає на показники зайнятості населення, його доходність та соціальну захищеність. Так, в Скадовському районі рівень зайнятості на МП до чисельності працездатного населення складає 4,3%, в Нижньосірогозькому – 4,4%, Верхньорогачицькому і Високопільському – по 4,1%, Генічеському – 3,6%.

Необхідно звернути увагу, що не всі зареєстровані підприємства в звітному році мали обсяги реалізації продукції (робіт, послуг). Так, з 6428 малих підприємств по області звітували про виконання робіт та мали обсяги реалізації тільки 4029, або 62,6% від загальної кількості. За видами економічної діяльності найбільше підприємств, які мали обсяги реалізації, це МП сільського господарства, мисливства і лісового господарства (70,8%), операції з нерухомим майном, орендою, інжинірингом (74,6%), освіти (67,7%), транспорту і зв'язку (70,5%), готелів і ресторанів (68,3%). Найбільше МП, які зареєстровані, проте не мали обсягів реалізації продукції (робіт, послуг) в галузях рибальства і рибництва (50%), торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів (47%), будівництва (44%).

В оцінюванні підприємницької діяльності найважливіше значення з усіх економічних показників має дохід, що залишається у підприємців для використання після відрахування відповідних податків, зборів, знижок, тобто прибуток після оподаткування. Загальний результат діяльності малих підприємств в цілому по області від'ємний – фінансовий показник до оподаткування складає мінус 40,0 млн грн.

Висновки і пропозиції. Виконані дослідження показали, що в Херсонській області малий бізнес набуває певного розви-

тку: створені і функціонують більше шести тисяч МП, в них працюють більше 33 тис. працівників, обсяг реалізації продукції (робіт та послуг) сягає 1,8 млрд грн, частка МП у загальному обсязі реалізації продукції – більше 10%.

Малі підприємства Херсонщини в своїй діяльності мають певні труднощі. Як найбільш нестійка підприємницька структура, що значною мірою залежить від ринкової кон'юнктури, потребує різносторонньої державної підтримки: фінансової, матеріально-технічної, інформаційної, консультативної. Практично мова йде про створення нового сектора економіки. Відповідно до такого вихідного ставлення до малого бізнесу, необхідно конструювати на рівні держави механізми пільгового кредитування, оподаткування, різних преференцій, що включають і зовнішньоекономічні зв'язки і діяльність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Підприємництво в аграрній сфері економіки / за ред. П. Т. Саблука, М. Й. Маліка. — К., 1998. — 514 с.
2. Основи підприємницької діяльності та агробізнесу : навч. посібник / [М. М. Ільчук, Т. Д. Іщенко, В. К. Збарський та ін.]; за ред. М. М. Ільчука. — К. : Вища освіта, 2002. — 398 с.
3. Мочерний С. До концепції соціально-економічного розвитку України / С. Мочерний // Економіка України. — 1996. — № 5. — С. 44—54.
4. Статистичний щорічник Херсонської області за 2007 р. — Херсон, 2008. — 328 с.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНО-ОРЕНДНИХ ВІДНОСИН НА МИКОЛАЇВЩИНІ

І.Т. Кіщак, доктор економічних наук, доцент

Головне управління агропромислового розвитку Миколаївської облдержадміністрації

І.П. Саваріна, аспірант

Миколаївський державний аграрний університет

Розглянуто напрацювання у сфері теоретичного обґрунтування та практичної реалізації земельно-орендних відносин, обґрунтовано необхідність першочергового залучення закордонного досвіду державного регулювання земельних відносин та ставлення до власності на землю.

Ключові слова: земля, орендна плата, закордонний досвід, земельна реформа, право власності.

Постановка проблеми. Попередніми нашими дослідженнями стосовно земельно-орендних відносин встановлено розбіжність стану розміру орендної плати та її фактичної виплати в агроформуваннях відповідно до інформації головного управління Держкомзему в Миколаївській області та райдержадміністрацій [1]. З врахуванням зазначеного в практичній площині актуальним є питання визначення розміру орендної плати та тенденцій щодо її формування: зазначене, вважається, має враховувати досвід інших країн, вітчизняний середній розмір виплати орендної плати та визначати пріоритетні напрями його подальшого розвитку.

З теоретичної точки зору, заслуговує на увагу думка П. Саблука в частині необхідності визнання землі капіталом та включення її вартості в економічний обіг. Такий підхід сприятиме підвищенню дохідності господарюючих суб'єктів та забезпеченню розширеного відтворення в аграрній сфері на рівні з іншими галузями національної економіки через норму прибутку [2].

Зазначене обумовлено тим, що в результаті земельної реформи змінився суб'єкт права власності на землю, права привласнення земельної ренти. Власниками земельних ділянок є

громадяни – члени агроформувань різних форм господарювання та особистих селянських господарств. Частину створеної земельної ренти громадяни отримують у вигляді орендної плати, решта – перерозподіляється посередниками, які здійснюють свою діяльність у сфері сільського господарства, в інші галузі або привласнюється ними.

Порівнюючи вітчизняний та закордонний досвід стосовно плати за оренду земель сільськогосподарського призначення, В. Шебанін, І. Червен, І. Бурковський зазначають, що вона зазвичай становить декілька відсотків від ціни землі та не перевищує банківського відсотку. Наприклад, у 2003 році у Східній та Західній Німеччині орендна плата дорівнювали 116 та 261 євро за гектар, Франції – 123, Швеції – 129, Англії – 148, Італії – 397 євро/га. При цьому остання в Україні склала 100–190 грн/га [3]. В контексті дослідження орендних земельних відносин у новостворених господарських формуваннях В. Ганганов та Н. Потриваєва підкреслюють, що за кордоном орендна плата за використання землі залежить не стільки від її якості, скільки від прибутковості самого виробництва. Для порівняння ними наведено розмір орендної плати за землю, зокрема у Швейцарії – 5-8% від вартості землі (або 7-9% від вартості реалізованої фермером продукції), США – 0,6-10,5% залежно від ринкової ціни землі [4].

При цьому дослідники зазначають, що рівень орендної плати в Україні є вкрай низьким, орендна плата сплачується переважно в натуральній формі і, як правило, невчасно. Твердження дослідників стосовно неналежного стану проведення розрахунків за оренду землі має реальне підґрунття, оскільки в 2008 році по Україні орендна плата за землю грошми склала лише 23% від загальної суми розміру орендної плати (за майно – 35%), зерновою продукцією – 58% (за майно – 30%), при цьому відсоток виконання договірних зобов'язань щодо виплати орендної плати за землю склав 89%, за майно – 77% [5].

А. Євчук вважає, що конкуренція на аграрному ринку призвела до зростання ставок на оренду земель у пайовиків

у середньому в 1,5-2 рази, які коливаються в межах 300-1000 грн/га (залежно від регіону держави). Поряд з цим фактичний середній розмір орендної плати складає 148,3 грн за один га [6]. Дослідник наводить дані, що середня вартість оренди сільськогосподарських земель повинна складати 300 дол. США за один га. Охріменко І., вивчаючи проблеми визначення собівартості сільськогосподарської продукції на прикладі орендної плати за землю, відзначає, що у США в зерновому господарстві орендна плата складає 25% від загальної суми витрат на виробництво, в Україні цей показник у собівартості всієї продукції сільськогосподарського виробництва складає – 5,76%, у продукції рослинництва – 9,06% [7].

В контексті подальшого розвитку вітчизняних орендних відносин вважається за необхідне в першу чергу залучити закордонний досвід державного регулювання земельних відносин та відношення до власності на землю. Історично державне втручання у земельні відносини починалося наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття, коли Уряди деяких держав почали обмежувати дію договорів, які укладали власники землі. Наприклад, у Німеччині законом 1896 року було введено єдине успадкування земель селянських господарств, у Франції такий закон було прийнято у 1909 році, у Швеції – 1912 р. Конституція Італії 1947 року поклала на приватних власників на землю ряд зобов'язань з метою раціонального використання земель та справедливих соціальних відносин, до яких належать граничні розміри сільськогосподарських землеволодінь по регіонам і зонам, необхідність меліорації, пріоритет дрібної і середньої земельної власності. В Конституції ФРН 1949 року записано, що власність на землю зобов'язує користуватися нею відповідно до загального блага населення. Майже такі самі принципи містить і Конституція Іспанії. У багатьох країнах прийнято закони про ліквідацію черезсмужжя, тобто раціональне землевпорядкування. Слід також підкреслити, що у законодавстві багатьох країн прийнято спеціальні норми, які зобов'язують землевласників використовувати землю найраціональніше. Наприклад,

цивільний кодекс Франції передбачає можливість вилучення земельних ділянок (з виплатою їх вартості) у власників, які не обробляють їх чи допустили зниження родючості, або нанесли своїм використанням цієї землі збитки суспільним інтересам. В Іспанії закон 1953 року про охорону і поліпшення сільськогосподарських угідь зобов'язує власників землі застосувати агротехнічні прийоми відповідно до норм, які визначає Міністерство землеробства [8]. Англійський закон 1925 року передбачає наявність особистої справи на конкретну земельну ділянку, яка має бути зареєстрованою та сертифікованою, договори оренди визначають суворі умови обробітку та вжиття заходів, спрямованих на збереження землі [4].

Узагальнення напрацювань дослідників у сфері теоретичного обґрунтування та практичної реалізації земельно-орендних відносин дозволяє здійснити економічну оцінку фактичного стану виплати орендної плати в поточний період на підставі чинної нормативно-правової бази у сільгоспприємствах Миколаївської області. Сума орендної плати за використання земельних часток (паїв) станом 01.12.2009 р. складає 236,8 млн грн, виплачено – 231,5 млн грн. З виплаченої суми: грошовими коштами – 101,4 млн грн (43,8%); зерновою продукцією – 100,5 млн грн (43,4%); іншою продукцією – 24,7 млн грн (10,7%); послугами – 4,8 млн грн (2,1%), із загальної кількості виплаченої орендної плати зерном (126,8 тис. тонн) пшениця складає 59,2 тис. тонн (46,7%), тобто орендодавці надають перевагу одержанню пшениці, потім – іншим зерновим і технічним культурам.

Дещо інша ситуація з розрахунками за договорами оренди майна, сума яких підлягає до сплати та сплачена у кількості 615,3 тис. грн. Виключно грошовими коштами за оренду майна – 449,6 тис. грн (73,1%); зерном – 65,8 тис. грн (10,6%); іншою продукцією – 78,9 тис. грн (12,8%) та послугами – 22,0 тис. грн (3,5%).

За даними головного управління Держкомзему у Миколаївській області, із загальної кількості 148,6 тис. договорів оренди

землі до 143,8 тис. внесено зміни щодо підвищення орендної плати на 3% (96,9%). При цьому в органах Держкомзему області офіційно не зареєстровано змін на 3% у 109,5 тис. договорів (76,1%), зареєстровано договорів зі змінами – 34,5 тис. (23,9%).

Кількість не зареєстрованих договорів оренди землі коливається від 629 (Жовтневий район) до 10892 договорів (Баштанський район). Відсоток зареєстрованих договорів оренди землі найвищий у Жовтневому районі – 86,0%, не зареєстровано жодного договору у Баштанському та Березанському районах.

Порівняння суми виплат за оренду земельних часток (у відсотках) в цілому по Україні за 2008 рік і Миколаївській області за 2009 рік свідчить про зростання виплати за оренду земельних часток у грошовому виразі у Миколаївській області та зменшення виплати зерновою продукцією. Позитивним є те, що розрахунки за договорами оренди майна грошми у Миколаївській області у 2 рази перевищують цей показник по Україні. Поряд з цим низький відсоток зареєстрованих договорів органами Держкомзему у Миколаївській області щодо підвищення орендної плати на 3% відповідно до Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо захисту власників земельних ділянок та земельних часток (паїв)» (від 19 серпня 2008 р. № 725) свідчить про недостатній рівень реалізації вимог зазначеного Указу щодо забезпечення реального захисту прав власників землі, що у соціальних умовах незадовільного матеріального становища основної частини орендарів набуває напруги та гостроти. Виправлення ситуації потребує надання роз'яснень орендодавцям в частині їх прав укладення угод у відповідності з їх законними правами та інтересами з тим чи іншим орендарем. З боку орендаря повинно бути забезпечено впровадження прогресивних технологій для досягнення прибутковості виробництва. Останнє ґрунтується на тому, що віддача 1 га землі у країнах ЄС складає понад 2000 євро, в Україні лише 270-320 євро [4]. Поряд з цим Охріменко І. висловлює робочу гіпотезу щодо штучного заниження дохідності сільськогосподарських виробників, що призводить до заниження розміру

орендної плати і недоотримання плати за своє майно орендодавцями. Дослідник пропонує збільшення орендної плати проводити масово, що може бути досягнуто включенням до собівартості нормативних значень, які мають розроблятися з врахуванням закордонного досвіду та світового ринку сільськогосподарської продукції [7]. Зазначене має сприяти поступовому збільшенню орендної плати залежно від результатів економіко-виробничої діяльності орендаря. Орендна плата за використання землі повинна складати не менше 11-12% від грошової оцінки землі [9].

Побудова ефективних земельно-орендних відносин на державному рівні потребує: врахування і використання закордонного досвіду стосовно встановлення розміру виплати орендної плати за земельну частку; розроблення відповідної нормативно-правової бази в цьому напрямку для посилення правового і соціального захисту орендодавців; вдосконалення розвитку земельно-орендних відносин шляхом: реалізації організаційно-правових заходів щодо забезпечення державної реєстрації договорів оренди земельних ділянок місцевими органами Держкомзему України; забезпечення реалізації у повному обсязі прав власників земельних ділянок та суб'єктів господарювання в частині посилення відповідальності за дотриманням умов договорів оренди та їх державну реєстрацію; запровадження у практику виплати орендної плати виключно коштами; посилення правового та соціального захисту орендодавців землі та майна, гарантування доходів відповідно до укладених договорів; підвищення ролі земельних платежів, вдосконалення методичних підходів до визначення бази їх справлення з метою відображення реальних розмірів рентних доходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кіщак І. Т. Економіко-правове забезпечення реалізації земельно-орендних відносин у сфері АПК на Миколаївщині / І. Т. Кіщак, І. П. Саваріна // Матеріали других річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-

аграрників Південного регіону України «Трансформація земельних відносин до ринкових умов господарювання». — Миколаїв : МДАУ, 2009. — С. 22 — 29.

2. Саблук П. Т. Земельний капітал як фактор продуктивності в аграрній сфері / П. Т. Саблук // Матеріали других річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників Південного регіону України «Трансформація земельних відносин до ринкових умов господарювання». — Миколаїв : МДАУ, 2009. — С. 4—11.

3. Шебанін В. С. Щодо напрямів удосконалення механізму земельних відносин в Україні / В. С. Шебанін, І. І. Червен, І. Д. Бурковський // Матеріали других річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників Південного регіону України «Трансформація земельних відносин до ринкових умов господарювання». — Миколаїв : МДАУ, 2009. — С. 12—18.

4. Ганганов В. М. Орендні земельні відносини у новостворених господарських формуваннях та напрями їх удосконалення / В. М. Ганганов, Н. В. Потриваєва // Матеріали других річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників Південного регіону України «Трансформація земельних відносин до ринкових умов господарювання». — Миколаїв : МДАУ, 2009. — С. 41—45.

5. Кіщак І. Т. Першочергові складові вдосконалення проведення розрахунків за оренду земельних ділянок / І. Т. Кіщак, С. В. Рачковський // Бізнес-навігатор. МУБіП. — Херсон, 2009. — № 16. — С. 50—55.

6. Євчук Л. А. Ринок сільськогосподарських земель: проблеми та наслідки / Л. А. Євчук // Матеріали других річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників Південного регіону України «Трансформація земельних відносин до ринкових умов господарювання». — Миколаїв : МДАУ, 2009. — С. 64 — 68.

7. Охріменко І. В. Проблеми визначення собівартості сільськогосподарської продукції на прикладі орендної плати за землю / І. В. Охріменко // Матеріали других річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників Південного регіону України «Трансформація земельних відносин до ринкових умов господарювання». — Миколаїв : МДАУ, 2009. — С. 54—60.

8. Гончаренко І. В. Особливості формування збалансованої системи земельних відносин в Україні / І. В. Гончаренко // Матеріали других річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників Південного регіону України «Трансформація земельних відносин до ринкових умов господарювання». — Миколаїв : МДАУ, 2009. — С. 80—85.

9. Горлачук В. В. Концептуальні основи розвитку земельних відносин в Україні / В. В. Горлачук // Наук. праці. — Т. 38, Вип. 25. «Економічні науки». — Миколаїв : МДГУ, 2007 — С. 125—130.

АГРАРНА РЕФОРМА: ОЧІКУВАННЯ, РЕЗУЛЬТАТИ, ПЕРСПЕКТИВИ

В.Н. Парсяк, доктор економічних наук, професор

Національний університет кораблебудування

С.І. Білик, депутат Баштанської районної ради

У контекст аналізу результатів трансформаційних перетворень у сільському господарстві окреслено актуальні завдання державних інститутів та перспективи організаційно-правової інтеграції власників земельних й майнових паїв.

Ключові слова: трансформації, аграрна реформа, держава, державне управління.

Постановка проблеми. Започатковані в Україні після отримання нею незалежності економічні реформи мали на меті (як напевно вважали їхні ініціатори) здійснити корінне перетворення соціально-економічного устрою, що дістався нам у спадок від колишньої адміністративно-командної системи радянського зразка. Серед широкого кола нагальних завдань, які мали вирішуватися з цього приводу, чи не найважливішим стало створення сприятливих умов для реального плюралізму різних форм власності на засоби виробництва (державної, комунальної та, звичайно, приватної), а також рівноправності підприємств реального сектора, не залежно від організаційно-правової іпостасі, обраної їх засновниками. Добре відомим був і критерій, за яким мали здійснюватися трансформації – ефективне господарювання, успішний бізнес.

Не стало виключенням для цієї універсальної стратегії й сільське господарство – традиційно провідна галузь, із віковою славетною історією, у якій наша держава завжди посідала почесне місце або «цукрового клондайку» із щорічним видобутком 5 млн тонн «білого золота» (а тепер – 500 тис. тонн не вистачає для задоволення внутрішніх потреб); або годувальниці. І не лише Росії, потім Радянського Союзу, але й усієї Європи. Вважалося, що на зміну класичному сільгосптоваровиробництву, який прагне тривіально збільшувати обсяги виробництва

продукції тваринництва або рослинництва, має прийти підприємець із бажанням здійснювати власні програми та проекти з найвищою рентабельністю.

Нібито і пам'ятали заповіти О. Чаянова з приводу того, що селянське господарство (на відміну від капіталістичного, яке за визначенням прагне найбільшого прибутку) зорієнтоване на самовиживання, самоексплуатацію, здатне зберегти себе навіть й за умов збитковості виробництва. Але вирішили: часи змінилися, а від так маємо власноруч шукати нові засоби протистояння викликам та загрозам сьогодення. Тим більше, з огляду на світовий досвід, який має здатність майже завжди виглядати у наших очах привабливішим. От і апелюємо до нього, часто без глибокого та системного дослідження прийнятності запозичених, а то і нав'язаних рецептів.

Доцільним виглядає курс на диверсифікацію ринкової пропозиції або раціональне поєднання власне вирощування сировини для виготовлення продуктів харчування із суміжними видами діяльності: переробкою, наданням послуг з так званого «зеленого туризму», ремісницькими промислами тощо.

Ґрунтуючись на результатах незаангажованого аналізу наслідків перетворень, які відбулися, отримуємо підстави для констатації: ліберальні гасла, проголошені виконробами вітчизняної «перебудови», були використані у якості своєрідної ширми, за лаштунками якої відбулися події далекі від тих, про які так ідеалістично гадалося. Маємо надію бути правильно зрозумілими. У реальній практиці знайшлося чимало насправді підприємливих людей, які скористалися наданими можливостями і мають усі підстави пишатися результатами своєї роботи. Серед них багато тих, кого прийнято називати «фермерами» – особами, що поєднують під однією личиною якості власника знарядь праці, її результатів, на власний розсуд здійснюють поточний менеджмент та визначають перспективи започаткованої справи. Їх зареєстрована чисельність на початок 2010 р. склала на Миколаївщині більше чотирьох з половиною тисяч.

Вражаючим є досвід відомого не лише у регіоні «Нібулону», красномовним свідченням злетів якого стала зірка «Героя України» на грудях його керманича – пана Водатурського. Разом із колегами широко запроваджує він новітні технології, продуктивну техніку, удосконалює організацію й управління виробництвом, залучає кредитні та інвестиційні ресурси у розвиток нових сфер діяльності тощо. Завдяки замовленням підприємства отримують роботу працівники багатьох суб'єктів господарювання інших видів діяльності. Наприклад суднобудування: минулого року на одному з них – «Вадан Ярде Океан» – спущено на воду шістнадцять барж для перевезення збіжжя.

Не може не надихати й той факт, що навіть в умовах світової фінансової кризи сільське господарство спромоглося залишитися однією з найстабільніших галузей вітчизняної економіки. Як найменш у віддзеркаленні звітів статистичного відомства: за попередніми розрахунками, у 2009 р. загальне виробництво продукції порівняно з 2008 р. зросло тут на 0,1%. А з яким захопленням наголошуємо ми на обсягах, а ще більше – частках виробленого молока, вовни, м'яса на присадибних ділянках мешканцями сіл та міських околиць (табл. 1).

Таблиця 1

Виробництво основних видів продукції тваринництва в Україні, тис. т

Найменування продукції	Сільськогосподарські підприємства		Господарства населення		Частка населення, %
	2009 р.	У % до 2008 р.	2009 р.	У % до 2008 р.	
Молоко	2236,6	107,0	9367,0	96,9	80,7
Вовна	831	102,7	327,1	111,0	79,7
М'ясо	1400,4	105,4	1328,0	95,2	48,7

Додамо до цього, що у домогосподарствах у 2009 р. вирощено 97% загального вражаю картоплі, 87% овочів, плодів, ягід. На початок січня 2010 р. ними утримувалось 67% загальної чисельності великої рогатої худоби (в тому числі, корів – 78%, овець і кіз – 83%, свиней – 53,7%). Правду кажучи,

ейфорії вистачило не надовго: цивілізовані споживачі сирів та ковбас жахнулися, ознайомившись із «процедурами», які застосовують вітчизняні годувальники у своїх клунях та сараях. Не розуміють вони і їх маркетингових прийомів. Настільки, що переконали завсідників Верховної Ради заборонити (хоча і з відтермінуванням) продаж молока та молочних продуктів на ринках. Хіба не зрозуміло, що це призведе до занепаду виробництва в значній частині особистих підсобних господарствах населення? Тому вважати їх виробниками конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції – марна справа. А уникнути боротьби за прихильність споживачів – тим більше, бо функціонери Всесвітньої Організації Торгівлі все частіше нагадують: «Бачили очі, куди вступали! Від так, дотримуйтесь, поважні добродії, звичаїв та стандартів, поширених світом».

Тож ще і ще раз підтверджуємо: позитивних прикладів – безліч, але вони нагадують розпорошені пазли, які ні за що не хочуть складатися у пасторальну, заспокійливу картинку. І, перш за все, тому, що започатковувалися зміни (давайте хоч би цим тішитися!), з одного боку, аби винайшовся ефективний власник, а, з другого, аби його інтерпренерська енергія й талант, високі соціально-етичні принципи слугували розквіту українського села, а разом з тим і звичайних трударів із земельними та майновими паями, що несподівано «звалилися» на них ніби у казці і яким вони не здатні самотійно дати раду. Інколи з причин необізнаності, інколи – за браком відповідної освіти, а буває, що з причин шахрайства та злочинних замірів недобрих людей.

Мета статті. Визначити роль місцевих органів влади у вирішенні проблем, що постали перед селянами.

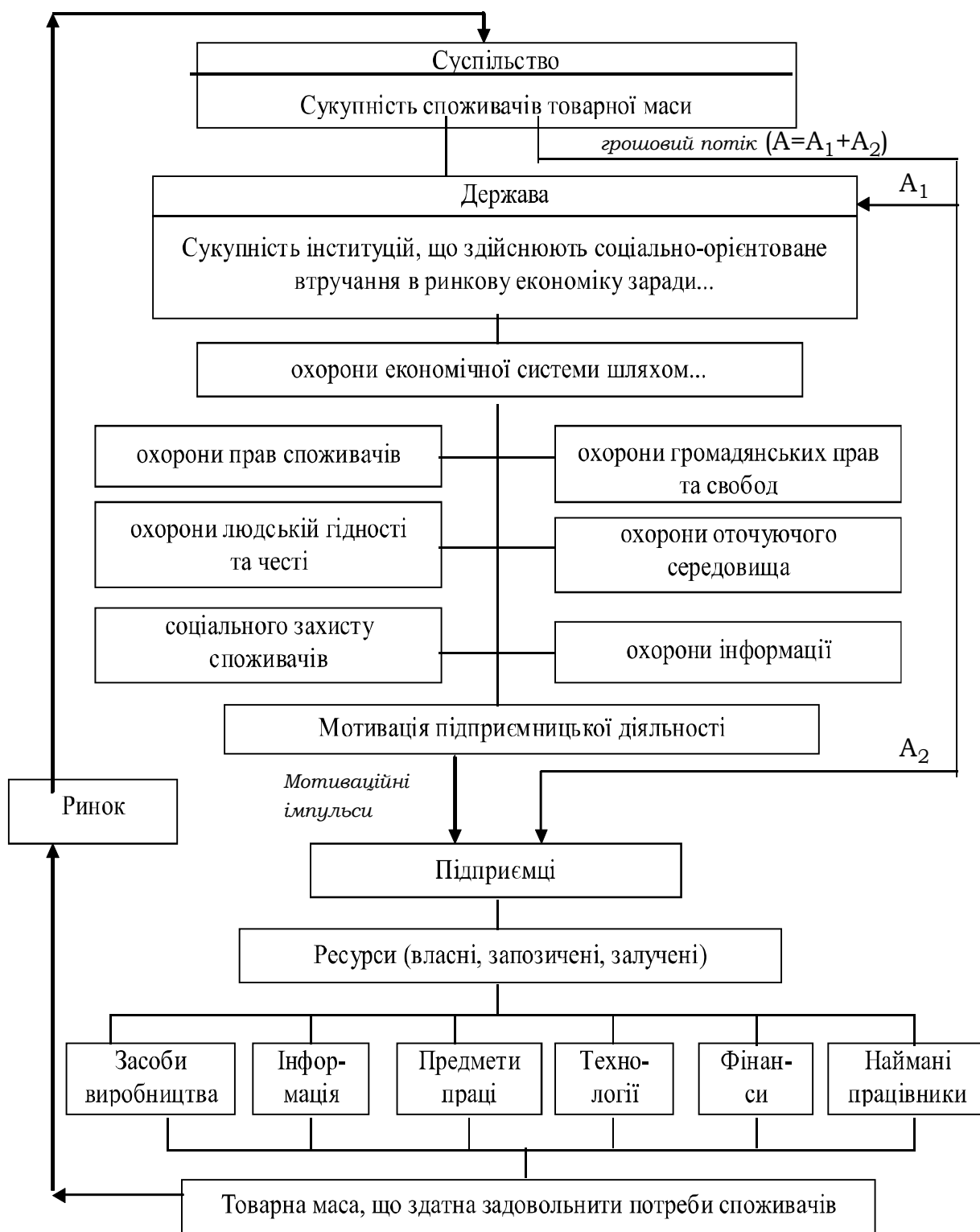
Аналіз публікацій. Пошуком нових способів позиціонування держави щодо економіки переймалася велика кількість дослідників. Частина з них поставила собі за наукове завдання визначити макроекономічні перешкоди, які стримують розвиток підприємництва, в т. ч. тих, що мають відношення до створення інституціонального підґрунтя функціонування

господарських систем [1, 2]. Інші сконцентрувалися на ідентифікації заходів регулювання бізнесу [3]. Декого цікавлять ті чи інші засоби впливу органів місцевого самоврядування на сферу, що розглядається [4, с. 134] або застосування накопиченого закордонного досвіду [5, 6]. Цей перелік не складно продовжити. Між тим, один з найважливіших аспектів проблеми, як це не дивно, залишився поза увагою попередників.

Виклад основного матеріалу. Щоб окреслити наші міркування з цього приводу більш рельєфно, звернемося до схеми, наведеної на рис.

Перше, що привертає увагу – держава є виразником суспільної ідеї, одна зі страт змісту якої полягає в нарощуванні стандартів життя, що матеріалізуються у підвищенні якості товарної маси, спроможної задовольнити потреби споживачів. Друге – оскільки підприємці є складовою частиною суспільства, якій водночас притаманні риси споживачів та, найголовніше, – товаровиробників, держава має піклуватися про перманентне відтворення саме цього прошарку населення. В той же час, маємо наголосити, що відносини між підприємцями та владою все ще залишаються далекими від безхмарних. Звернемося для підтвердження цієї гіпотези до прикладу СТОВ «Христофорівське» Баштанського району Миколаївської області. Його назва походить від однойменного села, пов'язаного з іменем Аркаса: воно було родовим маєтком шляхетної людини. З-під пера Миколи Миколайовича з'явилася опера „Катерина” (за безсмертним твором Т. Шевченка), книга „Історія України-Руси”. Заснував й на власний кошт утримував він початкові школи з викладанням українською мовою в селах в селах Христофорівка та Богданівна.

Тут працювало за радянських часів КСП «Вогні комунізму» успішне господарство із стабільними економічними показниками, високими врожайми зернових та овочевих культур та гордістю своєю – молочно-товариною фермою.

Проблеми почалися разом із перетворенням КСП (в супереч ст. 3 Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві») у СТОВ «Христофорівське». Нагадаємо, що від-

повідно до неї форми власності та організації виробництва в АПК повинні були визначатись трудовими колективами. Фактично ж рішення з цього приводу формулювалися районною держадміністрацією у СТОВ «Христофорівське». Як наслідок, постали перед світом 407 «реальних власників», які залишилися на одинці із своїм несподіваним щастям. Семеро з них опинилися серед засновників СТОВ «Христофорівське», двоє стали фермерами, а 95,5% власників земельних паїв віддали своє головне багатство – земельні паї – в оренду. Майновий же фонд (а це 754 тис. грн), лишився не розподіленим.

Другим етапом «реформи» стало тотальне банкрутство сільгосппідприємств, яке організаційно забезпечувала спеціально утворена (розпорядженням голови РДА № 347-в від 30.07.02 р.) міжвідомча комісія під головуванням начальника Управління сільського господарства і продовольства РДА. З 2003 р. по 2006 р. було скасовано державну реєстрацію через банкрутство 22 товариств з обмеженою відповідальністю; 10 товариств визнані банкрутами і по ним відкрито ліквідаційну процедуру. Три господарства опинилися на стадії самоліквідації. Практично припинили існування 87,5% господарських товариств, які займались сільгоспвиробництвом. У «чорному списку» СТОВ «Христофорівське» посідало 33-є місце. У квітні 2004 р. за участю голови вищезгаданої комісії в селі були проведені збори власників земельних та майнових паїв, які діяльність СТОВ «Христофорівське» протизаконно (цей висновок підтверджений 26 жовтня 2005 р. Баштанським районним судом) припинили та призначили ліквідатора.

Ось лише деякі факти про її діяльність. Племінне поголів'я червоно-рябої молочної породи (єдине в районі!) було реалізоване за півціни, господарству спричинено збитків більш ніж на 300 тис. грн. Пайовий фонд підприємства голова ліквідаційної особисто розділила між групою осіб, проігнорувавши права та законні інтереси власників майнових паїв. Протиправними діями товариству спричинено збитки в особливо великих розмірах, моральна шкода не піддається виміру. Під приводом

виконання державної програми розвитку села голова РДА ініціював передачу майна товариства приватній компанії (токового господарства, автомашин та сільгосптехніки) на суму більше 200 тис. грн. Таким чином, попри здоровому глузду, християнській моралі, всупереч чинному законодавству була зруйнована історико-природна перлина Миколаївщини.

Поганий приклад, як це не прикро, наслідують. Влітку 2007 р., не маючи на те відповідних повноважень, голова Христофорівської сільської ради незаконно реалізував 500 м металевих труб із системи зрошення. Кошти від їх продажу на рахунок господарського товариства чи сільської ради не поступили. Згідно з висновком експертів, товариству спричинено збитки на суму 173018 грн. У такий же спосіб наприкінці року «пішов на сторону» дім тваринника, балансовою вартістю 15 тис. грн. Після втручання у перебіг подій Генеральної прокуратури України за виявленими фактами порушено три кримінальні справи, передано до Баштанського райвідділу міліції ще чотири матеріали про розкрадання майна товариства. Їхній розгляд іде мляво. А наслідки свавілля, непрофесійного виконання службових обов'язків, прямих зловживань владою даються взнаки – село занепадає. Якщо у 2005 р. у Христофорівці проживало 1160 мешканців, то на сьогодні їх кількість складає 970 осіб (з них, лише 490 – працездатного віку). Кількість народжених вдвічі менша за чисельність тих, хто пішов із життя (табл. 2). За останнє п'ятиріччя тут не утворено жодного робочого місця.

Таблиця 2

**Демографічна ситуація у с. Христофорівка
Баштанського району Миколаївської області**

Роки	Народилось, чол.	Померло, чол.
2005	8	16
2006	11	21
2007	7	14
2008	10	10
2009	9	16

Причин, що пояснюють це становище, багато. Але головна з них, як на нас, полягає в тому, що історично виникла суперечність між кількістю людей, які здатні реалізувати прибутковий їм підприємницький потенціал і, виходячи з цього, прагнуть всебічної демократизації господарських стосунків у економіці, з одного боку, та якістю державного управління, яке здійснюють на практиці чиновники, більшість з яких знайома лише з відпрацьованими роками методами адміністративно-командного управління, що живлять своє коріння у тоталітаризмі та мають фантастичну здатність відтворюватись.

Між тим, принциповою відмінністю командноадміністративної економіки від ринкової є те, що в першому випадку інтереси держави домінують над інтересами громадян. Ця ієрархія – дискримінаційна за своєю суттю – і призвела в решті решт до колапсу у колишньому СРСР. Управління ж за ринкової економіки базується на приватному інтересі підприємця. Найголовніший лейтмотив такого підходу – рівність можливостей задовольнити власні потреби та баланс інтересів різних суспільних прошарків, що може реалізуватися лише у народовласній країні. Ось чому захист демократичних цінностей – одне з найважливіших завдань держави. Альтернатив такої стратегії не існує, бо мости у минуле вже спалені. І це не перемога однієї частини суспільства над іншою у своєрідній холодній громадянській війні, а цілком логічний процес поступової гармонізації співвідношення між продуктивними силами і виробничими відносинами, що відбувається під впливом трансформаційних змін. Нас лише не задовольняють його темпи, бо про високу якість життя вже не мріють – її намагаються сягнути якомога швидше.

Від так, отримуємо ще одну актуальну проблему, пов'язану із реорганізацією відносин між учасниками процесу аграрного виробництва, які опинилися у «пасинках» власної держави; у заручниках своїх співвітчизників, інколи гірших, ніж зухвалі сомалійські пірати (ті хоч і негідники, але воюють проти чужинців!). З нашого погляду, протидія їм можлива, зокрема,

за рахунок організованого – у межах чинного законодавства – супротивну зловмисникам та примхам недолі. Скажімо, через створення громадських організацій спілок власників земельних та майнових паїв. Відомо ж: гуртом легше й батька бити. Досвід цей добре відомий, тож маємо поширити його, залучаючи до справи усіх небайдужих. У тому числі й наукову громадськість.

Висновки. Виходячи із вищевикладеного, дозволимо собі такі висновки:

1. Наслідки трансформаційних процесів, які відбуваються у сільському господарстві України, далеко не завжди відповідають очікуванням їхніх ідеологів і болісно відбиваються на корінних мешканцях вітчизняних сіл.

2. Не в останню чергу це становище обумовлюється спотворенням концепції реформ діями окремих посадовців місцевих органів державної влади.

3. Боротьба з негативними проявами знаходиться у площині чинного законодавчого поля і має відбуватися, зокрема, шляхом згуртування пересічних громадян у об'єднання для колективного відстоювання своїх інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Якубенко В. Д. Базисні інститути у трансформаційній економіці : монографія / Якубенко В. Д. — К. : КНЕУ, 2004. — 252 с.
2. Шпикуляк О. Г. Інституції аграрного ринку / Шпикуляк О. Г. — К. : ННЦ ІАЕ, 2009. — 480 с.
3. Кириченко А. В. Бюджетно-податкове регулювання в системі державного регулювання економіки / Кириченко А. В. // Економіка АПК. — 2010. — № 1. — С. 78—82.
4. Малий бізнес України. Підприємці здатні відродити Україну // Асоціація сприяння розвитку приватного підприємства в Україні «Єднання». — К., 1997. — С. 134—141.
5. Сорокина В. Государственное регулирование малого бизнеса: опыт Великобритании / Сорокина В. // Проблемы теории и практики управления. — 1988. — №2. — С. 100—103.

ЕКОНОМІКО-ТЕХНОЛОГІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА РИНКУ СОЇ І СОЄПРОДУКТІВ

Г.Є. Жуйков, доктор економічних наук, професор

О.М. Білоусов, докторант

Міжнародний університет бізнесу і права, м. Херсон

У статті розкрито роль економічних і технічно технологічних чинників підвищення ефективності виробництва сої як однієї з провідних культур у формуванні вітчизняного олієжирного підкомплексу АПК та висвітлено основні напрями в реалізації цього завдання переробних підприємств, селекціонерів, агротехнологів.

Ключові слова: соєвиробництво, переробний комплекс, агротехнологічні і селекційні дослідження, аграрний ринок.

Постановка проблеми. Розвиток світового аграрного ринку останні десятиріччя зробив суттєвий крок в переорієнтації свого сільгоспвиробництва на вирішення проблеми харчового і кормового білка, нарощування обсягів рослинних олій, підвищення ролі культурних рослин в медицині. За комплексом поставлених завдань єдиною культурою, яка найбільшою мірою сприяє їх вирішенню, є культура сої.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За прогнозами цілого ряду аналітичних агентств світу, споживання соєвого зерна в світі набуває глобальних масштабів (225–240 млн тонн), що на 1,1–1,5 млн тонн щорічно перевищує обсяги виробництва. Збільшення обсягів глобального споживання сої зумовлено насамперед високими темпами її переробки в Китаї, США та країнах Євросоюзу.

Щодо подальших перспектив, то в зв'язку з недостатніми обсягами на ринку інших олійних культур, можна прогнозувати подальше зростання обсягів світового споживання сої.

В контексті цієї проблеми, а також враховуючи, що в розвинутих країнах останнім часом відбулись великі зміни в характері харчування за рахунок суттєвого підвищення питомої ваги жирів рослинного походження, відкриваються широкі перспективи для соєвиробничої галузі АПК України. Врахо-

вуючи, що основні країни-експортери сої зростання обсягів виробництва сої досягають за рахунок збільшення геномодифікованої сої, яка є технологічно дешевою, українська екологічнобезпечна соєпродукція стає більш конкурентоспроможною, особливо в країнах Західної Європи.

Вагомий внесок у дослідження вищезазначених проблем, а саме – вивчення економічних засад формування світових білкових ресурсів, виробництво і використання соєвих продуктів в Україні, якості вітчизняних сортів сої, агротехнологій внесли такі вчені-економісти, агротехнологи, селекціонери як: А. Побережна, Н. Соколова, Г. Заболотний, В. Михайлов, Ф. Адамень, В. Січкарь, В. Письменов, В. Шерстобітов, С. Сніговий.

Постановка завдання. Динамічний розвиток соєвого підкомплексу України вступає в нову фазу свого формування, пов'язану з місцем і роллю галузі в зв'язку зі вступом України до СОТ. Світові стандарти до аграрної продукції, умови і гарантії поставок, ритмічність роботи світового соєвого ринку ставлять перед вітчизняними аграріями цілий ряд ключових завдань, від позитивного вирішення яких залежить економічна стабільність цієї галузі, її конкурентоспроможність, імідж українського товаровиробника соєпродукції на світовому ринку олійних культур.

Виклад основного матеріалу. За прогнозами експертів світового аграрного ринку, загальний обсяг сої в країнах – виробниках в сезоні 2009/10 складає близько 246 млн тонн, що майже на 35 млн тонн, або на 17%, більше в порівнянні з сезоном 2008/09. При цьому валовий збір всіх олійних культур в поточному сезоні очікується на рівні 425 млн тонн (в порівнянні з 395 млн тон в сезоні 2008/09, тобто на 7,5% більше).

На сьогодні соя є основною світовою олійною культурою. її доля в світовому урожаї олійних культур зросла до 57%. Таким чином, соя є і найбільш розповсюдженою олійною культурою в світі. Доля України в загальносвітовому виробництві незначна і складає близько 0,4%, очікуваний валовий збір в поточному сезоні – майже 1 млн тонн.

Основними світовими виробниками сої є США, Бразилія і Аргентина. Ці країни разом вирощують більше 80% загального урожаю сої. При цьому вони нарощують фізичний обсяг виробленої сої. США планують збільшити об'єм виробництва сої з 80,5 млн тонн в минулому сезоні до 88,5 млн тонн в поточному, або на 10%. Бразилія збільшить виробництво сої з 57 до 62 млн тонн (майже 9%) і найбільше зростання очікується в Аргентині – більше ніж на 54% (з 34 млн тонн в минулому сезоні до 52,5 млн тонн в поточному).

У світовому виробництві рослинних олій вона забезпечує майже 27% загальносвітових обсягів виробництва соєвого масла. За цим показником соєве масло посідає друге місце після пальмового масла. За прогнозами фахівців, очікується, що в сезоні 2009/10 ця структура виробництва зміниться несуттєво [1].

Ряд експертів стверджує, що в майбутньому основними тенденціями на сировинному ринку залишаться подальше збільшення посівних площ під соєю і збільшення урожайності в зв'язку з впровадженням сучасних технологій вирощування сої, а акцент буде зроблено на вирощування генетично немодифікованих сортів сої.

На фоні того, що основні «соєві гіганти» – Бразилія, Аргентина, США вирощують багато генетично модифікованої сої (наприклад, в Бразилії площа таких посівів досягає 11 млн га, або більше половини всіх посівів цієї культури в країні), соєвиробництво в Україні знаходиться в досить вигідному становищі, де основними напрямками селекції є підвищення врожайності та одержання нетрансгенних сортів сої. Але разом з цими напрямками розробляється й низка інших критеріїв.

Так, динамічне й швидке розширення її площ спричиняє дедалі більше насичення ґрунту шкідливими для сої патогенами, а, отже й потребу створювати стійкі проти хвороб сорти. Селекціонери працюють також над збільшенням протеїну з 36 в нинішніх сортах до 39 і більше в майбутньому [2].

Дуже важливим напрямом селекції сої є скоростиглість її сортів, що дає змогу поширити цю культуру в північні райони Лісостепу й навіть у зону Полісся.

Особливого значення чинник скоростиглості набуває на Півдні України, де сільгоспвиробники розглядають посіви сої як один з варіантів зайнятого пару перед сівбою озимої пшениці, де такий пар дає змогу не лише збагатити ґрунт азотом і поборотися з бур'янами, а й одержати додатковий прибуток за рахунок економії коштів на внесення добрив, боротьби з бур'янами та отримання додаткового урожаю.

Окремим напрямом селекційних пошуків є висота прикріплення нижніх бобів. Занизьке прикріплення бобів може бути причиною недобору майже 20% урожаю.

Агротехнологічні дослідження спрямовані на розроблення як окремих технологічних прийомів, так і нових технологій вирощування сої. Вони стосуються густоти стояння рослин різних за скоростиглістю сортів, за допомогою якої можна впливати на висоту прикріплення нижніх бобів.

На вивчення поставлено питання, що стосуються термінів обробки насіння сої бактеріологічними препаратами, застосування різних штамів азот фіксуючих бактерій [3].

Нарощування виробничо-економічного потенціалу соєвого комплексу України, вирішення першочергових питань агротехнологічного характеру тісно взаємопов'язані з необхідністю організації і нарощування переробної ланки в системі вітчизняного соєвиробництва.

Так, промисловою групою «Креатив», до складу якої входять ТМ «Сонона», «Дівное», «Кум» разом з російською компанією «Протеїн Продакшн» розпочато інвестування у будівництво поблизу Кіровограда підприємства з глибокої переробки сої. Частки інвесторів у майбутньому підприємстві становитимуть, відповідно, 51 і 49%.

Закладені в проєкті технології даватимуть змогу отримувати соєві харчові продукти – молоко, борошно, концентрат, текстурат, а також потрібні для м'ясної промисловості високо-

білкові ізоляти. Нині велику їх частку Україна й Росія імпортують. Загальна вартість будівництва заводу становить 25 млн доларів, проектна потужність переробки – приблизно 100-150 тис. тонн сої за рік. Постачальником сировини будуть виключно українські сільгоспвиробники, причому обов'язкова умова її закупівлі – нетрансгенність. Для створення сировинної бази, яка гарантовано буде забезпечувати потужності підприємства соєю інвестори розглядають можливість закупівлі посівного матеріалу високопротеїнових сортів сої, аби надалі укласти договори на вирощування сировини з господарствами – партнерами.

Згідно з планами компаній-інвесторів, до 30% продукції нового заводу буде реалізовуватися в Україні, решта йтиме на експорт в Росію. Термін окупності нового підприємства за розрахунками спеціалістів – три роки.

Іншим прикладом вкладення іноземних інвестицій у вітчизняну переробку сої є введення в експлуатацію заводу у м. Гайсин (Вінницька область), який крім того буде переробляти на олію ріпак та льон олійний. Загальна його потужність переробки сягне 50–60 тис. тонн за рік. У проекті задіяно капітал голландських інвесторів, витрати яких тільки на монтаж першої черги становили 2,5 млн євро.

Одним з найбільших переробників сої не тільки в Україні, а й Європі, є надсучасний завод, побудований біля м. Каховки в Херсонській області. Його потужність сягає більше 200 тис. тонн сировини в рік. Така потужність в змозі переробити весь обсяг сої, вирощеної в Херсонській, Миколаївській, Одеській областях та Республіці Крим.

Отже комплексний всебічний підхід та реальна державна політика щодо виробництва і реалізації в умовах ринку соєпродукції, регулювання та нормування українського ринку сої економічними методами спроможні забезпечити країні передові позиції у світовому ринку в аграрному секторі економіки.

Висновки і перспективи подальшого розвитку. Економічний потенціал вітчизняного соєвого комплексу має вели-

кі перспективи до стійкого зростання та широкого виходу на світовий соєвий ринок. Основними передумовами конкурентоспроможності соєпродукції українських товаровиробників є активне залучення в соєпереробну промисловість інвестиційного капіталу, переорієнтація селекційної роботи науковців в русло виведення високопротеїнових нетрансгенних сортів сої, розроблення інноваційних технологій вирощування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Побережна А. А. Економічні проблеми формування світових ресурсів і ринків / Побережна А. А. // Економіка АПК. — 2001. — Вип. 10. — С. 96—103.
2. Система ведення сільського господарства Херсонської області. — Розд. 4.1. «Землеробство». — Херсон, 2004. — 262 с.
3. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Степу України / ред. кол.: М. В. Зубець, П. Т. Саблук. — К. : Аграрна наука. — 840 с.

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В АГРАРНІЙ СФЕРІ АПК УКРАЇНИ

Н.В. Потриваєва, кандидат економічних наук, доцент

М.Д. Бабенко, кандидат економічних наук

Миколаївський державний аграрний університет

У статті висвітлено історичні засади здійснення організаційно-економічних перетворень в аграрній сфері економіки країни. Обґрунтовано необхідність сприяння подальшому розвитку кооперативних процесів у сільському господарстві.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, аграрний сектор економіки, організаційно-економічні перетворення, сільськогосподарська кооперація.

Постановка проблеми. Важливою складовою здійснення аграрних перетворень є розбудова ринкових відносин на селі. У процесі реформування АПК підприємства споживспілки фактично припинили виконувати функції заготівлі та реалізації лишків сільськогосподарської продукції на селі. У переважній більшості сільських населених пунктів не працюють великі сільськогосподарські підприємства, що забезпечували населення необхідними засобами захисту рослин, добривами, надавали послуги та закуповували тваринницьку продукцію. Внаслідок чого великою проблемою для аграрних товаровиробників стали заготівля і реалізація вирощеної продукції. Розрізненість дрібних господарств дозволяє посередникам закуповувати аграрну продукцію за низькими цінами, а продавати товари, необхідні для виробництва, та надавати інші послуги – за найвищими цінами. В результаті, виробництво сільськогосподарської продукції стає неефективним та невигідним.

Аналіз досліджень. Дослідження проблем організаційно-економічних перетворень в аграрній сфері знайшли відповідне відображення у працях всесвітньо відомих вчених-економістів минулого: М.І. Туган-Барановського, М.Кондрат'єва, О.В. Чаянова, О.Г. Шліхтера та інших, які прагнули до стратегічного

переосмислення розбудови організаційної структури сільського господарства.

Мета статті полягає у вивченні історичних засад реформування аграрних підприємств та обґрунтуванні необхідності сприяння подальшому розвитку кооперативних процесів у сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу. У перші роки радянської влади переважна більшість вчених-аграрників вважала, що перехід до соціалістичних форм ведення сільського господарства буде простий та без труднощів. Насправді він виявився дуже важким. Особливого значення в цей період набували питання ролі і місця кооперації в залученні селян до соціалізму, а також питання про темпи, форми і методи соціалістичних перетворень на селі.

Офіційний напрямок розвитку сільського господарства представляв О.Г. Шліхтер та його послідовники, головним лозунгом яких було прискорення розвитку колгоспів, що призвело до його ухвалення партійними та державними органами. О.Г. Шліхтер пропонував, зокрема, створювати суспільні фонди на відібраних у куркулів землях і за допомогою колгоспів він розраховував привити трудовому селянству навички до колективної співпраці [1].

Дещо іншої думки щодо стабілізації економіки країни дотримувався відомий економіст М.І. Туган-Барановський. Цей видатний український вчений наголошував, що реформи треба проводити тоді, коли суспільство в своєму розвитку досягає стабілізації і його становище вже не погіршується [2]. Спираючись на його ідеї, М. Кондрат'єв запевняв, що просте усупільнення земельних ділянок нічого не дасть для розвитку сільського господарства. На початку впровадження нової економічної політики він звертав увагу на негативний вплив націоналізації землі та зрівняльного землекористування на сільськогосподарське виробництво. Також вчений пропонував внести зміни у чинне земельне законодавство [1].

Певне місце у справі підвищення добробуту на селі відводилося запровадженню різноманітних форм кооперації. Так,

О.В. Чаянов пропонував здійснити вертикальне кооперування в сільському господарстві, що означало об'єднання товаровиробників у галузі заготівлі, виготовлення засобів виробництва землеробства, збуту та переробки сільськогосподарської продукції [2].

Проте у ті часи пропозиції відомих економістів викликали недовіру та вороже ставлення до них з боку представників іншої, “марксистської” течії, називаючи їх “антисоціалістичними”.

В.В. Зіновчук обґрунтовує необхідність військового комунізму складнощами громадянської війни та післявоєнного періоду. Зростання напруги у колі сільських товаровиробників, за його ствердженням, ставало однією з важливіших соціально-політичних проблем існуючого режиму, тому що для сільського господарства практика впровадження цієї політики була руйнівною [4]. Саме тому, спираючись на ідеї М.І. Туган-Барановського та його учнів М. Кондрат'єва і О.В. Чаянова, В. Ленін впровадив нову економічну політику, результатом якої стала індустріалізація СРСР і відродження зруйнованого громадянською війною села.

Відродження сільськогосподарської кооперації стало однією з головних рис нової економічної політики. На наш погляд, саме завдяки цьому сільське господарство, на відміну від інших галузей народного господарства, на той час залишалося відносно незалежним і орієнтованим на ринкові відносини.

Кінець 20-х років був періодом формування радянської економічної системи, ключовим питанням якої була індустріалізація. Теоретики того часу запевняли, що селянин повинен зробити свій внесок у вирішення цієї проблеми через плату за промислові товари за завищеними цінами і продаж власної продукції за заниженими. Колективізоване сільське господарство на той час було складним спотворенням тоталітарного режиму. Напрями розвитку господарства доводилися до колгоспів в директивному порядку “зверху” і виконання цих директив було єдиною політикою колгоспів. Звичайно, така командно-адміністративна система не є механізмом, який ре-

гулює ринкову економіку. Навпаки, вона уповільнює розвиток продуктивних сил, стримуючи самостійність і відповідальність безпосереднього товаровиробника.

У другій половині 30-х років сільське господарство почало набувати рис великомасштабного виробництва. Українські колгоспи були найбільшими серед господарств з колективною формою праці інших радянських республік. Доречно відзначити, що вчені справедливо приділяють належну увагу позитивним рисам великомасштабності колгоспів того часу, до яких насамперед відносять широке застосування техніки і технології переробки і зберігання сільськогосподарської продукції, а також впровадження науково обґрунтованих сівозмін. Проте зростаючі розміри колективних господарств, на думку В.В. Зіновчука, сприяли поглибленню різниці між простими колгоспниками та керівництвом, склад якого був переважно з членів комуністичної партії. Таке становище забезпечувало реальну владу управлінського персоналу над рештою членів господарства [4].

Як свідчить досвід, за більш як дев'яносто років свого існування колективна форма господарювання пройшла через багаточисельні модифікації. Але ніколи не змінювалися такі фундаментальні її основи, як відносини власності, командний стиль управління, державне втручання у внутрішні справи колгоспів через розподіл і перерозподіл ресурсів та результатів виробництва.

Отже, сучасна аграрна реформа в Україні має бути спрямована на досконалу структурну перебудову АПК, збалансування усіх його галузей, забезпечення ефективного використання аграрно-ресурсного потенціалу, розв'язання продовольчої проблеми, підвищення рентабельності та доходності сільськогосподарських товаровиробників. Значної уваги при цьому набувають кооперативи, завданням яких є протистояння розповсюдженню торговельно-посередницьких структур, що сприяють відтоку фінансових ресурсів із агропромислового виробництва, через встановлення непомірно високих цін на

матеріально-технічні ресурси і безпідставно занижених закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію.

Що стосується правових, організаційних, соціально-економічних умов діяльності сільськогосподарських кооперативів та їх об'єднань, то вони регулюються Законом України "Про сільськогосподарську кооперацію". Створена і діє Національна спілка сільськогосподарських кооперативів України, яка на добровільних засадах об'єднує по всій території України сільськогосподарські кооперативи. Однак подальша активізація діяльності кооперативного руху в аграрному середовищі потребує заходів підтримки з боку держави.

У багатьох країнах ринкові об'єкти будують самі кооперативи на пайові внески без допомоги держави. Окрім того, у розвинених країнах здійснюється державна підтримка кооперативного руху в аграрній сфері, основні напрями якої: надання субсидій і пільгових державних кредитів, пільгове кредитування.

Нині кооперативи діють майже в усіх країнах світу: Західній та Східній Європі, Японії, Китаї, Індії, США, Австралії. В них розповсюджена переважно обслуговуюча кооперація, вона дає змогу товаровиробникам стати справжніми підприємцями, отримуючи прибуток на усіх стадіях руху продукції до споживача. Так, у Скандинавських країнах 50-80% загального обороту сільськогосподарської продукції припадає на кооперацію. Основними формами сільськогосподарської кооперації, наприклад у США, є маркетингові, постачальницькі та сервісні кооперативи. Товарообіг сільськогосподарської продукції, який проходить через маркетингові кооперативи найвищий і складає 30% від усієї виробленої в країні продукції аграрників, в тому числі 77% припадає на молоко. У Франції 70% переробки зерна та 47% виробництва молока припадає на кооперацію [5].

Виробничі кооперативи в розвинутих країнах світу не набули широкого розповсюдження. Головним чином це пояснюється протиріччям між прагненням до отримання прибутку і

необхідністю збереження робочих місць, а також – низькою мотивацією інвестиційної діяльності [6].

Діяльність вітчизняних сільськогосподарських виробничих кооперативів в багатьох регіонах країни також не дала позитивних результатів. Це пов'язано насамперед з тим, що за останні роки багато керівників сільськогосподарських підприємств захопились “гігантоманією”. Крім того, в них обмежена можливість залучення інвестицій, рішення на зборах не залежать від пайового внеску члена кооперативу, бо здійснюються за принципом “один член – один голос”. Все це дуже обмежує майбутнє виробничих кооперативів.

Висновок. Отже, як свідчить історичний досвід та окремі кроки кооперативного руху на сучасному етапі у світі, сільськогосподарська кооперація має в собі значний потенціал. Саме в цій формі господарювання гарантія майбутніх успіхів і досягнень у сільському господарстві країни. Вона може суттєво прискорити процес виходу аграрного сектора з кризового стану, посприяти підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва, покращити добробут аграрних товаровиробників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Федін В. 20-ті роки: альтернативи розвитку аграрного сектора України / В. Федін // Земля і люди України. — 1997. — № 3. — С. 25—26.
2. Туган-Барановський М. І. Кооперація, її природа та мета / М. І. Туган-Барановський. — Львів, 1936. — С. 9.
3. Чаянов А. В. Основные идеи реформы организации сельскохозяйственной кооперации / А. В. Чаянов. — М. : Кооп.изд-во, 1927. — С. 345.
4. Зіновчук В. В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США / В. В. Зіновчук. — К. : Логос, 1996. — С. 45—49.
5. Панасенко С. М. З історії розвитку сільськогосподарської кооперації / С. М. Панасенко // Економіка АПК. — 1995. — № 8. — С. 16—18.
6. Roy, Ewell Paul. 1981. Cooperatives: Development, Principles and Management. 4 Ed. Danville, Illinois: The Interstate Printers & Publishers, Inc.

ТЕХНОЛОГІЧНІ ЗМІНИ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ З МЕТОЮ МІНІМІЗАЦІЇ РИЗИКІВ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

О.М. Вишневська, кандидат економічних наук, доцент
Миколаївський державний аграрний університет

У статті розглянуто питання впливу технологічних змін у сільськогосподарському виробництві на результати діяльності суб'єктів господарювання в різних галузях, формах власності, регіонах. Обґрунтовано взаємозв'язок складових технологічних змін на вирощування окремих видів сільськогосподарських культур з метою мінімізації негативного впливу природно-кліматичного фактора, загострення негативних тенденцій в еколого-економічній ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств. Представлено основні складові використання новітніх технологій вирощування сільськогосподарських культур (технологія N-till) з використанням досвіду країн, що мають швидкі темпи економічного росту в аграрному секторі економіки.

Ключові слова: земельні ресурси, екологічний фактор, ефективне землекористування, технологія, якість продукції.

Постановка проблеми. Основною складовою, яка забезпечує процес виробництва для товаровиробників аграрного сектора, є сільськогосподарські угіддя, значна частина яких, через ряд факторів, є непродуктивними. Для забезпечення прибутковості діяльності важливою складовою є ефективне землекористування. Постановка питання щодо ефективного землеустрою стосується не лише організаційних заходів на рівні окремих підприємств, а і значного впливу макросередовища, а саме: реалізація політики держави щодо наукового перерозподілу земель; формування раціональної системи землеволодінь і землекористувань; розроблення системи заходів щодо збереження і поліпшення природних ландшафтів, територій з особливими природоохоронними, рекреаційними і заповідними режимами; відновлення і підвищення родючості ґрунтів, рекультивації порушених земель, захисту земель від ерозії, підтоплення, вторинного засолення, заболочування та

інших видів деградації; консервації деградованих і малопродуктивних земель; створення екологічно сталих ландшафтів і агросистем; обґрунтування вартісної оцінки природоохоронних заходів.

Недоліки реформування земельних відносин і землекористування простежуються як у сфері сільськогосподарського виробництва, так і у самому управлінні земельними ресурсами, особливо на місцевому рівні (сільські, селищні ради, конкретні землекористування). Тому подальша побудова управління земельними ресурсами на місцевому рівні повинна базуватись на принципах: розвитку приватного землеволодіння і землекористування; включення землі у ринковий обіг; досягнення соціальної справедливості у перерозподілі земель; альтернативного, взаємодоповнюючого функціонування великих, середніх і дрібних сільськогосподарських підприємств будь-яких форм власності на землю і майно; правомірне вирішення земельних спорів; забезпечення територіальних умов високої економічної ефективності і екологічно безпечного землекористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ефективності використання земельних ресурсів в Україні дедалі більше ускладнюється у зв'язку з наростаючою комплексністю її характеру. Особливо це стосується таких аспектів, як технологічний, економічний, соціальний та екологічний. На сьогодні рівень використання земель в Україні настільки критичний, що подальша деградація потенціалу земельних ресурсів у сільському господарстві може мати катастрофічні наслідки. Саме тому дослідження можливостей ефективного використання земельних ресурсів в сільському господарстві, а також розроблення відповідного механізму реалізації цих можливостей є невідкладними завданнями, що вимагають негайного вирішення. Усе це й обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Вивченню проблеми підвищення ефективності використання потенціалу землі присвячено праці багатьох вчених – економістів, а саме: Безручко І.Н., Благодатного В.І.,

В'юна В.Г., Горлачука В.В., Дмитренка В.А., Махортова Ю.А., Сохничка А.Я., Татаріко О.Г., Тібілової Л.М., Третяка А.М. Все вище зазначене обумовило вибір теми дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є подальше опрацювання розвитку земельних відносин і обґрунтування практичних рекомендацій щодо удосконалення та підвищення ефективності землекористування господарств різних форм власності та організації виробництва, з урахуванням нового змісту земельних відносин, в умовах недостатності капіталовкладень в еколого-економічне використання земельного фонду сільських територій та технологій вирощування окремих видів сільськогосподарських культур.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вдосконалення системи управління земельними ресурсами повинно здійснюватись з урахуванням об'єктивних закономірностей її розвитку – відповідності рівня організації управління рівню розвитку організаційно-економічної системи, забезпечення оптимального співвідношення структури угідь, типів землекористувань та інші заходи щодо вдосконалення системи управління мають бути адекватними перетворенням, що здійснюється в економіці країни. А саме через: приведення організаційної системи управління у відповідність з вимогами суспільних та земельних відносин, господарського механізму; розробку якісно нових систем управління і їх організаційних форм та структур; раціоналізацію взаємовідносин між суб'єктами і об'єктами управління; зміцнення взаємозв'язків між елементами системи управління.

Зазначені схеми землеустрою та техніко-економічного обґрунтування території сільських (селищних) рад є обов'язковими програмними документами по управлінню земельними ресурсами, використанню й охороні земель, що надалі мають бути основою для організації нових землеволодінь або користувань, проведення моніторингу земельних угідь, реєстрації земель, перерозподілу земель між землевласниками при впровадженні ринку й іпотеки земель. Крім того, схема землеустрою виявляє

недоліки в організації використання земельних угідь, а також заходи для виправлення цих недоліків, що буде сприяти поповненню бюджету й виділенню додаткових коштів на охорону земель. На підставі виконаної роботи з'являється можливість не тільки вирішити ці й інші пов'язані з використанням земель питання, але мати обґрунтовану оцінку земель, що вивільняються, після проведення на ній заходів щодо відновлення при укладанні договорів оренди на її використання [1].

Впровадження проектних рішень, спрямованих на захист ґрунтів від ерозії, відновлення їхньої родючості, створення стійких агроландшафтів, закріплених законодавчими і нормативними документами, є обов'язковим для підприємств усіх форм власності й господарювання на території селищної ради. Рациональне використання всіх видів ресурсів підприємством, в тому числі природних, надає можливості забезпечити віддачу вкладених коштів у процес виробництва.

Для підвищення прибутковості виробництва сільськогосподарської продукції треба шукати нові канали реалізації, продаж за якими був би вигідний кожному господарству, пошук надійних постачальників, які прямо, без посередників будуть постачати необхідну для виробництва продукцію. Крім того, необхідно знижувати собівартість продукції шляхом запровадження прогресивних систем землеробства, передової технології виробництва, запровадження у виробництво кращих сортів сільськогосподарських культур, дотримання вимог агротехніки.

Враховуючи високий рівень залежності врожайності від негативного впливу природно-кліматичних умов, ми пропонуємо використовувати новітні технології вирощування сільськогосподарських культур, які нададуть можливості забезпечити підвищення як економічної, так і екологічної ефективності використання земельних ресурсів.

Прикладом підвищення еколого-економічної ефективності використання землі є досвід Бразильських та Аргентинських сільськогосподарських товаровиробників, як використову-

ються і пропонують українським товаровиробникам технології N-till. Технологія N-till побудована на основі екологізації виробництва, що також є актуальним в умовах функціонування сільськогосподарських підприємств в Світовій організації торгівлі.

Проблема знаходження нових інтенсивних технологій вирощування окремих видів сільськогосподарських культур за збереження земельних ресурсів постала через значне погіршення екологічного стану продуктивних земель. Негативним фактором впливу є і те, що більшість державних програм розвитку села у 2009 році значно скоротилися за рівнем та інтенсивністю фінансування. Суттєве зниження видатків Державного бюджету у 2009 році для аграрного сектора обмежило можливості для фінансування вже прийнятих програм підтримки сільськогосподарських товаровиробників, і тим більше скоротило можливості фінансування нових програм, особливо екологічного спрямування. Витрати поточного 2009 року меншою мірою спрямовані на підтримку безпосередньо товаровиробників і більшою – на фінансування навчальних та наукових установ. У додатку № 4 до Закону України «Про Державний бюджет України на 2009 рік» передбачено з Державного бюджету кредитування Аграрного фонду на формування державного продовольчого резерву. Здійснення державних заставних закупівель, товарних та фінансових інтервенцій на організованому аграрному ринку обсягом 2,14 млрд гривень. Однак це може бути тільки за умови повернення 2,2 млрд гривень попереднього року [1].

Підсумовуючи, слід зазначити, що скорочення витрат у Державному бюджеті на 2009 рік на розвиток АПК може призвести до зниження виробництва продукції рослинництва на 15-20%, в тваринницької продукції – на третину. За результатами діяльності сільськогосподарських підприємств у 2009 році загальний обсяг продукції сільського господарства навіть зріс на 32,0%, але екологічна ситуація та родючість ґрунтів з перспективою продуктивного використання на перспективу скоротилася.

Проведемо оцінку окремих статей видатків Державного бюджету України на 2009 рік (відповідно до Закону України на 2009 рік), спрямованих на покращення результатів діяльності суб'єктів аграрного сектора (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл окремих статей видатків Державного бюджету України у напрямку покращення ефективності використання земельних ресурсів

Видатки	2008 рік		2009 рік		Відхилення, разів
	тис. грн	Питома вага, %	тис. грн	Питома вага, %	
Агрохімічна паспортизація земель с.-г. призначення	7900,0	0,06	790,0	0,01	В 10,0
Заходи боротьби зі шкідниками та хворобами с.-г. рослин	5000,0	0,04	500,0	0,008	В 10,0
Селекція у рослинництві	90000,0	0,7	30000,0	0,5	В 3,0
Фінансова підтримка фермерських господарств	60000,0	0,5	20000,0	0,3	В 3,0
Заходи з охорони і захисту, раціонального використання лісів	87000,0	0,7	17000,0	0,3	5,1
Часткова компенсація вартості с.-г. техніки	100000,0	0,8	0,00	-	-

Загальний фонд видатків по Міністерству аграрної політики України скоротився в 1,9 раза порівняно із 2008 роком і склав 6365,17 млн гривень. З них видатки на агрохімічну паспортизацію земель сільськогосподарського призначення скоротилися в 10,0 разів і склали 790,0 тис. гривень на рік. Видатки на заходи боротьби із шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин скоротилися також в 10,0 разів порівняно із 2008 роком і склали 500,0 тис. грн. Видатки на селекцію у рослинництві скоротилися у 3,0 рази і склали 30,0 млн грн.

Фінансова підтримка фермерських господарств скоротилася також в 3,0 рази до рівня 20 млн грн. Фінансування заходів з охорони і захисту, раціонального використання лісів, наданих в постійне користування аграрним підприємствам, зменшилося у 5,1 рази, а часткова компенсація вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва на 2009 рік взагалі не передбачена.

Враховуючи зазначене, слід відмітити, що в умовах недостатності фінансування сільськогосподарські товаровиробники повинні намагатися вирішувати питання щодо забезпечення зростання рівня економічної ефективності виробництва окремих видів продукції рослинництва за рахунок інтенсивних технологій вирощування.

Внаслідок неефективного господарювання та значного впливу природно-кліматичного фактора, зростання ринкової вартості енергоносіїв, насіння, мінеральних добрив, паливо-мастильних матеріалів з одного гектара збирають у три рази менше врожаю, ніж реально можливо. Використання технології N-till надає можливості мінімізувати зайві витрати та забезпечити зменшення негативного впливу природно-кліматичного фактора на рівень врожайності окремих видів сільськогосподарських культур. Окрім зазначеного, треба забезпечити ставлення до землі не як до об'єкта технологічних операцій, а насамперед як до живого організму, який потребує піклування та дбайливого ставлення. Тільки за таких умов можна досягти зростання рівня еколого-економічної ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення. Представимо схематично основні 10 переваг технології N-till (рис.).

Технологія широко використовується в країнах латинської Америки. Завдяки її використанню Бразилія та Аргентина досягли значних урожаїв у вирощуванні зернових, бобових, олійних культур та наростили свій експортний потенціал. Перехід на технологію мінімального, а потім і нульового обробітку ґрунту починається зі збиральної кампанії, в ході якої подрібнені пожнивні залишки рівномірно розподіляють по полю.

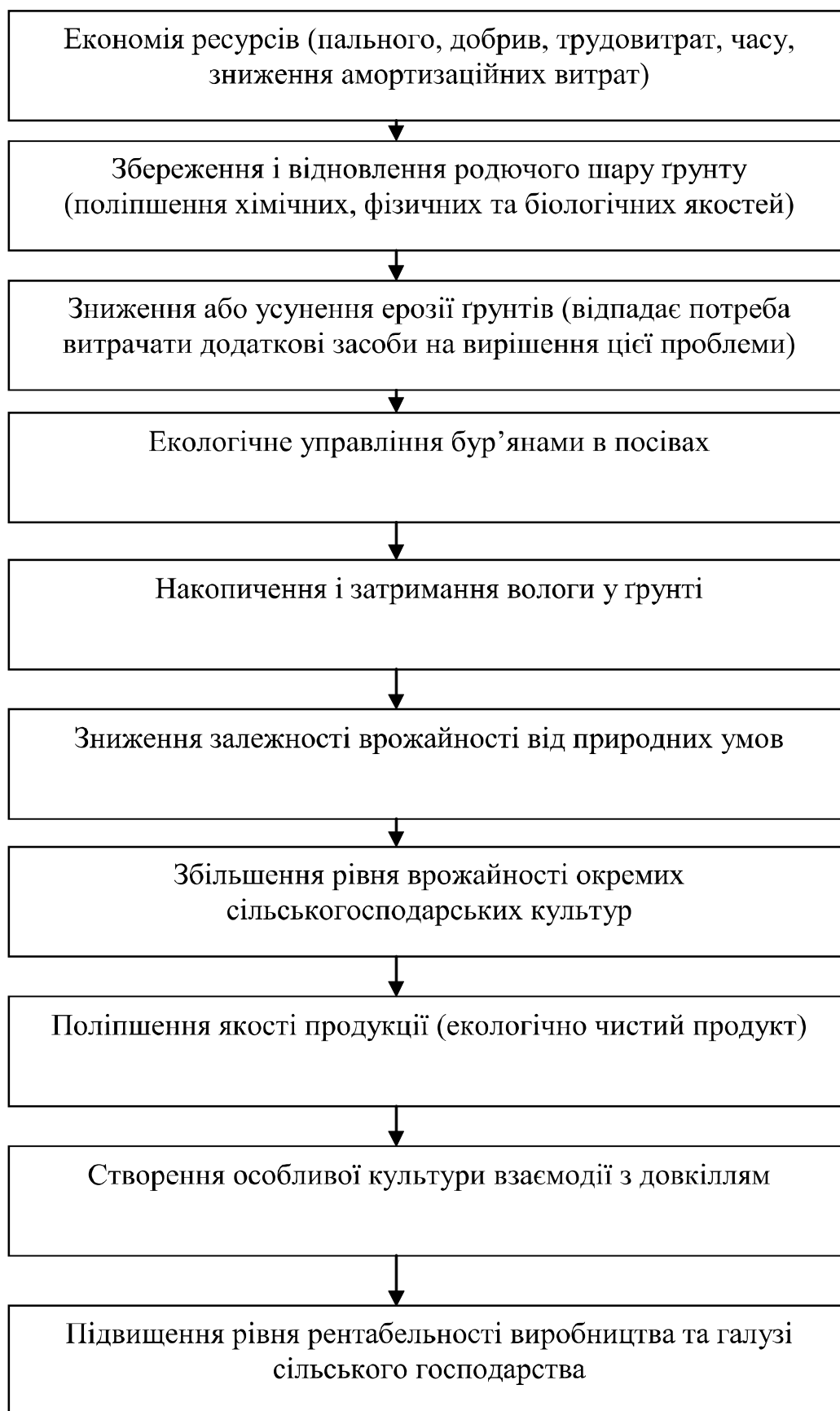

Рис. Основні переваги у використанні технології N-till для вирощування окремих видів продукції рослинництва

В результаті формується ґрунтозахисне покриття, яке протистоїть вітровій і водній ерозії, забезпечує збереження вологи, перешкоджає зростанню засміченої рослинності, сприяє активізації ґрунтової мікрофлори, є базисом для відновлення родючого шару і підвищення врожайності культур.

Використання технології може дозволити збільшити врожайність в 2,0 рази. Нову технологію не дарма називають «зеленою революцією», адже з її запровадженням спосіб значно покращується якість ґрунтів, що зменшує додаткові витрати товаровиробників. За традиційною технологією вирощування з використання 1 літра пального можна виробити лише 50 кг зерна, то у новий спосіб одного літра пального вистачить на виробництво 120 кг [2].

Запровадження технології може у 20,0 разів зменшити обсяги ручної праці та збільшити середній рівень врожайності зернових культур до 50,0 ц/га. Отже, технологія N-till є технологією самовідновного землеробства.

Запровадження технології може у 20,0 разів зменшити обсяги ручної праці та збільшити середній рівень врожайності зернових культур до 50,0 ц/га. Отже, технологія N-till є технологією самовідновного землеробства.

Проведемо оцінку використання технології N-till для умов ПСП «Агрофірма «Авангард» Єланецького району (табл. 2).

За технологією N-till в Україні є перспективи розвитку аграрного сектора економіки та скорочення фінансування окремих сільськогосподарських підприємств з Державного бюджету. Однією із важливих характеристик технології є отримання екологічно чистої продукції, без використання у технології виробництва мінеральних добрив та стимуляторів росту рослин, що буде мати свій позитивний вплив на можливості експортування продукції за значно вищими цінами (відповідність стандартам якості). Наприклад, за результатами експортування пшениці Франція у 2009 році мала середню ціну реалізації тонни на рівні 190 дол. США, Україна – 135 дол. США, що на 28,9% менше.

**Результати вирощування пшениці озимої за
використання технології N-till в ПСП «Агрофірма
«Авангард» Єланецького району**

Показники	Фактично у 2009 році	З урахуванням результатів технології N-till	Відхилення, +,-
Площа посіву, га	1020	1020	-
Врожайність, ц/га	34,0	50,0	16,0
Валове виробництво, ц	34419	51000	16581
Витрати праці на 1 ц виробленої продукції, люд.-год	0,84	0,59	-0,25
Собівартість 1 ц виробленої продукції, грн	43,29	30,30	-12,99
Собівартість 1 ц реалі- зованої продукції, грн	51,55	36,09	-15,46
Загальні витрати на паливо- мастильні матеріали, тис грн	501,4	450,9	-50,5
Загальні витрати на добрива, тис грн	144,3	-	-144,3
Обсяг реалізації, ц	28679	42483	13804
Середня ціна реалізації 1 ц, грн	65,50	65,50	-
Дохід (виручка) від реалізації, тис грн	1878,5	2782,6	904,1
Прибуток від реалізації, тис грн	400,0	1249,4	849,4
Прибуток у розрахунку на одиницю площі посіву, грн	392,16	1224,90	832,74
Рівень рентабельності, %	27,1	81,5	54,4
Рентабельність продажу, %	21,3	44,9	23,6

Зростання рівня врожайності пшениці озимої за незмінної площі посіву та скорочення витрат на паливо-мастильні матеріали, ліквідація витрат на добрива нададуть можливості скоротити собівартість одного ц продукції майже на 13,0 гривень. За незмінної середньої ціни реалізації одного ц пшениці на існуючого рівня собівартості можна отримати приріст прибутку

на одиницю площі посіву на рівні 832,74 гривні. Скорочення ризиків недотримання сільськогосподарської продукції через використання новітніх технологій вирощування окремих видів сільськогосподарських культур може забезпечити не тільки економічну, а і екологічну ефективність використання земельних ресурсів не перспективу, як слідство – стійкість розвитку аграрного бізнесу на селі.

Отже, застосування технології N-till є ефективним з економічної та екологічної точки зору та за досвідом інших країн може бути запропоновано для широкого застосування в сільськогосподарських підприємствах України, особливо в умовах гостроти та невирішеності питання збереження родючості ґрунтів та перспектив подальшого їх продуктивного використання. Отримання екологічно чистої продукції, в свою чергу, дозволить нарощувати експортний потенціал та підвищити конкурентні переваги вітчизняних товаровиробників в умовах Світової організації торгівлі.

Висновки. Управління землекористуванням здійснюється неефективно і неекологічно, про що свідчать наслідки використання земельних ресурсів в сільськогосподарському виробництві. Вивчення стану системи землекористування свідчить, що в ній чітко простежуються тенденції щодо виробництва корисних матеріальних благ і послуг при землекористуванні з небажаними екологічними наслідками. Сучасний процес виробництва сільськогосподарської продукції забезпечує одночасне зростання позитивних та негативних факторів, що підвищує ризик недоотримання запланованого обсягу виробництва, а, відповідно, ризик нереалізованої продукції. Ця закономірність, що полягає в діалектичній єдності виробництва необхідних матеріальних благ та негативних екологічних явищ, є основною передумовою здійснення управління землекористування з врахуванням екологічного фактору.

При землекористуванні економічні та екологічні інтереси, як правило, не співпадають. Прагнення отримати максимальний економічний ефект нерідко супроводжується порушен-

нями екологічності виробництва. Екологічність виробництва нерідко залежить від самих учасників виробництва. Ця закономірність вимагає використовувати такий підхід, який забезпечить екологізацію землекористування, виробництва та підвищення якості сільськогосподарської продукції, що, в свою чергу, розширить експортні можливості сільськогосподарських підприємств, бо головною метою екологізації землекористування є збереження оточуючого середовища в стані, що не перевищує межі допустимих екологічних порушень. Такий підхід може забезпечити сталий розвиток сільськогосподарських підприємств.

Ми переконані, використання запропонованої технології N-till «зелена революція» за широкого та вмілого запровадження, при врегулюванні земельних відносин на рівні держави надасть можливості досягти значних приростів фінансових результатів діяльності сільськогосподарських підприємств (в тому числі від експортування продукції) скоротити ризики, а також забезпечити покращення екологічної ситуації у використанні земельних ресурсів сільськогосподарського призначення України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишневська О. М. Ресурсний потенціал підприємств сільських територій / О. М. Вишневська. — Миколаїв : Вид-во Ірини Гудим, 2009. — 248 с.
2. Шаленко В. Бразилія й Аргентина експортують «Зелену революцію» в землеробстві / Василь Шаленко // Аграрний тиждень. — 2009. — № 32—33. — С. 9—10.

УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ АГРАРНОГО СЕКТОРА РЕГІОНУ

М.В. Дубініна, кандидат економічних наук, доцент, докторант
Миколаївський державний аграрний університет

Розглянуто сучасний стан та запропоновано заходи, спрямовані на підвищення ефективності управління соціально-економічним розвитком аграрного сектора регіону.

Ключові слова: управління, соціально-економічний розвиток, аграрний сектор

Постановка проблеми. Однією з найважливіших умов зростання сільськогосподарського виробництва є активний вплив управлінських рішень на розвиток аграрного сектора регіону. Такий вплив здійснюється за двома основними напрямками: вирішення регіональних проблем розвитку держави та розв'язання окремих проблем розвитку регіону. Основними напрямками регулювання регіонального розвитку аграрного сектора визначено: підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу; демографічну політику, політику використання людського капіталу; політику інвестиційно-інноваційного забезпечення функціонування регіону; розвиток соціальної та економічної сфер; трансформацію ринкової інфраструктури.

Аналіз публікацій. Проблеми соціально-економічного розвитку аграрного сектора досліджуються в наукових працях таких відомих вчених, як В.Г. Андрійчук, О.Д. Гудзинський, Л.О. Мармуть, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, О.Г. Шпикуляк та ін. Водночас складність та суперечливість існуючих проблем зумовлює необхідність формування нових підходів щодо управління соціально-економічним розвитком аграрного сектора економіки.

Метою статті є проведення аналізу сучасного стану та наукове обґрунтування заходів, спрямованих на підвищення ефективності управління соціально-економічним розвитком аграрного сектора регіону.

Виклад основного матеріалу. Для реалізації ефективного управління на регіональному рівні необхідно вирішити два види завдань, а саме: завдання, що відповідають проблемам соціально-економічного розвитку на рівні країни в цілому, та завдання, що є характерними власне для окремого регіону.

Важливим для розуміння першочергових завдань щодо вдосконалення регіонального управління є виявлення особливостей дієвості механізмів державного управління на рівні регіонів. Різні можливості органів центральної влади та регіону щодо впливу на чинники, які зумовлюють соціально-економічний розвиток, дають підставу для виділення двох понять: централізованого та децентралізованого механізмів державного управління регіоном. Централізований механізм державного управління регіоном – це система фінансово-економічних, законодавчо-правових та організаційно-управлінських форм, методів та інструментів, за допомогою яких здійснюється вплив на розвиток регіонів відповідно до загальнодержавних цілей. Децентралізований механізм державного управління регіоном – це система фінансово-економічних, правових та організаційно-управлінських форм, методів та інструментів, за допомогою яких вирішується завдання реалізації стратегії розвитку окремого регіону. Найбільш вагомими інструментами децентралізованого механізму слід вважати діагностику ефективності економічної діяльності регіону та інформаційно-аналітичну підтримку щодо розробки та реалізації стратегії розвитку регіону [2].

Здійснення централізованого управління аграрним сектором регіону базується на послідовній реалізації всіма органами державної влади та органами місцевого самоврядування законодавчих документів: Закону України “Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві”, Закону України “Про державну підтримку сільського господарства”, Закону України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року”. Зазначені документи визначають основи державної політи-

ки у бюджетній, кредитній, ціновій, страховій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення [3-5].

На соціально-економічний розвиток регіону впливає багато чинників, а саме: демографічна ситуація, соціальна забезпеченість, рівень життя населення, стан трудових ресурсів, причому кожен чинник містить декілька показників.

На 1 січня 2009 року населення Миколаївської області склало 1195, 8 тис. осіб, в т.ч. сільське населення 386, 9 тис. (32,4%), з яких у сільському та лісовому господарстві працювало 132,4 тис. громадян.

Протягом 2000-2008 рр. чисельність зайнятих у сільському господарстві зменшилася зі 137,8 тис. до 132,4 тис. осіб (на 4%), а зайнятих у сільськогосподарських підприємствах в 3,2 раза. Стабілізуючим чинником трудової зайнятості для вивільнених із сільськогосподарських підприємств працівників стали особисті селянські господарства. У 2008 році в Миколаївській області господарську діяльність вели 4324 сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, з яких: 348 господарських товариств; 295 приватних підприємств; 22 виробничих кооперативи; 16 державних підприємств; 56 підприємств інших форм та 3587 фермерських господарств. У користуванні цих підприємств знаходиться 1148,5 тис. га сільськогосподарських угідь, здебільшого залучених на засадах оренди земельних паїв селян. Активізація ринкових перетворень в аграрному секторі позитивно вплинула на динаміку сільськогосподарського виробництва. Починаючи з 2000 р., в усіх категоріях господарств відбувається поступове нарощування обсягів валової продукції сільського господарства. Валове виробництво рослинницької продукції забезпечується сільськогосподарськими підприємствами і особистими селянськими господарствами у пропорціях: 63,5% та 36,5% відповідно. При цьому основними суб'єктами фор-

мування пропозиції на ринках зерна, соняшнику і цукрових буряків є сільськогосподарські підприємства, а на ринках картоплі, овочів і фруктів особисті селянські господарства. Виробництво понад 79% тваринницької продукції у 2000-2008 рр. забезпечували особисті селянські господарства. Їм належить домінуюча роль у формуванні пропозиції на ринках молока, яловичини і свинини.

Механізм державного управління на рівні регіону потребує удосконалення за деякими напрямками. По-перше, доцільно реалізувати заходи з формування аграрного ринку та розвитку його інфраструктури. З метою визначення організаційно-правових та економічних засад формування в Україні оптових ринків сільськогосподарської продукції підготовлено проект Закону України “Про оптові ринки сільськогосподарської продукції” та розробляється державна цільова програма їх розвитку. У межах зазначених документів буде створено Національну мережу оптових ринків, до складу якої ввійдуть міжрегіональні та регіональні ринки. Розробляються пілотні проекти будівництва оптових ринків сільськогосподарської продукції в Харківській, Миколаївській, Київській, Івано-Франківській та Одеській областях. Реалізується проект Південно-Українського регіонального гуртового продовольчого ринку. Серед заходів державної підтримки важливе місце відводиться сприянню залучення кредитних ресурсів у сільське господарство. Процеси соціального та економічного розвитку аграрного сектора настільки взаємопов’язані та взаємозалежні, що їх не доцільно розглядати відокремлено, особливо зважаючи на реструктуризаційні зміни, проведені у галузі сільського господарства. Такі зміни покликані одночасно сприяти розвитку як економічної, так і соціальної сфер села та забезпечувати високі стандарти життя сільського населення.

Забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку аграрного сектора можливо за умови впровадження і реалізації політики комплексного розвитку сільської місцевості у тісному партнерстві урядових структур, органів місцевого

самоврядування, сільських громад, громадських організацій і приватного сектора; запровадження механізмів партнерської підтримки розвитку соціальної сфери села за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, підприємств і організацій, розташованих у межах сільських територій, відповідно до програм соціально-економічного розвитку громад; сприяння підвищенню якості життя у сільській місцевості, розвитку особистості шляхом наближення якості освіти та надання медичних і культурних послуг, побутових умов і сільської інфраструктури до міських; забезпечення доступу всіх категорій сільського населення до всебічної інформації шляхом розвитку сучасних систем комунікації, розвитку дорадчих служб у сільській місцевості; активне і цілеспрямоване збереження та розвиток сільських культурних традицій, довкілля та природного середовища для майбутніх поколінь [7].

Висновки. Рекомендації щодо покращення соціально-економічних показників аграрного сектору дозволять забезпечити всебічний розвиток регіону, що стане вагомим підґрунтям для проведення подальшої ринкової трансформації економіки та зростання якості життя населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Саблук П. Т. Становлення аграрної політики в Україні / П. Т. Саблук // Економіка АПК. — 2006. — № 1. — С. 4—11.
2. Миколайчук М. М. Роль регіонального управління у відродженні економіки України / М. М. Миколайчук // Економіка Крима. — 2003. — № 6. — С. 18—22.
3. Закон України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві" від 17 жовтня 1990 року № 400.
4. Закон України "Про державну підтримку сільського господарства" від 24 червня 2004 року № 1877.
5. Закон України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року" від 18 жовтня 2005 року № 2982.
6. Статистичний щорічник Миколаївської області за 2008 рік / за ред. Зацаринського П. Ф. — Миколаїв, 2009. — 1039 с.
7. Панорама аграрного сектора України — Режим доступу: http://www.minagro.kiev.ua/files/00006351/Panorama08_new.pdf.

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ТА АКТИВІЗАЦІЯ КОМУНІКАЦІЙНИХ ЗВ'ЯЗКІВ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ У РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

І.В. Гончаренко, кандидат економічних наук, доцент
Миколаївський державний аграрний університет

У статті обгрунтовано необхідність інформатизації та активізації комунікаційних зв'язків сільських територій. Саме це стає одним з істотних факторів їх успішного соціально-економічного розвитку Наголошено, що проблема інформатизації сільських територіальних утворень потребує комплексного вирішення.

Ключові слова: інформатизація, комунікаційні зв'язки, сільські території

Вступ. В Україні посилюється диференціація сільських територій у всіх її проявах – регіональних, економічних, соціальних. Ця диференціація на сільські багаті і бідні регіони, підприємства, сім'ї має ряд характерних рис. В масштабах країни явно виявляються закономірності знаменитої моделі аграрної диференціації німецького географа фон Тюнена, характерні для світового сільського господарства ще вікової давності. Суть цієї моделі – ринкове сільське господарство інтенсивно розвивається насамперед навколо крупних міст і на родючих землях. У міру видалення від міст і родючих ґрунтів ринкове господарство майже прямо пропорційно зменшує свій потенціал, а в „глибинці” і зовсім сходить нанівець – там виживає лише економіка натуральних сімейних господарств. В економіці сучасних розвинених Західних країнах старовинна тюненівська модель майже вже не працює. А в Україні вирішальну ринкову перевагу має, головним чином, лише той фермер і те підприємство, яке працює ближче до Києва, або хоч би до обласного центру. Загалом же, переважають проблемні сільські території, а для більшості сучасного населення сільський тип життя став малопривабливим.

Аналіз останніх публікацій. Останніми роками українські вчені отримали значні результати у формуванні наукових підходів до вирішення проблем соціально-економічного розвитку регіонів держави. Помітний внесок у розроблення концепції просторової організації суспільства, її різновидів і модифікацій внесли вітчизняні дослідники Є. Бойко, М. Долішній, Ф. Заставний, Н. Павліха, О. Топчієв, О. Шаблій, Г. Швебс та ін. На необхідності подолання галузевого підходу до розвитку села наголошується у працях В. Юрчишина. Певний внесок у комплексну розробку зазначеної проблеми зробили П. Гайдучий, Ю. Губені, В. Кравців, О. Могильний, В. Онєгіна, О. Онищенко, М. Орлатий, І. Прокопа, П. Саблук, В. Трегобчук, А. Шевчук, А. Шепотько.

Виклад основного матеріалу. Життя населення сільських територій має свої властивості: підпорядкованість праці ритмам природи, нерівномірність трудової зайнятості; тісне поєднання праці та побуту; невисока виробнича мобільність; висока трудомісткість праці у домашньому та особистому підсобному господарстві; сильний неформальний соціальний контроль; спокійний ритм життя; тісний зв'язок з природним середовищем; висока дисперсність розселення. Переважно тут нижчий рівень кваліфікації праці, комфортність життя, мінімальна заробітна плата та пенсійне забезпечення, рівень забезпечення продовольчими та промисловими товарами, фінансування розвитку інфраструктури. На жаль, для більшості сучасного населення сільський тип життя став мало привабливим, тому скорочення щільності населення на селі набуло сталої тенденції і загрозливого характеру. В третині областей України цей показник складає менше 17 осіб на 1 км.кв., в тому числі і в Миколаївській області. Внаслідок зниження престижу праці в аграрному секторі та відпливу із села молоді віком 18-36 років, тобто демографічно найактивнішої вікової категорії населення, відбувається обезлюднення і відмирання сільських населених пунктів та наростання депресивних процесів у поселенській мережі [1]. Втрачаючи можливість

працювати на підприємствах, в установах, організаціях, населення здебільшого змушене займатися працею у власному господарстві, яка в більшості випадків приводить до втрати набутого рівня кваліфікації працівника, є малоефективною, виснажливою та не дозволяє забезпечити бажаний рівень життя родини. Переважна кількість зайнятого сільського населення в сучасній Україні це особи, що працюють тільки в особистому підсобному господарстві.

Населення сільських територій змушене розвивати самостійну зайнятість в особистих селянських господарствах. Адже викликає занепокоєння той факт, що кількість населених пунктів, на території яких відсутні будь-які суб'єкти господарської діяльності, складає майже 14 тис. одиниць або 49,3% від загальної кількості всіх сільських населених пунктів. В переважній більшості будь-які суб'єкти господарської діяльності відсутні в населених пунктах з числом жителів до 999 осіб. Проте практично в кожній з областей, за винятком Кіровоградської області, є сільські населені пункти з числом жителів понад 1000 осіб, в яких відсутні будь-які суб'єкти господарської діяльності. Всього в Україні 553 таких населених пункти [2].

Такий стан справ спричинює поступове зниження освітнього рівня населення сільських територій, бо особи з високим рівнем освіти мають досить обмежені можливості для реалізації свого потенціалу на селі.

Провівши опитування серед студентів Миколаївського державного аграрного університету, ми визначили, що близько 77% опитаних висловлюють бажання жити у місті та працювати у сферах, не пов'язаних з сільським господарством. Такі відповіді достатньо чітко відображають ставлення молоді до села, тому що різниця у рівні життя між селом і містом величезна, а серед основних пріоритетів, які визначають їх вибір, студенти виділяють саме економічні. Крім того, дехто вказує на відсутність адекватного соціального оточення. Такі відповіді також дозволяють стверджувати, що без глобальних змін найближчим часом не варто розраховувати на великий потік випускників, які підуть працювати у сільське господарство.

Досліджуючи проблеми кадрового забезпечення сільських територій України на прикладі Миколаївської області, ми спостерігаємо негативні тенденції зменшення чисельності штатів працівників, за рахунок скорочення, ліквідації господарств, припинення фінансово-господарської діяльності і визнання банкротами сільгосппідприємств. У 2009 році, порівняно з 2008 роком, зменшилася чисельність працівників, які займають посади керівників і фахівців, на 525 чол [3]. Використовуючи стохастичне моделювання для прогнозування поведінки соціально-економічних систем, ми провели розрахунки для визначення найбільш ймовірних напрямів розвитку сформованих умов щодо переваг молоді у виборі сфери професійної діяльності. В межах дослідження було побудовано, розв'язано і проаналізовано модель мобільності сфер діяльності зі зміною поколінь для Миколаївської області. Вхідними даними для моделі слугували статистичні дані структури та чисельності населення в розрізі сфер діяльності в Миколаївській області та місті Миколаєві за 10 років.

Вибір конкретними особами подальшої професійної діяльності в інтелектуальній або фізичній сфері, чи в сфері аграрного виробництва, в сільській місцевості, описується матрицею регулярних ланцюгів Маркова. Елементи матриці інформують про те, яка в середньому частка молоді в майбутньому оберете чи іншу сферу діяльності [4].

Отримані результати вказують на те, що найбільша частка населення, ймовірно, буде орієнтована на сфери діяльності, пов'язані з інтелектуальною працею, які вимагають вищої освіти. Оскільки можливість реалізувати такі плани в сільській місцевості украй обмежена, то при збереженні сучасних умов посилиться тенденція до зниження кадрового потенціалу сільських територій. Отже, необхідно створювати і розвивати інноваційні види діяльності в сільських регіонах. На нашу думку, цьому сприятиме і посилення проявів постіндустріального суспільства в Україні, адже характерне для нього активне використання засобів „Internet” дозволяє працювати, фізично

перебуваючи достатньо віддаленим від місця роботи. Достатньо високий рівень знань таких осіб, а також членів їх сімей може стати додатковим фактором розвитку території. Приклади реалізації такого підходу ми спостерігаємо вже тепер на сільських територіях, що розміщені в межах однієї години для сполучення з обласними центрами чи великими містами. Досвід західних країн показує, що в наш час і в осяжній перспективі саме інтелектуальний, творчий потенціал людини визначатиме ядро стратегії стійкого розвитку. Його внесок в економічне зростання складає, за різними оцінками, від 50 до 70. Рівень інформатизації стає одним з істотних факторів успішного соціально-економічного розвитку території. Разом з тим проблема інформатизації сільських територіальних утворень потребує комплексного вирішення. Дослідження підтверджують, що у інформаційному забезпеченні функціонування сільських територій накопичено значний потенціал: наявна розвинута інфраструктура державної статистики; наявні ієрархічно побудовані організаційні структури (центр, область, район), які можуть забезпечити збір і обробку інформації, а також її поширення в зворотному напрямі; наявні висококваліфіковані спеціалісти з інформаційних технологій, організаційні можливості для навчання та перепідготовки спеціалістів з інформаційних технологій, накопичено науково-технічну інформацію та створено бази даних; існують бази даних щодо сучасних сільськогосподарських технологій; існує розвинута науково-дослідна інфраструктура. Але на сьогодні рівень використання засобів автоматизації в органах управління сільських районів в Україні продовжує залишатися вкрай низьким. До проблем існуючих інформаційних систем сільських територій слід віднести перш за все: недостатню оперативність та надійність збору, систематизації, обробки та поширення інформації внаслідок застосування застарілих технологій; наявність значної частки інформації низької якості; дефіцит та плинність кадрів; значний дефіцит фінансових ресурсів; реалізацію вузьковідомчих інтересів при розробці проектів інформатизації, відсутність комплексного підходу до

формування інформаційних ресурсів території; обмеженість технічних можливостей доступу до національних та світових інформаційних ресурсів у мешканців сільських територій [5].

На нашу думку, необхідне створення інтегрованої інформаційно-комунікаційної системи сільських територій (рис.).

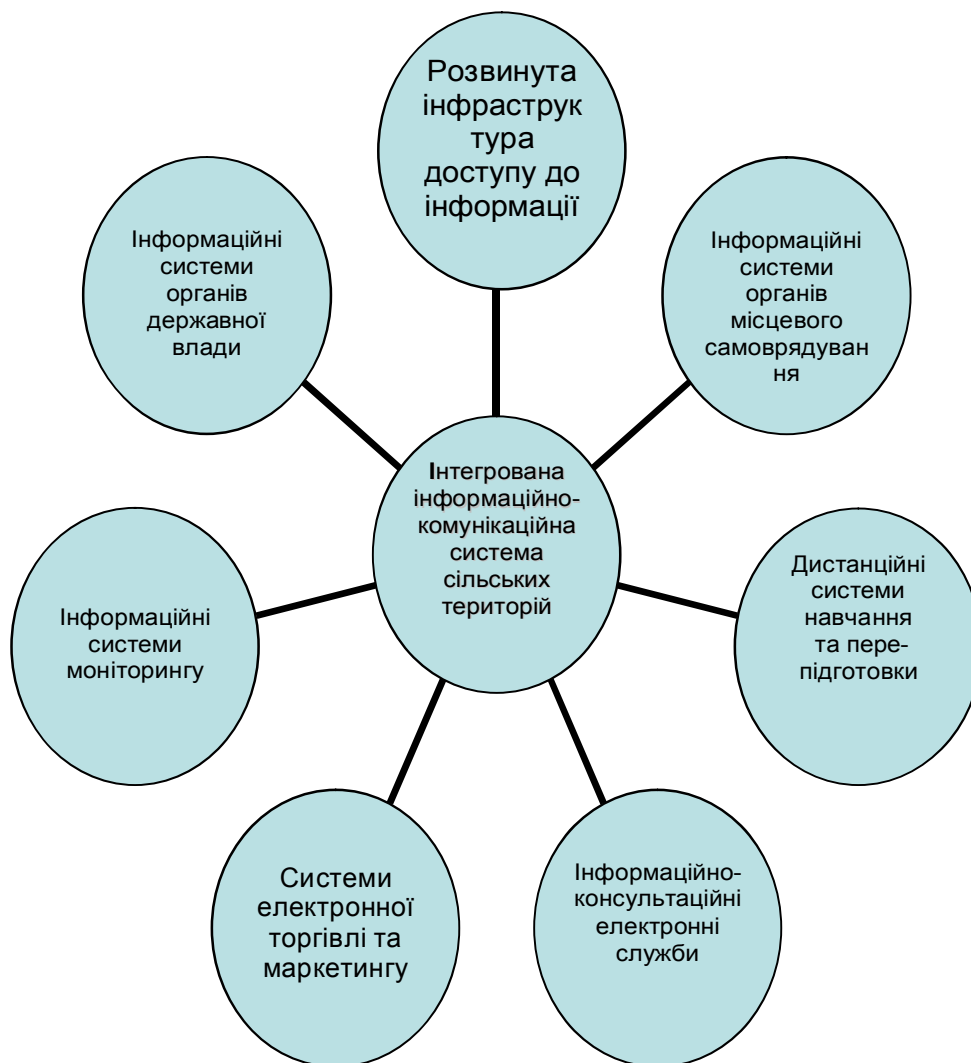

Рис. Основні елементи інтегрованої інформаційно-комунікаційної системи сільських територій

Як чинник розбудови інформаційного суспільства та забезпечення умов соціально-економічного розвитку сільських територій варто розглядати використання Інтернет для розширення доступу до інфокомунікаційних послуг сільського населення. У зв'язку з цим слід здійснювати надання державної підтримки розвитку Інтернет в сільських районах України та

стимулювати надання з використанням Інтернет таких послуг, як аудіо- та відеоспілкування, електронна освіта, електронна медицина, створення розподілених наукових мереж, електронне урядування, електронна торгівля тощо. Значну увагу слід приділяти розвитку всіх елементів телекомунікаційної інфраструктури українського сегмента Інтернет, що сприятиме розширенню номенклатури послуг та зниженню їх вартості у різних регіонах України.

Висновки. Отже, рівень інформатизації стає одним з істотних факторів успішного соціально-економічного розвитку й конкурентоспроможності сільських територій як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках. Сучасні інформаційні технології, що дозволяють створювати, зберігати, переробляти великі масиви інформації, забезпечувати ефективні способи її подання споживачеві, стають важливим елементом життя суспільства й засобами підвищення ефективності управління всіма сферами економічної й суспільної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко І. В. Територіальна організація населення та розвиток сільських територій / Гончаренко І. В. // Таврійський науковий вісник. — Херсон, 2007. — Випуск 53. — С. 260—265.
2. Статистичний щорічник України за 2008 рік / [за ред. О. Г. Осауленка]. — К. : Держ. Ком. Статистики України, 2009.
3. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2008 рік. — К. : Міністерство економіки України, 2009.
4. Гончаренко И. В. Прогнозирование предпочтений в выборе сферы профессиональной деятельности / Гончаренко И. В. — Минск, 21-23 мая 2009 г. // Материалы 5-й Международной научной конференции „Системный анализ и прогнозирование экономики”.
5. Гончаренко І. В. Формування та перспективні напрями застосування інформаційних систем сільських територій / Гончаренко І. В., Лопушанська В. В. — Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України // Інноваційний розвиток регіональних суспільних систем // Щорічник наукових праць. — ІРД НАН України. — Львів, 2008. — Випуск 5(73). — С. 213—222.

РОЛЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

А.В. Ключник, кандидат економічних наук, доцент,
докторант Миколаївський державний аграрний університет

В.І. Ключник, голова приватно-орендного
підприємства «Золота Нива» Новобузького району

У статті досліджено особливості функціонування аграрних підприємств Миколаївської області та визначено їх місце у розвитку сільських територій. Визначено роль держави у вирішенні проблеми розвитку досліджуваних підприємств та сільських територій в регіоні через створення Консультативної ради з питань розвитку сільського господарства та сільських територій.

Ключові слова: аграрні підприємства, сільські території
консультативна рада, ефективність аграрного виробництва

У нинішніх умовах сільські території розглядаються не тільки як місце проживання більше третини населення України, а також як невід'ємна частина аграрного сектора України. Окрім цього, сільським мешканцям належить не менш вагома роль в історико-культурному розвитку суспільства. Адже саме селяни зберігають і примножують культурні традиції українського народу, передаючи їх з покоління в покоління. Вони самі є оберегами тих укладів, які існували багато років тому та залишились до наших днів.

Деградація сільських територій ставить під загрозу продовольчу безпеку держави. А тому вагому роль у ефективному їх розвитку відіграють саме аграрні підприємства.

Значний внесок у дослідження проблем розвитку сільсько-господарських підприємств зробили такі вітчизняні вчені, як: Г. Андрійчук, П.І. Гайдуцький, М.В. Гладій, Ю.Е. Губені, О.Д. Гудзинський, А.С. Даниленко, Б.М. Данилишев, М.М. Ільчук, М.В. Калінчик, М.Й. Малік, Л.О. Мармуль, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, І.Ю. Сіваченко, Р.А. Слав'юк, І.Н. Топіха, В.І. Топіха, І.І. Червен та інші. Проте динамічні зміни умов життя та господарювання в сільській місцевості вимагають постійного перегляду низки концептуальних підходів до функ-

ціювання сільськогосподарських підприємств у контексті розвитку сільських територій.

Сукупність невирішених проблем щодо підвищення ефективності аграрного виробництва у сільськогосподарських підприємствах як основного реального шляху розвитку сільських територій України та її регіонів зумовила вибір теми даної статті.

У 2008 році в Миколаївській області нараховувалось 4,4 тисячі діючих аграрних підприємств, за якими закріплено 1153,2 тис. га сільськогосподарських угідь. В господарських товариствах зосереджено 35,5% цих угідь, у фермерських господарствах – 29,5%, в приватних підприємствах – 25,3%.

Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за формами господарювання у Миколаївській області представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

Кількість діючих сільськогосподарських підприємств за формами господарювання у Миколаївській області

Організаційно-правові форми господарювання	Кількість, одиниць		У % до загальної кількості	
	2007 р.	2008 р.	2007 р.	2008 р.
Всього підприємств	4391	4328	100,0	100,0
Господарські товариства	369	348	8,4	8,0
Приватні підприємства	293	295	6,7	6,8
Виробничі кооперативи	19	12	0,4	0,3
Фермерські господарства	3632	3591	82,7	83,0
Державні підприємства	17	16	0,4	0,4
Підприємства інших форм господарювання	61	66	1,4	1,5

За даними табл. 1 ми бачимо, що кількість сільськогосподарських підприємств у 2008 р. порівняно з 2007 р. зменшилася на 1,4%. У 2008 р., порівняно з 2007 р., збільшилась кількість приватних підприємств на 0,7% та кількість підприємств інших форм господарювання – на 8,2%. Господарські товариства зменшились на 5,7%, виробничі кооперативи – на

36,8%, фермерські господарства – на 1,1%, а державні підприємства – на 5,9%.

На відміну від 2007 р., коли вкрай несприятливі погодні умови спричинили значне скорочення обсягів сільськогосподарського виробництва (на 38,1% порівняно з 2006 р.), у 2008 р. аграрії області досягли рекордних показників. Обсяг валової продукції сільськогосподарства склав 3292,1 млн грн, що у 1,7 раза більше рівня попереднього року. Серед регіонів держави у минулому році за темпами зростання валової продукції Миколаївська область посіла перше місце. Збільшення обсягу відбулося як у сільськогосподарських підприємствах (у 2,2 раза), так і в господарствах населення (на 38,7%).

Виробнича структура сільськогосподарства є рослинницько-тваринницька. Питома вага продукції рослинництва в загальному обсязі досягає 60% (табл. 2).

Таблиця 2

**Виробництво основних видів продукції
рослинництва сільськогосподарськими
підприємствами Миколаївської області, тис. т**

Продукція рослинництва	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2008 р. у % до	
				2006 р.	2007 р.
Зернові та зернобобові культури	1399,7	467,6	1684,6	120,4	360,3
Цукрові буряки (фабричні)	279,2	51,6	14,3	5,1	27,7
Насіння соняшнику	348,8	195,6	378,2	108,4	193,4
Насіння ріпаку	20,2	48,6	186,2	921,8	383,1
Картопля	4,2	3,1	3,7	88,1	119,4
Овочі – всього	82,0	46,0	107,7	131,3	234,1
Плоди та ягоди	5,8	5,5	12,4	213,8	225,5
Виноград	19,9	24,0	45,1	226,6	187,9

Основними культурами рослинництва в області є зернові (озима пшениця, ярий ячмінь, кукурудза), під якими зайнято більше 40% посівних площ, технічні культури – соняшник та цукрові буряки, овоче-баштанні культури. Розвинуто садівництво та виноградарство.

Історично склалося, що на Миколаївщині приділяють основну увагу виробництву олійної групи технічних культур. Найбільш популярним представником цієї групи, безперечно, залишається соняшник, аналіз рівня виробництва якого за період 2000-2008 рр. свідчить про нестабільність його динаміки. У 2008 році аграріями області, завдяки розширенню більше ніж наполовину зібраних площ, отримано рекордний врожай соняшнику, валовий збір якого склав 517,3 тис. т, що удвічі більше, ніж у 2007 р. та у 2,1 раза – 2000 р. Останніми роками, як зазначалось вище, все більш актуальним стає виробництво ріпаку.

У 2007 році порушено стійку тенденцію щодо розширення площ, зайнятих під посівами сої, спостерігається і в минулому році. Ця культура розміщувалася на 10,6 тис. га, що на 63,4% менше, ніж у 2007 р.

Останнім часом відбувається суттєве скорочення посівних площ і зменшується виробництво цукрових буряків (фабричних) – однієї із стратегічно важливих культур в Україні. До речі, є дуже сприятливою культурою для відродження родючості ґрунтів. Причинами такої ситуації є порушення цінових паритетів на сільськогосподарську і промислову продукцію, суттєве зменшення експорту цукру, зупинення діяльності багатьох цукрових заводів.

Що стосується тваринницької галузі, то нині її основною проблемою є катастрофічне зменшення обсягів виробництва і поголів'я сільськогосподарських тварин, яке відбувається в господарствах усіх форм власності (рис.).

Протягом багатьох років господарства населення є найбільш стабільною формою господарювання, що стримує спад виробництва м'ясної продукції в цілому по всіх категоріях господарств. В них ефективніше ведеться тваринництво, середньодобовий приріст вищий, ніж у сільськогосподарських підприємствах. Особлива роль їм належить у збереженні поголів'я худоби та птиці.

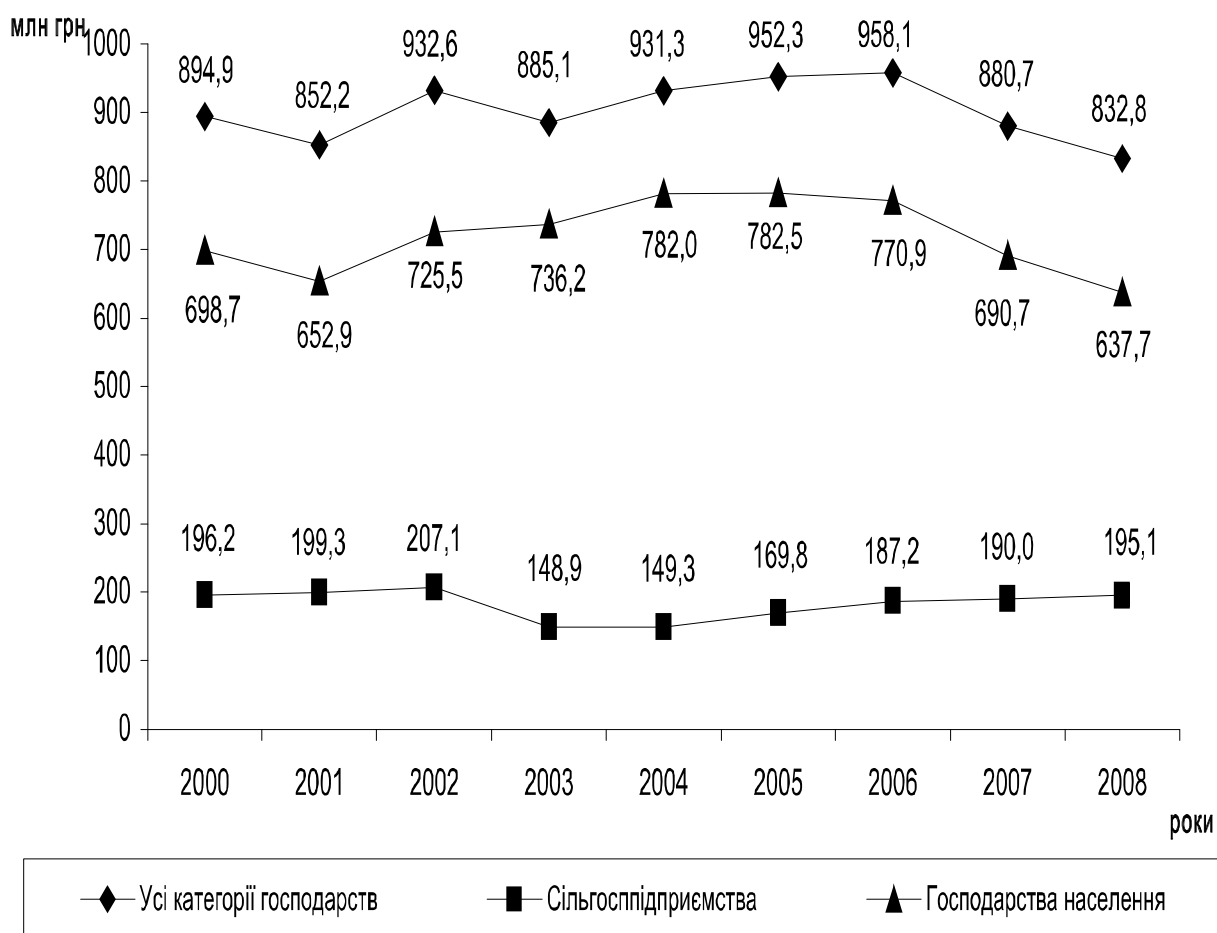

Рис. Валова продукція тваринництва за категоріями господарств Миколаївської області

Проте результати їхньої господарської діяльності були б набагато кращими, якщо б не високі ціни на корми, проблеми з реалізацією продукції, соціальними і демографічними змінами на селі. А найголовніше – застосування в цих господарствах переважно ручної праці.

Майже 57% загальнообласного поголів'я великої рогатої худоби у сільгоспдприємствах зосереджено у господарствах Новобузького, Новоодеського, Миколаївського, Арбузинського та Жовтневого районів; більше половини чисельності свиней – Новоодеського, Арбузинського, Миколаївського та Первомайського районів. Сільгоспдприємства Миколаївського, Очаківського, Братського та Новобузького районів утримують 63,1% загального поголів'я овець та кіз у цій категорії господарств. Значна сумарна частка (84,4%) поголів'я птиці всіх

видів припадає на аграрні підприємства Снігурівського, Арбузинського та Миколаївського районів.

Що стосується фінансових показників, то прибутки від виробництва продукції сільського господарства і надання послуг у рослинництві і тваринництві отримали 74,2% підприємств (сума прибутку в середньому на одне підприємство становила 1339,2 тис. грн). Водночас 25,2% підприємств отримали від сільськогосподарського виробництва збитки, їх сума у розрахунку на 1 підприємство склала 416,7 тис. грн.

Однак, не зважаючи на досить таки ефективний розвиток аграрних підприємств Миколаївської області, слід відмітити зменшення найманих працівників порівняно з минулими роками. Це є негативним явищем для економіки області, оскільки можливе виникнення дефіциту робочої сили. Основний відсоток осіб області отримують заробітну плату в межах прожиткового мінімуму. На цей час не вирішено проблему щодо погашення заборгованості по заробітній платі. Скоротилась кількість сільських магазинів, закладів громадського харчування, дитячих дошкільних закладів, закладів, фельдшерсько-акушерських пунктів. Наразі в сільській місцевості майже не проводяться роботи з будівництва доріг з твердим покриттям, об'єктів інженерного облаштування, житла, комунально-побутового та соціально-культурного призначення.

Вирішення зазначених проблем можливе за участю аграрних підприємств. Однак останні потребують значної державної підтримки. Перші кроки, можна вважати, вже зроблено. Зокрема це створення Консультативної ради питань розвитку сільського господарства та сільських територій, основними завданнями якої є: вивчення стану реалізації державної політики у сфері розвитку сільського господарства, сільських територій, у тому числі розвитку земельних відносин на таких територіях; аналіз проблем, що стримують розвиток аграрного сектора економіки; підготовка пропозицій щодо стимулювання інвестицій в агропромисловий комплекс та підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки, в тому числі

із залученням міжнародної технічної допомоги; розроблення пропозицій, у тому числі із залученням вітчизняних та міжнародних експертів щодо підготовки проектів нормативно-правових актів з питань розвитку сільського господарства та сільських територій, удосконалення земельних відносин на таких територіях.

Такі самі консультативні ради необхідно створювати і на регіональному рівні. Зокрема в Миколаївській області створено громадську раду з питань агропромислового комплексу при голові Миколаївської обласної державної адміністрації.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

Л.А. Євчук, кандидат економічних наук, доцент, докторант
Миколаївський державний аграрний університет

У статті розкрито зміст важелів державного регулювання економічної конкуренції в аграрній сфері, що мають організаційний характер і не потребують великого бюджетного фінансування.

Ключові слова: державне регулювання, експорт, імпорт, сільськогосподарські виробники, недобросовісна конкуренція, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. В умовах посилення глобалізації економіки актуальним є питання забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських виробників. Роль держави у цьому процесі полягає, в першу чергу, у сприянні розвитку економічної конкуренції.

У навчальних та наукових джерелах часто зустрічається концепція саморегулюючої функції ринку за допомогою конкуренції й піддається критиці державна регуляторна політика, яка часто призводить до негативних наслідків. Вчені стверджують, що там, де успішно працює конкуренція, такі показники, як ціни, якість продукції та інші параметри виробництва, не повинні і просто не можуть бути встановлені державою. Всі вони успішно регулюються ринком. Втручання держави тільки погіршує ситуацію [2, с. 28].

Ми погоджуємося з таким твердженням, проте частково. Теоретично, ринок здатний до ефективної дії функції саморегулювання через конкуренцію. Але це стає можливим лише тоді, коли всі учасники ринку, що будь-яким чином взаємодіють між собою, знаходяться в рівних конкурентних умовах. В окремих галузях та в окремі періоди часу це може бути можливим. Проте в аграрному секторі, зокрема у сільському господарстві, як показує практика, автоматичне регулювання з

дотриманням інтересів галузі та споживачів ще не спостерігалося [10, с. 1468].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням питань конкуренції та державної політики щодо регулювання ринку присвячено дослідження З. Борисенко [2], А. Діброви, С. Кваші, Л. Кобилянського, О. Костусева, М. Маліка, М. Портера, П. Самуельсона [9], О. Ульянченка [10], Р. Фатхутдінова, О. Школьного, А. Юданова та інших вчених. Більшість робіт присвячена питанням державної фінансової підтримки аграрної сфери.

Постановка завдання. Ми у своїй статті розкриваємо аспекти, які належать до функцій саме регулювання й не потребують великих бюджетних витрат.

Виклад основного матеріалу дослідження. За словами П. Самуельсона, необхідність державного регулювання економіки зумовлено тим, що навіть досконала конкуренція не забезпечує рівності розподілу доходів між економічними суб'єктами. У дійсності, конкурентні ринки не гарантують того, що дохід і споживання обов'язково дістануться тим, хто цього найбільше заслуговує, хто потерпає скруту [9, с. 262].

Державне регулювання економічної конкуренції має включати чотири важелі. Перший – комплекс законодавчих актів, які визначають зміст державного регулювання економіки в напрямі розвитку досконалої конкуренції і недопущення проявів недобросовісної конкуренції. Такий комплекс законодавчих актів в Україні розроблено і прийнято. Економічна конкуренція регулюється законами: «Про захист економічної конкуренції», «Про захист від недобросовісної конкуренції», «Про Антимонопольний комітет України», «Про стандартизацію», «Про безпечність та якість харчових продуктів», «Про захист прав споживачів», Конституцією України. Піднімати питання про удосконалення існуючої законодавчої бази можна лише тоді, коли будуть працювати прийняті закони і практика покаже їх слабкі місця.

Другим важелем державного регулювання конкуренції виступає забезпечення державою дотримання економічними

суб'єктами вимог законів, дієвий державний контроль за їх виконанням.

Відсутність захисту державою економічної конкуренції призводить до зниження конкурентоспроможності сільсько-господарських виробників та веде до негативних соціальних наслідків у суспільстві. Брак дієвого державного контролю за дотриманням законодавчих актів призводить до зниження конкурентоспроможності вітчизняних виробників аграрної сфери, і в першу чергу тих, хто виробляє якісну екологічно чисту продукцію. Причому, рух за логістичним ланцюгом неякісної продукції дозволений законом. Так, Закон України «Про стандартизацію» трактує, що стандарт – документ, що встановлює призначені для використання правила, інструкції або характеристики, які стосуються діяльності чи її результатів, включаючи продукцію, процеси або послуги, дотримання яких є обов'язковим [8] (!). Хоча, згідно зі статтею 20 Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів», статей 6 та 14 закону «Про захист прав споживачів», забороняється виробляти, вводити в обіг, передавати споживачеві небезпечні, непридатні до споживання або неправильно марковані харчові продукти, використання яких може завдати шкоди життю і здоров'ю людини [6; 7]. У багатьох випадках цього не дотримуються. Наявність у продажу хімічно забрудненої шкідливої продукції стало звичним явищем. Це продукція як закордонного виробництва, що потрапила в Україну контрабандним шляхом, так і вітчизняна.

Не зважаючи на те, що засоби масової інформації регулярно розповідають про незадовільний рівень якості того чи іншого продукту, про недотримання правил торгівлі тією чи іншою торговою точкою, шкідлива для здоров'я продукція продовжує користуватися великим попитом. Популярність забезпечує низька ціна продукції, в окремих випадках – її добрий смак та вміло поставлена рекламна кампанія виробника. Причина криється у низькому рівні доходів та безграмотності українського споживача.

Через це товаровиробникам, що виготовляють якісну продукцію, яка має вищий рівень ціни, важко конкурувати з підприємцями, які не дотримуються законодавчих і нормативних актів, що регулюють якість продуктів харчування. Через бідність люди не скоро усвідомлять переваги харчування якісною продукцією, що негативно позначається на здоров'ї нації. Дієвий державний контроль за недопущенням реалізації небезпечної й шкідливої для життя і здоров'я людини сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, сприятиме вихованню у населення культури споживання, забезпечить попит якісним продуктам, а також конкурентоспроможність їх виробникам, змусить недобросовісних виробників випускати якісну продукцію.

За словами класиків, найбільш дієвим засобом у боротьбі з недосконалою конкуренцією є відкритість ринку для вітчизняних і зарубіжних конкурентів [9, с. 54]. В цьому напрямі Україна зробила рішучий крок, ставши членом Світової організації торгівлі. Проте вона залишила у нерівних конкурентних умовах учасників внутрішнього ринку. Жорсткий контроль якості продукції на вітчизняних підприємствах, що має місце на птихофабриках, є правильним необхідним заходом забезпечення продовольчої безпеки країни. Проте він проводиться не у всіх виробників. Наприклад, на молокопереробних підприємствах це відбувається досить рідко. За повідомленням Укрметртестстандарту, надзвичайно високий вміст бензойної та сорбінової кислот виявили представники сертифікованих лабораторій під час перевірки складу молокопродуктів на українському ринку. Вміст шкідливих речовин у багатьох молокопродуктах перевищує припустимі норми у 5-10 разів. Найбільші порушення допускають виробники торгових марок «President», «Danone», «Фанні», «Щодня», «Актімель», «Растишка» [1, 11].

У нерівних конкурентних умовах знаходяться добросовісні вітчизняні виробники, продукція яких характеризується безпечними для життя і здоров'я людини показниками, а також недобросовісні виробники і імпортна продукція. Остан-

ня, що ввозиться офіційно, перевіряється вибірково, а та, що ввозиться контрабандним шляхом – взагалі не контролюється.

Стимулювання державою розвитку конкуренції не повинно мати однонаправлену дію. Економічні фактори не повинні превалювати над соціальними. Економічне середовище, в якому імпортна контрабандна неякісна сільськогосподарська продукція користується більшим попитом, ніж вітчизняна через значно нижчий рівень ціни, не може характеризуватися рисами досконалої конкуренції.

Третім важелем, що відображає специфіку аграрної сфери, є недопущення прояву монополю-монопсонічного тиску на сільськогосподарських виробників з боку поставальників матеріально-технічних засобів та покупців сільськогосподарської продукції. В засобах масової інформації регулярно з'являються повідомлення про виявлення обласними відділеннями Антимонопольного комітету України фактів узгоджених антиконкурентних дій покупців сільськогосподарської продукції по зниженню закупівельних цін.

Другий приклад. Вже два роки поспіль селяни, зібравши добрий врожай зерна, не мають від цього ніякого зиску. Замість очікуваних прибутків вони отримали проблеми з реалізацією та зберіганням продукції. Спочатку обвально низькі ціни не давали сенсу продавати зерно, а потім, коли цінова ситуація наприкінці зими – на початку весни почала поступово вирішуватися, селяни не в змозі придбати за виручені кошти все необхідне для посіву через значне зростання його вартості [4, с. 12].

Четвертим важелем державного регулювання економічної конкуренції в аграрній сфері ми визнаємо протекціоністський захист вітчизняного виробника. Дана теза дещо вступає у протиріччя з точкою зору класиків, проте вона підтверджена практикою функціонування розвинених країн.

Проведені нами дослідження дали змогу зробити висновок, що в умовах України державний протекціонізм виступає не лише захистом вітчизняних сільськогосподарських вироб-

ників, а й здійснюється в інтересах суспільства по охороні населення від неякісного імпорту.

Світова практика показує, що найбільший зиск від зернової галузі, зокрема виробництва фуражного зерна, країна може отримати, збільшивши його використання на кормові цілі у тваринництві. Проте через невважену аграрну політику галузь тваринництва великими темпами скорочується. Замість захисту вітчизняного тваринництва масово здійснюються поставки імпоротної м'ясопродукції [3, с. 13]. У той же час, ВАТ «Кременчукм'ясо», одне з провідних м'ясопереробних підприємств України, почало у 2009 році експорт м'яса до Росії. Товариство уклало довгострокові контракти з двома російськими підприємствами на поставку 400 тонн м'яса на місяць [12, с. 7].

За словами голови ради директорів Асоціації «Союз птахівників України» Олександра Бакуменко, у 2009 році виробництво м'яса птиці в Україні збільшилося на 13%. За останні 8 років його виробництво зросло у 34 рази й істотно розширився асортимент. Ми вийшли на перше місце в Європі – 1 млн тонн [5, с. 10], що свідчить про наявний в Україні потенціал з виробництва м'яса.

За даними Державного комітету статистики України, у 2009 році було експортовано: яловичину, свинину, баранину, м'ясо птиці. За 11 місяців експорт всіх видів м'яса був у 10 разів меншим обсягу імпорту (табл.). Хоча, м'яса великої рогатої худоби було експортовано у 2 рази більше за імпортні поставки. Виникає питання, якщо в країні існує така велика потреба у продукції, то навіщо ж її експортувати? Вся ця продукція, яка звично є більш якісною за імпорт, може і повинна бути спожита на внутрішньому ринку.

Висновки. Відсутність державного регулювання і захисту економічної конкуренції має не тільки негативні економічні наслідки у вигляді неконкурентоспроможності вітчизняних сільськогосподарських виробників. Це має тяжкі суспільні наслідки через погіршення здоров'я нації.

**Експорт та імпорт Україною м'яса за
січень-листопад 2009 року, тонн**

Види м'яса	Експорт	Імпорт	Переваги імпорту над експортом (+, -)
М'ясо великої рогатої худоби	17 427,4	8 403,0	-9 024,4
Свинина	2,7	128 251,3	+128 248,6
Баранина або козлятина	0,3	-	-0,3
М'ясо птиці	16 171,0	183 736,6	+167 565,6
Разом	33 601,4	320 390,9	+286 789,5

Джерело: Дані Державного комітету статистики України

Українське сільське господарство потребує від держави не стільки грошової допомоги у вигляді дотацій, компенсацій тощо, скільки створення умов, наближених до досконалої конкуренції. А саме: протекціонізму й захисту вітчизняних товаровиробників від неякісного контрабандного імпорту, від монопольно-корупційних дій партнерів та різних інститутів; дієвого державного контролю за дотриманням законодавчих актів, що регулюють конкуренцію; створення сприятливих умов для влиття у галузь інвестицій і розвитку інфраструктури аграрного ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Більша частина українських молокопродуктів містить шкідливі консерванти // Агробізнес сьогодні. — 2008. — № 17. — С. 10.
2. Борисенко З. Конкурентна політика як передумова ефективності ринку / З. Борисенко // Економіка України. — 2006. — № 5. — С. 28—32.
3. Квітка Г. Світле майбутнє села – в тумані / Галина Квітка // Агробізнес сьогодні. — 2009. — № 3. — С. 13.
4. Козак І. Посієш збитки — збереш злидні / Ірина Козак // Агробізнес сьогодні. — 2009. — № 4. — С. 12—13.
5. М'яса птиці маємо найбільше в Європі // Агробізнес сьогодні. — 2009. — № 24. — С. 10.
6. Про безпечність та якість харчових продуктів : Закон України за № 771/97-ВР від 23 грудня 1997 року. — Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
7. Про захист прав споживачів : Закон України за № 1023-XII від 12 травня 1991 року [Електронний ресурс].— Режим доступу : — www.zakon.rada.gov.ua.

8. Про стандартизацію : Закон України за № 2408-III від 17 травня 2001 року. [Електронний ресурс].— Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
9. Самуэльсон П. Экономика / Пол Э. Самуельсон, Вильям Д. Нордхаус [пер. з англ. под ред. Н. В. Шульпиной]. — М. : Вильямс, 2001. — 688 с.
10. Ульянченко О. В. Державна політика захисту і розвитку конкуренції в аграрному секторі як метод регулювання ринку / О. В. Ульянченко // Економіка: проблеми теорії та практики : Зб. наук. праць. — Вип. 252 : В 6 т. — Т. 6. — Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. — С. 1467—1472.
11. Эксперты выяснили, кто нас травит // Вечерний Николаев. — 2008. — № 83. — С. 1.
12. CHS побудує зерновий термінал // Агробізнес сьогодні. — 2009. — № 18. — С. 7.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОНСУЛЬТАЦІЙНІ СЛУЖБИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

В.В. Клочан, кандидат економічних наук, докторант
Миколаївський державний аграрний університет

На сучасному етапі розвитку систем надання інформаційних послуг у сільському господарстві спостерігається тенденція до створення такої структури інформаційно-консультаційного обслуговування сільгоспвиробників, яка б будувалася за принципами часткового самофінансування. Звідси виникає необхідність розроблення та впровадження механізмів покриття витрат на надання цих послуг, тобто організації роботи інформаційно-консультаційних служб в ринкових умовах.

Ключові слова: інформаційні послуги, інформаційно-консультаційні центри, сільськогосподарська дорадча служба.

Аграрний бізнес, як і будь-який інший, не може ефективно формуватися, функціонувати і розвиватися за умов обмеженого інформаційно-правового поля та недосконалої організації інформаційних процесів.

Актуальність проблеми вдосконалення інформаційного забезпечення агробізнесу України відома давно і певні заходи щодо її вирішення реалізуються, але є всі підстави стверджувати, що до завершення цього процесу ще далеко. Ще 17 листопада 1995 р. в Постанові Кабінету Міністрів України № 916 ставилось завдання: "З метою вдосконалення існуючої системи інформації про реформування цін, руху продукції, впливу різноманітних чинників на рівень виробництва і споживання продовольства створити при Міністерстві сільського господарства і продовольства Центр сільськогосподарської ринкової інформації", 17 червня 2004 було прийнято Закон України №1807-IV «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», однак і досі належним чином і в повному обсязі питання створення інформаційно-консультаційних центрів не вирішене. В першу чергу це пов'язано з фінансуванням інформаційно-консультаційних центрів. У динаміці цей показник має тенденцію до зниження, що негативно відобра-

зилося на діяльності центрів. Так, на фінансування розвитку та роботи сільськогосподарських дорадчих служб у 2008 році було виділено з державного бюджету 10,8 млн грн, у 2009 році цей показник скоротився до 5,5 млн, причому фінансовий рік для дорадчих служб закінчився боргами, тому як послуги були надані, а кошти отримані не повністю. На 2010 рік фінансування сільськогосподарських дорадчих служб до цього часу не затверджено, що не може не відобразитися на ефективності роботи та формуванні повноцінного штату консультантів Центрів у поточному році.

Окрім фінансових аспектів до недоліків існуючої системи інформаційного забезпечення агробізнесу слід віднести і те, що вона ґрунтується на технологіях збору, систематизації, обробки й розповсюдженні інформаційних ресурсів, які не забезпечують необхідної оперативності. Слабо налагоджений обмін інформацією з міжнародними і національними науковими та інформаційними організаціями і службами. У багатьох випадках при наданні консультацій статистична інформація не є вичерпною, не порівнюється з аналогічними показниками за попередні роки, і, як наслідок, виникає сумнів у її достовірності.

Паралельно з державними в Україні з'являються інформаційно-консультаційні служби на комерційних засадах, головним напрямом діяльності яких є саме надання оперативної інформації як уніфікованої, так і за специфічним замовленням. Поширення мережі приватних та кооперативних інформаційно-консультаційних служб в Україні є важливою передумовою для подальшого прогресивного розвитку аграрного сектора і забезпечення продовольчої безпеки країни. Але при цьому слід відмітити окремі аспекти, які поки що заважають динамічному розвитку такого позитивного явища. По-перше, це проблеми психологічного характеру. Апріорі, для сталого функціонування та динамічного розвитку приватних інформаційно-консультаційних служб необхідна наявність належного рівня попиту на їх послуги та платоспроможні клієн-

ти. Проведені дослідження свідчать, що певна частина сільськогосподарських товаровиробників готова співпрацювати з інформаційно-консультаційними центрами на платній основі. Але поки що їх кількість та коло досить обмежені, на жаль, у вітчизняних товаровиробників традиційно відсутня усвідомлена потреба в інформаційно-консультаційному продукті, за який вони повинні платити. В першу чергу пояснюємо це новизною інформаційно-консультаційного явища як продукту на вітчизняному рівні.

Значно стримує розвиток комерційних інформаційно-консультаційних служб низький платоспроможний попит виробників агропродовольчих товарів, особливо дрібних сільськогосподарських формувань. До того ж такі консультаційні центри знаходяться не в усіх регіонах країни, що ще більше ускладнює та здорожчує отримання від них потрібної інформації на постійній основі.

Зарубіжний досвід свідчить, що головною спонукою формування консультаційних структур практично у всіх країнах світу була криза сільськогосподарського виробництва, коли галузь виявляла неспроможність без державної підтримки перейти на істотно новий, ефективніший рівень розвитку. За таких умов (провідні координуючу і управлінську функції) беруть на себе державні органи та їх інститути. І лише після того, як державні структури забезпечать стабільність інформаційного та економічного середовища, формуються передумови поступового переходу до відносно самостійного функціонування галузі на принципах самодостатньої системи з відповідним відшкодуванням витрат на інформаційно-консультаційне забезпечення і створення мережі приватних консультаційних служб.

Сказане дає вагомі підстави для висновку про невідкладність постановки питання щодо доцільності термінового спрямування зусиль інформаційно-консультаційних служб усіх форм власності на створення загальнонаціональної інформаційної системи аграрного бізнесу за умови, що державні

інформаційно-консультаційні центри з розвинутою системою телекомунікацій будуть конкурувати з недержавними стосовно масштабів інформаційного сервісу. При цьому інформаційно-сервісні структури недержавних формувань тісно співпрацюватимуть з державною службою і тим самим доповнюватимуть і розвиватимуть єдину інформаційну систему.

Інформаційно-консультаційні служби як державного, так і кооперативного чи приватного характеру не можуть існувати самі по собі, вони повинні перебувати у постійному взаємозв'язку між собою з метою найкращого задоволення інформаційних потреб споживачів.

Усі ці організації державного і приватного секторів, звичайно, конкуруватимуть між собою при вирішенні практичних завдань, проте взаємно доповнюватимуть одна одну при дослідженні фундаментальних проблем. При цьому взаємне погодження дій державного і приватного секторів дасть змогу запобігати "дублюванню" у проведенні консультацій.

Поряд з наведеними існує ряд інших проблем, притаманних інформаційно-консультаційним службам усіх форм власності, зокрема, щодо визначення розмірів плати за інформаційно – консультаційні послуги.

У зв'язку з цим, на нашу думку, необхідне чітке розмежування інформаційно-консультаційних послуг на загальні, які повинні оплачуватися за рахунок державного бюджету, тобто бути для споживача безкоштовними, і спеціальні – за рахунок оплати послуг самими споживачами.

Оцінку вартості послуг потрібно здійснювати і при плануванні робіт, і при укладанні угод, і при визначенні кінцевих результатів. Щоб визначити прийнятний для сторін розмір оплати інформаційних послуг, потрібно враховувати багато чинників, у тому числі природу послуг, час, потрібний для їх вирішення, досвід консультантів, ступінь відповідальності, котру братиме на себе служба, вигоду, яку матимуть споживачі від користування цими послугами тощо. Найдоцільніше ви-

значати вартість робіт залежно від витрат часу на виконання послуги, рівня кваліфікації фахівців (співробітників служби, конкурентів), кількості й вартості витрачених ресурсів (матеріальних, трудових, фінансових).

Правом на безоплатне одержання загальних послуг можуть користуватися усі сільськогосподарські виробники і переробні підприємства, особи, які займаються виробництвом сільськогосподарської продукції в особистих господарствах, городніх і садівничих кооперативах тощо.

Види діяльності, які не пов'язані із загальними послугами, слід розглядати як спеціальні послуги. Спеціальні послуги можуть надаватися суб'єктам підприємницької діяльності та фізичним особам з питань виробничої, збутової, переробної, фінансово-кредитної, обліково-аналітичної діяльності з оплатою за виконані послуги.

Таким чином, вважаємо, що важливим моментом у підвищенні ефективності інформатизації суб'єктів агробізнесу є формування в інформаційно-консультаційних службах переліку послуг (завдань і проблем), які в кожному окремому випадку можуть бути надані користувачам. Тобто має бути реалізований системний підхід до інформатизації – необхідна узгодженість попиту на конкретні послуги з їх пропозицією. Необхідно визначити, які послуги (інформація) потрібні окремим споживачам для ефективного ведення виробництва і задоволення соціальних, правових та культурно-побутових потреб. Без вирішення цієї проблеми потенційні користувачі не будуть звертатися до інформаційно-консультаційної служби і вона не зможе ефективно працювати (особливо на госпрозрахунковій основі). Визначати такий перелік послуг та необхідної інформації, які дійсно потрібні користувачам, необхідно проведенням спеціальних досліджень та з врахуванням набутого іноземного досвіду. Тільки в такий спосіб стане можливим узгодити попит і пропозицію на інформаційні послуги, особливо, якщо частина з них буде платною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Консультационная служба АПК / [Лазовский В. В. и др.] — М., 1994. — 67 с.
2. Маковецкий В. В. Сельскохозяйственные консультационные службы в Англии и Уэльсе / Маковецкий В. В. // Информац. бюлл. Минсельхозпрода России. — 1998. — № 5—6. — С. 51—54.
3. Бородіна О. М. Концептуальні основи розвитку сільських дорадчих служб в Україні / Бородіна О. М. // Економіка АПК. — 2001. — С.31—35.

СТРАТЕГІЯ ФІНАНСОВОЇ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

О.А. Сарапіна, докторант

Миколаївський державний аграрний університет

У статті розроблено стратегію фінансової реструктуризації підприємств харчової промисловості. Визначено основні напрями стратегії фінансової реструктуризації.

Ключові слова: стратегія, фінансова реструктуризація, підприємства харчової промисловості.

Постановка проблеми. Процеси реорганізаційних дій, зокрема і фінансової реструктуризації, вимагають наукових розробок. Функціонування підприємств харчової промисловості супроводжується постійними організаційними перебудовами, які є реакцією на зміни у зовнішньому середовищі. Підходи до вибору напрямків здійснення даного процесу носять не тільки економічний, але й соціально-політичний характер, оскільки визначають рівень національної безпеки держави. Це пояснюється тим, що: по-перше, внутрішні загрози економічному й особливо, фінансовому стану країни супроводжують наростаючу продовольчу кризу; по-друге, економічне безсилля держави відбите у відставанні законодавчо-нормативних перетворень від реалій ринкової економіки; по-третє, невдалою є трансформація земельних відносин. У таких умовах нездатність вітчизняних товаровиробників задовольняти внутрішній попит веде до посилення залежності економіки від імпорту й кон'юнктури зовнішнього ринку. Всі соціально-економічні індикатори показують, що в Україні реалізувався неефективний варіант реструктуризації, який наклав відбиток на процес трансформації власності. Ці негативні процеси тривають і у цей час, що постійно збільшує напругу у суспільстві. Не враховано окремі категорії, які об'єктивно відображають ринкові відносини у вигляді "грошових потоків", "скорегованих реструктурованих фінансових

потоків" та надають можливість визначити економічну вартість підприємств в умовах фінансової реструктуризації.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема методологічного обґрунтування реструктуризації підприємств займалися такі провідні вчені, як Амбросов В.А. [1, с.3], Ансофф І. [2, с.20] та багато інших. Але за межами наукового розгляду залишаються питання методології фінансової реструктуризації, що застосовується до всіх реструктуризованих формувань. Незважаючи на безлічі розробок і публікацій у наукових джерелах, в Україні немає єдиної економічної точки зору щодо сутності реструктуризаційних реформ. Тому метою нашої статті є розроблення стратегії фінансової реструктуризації підприємств харчової промисловості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реструктуризація є високоефективним ринковим інструментом підвищення конкурентоспроможності підприємств (організацій), тому що дозволяє при мінімальних витратах домогтися істотного підвищення ефективності.

Реструктуризація дозволяє вирішити такі завдання:

- усунути малопродуктивні структурні ланки;
- створити стратегічно ефективні організаційні структури;
- сформулювати нове розуміння організації, що видно із запропонованої автором ієрархії завдань фінансової реструктуризації підприємств (рис.).

Існування тісної залежності між станом зовнішнього середовища, поведінкою підприємства і його внутрішнім середовищем вимагає своєчасної адаптації мети, стратегії, організаційних характеристик, структури й функцій до нових ринкових умов.

Проведення організаційних і інших змін у деяких випадках викликається винятково внутрішньогосподарськими проблемами. Частіше вони є реакцією на зовнішній тиск, коли під впливом несподіваних змін у зовнішньому середовищі організація змушена терміново змінювати свою ринкову стратегію, що приводить до появи нових видів діяльності, які вимагають формування нових навичок, створення нових підрозділів.

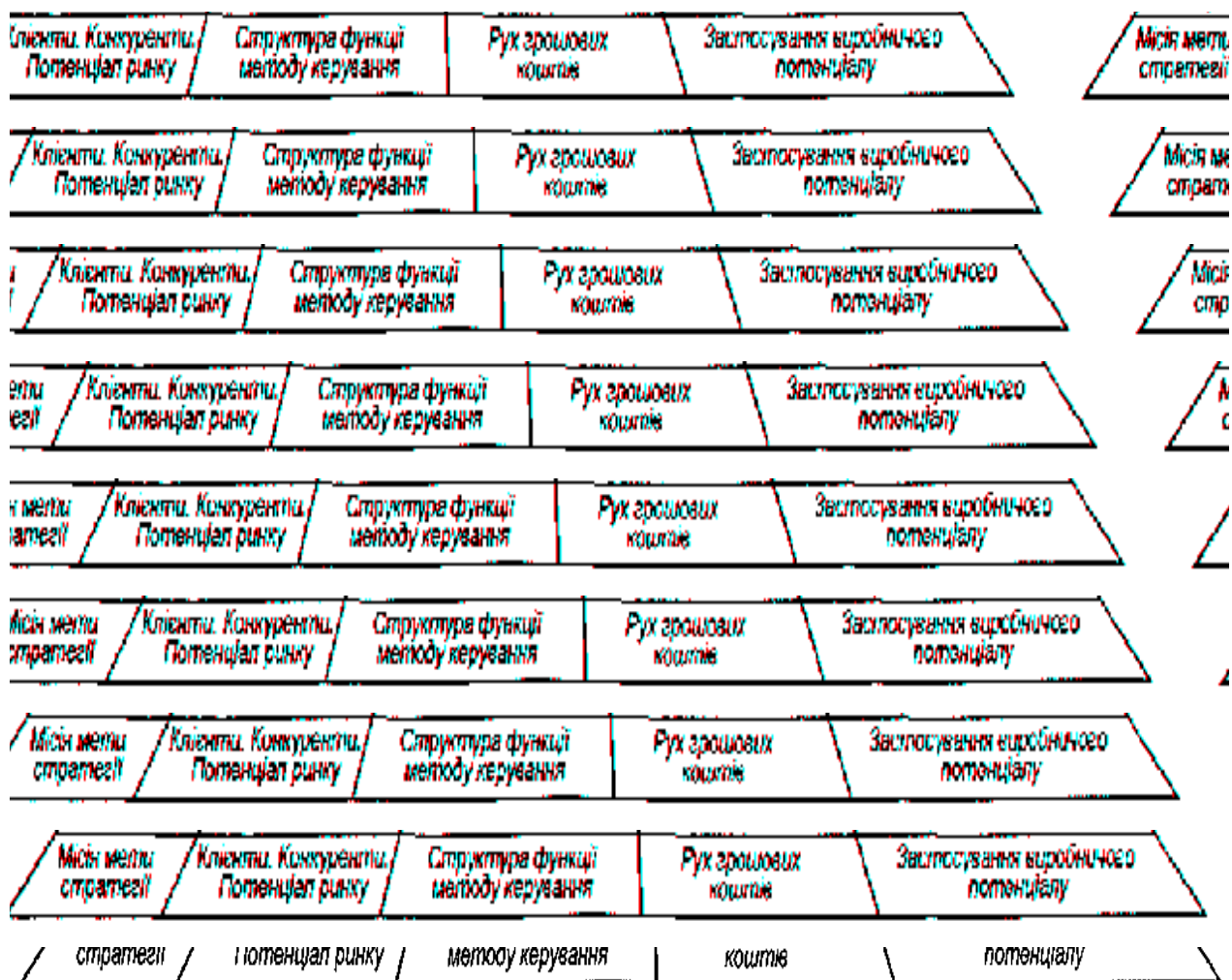

Рис. Ієрархія завдань фінансової реструктуризації підприємств

Підвищення ефективної діяльності та капіталізації прибутку власника у короткостроковій перспективі є основною метою фінансової реструктуризації

Спектр засобів, що використовуються у рамках реструктуризаційних програм, досить широкий. До нього входять і прості заходи, і довгострокові, складні програми цілеспрямованого розвитку підприємницької культури. Відповідно до сучасних концепцій, нами пропонується систематизувати напрямки реорганізації структурних елементів. Як інструменти у рамках програм більш низького порядку.

У ході реструктуризації використовується також ряд складних, інтегрованих організаційних концепцій. Мова йде про сукупність заходів, які базуються на погоджуванні декількох базисних елементів у різних формах. Такі концепції явля-

ють собою заходи вищого порядку, оскільки реалізуються за допомогою складових їх базисних інструментів.

Делегування рішень являє собою процес децентралізації управління, коли право приймати певні рішення передається підпорядкованим підрозділам. Активне використання цього інструмента в рамках сучасних програм реструктуризації пояснюється тим, що процес прийняття рішень у централізованих організаціях є занадто тривалим і дорогим. Прийняті рішення виявляються несвоєчасними, а організація в цілому – неадаптивною до змін зовнішнього середовища й потреб клієнтів. Крім того, зазначений процес забезпечує мотиваційний ефект, що полягає в збільшенні відповідальності кожного співробітника за результат групової роботи, зростанні його професійних навичок, посиленні духу змагальності всередині організації, дозволяє підвищити точність оцінок індивідуального внеску до загального результату.

Скорочення ієрархічних рівнів здійснюється в масштабі всього підприємства або окремих сфер його діяльності. Цей захід дозволяє скоротити комунікаційні вертикалі й час прийняття рішень, що сприяє збільшенню гнучкості організації, створює умови для інтеграції функцій її членів, є основою для пристосування організаційних структур до нових потреб ринку. Створювана в такий спосіб пласка організаційна структура сприяє розвитку професійних навичок, ініціативності, здатності приймати рішення у рядових співробітників організації. Часте зменшення кількості ієрархічних рівнів поєднується зі скороченням персоналу.

Концепції "орієнтованої на клієнта організації" і "структури, орієнтованої на продукт" відбивають стійке прагнення до зміни діючих організаційних принципів на користь створення гнучких підприємницьких структур, працівники всіх рівнів ієрархії яких об'єднуються в групи (команди) для задоволення конкретної потреби групи клієнтів або створення (просування) певного виду продукції.

Запорукою успішної діяльності підприємства в непередбаченій ринковій ситуації, що постійно змінюється, при жор-

сткій конкуренції є наявність у менеджерів продуманого плану дій досягнення конкретних ділових позицій. Таким планом і є стратегія, під якою ми розуміємо сукупність цілей підприємства й конкурентоспроможних дій менеджерів щодо їх досягнення.

Серед вимог до стратегії можна позначити такі:

- стратегія має відповідати реальному стану справ у компанії й відповідати вимогам ринку, для чого повинні існувати механізми її адаптації до змін, що відбуваються;
- стратегія має знаходити своє відбиття й бути конкретизована для кожного з основних підрозділів компанії (постачання, виробництва, фінансів, маркетингу, кадрів, наукових досліджень і розробок) і реалізовуватися шляхом досягнення ними конкретних, заздалегідь намічених результатів;
- реалізація стратегії має бути основною метою діяльності компанії в цілому, а, отже, і всіх її підрозділів і кожного працівника підприємства;
- стратегія має бути зрозумілою й підтриманою всіма співробітниками, що досягається шляхом колективного її формулювання.

Створення стратегії передбачає формулювання місії реструктуризації підприємств. Місія (призначення) організації – відповідь на питання, у чому полягає діяльність підприємства і чим воно має намір займатися. Формулювання місії підкреслює основний зміст і напрямки діяльності організації, дозволяє відокремити одне підприємство від іншого й наділити його власними відмітними рисами, напрямком діяльності й шляхом розвитку.

Стратегічне бачення, зазначає Андрущак Є.М., пов'язано з місією і являє собою перспективний погляд на напрямки розвитку діяльності організації, базову концепцію того, що організація намагається зробити й чого досягти [3, с.30].

У процесі формулювання місії й стратегічного бачення необхідно враховувати ряд вимог: місія ставить в основу клієнта, а задоволення його вимог щонайкраще проголошує основним завданням організації; місія розробляється на під-

ставі правильної оцінки ситуації усередині підприємства; місія відповідає реальним вимогам ринку стосовно її продукції; місія містить у собі механізми своєчасної адаптації до змін у зовнішньому середовищі; містить детальне, чітке визначення бізнесу, запропоноване в ясних і простих формулюваннях.

Процес підготовки реструктуризації починається з моменту усвідомлення менеджером кризового становища на підприємстві, можливості банкрутства, необхідності змінити сферу діяльності, появи тенденції до спаду обсягу продажів продукції підприємства; появи адміністративних проблем; стійкої тенденції до збільшення накладних витрат; погіршення виконання операцій (закупівля, виробництво, збут); тенденції до погіршення основних економічних показників у порівнянні з конкурентами або вдалими, з погляду керівництва, періодами діяльності підприємства; неможливості здійснення контролю за ходом виконання робіт, відсутності системи обліку ринкових змін при розробці й просуванні продукції підприємства тощо.

Найбільш важливим у цей момент завданням є формування конкурентоспроможного виробництва, спрямованого на вирішення політичних, соціальних, економічних завдань і забезпечення продовольчої безпеки країни. Державна політика у сфері харчової промисловості повинна йти в напрямку пошуку оптимальної моделі трансформації економічних відносин суб'єктів господарювання. Стратегія й тактика реструктуризації має базуватися на трьох взаємозалежних завданнях: формування ефективного власника; створення сприятливого економічного середовища; активний пошук і мобілізація внутрішніх резервів зростання обсягів виробництва, підвищення ефективності. Тому у цей момент гостро стоїть питання застосування нової цільової програми реструктуризації як нового вирішального етапу реформи.

Головна мета реструктуризації полягає в побудові конкурентоспроможного сектора економіки шляхом створення умов для прискореного формування ефективного використання фінансово-правових відносин. В умовах економіки інформа-

ційного типу підприємства харчової промисловості не можуть успішно розвиватися, перебуваючи в стані замкнутої господарської системи. Виникає необхідність інтеграції реструктуризації. Тому потрібно активізувати цей процес, сприяти розвитку товарообміну, капіталу, трудообміну. Форми інтеграції можуть бути найрізноманітнішими: спільні підприємства, компанії, корпорації, концерни.

Не тільки визначення, але й практичне застосування дій щодо забезпечення пріоритетного розвитку харчових продуктів є основою становлення економічної незалежності й розвитку України. З цією метою повинна бути законодавчо затверджена концепція політики реструктуризації. При виконанні цього завдання необхідно затвердити економічний критерій, відповідно до якого всі види капіталів у найближчому майбутньому об'єктивно повинні переливатися в зазначений сектор економіки. Тому основним завданням реструктуризації є методологічне обґрунтування ефективного використання капіталу, його місця у структурі економічного й виробничого капіталу держави, галузі, підприємства.

Необхідність державної підтримки бізнесу харчової продукції викликана тим, що, незважаючи на значущість цього виду діяльності, цей сектор економіки є найбільш уразливим. Тому має бути розроблена стратегія реструктуризації фінансового типу для таких формувань.

З огляду на вищесказане, можна виділити ряд ризиків, які повинні бути скорочені за допомогою ефективної фінансової реструктуризації:

- відсутність правового поля для законодавчого ухвалення методів розрахунку економічної вартості підприємства, як об'єкта купівлі-продажу й застави;
- низький рівень підготовки кадрів у сфері реструктуризації;
- несприятлива цінова ситуація на біржах, нерозвиненість ринкової інфраструктури;
- відсутність сприятливого інвестиційного клімату в економіці в цілому;

- втручання органів місцевого самоврядування у процес розвитку харчового бізнесу;
- неможливість об'єктивно оцінити фінансовий стан багатьох суб'єктів господарювання, що є істотною перешкодою на шляху фінансової реструктуризації;
- нерозвиненість ринкової, фінансової, експортної й соціальної інфраструктури;
- втрата традиційних ринків збуту харчової продукції.

Ефективна трансформація капіталу підприємств харчової промисловості припускає трансформацію економіки підприємств при створенні нової комплексної моделі. Реформа бізнес-реструктуризації не носить комплексного характеру у зв'язку з недостатнім законодавчим забезпеченням реформи економічної вартості підприємств.

Підсумовуючи наукові точки зору на трансформаційні перетворення, дійшли висновку, що основний зміст фінансової реструктуризації має полягати у створенні комплексного механізму функціонування ефективного використання капіталу підприємств (табл.).

Перехід від політики безпосередньої підтримки виробництва за рахунок бюджетних коштів до політики створення сприятливих правових і адміністративних умов функціонування, реформування і розвитку галузі за допомогою методів фінансової реструктуризації не знайшов підтвердження в законодавчо-правовому полі, що дало поштовх розвитку тіньового сектора. У цей момент залишаються невирішеними питання майнових відносин. Законодавча база України лише частково регулює цю складову частину відносин. Зокрема, при визначенні вартості майна асоційованих членів акціонерних товариств, оформлення у вигляді паїв не забезпечено нормами закону. Зростає продаж майна в обмін на кредиторську заборгованість. Процес фінансової реструктуризації здійснюється стихійно, не регулюється ніякими нормативними актами. Ці факти викликають соціальне незадоволення й погіршують ставлення виробників до реформування власності.

На підставі вищесказаного можна стверджувати, що власний капітал підприємств харчової промисловості був значною мірою зменшений за рахунок конвертації певної частки статутного капіталу в обмін на кредиторську заборгованість.

Українським негативним явищем є той факт, що протягом 2000-2006 років у структурі власного капіталу підприємств харчової промисловості понад 50% складав додатковий капітал, сформований за рахунок індексації основних засобів. Такий висновок пояснюється тим, що додатковий капітал не є обов'язковим перед засновниками, тобто став можливим процес продажу майна, що не відбиває реальної оцінки паїв.

Таблиця

Засоби впровадження ефективного механізму використання економічної вартості підприємств

Засіб (метод)	Мета методу	Законодавчо-правовий акт	Коментарій
Розробка методики визначення економічної вартості підприємства	Визначення ринкової вартості підприємства, що перебуває в стадії реструктуризації	Проект закону "Про визначення економічної вартості підприємства при здійсненні реструктуризації"	Не розроблений і не прийнятий
Розроблення методики застосування методів здійснення фінансової реструктуризації підприємства	Застосування найбільш ефективного методу з управління процесом фінансової реструктуризації	Проект закону "Про фінансову реструктуризацію підприємств і організацій"	Не розроблений і не прийнятий
Розробка методики оцінки фінансового стану у вигляді експрес-діагностики підприємства, що повинна враховувати фактори зональності й галузевої спрямованості при визначенні нормативного значення фінансового стану підприємства	Стабілізація фінансових потоків реструктуризованих формувань	Проект закону "Про застосування диференційованого виправлення нормативних значень показників фінансового стану за факторами зональності й галузевої спрямованості"	Не розроблений і не прийнятий

Вирішення цієї проблеми стає можливим при застосуванні методики визначення економічної вартості підприємств харчової промисловості за допомогою такого показника, як скореговані реструктуризовані фінансові потоки, з урахуванням зональності й галузевої спрямованості, що дозволить реально оцінити й визначити вартість підприємства. На нашу думку, це є найбільш значущим заходом вирішення проблеми в правовому полі реструктуризації.

Для вибору оптимального шляху розвитку використання як кращого світового досвіду, так і національних традицій, ця сфера вимагає найбільш радикального й ділового державного регулювання й підтримки. Це обумовлено тим, що, по-перше, ця галузь є життєво необхідною в суспільстві, і повинна розглядатися як пріоритетна при обґрунтуванні перспектив соціально-економічного розвитку країни; по-друге, виробництво харчової продукції не може ефективно розвиватися без стабілізуючого впливу держави.

Висновки. На нашу думку, можна виділити шість основних напрямків стратегії фінансової реструктуризації:

- розробка ефективної політики державного управління реструктуризацією фінансового типу при впровадженні державного механізму фінансової реструктуризації;
- ефективна трансформація капіталу при збереженні державної власності;
- створення ефективного законодавчо-правового поля реструктуризації фінансового типу, яка враховує законодавче закріплення методів застосування фінансової реструктуризації й послідовності їх здійснення;
- визначення економічної вартості підприємств, що має стати основним критерієм визначення ефективності застосування зазначеного типу реструктуризаційних заходів;
- створення ефективного середовища функціонування реструктуризації підприємств з урахуванням вище перерахованих факторів;

- розроблення оцінки результативності реструктуризації підприємств, що враховує зайнятість населення, рівень заробітної плати, соціально-економічну спрямованість;
- реструктуризація фінансового типу має бути спрямована на впровадження політики стабілізації економічного виробництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амбросов В. А. Реструктуризация производства и управление в реформированных хозяйствах / В. А. Амбросов. // Економіст. — 2002. — № 9.— С. 15—24.
2. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. / Ансофф И. — СПб. : ПитерКом., 2005. — 416 с.
3. Андрущак Є. М. Управління фінансовими ресурсами в процесі реструктуризації підприємств / Є. М. Андрущак // Фінанси України. — 2003. — № 7. — С. 30—38.

ДЕРЖАВНЕ ФІНАНСУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА: ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ТА ПІВНІЧНОАМЕРИКАНСЬКОГО ПІДХОДІВ

І.В. Комарова, кандидат економічних наук
Бердянський університет менеджменту і бізнесу

Розглянуто основні напрями, об'єкти та інструменти державної підтримки сільськогосподарського виробництва. Проаналізовано історичні трансформації європейського та північноамериканського підходів до фінансування аграрного сектора. Виявлено особливості обох підходів у постановці цілей та завдань аграрної політики, виборі ключових елементів систем державної підтримки та використовуваних інструментів.

Ключові слова: державна підтримка, регулювання цін, підтримка доходів.

Постановка проблеми. В контексті набуття Україною членства у СОТ та участі нашої країни у євроінтеграційних процесах одним з першочергових завдань є коригування аграрної політики з урахуванням світових стандартів та досвіду розвинених країн, зокрема європейських. Саме з цього погляду важливого значення набуває вивчення особливостей державної підтримки аграрного сектора в Європі та світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні дослідники М.Я. Дем'яненко, О.І. Гойчук, С. Зоря, С.В. Майстро, О.М. Могильний, В.М. Онегіна та інші досліджують в своїх працях особливості аграрної політики розвинених країн, а також можливості використання закордонного досвіду для коригування аграрної політики України.

Постановка завдання. Метою написання статті є виявлення особливостей у європейському та північноамериканському підходах стосовно використання напрямів, об'єктів та інструментів державної підтримки сільськогосподарського виробництва.

Викладення основного матеріалу.

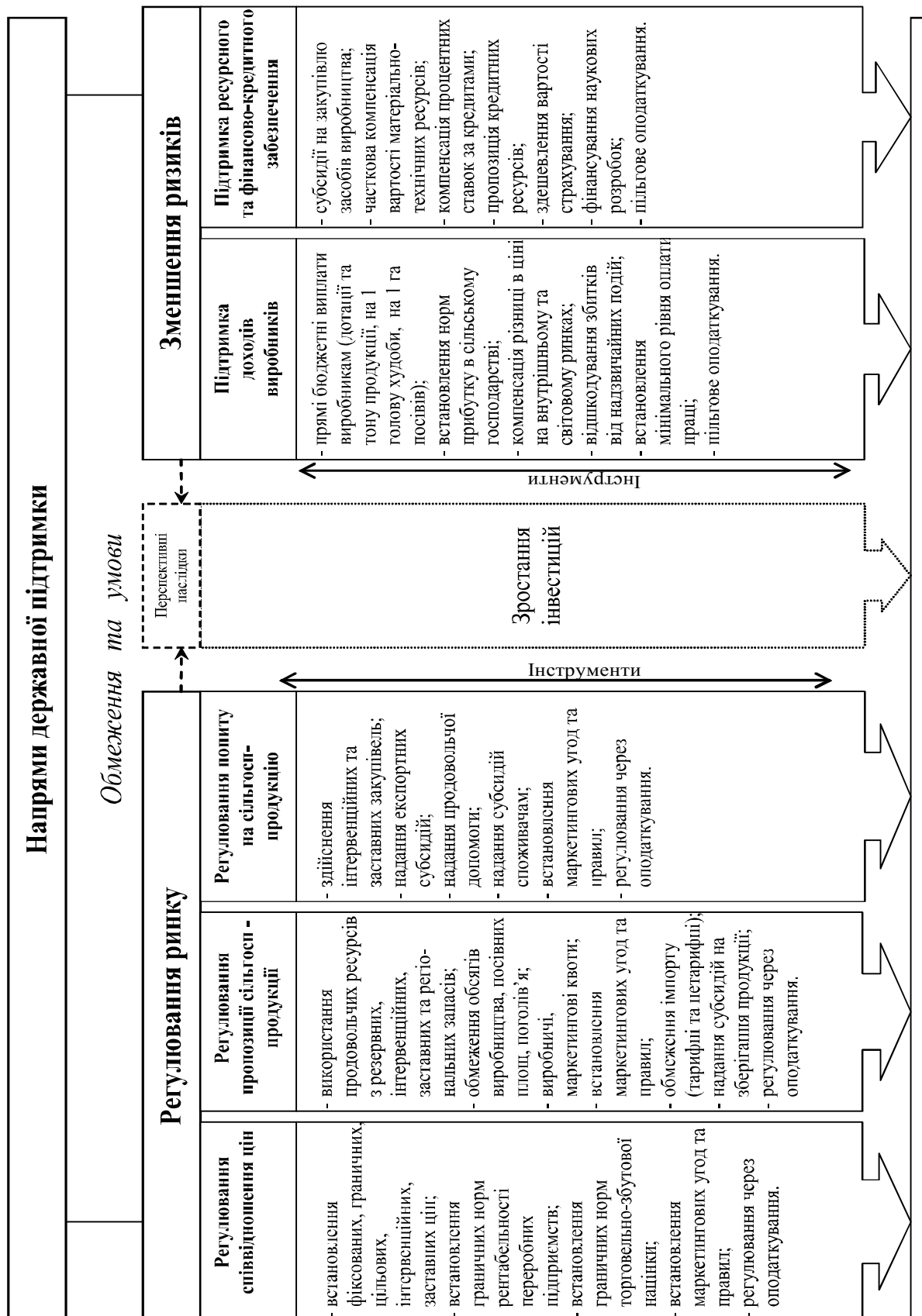

Рис. 1. Напрями, об'єкти та інструменти державної підтримки сільськогосподарського виробництва

Незважаючи на наявність протилежних думок у науці, підтримка сільського господарства здійснюється у всіх країнах світу. Державна підтримка сільськогосподарського виробництва здійснюється у двох напрямках (рис.1): регулювання ринку та зменшення ризиків сільгоспвиробників. Існування тривалої історії розвитку видів та форм державної підтримки привело до формування у світі двох підходів: північноамериканського та європейського. Перший підхід застосовується у США, другий – характерний для країн ЄС. Обидва підходи характеризуються спрямуванням дій держави на здійснення підтримки на рівні, достатньому для вирішення завдань, актуальних для сільського господарства на конкретному етапі розвитку. Проте завдання підтримки у США та ЄС дещо відрізняються.

В Європі основою для прийняття рішень стосовно регулювання аграрного сектора є САП (Спільна аграрна політика, Common Agricultural Policy) [1–4; 5, с. 279–327], цілі та завдання якої визначено в установчому договорі попередника ЄС — Європейського Економічного Товариства:

1. Підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції шляхом модернізації виробничого процесу та раціонального використання трудових ресурсів.
2. Забезпечення високого життєвого рівня для виробників сільськогосподарської продукції.
3. Стабілізація ринку сільськогосподарської продукції.
4. Забезпечення гарантованої пропозиції продовольства.
5. Сприяння встановленню оптимальних для споживачів цін.

Аграрна політика ЄС характеризується періодичним реформуванням (табл.): план Масхольда, реформа Мак Шеррі (1991–1992 рр.), програма Agenda 2000 (1997–1999 рр.), нова угода реформування САП (2003 р.). Останньою реформою передбачається введення простої схеми виплат фермерам (single farm payments scheme — SFPS), за якою погектарні компенсаційні платежі фіксуються з розрахунку на 1 га базової площі

регіону і 1 т довідкового врожаю з 1 га; фермер їх отримує за умови виведення з обороту 10% земель.

Європейська економіка є більш соціально орієнтованою, необхідний розмір державної допомоги визначають наступні завдання:

- зближення регіонів за доходами сільгоспвиробників;
- підтримка доходів сільгоспвиробників на рівні доходів інших галузей;
- недопущення швидкого скорочення кількості зайнятих у сільському господарстві (як фактора, що може спричинити соціальні проблеми).

Ключовими елементами системи державної підтримки є:

- контроль за пропозицією шляхом застосування виробничих квот, обмежень площ посівів та щільності худоби на одиницю площ угідь;
- платежі прямої підтримки доходів;
- трирівнева система цінової підтримки: "цільові ціни", "інтервенційні ціни" та порогові ціни. Держава встановлює орієнтовні ціни на сільгосппродукцію, які дозволяють забезпечити певний рівень рентабельності сільгоспвиробництва. Підтримка встановлених цін досягається за допомогою ринкових механізмів: держава закуповує надлишки у разі перевиробництва, а у разі зростання ціни вище граничного рівня – підвищує пропозицію шляхом продажу продукції з державних запасів.

Верхньою межею захисту є цільова ціна – це бажана оптова ціна, бажана ринкова ціна для регіонів найбільшого дефіциту продукції. Цільові ціни мають служити індикатором для регулювання ринкових цін, а також базою для розрахунку інших цін підтримки.

Інтервенційні ціни встановлюються як відсоток від цілових на рівні, що дозволяє покривати витрати виробництва граничних ферм. Їх призначення – бути межею зниження ринкових цін і забезпечити рівень доходів аграріїв, необхідний для відтворення виробництва.

Характеристика основних реформ САП

Характеристика	Сільське господарство-80 (Memorandum Mansholt)	План Мак-Шері (1992)	Agenda-2000	Угода-2003
	Регулювання цін та підтримка доходів	Цілі	Цілі	Цілі
Цілі	Скорочення обсягів ресурсів, зайнятих у галузі, підвищення продуктивності праці	Наближення регуляційних цін ЄС на сільськогосподарську продукцію до світового рівня.	Підвищення конкурентоспроможності, гарантування безпеки та якості харчування, сприяння стабільним доходам та справедливим стандартам життя сільських громад, екологічна безпека виробництва, створення альтернатив для отримання доходів та зайнятості для фермерів і їх родин.	Забезпечення стійкого розвитку сільського господарства та сільської місцевості.
Регулювання цін та підтримка доходів	Обмеження щодо введення нових земель у виробництво; пільгові кредити та гарантії для перспективних господарств.	Зниження інтервенційних цін: на зернові — на 30%, на яловичину — на 15%. Зниження цін відшкодувалось компенсаційними платежами, які в розрахунок приймались до умов виведення земель з виробництва, а в тваринництві — до кількості голів на гектар.	Зниження інтервенційних цін на зернові на 15%, на яловичину — на 20%. Зниження імпорتنних тарифів та експортних субсидій. Підвищення компенсаційних платежів фермерам за зернові, прямих платежів за молоко, збільшення обсягу молочних квот на 1,5%, встановлення верхньої межі витрат на підтримку. Скорочення виплат виробникам олійних культур.	Збереження інтервенційних цін на зернові та прямих платежів фермерам на рівні 63 євро за тону; відміна інтервенційних цін на жито; податкова підтримка твердої пшениці; скорочення інтервенційних цін на рис на 50% до 150 євро за тону з одночасним зростанням компенсаційних платежів; скорочення інтервенційних цін на масло та сухе молоко з одночасним зростанням компенсаційних платежів; обов'язкове дотримання фермерами санітарних та екологічних стандартів. Обов'язкова довгострокова консервація частки земель.
Інші програми	Стимулювання раннього виходу фермерів пенсійного віку з виробництва; розвиток інформаційних та консультативних послуг.	Програми агрологічного розвитку ферм та сільських територій.	Розвиток сільських територій.	Додаткові виплати за найвищі стандарти якості. Розвиток сільських територій.
Особливості, наслідки, проблеми	Високий рівень цін на сільськогосподарську продукцію, значні бюджетні витрати.	Посилення ринкової орієнтації САП. Радикальних перетворень не забезпечено.	Позначне зниження прямої підтримки цін та доходів за товарними програмами.	Переорієнтація з регулювання ризиків у напрямку розвитку сільського господарства та сільських територій. Введення єдиних платежів на ферму (single farm payments scheme — SFPS), які фіксуються з розрахунку на 1 га базової площі регіону і 1 т довідкового врожаю з 1 га, при їх отриманні фермер зобов'язується вивести з обороту 10% земель. SFPS мають послуговуватися замінити більшість існуючих платежів, що застосовувалися на площі посівів та кількості голів худоби.

Інтервенційні агенції зберігають продукцію до покращання ринкової ситуації або експортують її на світові ринки (досить часто із збитками для бюджету, обумовленими різницею між світовими та інтервенційними цінами). Цільові ціни дають змогу розрахувати рівень порогових цін для захисту європейських виробників від зміни світових цін (рис. 2).

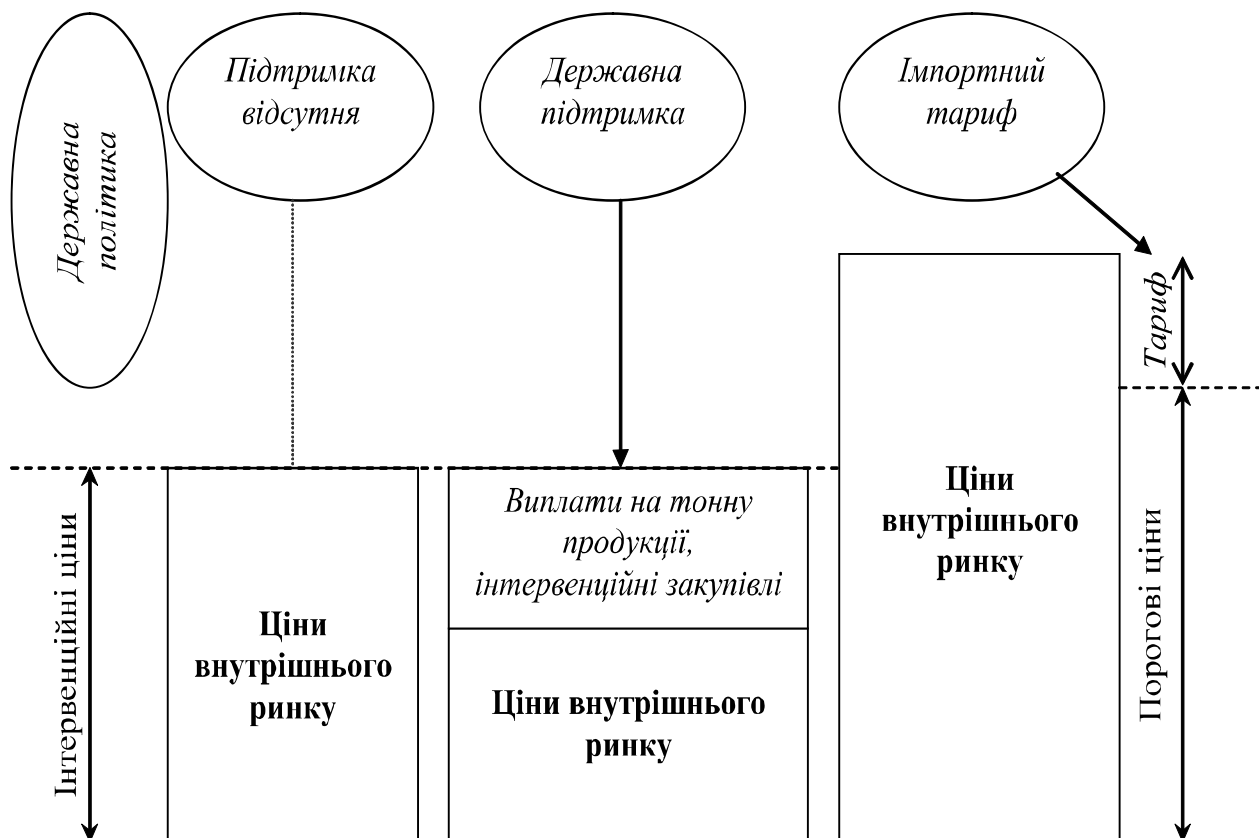

Рис. 2. Механізм підтримки внутрішньої ціни на сільськогосподарську продукцію (за матеріалами співробітництва та розвитку (ОЕСР) [6])

З метою недопущення зниження ефективності сільгосп-виробництва європейська система підтримки передбачає застосування механізмів, які мають стимулювати зниження виробниками рівня витрат. Загальною тенденцією для Євро-союзу останніми роками є зниження частки загального рівня підтримки щодо ВВП (1,2% у 2003–2007 рр. проти 2,8% у 1986–1988 рр.), проте абсолютний розмір підтримки залишається достатньо високим і перевищує середній рівень країн ОЕСР.

Європейський підхід до підтримки аграрного сектора характеризується комплексністю, забезпечує належну прибутковість більшості видів сільськогосподарської продукції та галузі сільського господарства в цілому, дозволяє охопити підтримкою велику кількість видів сільськогосподарської продукції та значні обсяги її виробництва, однак при цьому здійснює значний вплив на рівень цін, знижує конкурентні переваги сільськогосподарської продукції на світових ринках, характеризується слабкою адаптацією до змін ринкових умов та складним механізмом функціонування з нерівномірним розподілом підтримки між регіонами та виробниками продукції, а також потребує значних бюджетних витрат.

На відміну від Європи, в США мета аграрної політики менше залежить від соціальних завдань [4; 5, с. 279–327; 7, с. 195–199; 8]. Головна мета державної підтримки у США – сприяти розвитку конкурентоспроможності та допомогти фермерам пережити несприятливий період. Цим визначається вибір інструменту державного захисту сільгоспвиробника. Таким інструментом є заставні ціни. Під час падіння цін американський фермер має можливість здати державі на зберігання свою продукцію за заставними цінами. Це дозволяє без втрат продовжувати виробничий процес. У разі покращання цінової ситуації виробник має змогу забрати свою продукцію на реалізацію, повернувши з виручки отримані від держави кошти.

Аграрна політика США, так само як і в ЄС, характеризується гнучкістю, постійними змінами відповідно до потреб економіки сільського господарства та країни, що досягається прийняттям законів на період 5–6 років (The 1996 Farm Bill, The 2002 Farm Bill, The 2008 Farm Bill).

Основними цілями аграрної політики визнано поліпшення життя громадян через підтримку товарного сільськогосподарського виробництва; забезпечення безпечного, повноцінного і доступного продовольства; зменшення чисельності населення, що не доїдає, як у країні, так і за кордоном; раціональне використання орних земель, пасовищ і лісів та охорона навколишнього середовища; розвиток наукових досліджень і освіти;

сприяння розвитку сільських територій і надання достатніх економічних можливостей їх жителям; розширення світових ринків для продукції сільського господарства.

Заходами безпосередньої підтримки цін і доходів фермерів є: прямі платежі, антициклічні платежі, маркетингові позики, різницеві платежі.

Прямі платежі (direct payments) виплачуються фермерам, які уклали з державою контракт і вирощують програмні види продукції: пшеницю, кукурудзу, сою, сорго, ячмінь, овес, олійні культури. Застосування понижуючого коефіцієнту (0,85) дозволило віднести прямі платежі до заходів "блакитної скриньки" за класифікацією СОР та уникнути зобов'язань щодо їх скорочення.

Антициклічні платежі (counter-cyclical payments) товаровиробники можуть отримати у випадку, якщо ефективні ціни є нижчими від цільових. Розрахунок проводиться по відношенню до урожаю, який може отримати фермер з 85% площі. До програмних видів продукції належать: пшениця, кукурудза, сорго, ячмінь, овес, бавовна, рис, соя, олійні культури.

Програма маркетингових позик передбачає для фермерів можливість отримати кредит під заставу продукції (пшениці, кукурудзи, ячменю, вівса, насіння соняшнику, цукру, сорго, рису, меду, арахісу, бавовни, вовни). По закінченні дії кредиту (9 місяців) виробник або має виплатити суму позики з встановленими відсотками, або передати право власності на заставну продукцію. Якщо ринкові ціни є нижчими від заставної ціни, фермери отримують різницеві платежі.

Щодо ринків фруктів, овочів, горіхів, молочної продукції, в США діють маркетингові угоди (agreements) та правила (orders). Маркетинговими правилами обумовлюються якість, ґатунок продукції, обсяги пропозиції для окремих виробників, дослідження, рекламні компанії. Крім цього, для виробників молока в США діє цінова підтримка продукції за рахунок державних закупівель.

Поряд із підтримкою цін у період 1996–2002 рр. широко впроваджувалась реалізація продуктових програм (талонів

на харчування, шкільних сніданків) з метою впливу на попит на сільськогосподарську продукцію. В США також широко застосовуються заходи щодо зниження ризиків в агробізнесі (субсидії на страхування, допомога у випадку стихійного лиха, створення стабілізаційних фондів), програми кредитного забезпечення фермерів, податкові пільги.

Висновки. Порівнюючи європейський та північноамериканський підходи до регулювання аграрного сектора, слід зазначити, що у ЄС заходи САП суттєво впливають на рівень ринкових цін, тоді як у США ціни на сільськогосподарську продукцію встановлюються під переважним впливом ринку. Ціни на продовольство у ЄС на 25% вищі за світові, загальний рівень підтримки у ЄС також є вищим, тому підтримка аграріїв у ЄС дорожче коштує для бюджету та для споживачів. У США фермери отримують ціну за свою продукцію вищу за ринкову, споживачі при цьому купують сільськогосподарську продукцію за цінами, близькими до світових, тобто американський механізм підтримки аграріїв практично не створює додаткового навантаження на споживачів.

В Україні використовується більшість інструментів державної підтримки: дотації, субсидії, регулювання експорту та імпорту, регулювання цін, однак відсутнє головне – системність підходу та спрямованість на кінцевий результат. Це відрізняє нас від інших країн, де обсяг державної підтримки залежить від визначених стратегічних цілей та закріплений у законодавстві, яке регулярно коригується у відповідності з завданнями конкретного етапу розвитку економіки і сільського господарства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Еволюція Спільної Аграрної Політики ЄС: Наслідки для України : (Матеріал, підготовлений Інститутом економічних досліджень і політичних консультацій до Круглого столу "Вступ України до СОТ: перспективи аграрного сектору") [Електронний ресурс] / Український Центр Міжнародної Інтеграції. — Режим доступу : <http://www.wto.inform.org.ua/attach/agrarna%20polityka%20EU.pdf>

2. Зоря С. Субсидування сільського господарства: досвід зарубіжних країн та можливість і доцільність його використання в Україні / С. Зоря // Економіка України. — 2003. — № 8. — С. 56—65.

3. Майстро С. В. Сутність та напрями державного регулювання аграрного ринку в зарубіжних країнах [електронний ресурс] / С. В. Майстро // Державне управління: теорія та практика : електронне наукове фахове видання. — 2006. — № 1. — Режим доступу до журн. : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DUTP/2006-1/txts/GALUZEVE/06msvrzk.pdf>

4. Могильний О. М. Спільна аграрна політика Європейського Союзу щодо сталого сільського розвитку: Уроки для України / О. М. Могильний // Економіка АПК. — 2004. — № 7. — С. 3—12.

5. Онегіна В. М. Державне регулювання цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників : монографія / В. М. Онегіна. — К. : ННЦ ІАЕ, 2007. — 590 с.

6. Agricultural Support: How is it Measured and What does it Mean? [Electronic resource] / Organisation for economic co-operation and development // Policy Brief. — 2004. — June. — Mode of access : www.oecd.org/dataoecd/63/8/32035391.pdf

7. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України : У 6 т. / Редкол.: М. Я. Азаров (голова) та ін. — К. : НДФІ, 2004 — Т.4 : Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, О. І. Амоша (кер. авт. кол.) та ін. — 2004. — 368 с.

8. Гойчук О. І. Агропродовольча стратегія США / О. І. Гойчук // Економіка АПК. — 2003. — № 4. — С. 133—137.

СИСТЕМА ПРОГНОЗУВАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ КРИТЕРІЇВ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА

Н.І. Соловйова, кандидат економічних наук, докторант
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Представлено результати розроблення системи прогнозування глобальних критеріїв розвитку аграрного сектора як одного з напрямків реформування системи управління у контексті Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р.

Ключові слова: система прогнозування, глобальні критерії розвитку, аграрний сектор, вибір альтернатив цілей.

Постановка проблеми. Вітчизняна і зарубіжна практика наукового передбачення доводить, що для підвищення ефективності перспективного планування необхідно створення систем прогнозування, спрямованих на безперервне розроблення прогнозної інформації. Державна система стратегічного планування має бути спрямована на оцінку критичних ситуацій, виявлення диспропорцій в економіці, формування концепцій гармонійного розвитку суспільства, оцінку впливу глобальних факторів на рівень розвитку окремих галузей економіки, вироблення системи пріоритетів. Сформована в Україні система прогнозування і стратегічного планування характеризується шерегою суттєвих вад, пов'язаних із безальтернативним обґрунтуванням галузевого цільового програмування. Відсутній механізм оцінки програмних завдань з позиції такого глобального критерію-оптимуму як об'єктивні цілі суспільного розвитку. Актуалізується питання розробки механізму суспільно-консолідованого планування і прогнозування в аграрному секторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна дискусійна тематика консолідованого державного планування поєднує науковців різних наукових напрямків – у сфері макроекономічного моделювання (В.М. Геєць [1], В.Ф. Бесєдін [2], О.О. Бакаєв), галузевого планування (М.Я. Дем'яненко [3], О.В. Шубравська [4], М.Ф. Кропивко [5], В.І. Грицен-

ко, Б.В. Буркинський), методології прогнозних розрахунків (В.В. Вітлінський [6], С.І. Наконечний, М.О. Кизим). Але все ще потребують ґрунтовного дослідження питання розробки прогнозних сценаріїв економічного і соціального розвитку на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу на основі прогнозного аналізу суспільних орієнтирів та їх інтеграції у систему цілей державного програмування.

Постановка завдання. Метою дослідження є організаційно-методологічне вдосконалення механізму інтеграції суспільних орієнтирів у систему галузевого цільового програмування. З метою агрегації множин варіантів цілей і прогнозно-планових рішень в системі прогнозування побудовано модель формування альтернатив прогнозного образу глобальних критеріїв розвитку аграрного сектора.

Результати дослідження. У прогнозуючій системі (в структурі системи підтримки рішень «Аграрного центру інтеграції прогнозно-інформаційних і планово-аналітичних інтересів», запропонованого автором) вихідною інформаційною процедурою виступатиме система вибору альтернатив цілей та їх оптимізації щодо параметрів невизначеності і ризиків. Зобразимо цей механізм на прикладі етапу формування альтернатив прогнозного образу глобальних критеріїв розвитку аграрного сектору. На основі системи узгодження якісних і кількісних показників розвитку аграрного сектора формуються критерії оптимальності прогнозних альтернатив:

$A_{\xi}^N : \{\varphi_{l_i}^{\kappa}\} \rightarrow \{S_{l_i}^{\kappa}\}_{\varphi} \rightarrow A_{\xi}^N$ (Множина базисних цілей $\varphi = \{\varphi^0, \varphi^1, \dots, \varphi^{N-1}\}$, (де N^{φ} – кількість рівнів ієрархії, а φ^0 – глобальна задача визначена центральним виконавчим органом, що реалізує державну політику програмування в аграрному секторі) являє собою ієрархічну структуру, сформовану за ознакою декомпозиції її елементів. Альтернативи формуються вже на рівні приєднуваних цілей, які генеруються прогнозуючою системою як $S = \{S^0, S^1, \dots, S^{N-1}\}$, де S^0 , глобальна ціль, визначена прогнозуючою системою. В ході проекції системи $\{\varphi\}$ на систему

$\{S\}$ утворюється множина інтегрованих цілей $\{S_{i_i}^\kappa\}_\varphi$ які беруть участь у формуванні діапазону параметрів A_ξ^N

$$A_\xi^1(Z_f^1) \in A_\xi^1 \quad Z_{f \min}^1 \leq Z_f^1 \leq Z_{f \max}^1 \mid Z_f^1 = Z_1^1, Z_2^1, \dots, Z_{k1}^1, \quad (1)$$

де $Z_{f \min}^1, Z_{f \max}^1$ – параметри ефективності альтернативи на різних рівнях ієрархії. Альтернатива образу досягнення цілі являє собою об'єднану множину варіантів інтеграції елементів:

$$A_\xi = \bigcup_{\kappa=1}^N A_\xi^\kappa \{U^\kappa, g^{\kappa,(\kappa-1)}, \varpi^0, \varpi^N, \theta^\kappa, \rho^{N(N-1)}\}, \quad (2)$$

де U^κ – форма зв'язку елементів множини базових цілей;
 $g^{\kappa,(\kappa-1)}$ – форми зв'язку всередині системи рівнів φ ;
 ϖ^N – зв'язок між N-ми рівнями φ і S;
 ϖ^0 – зв'язок між базисними рівнями φ^0 і S^0 ;
 $\rho^{N,N-1}$ – зв'язок між рівнями S^N S^{N-1} ;
 θ – між рівнями S.

Вважатимемо, що в основі реалізації альтернативи A_ξ^N лежать три етапи її впровадження: K_A – реалізації її у короткотерміновий період у програмах розвитку галузей аграрного сектора; K_B – у середньостроковому періоді реалізації програм розвитку аграрного сектора; K_X – у довгостроковій перспективі (Програма розвитку аграрного сектора на 5-10 років, схема розвитку продуктивних сил). Тут із множини ξ виокремлюються ξ_A, ξ_B, ξ_X підмножини альтернатив, перетин яких розкриває оптимальність альтернативи за кожним критерієм K. Тобто, за загальним критерієм оптимальності цілей розвитку (K опт.) множини цілей короткострокового, середньострокового і довгострокового прогнозу і програм дій мають дійти перетину: $\mu_K(y) := \min[\mu_{K_A}(y); \mu_{K_B}(y); \mu_{K_X}(y)]$ для будь яких $y=(y_1, \dots, y_n)$. Елементи $\pi(\pi = \pi_1, \dots, \pi_n), \zeta(\zeta = \zeta_1, \dots, \zeta_n), \delta(\delta = \delta_1, \dots, \delta_n)$ визначають прогнозну ефективність A_ξ^N ; $G(G = G_1, \dots, G_n), J(J = J_1, \dots, J_n), V(V = V_1, \dots, V_n)$ – практичну застосовність альтерна-

тиві A_{ξ}^N , а $E(E = E_1, \dots, E_n)$, $H(H = H_1, \dots, H_n)$, $L(L = L_1, \dots, L_n)$ – оцінений ступінь ризику альтернативи A_{ξ}^N , (рис.). Якщо $\text{Копт.} = \xi_A \cap \xi_B \cap \xi_X$, то критерій оптимальності альтернативи, відповідно до першої стадії впровадження (у короткостроковому періоді), буде мати вигляд:

$$K_A = F(\pi\lambda_{ij}, G\lambda_{ij}, E\lambda_{ij}), \quad (3)$$

у середньостроковому прогнозно-плановому періоді:

$$K_B = F(\zeta\lambda_{ij}, J\lambda_{ij}, H\lambda_{ij}), \quad (4)$$

у довгостроковому прогнозно-плановому періоді:

$$K_X = F(\delta\lambda_{ij}, V\lambda_{ij}, L\lambda_{ij}). \quad (5)$$

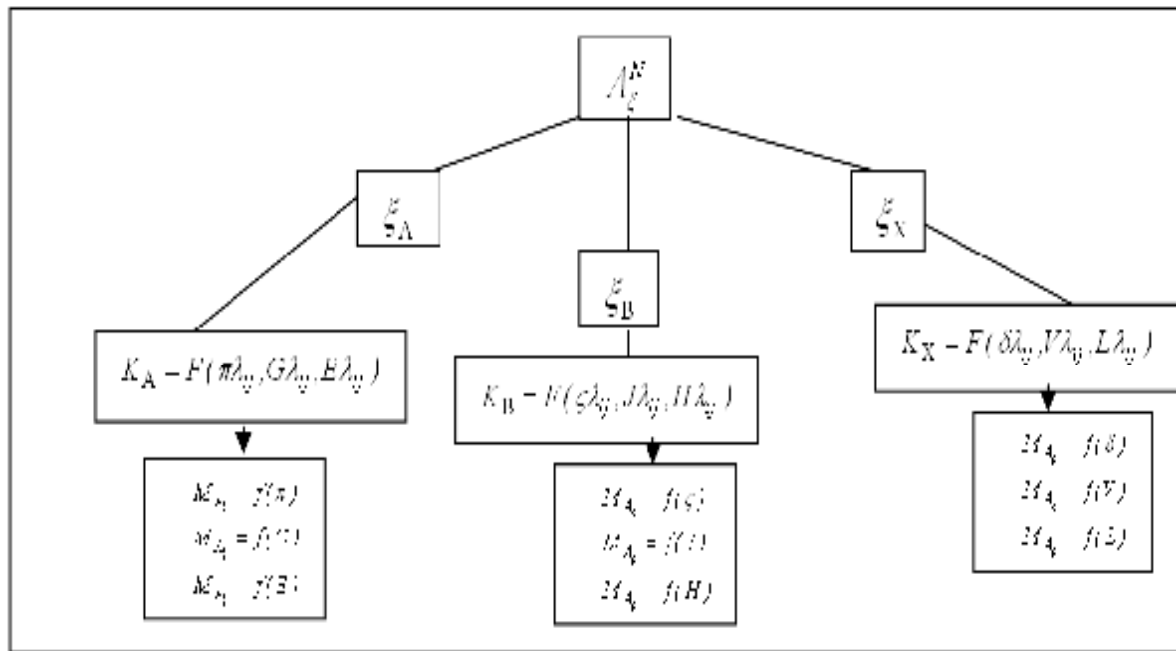

Рис. Розподіл функцій витрат на реалізацію альтернативи цілей розвитку аграрного сектора у коротко-, середньо- та довгостроковому періоді

Вважатимемо, що $\pi, G, E, \zeta, J, H, \delta, V, L$ – елементи критерію оптимальності альтернативи на етапах її прийняття у періодах. Наприклад, π, G, E – елементи критерію оптимальності альтернативи K_A ; λ_{ij} – вага елементів, $\lambda \in [0, 1]$; i – індекс елементу критерію K , а j – індекс елементу критерію. Відповідно етапам реалізації прогнозованої альтернативи A_{ξ}^N розраховуються витрати у всіх прогнозно-планових періодах

Вісник аграрної науки Причорномор'я,
Випуск 1, т.1, 2010

(рис.), а $K_{A_\xi} = f(M_{A_\xi})$ виступає головним критерієм визначення оптимальності щодо необхідних витрат на етапах реалізації альтернатив.

Висновки. Функціонування системи прогнозування у режимі вибору прийнятних альтернатив передбачає логічну організацію даних у вигляді множини критеріїв і обмежень. Фактично поєднання систем формулювання цілей розвитку позначило розширення сукупності цільових вимог, а звідси і системи формування варіантів їх досягнення. Погодження із критеріями переваг дозволяє систематизувати ті альтернативи, які приводять до досягнення найбільших результатів з точки зору суспільних цілей розвитку. Проте проблема прийняття рішення щодо вибору оптимальної альтернативи суттєво ускладнюється наявністю великої кількості факторів впливу, більшість з яких описується якісними параметрами. Тому найбільш ефективним при визначенні альтернатив сценаріїв розвитку є використання методів прийняття рішень на базі апарату нечіткої логіки. Модель структури системи вибору альтернативи з урахуванням критеріїв переваг і обмежень здійснюється шляхом побудови багаторівневої ієрархії, в якій найвищий елемент є ціллю прийняття рішення (програмна ціль), а інші рівні представляють фактори досягнення цілі. Удосконалення системи консолідованого прогнозування і цільового програмування на основі формування глобальних критеріїв-оптимумів і моделей вибору альтернатив цілей розвитку відповідає напрямкам реформування системи управління в аграрному секторі згідно з Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 р.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: у 3-х т. / [за ред. В. М. Гейця, В. П. Семиноженка, Б. Є. Кваснюка]. — К. : Фенікс, 2007.
2. Прогнозування і розробка програм: метод. посіб. / [В. Ф. Беседін та ін.]. — К. : Наук. світ, 2000. — 468 с.
3. Дем'яненко М. Я. Фінансові проблеми формування та розвитку аграрного ринку / М. Я. Дем'яненко // Економіка АПК. — 2007. — № 5. — С. 4—13.

4. Шубравська О. Ризики сталого розвитку АПС України в умовах глобалізації / О. Шубравська // Економіка України. — 2007. — № 2. — С. 61.
5. Кропивко М. Ф. Удосконалення системи державного і регіонального управління соціально-спрямованим агропромисловим виробництвом / М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. — 2008. — С. 25—30.
6. Вітлінський В. В. Математичне програмування: навч.-метод. посіб. / С. І. Наконечний, Т. О. Терещенко. — К. : КНЕУ, 2006. — 248 с.

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

О.С. Резнікова, кандидат економічних наук

ПФ НУБіП України «Кримський агротехнологічний університет»

У статті розкрито сутність економічної категорії "ринок продовольчих товарів", визначена специфіка його функціонування та розвитку; запропонований комплекс методів дослідження стану й перспектив розвитку ринку продовольчих товарів, систематизовано різні методичні підходи до дослідження товарних ринків.

Ключові слова: продовольчий ринок, ринковий механізм, ринкова інфраструктура.

Вступ. Сучасний ринок продовольчих товарів – економічна система, в якій ринковий механізм (ціна, попит, пропозиція) є основним засобом координації у сфері виробництва товарів та розподілу їх серед споживачів. Останні роки характеризуються поліпшенням ситуації на ринку продовольчих товарів. У ході ринкових перетворень розвиваються різні організаційно-правові форми господарювання, що сприяє створенню конкурентного середовища і розширенню асортименту продовольчих товарів. Стабільним попитом користуються вітчизняні продукти харчування, дещо збільшився експорт аграрної продукції [1].

Проте ринок продовольства є недовершеним, попит на продовольство задовольняється не за рахунок збільшення виробництва продукції, а формується в умовах низької платоспроможності населення, фактичне споживання продуктів харчування не досягає рівня раціональних фізіологічних норм [2].

Сільське господарство – головний виробник продовольства – функціонує в умовах незадовільного матеріально-технічного забезпечення, слаборозвиненої ринкової інфраструктури, загострення соціальних питань, дефіциту практичного досвіду підприємництва, неефективності заходів державного регулювання [3].

Постановка завдання Разом з тим відсутній комплексний підхід до вивчення стану ринків продовольства [4]. Необхідно систематизувати різні методичні підходи до дослідження товарних ринків. Потребують уточнення критерії оцінки продовольчої безпеки регіону, необхідно визначити пріоритети у формуванні споживчого попиту на ринку продовольчих товарів та напрямки стабілізації розвитку і підвищення ефективності виробництва продовольства на рівні регіону. Важливість і необхідність вирішення цих складних питань обумовили актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем формування ринків продовольчих товарів мали відповідне відображення в наукових працях учених-економістів: Юрчишина В.В. [2], Пасхавера Б.Й. [3], Шумейко А.И. [1], Саблука П.Т. [4], Шубравської О.В. [7] та ін. Розробкою методичних основ дослідження товарних ринків займалися вітчизняні та закордонні вчені: Борщевський П.П. [5], Власов В.И. [6] та ін.

Метою дослідження є розроблення науково-методичних основ функціонування ринку продовольчих товарів, обґрунтування перспектив його розвитку та напрямків забезпечення продовольчої безпеки регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіка функціонування ринку продовольчих товарів полягає в уповільнених темпах обігу капіталу сільськогосподарської галузі, більшому терміні окупності капіталовкладень; недостатній мобільності та вузькій спеціалізації робочої сили; низькій нормі прибутків на капітал, авансований у виробничу діяльність; у наявності довершеної конкуренції між виробниками сільськогосподарської продукції, що дає ринкові переваги підприємствам агропромислового комплексу; низькій еластичності попиту на продовольство; необхідності фітосанітарного й зооветеринарного контролю якості продукції; потребі підвищення купівельної спроможності населення.

Багаторічне ігнорування специфіки товарного виробництва і ролі ринку призвело до того, що суб'єкти господарю-

вання не можуть ефективно функціонувати в умовах економічної самостійності підприємств. Відсутній досвід організації виробництва, товарообороту і збуту продукції, орієнтованої на споживача.

Ефективність функціонування суб'єктів продовольчого ринку залежить від дії зовнішніх і внутрішніх факторів та механізмів.

До зовнішніх факторів слід віднести: природно-кліматичні умови господарювання, податкову, кредитну політику держави, інші заходи регулювання ринку продовольства, інфляцію й коливання валютного курсу, наявність реальних інвестицій і потенціальних інвесторів, заходи обмежування імпорту продовольства, обсяги міжрегіональної торгівлі продовольством, трансформацію форм і відносин власності, наявність конкурентів на відповідному товарному ринку, рівень платоспроможного попиту населення, фінансові втрати внаслідок порушення партнерами контрактних умов, форс-мажорні обставини [5].

Внутрішні фактори включають в себе: матеріально-технічне, кадрове й інформаційне забезпечення виробництва, мотивацію персоналу, якість продукції й ділову репутацію підприємства, його маркетингову стратегію та заходи формування попиту і стимулювання збуту, рівень реалізаційних цін і цінову політику підприємства, віддаленість від ринків збуту або місць переробки продукції, обсяги втрат і невиробничих витрат, якість менеджменту й облікової роботи.

Продовольча безпека є невід'ємною складовою економічної безпеки країни або окремого регіону [6]. Оцінку продовольчої безпеки пропонуємо проводити за допомогою індикаторів: рівень і динаміка споживання основних продуктів харчування на душу населення; відповідність обсягів фактичного споживання раціональним фізіологічним нормам; самозабезпеченість регіону основними продуктами харчування, що розраховується як відношення споживання до обсягів виробництва; рівень диспаритету цін на аграрну продукцію й

сукупність ресурсів для сільськогосподарського виробництва; сальдо зовнішньоторговельного балансу; вага імпорту в загальному обсязі споживання продовольства; вага експорту в загальному обсязі виробництва продовольства; рівень інфляції на продовольство, що розраховується як співвідношення індексу цін на продовольство до загального індексу інфляції.

Важливим чинником дестабілізації аграрного виробництва є ціновий диспаритет між аграрною продукцією і ресурсами [7], що споживаються сільським господарством. Вважаємо, що непропорційне зростання цін на аграрну і промислову продукцію є загальносвітовою тенденцією, тому величину цінового диспаритету пропонуємо розраховувати за формулою:

$$I_{pp}^{t/o} = \left(I_{cxU}^{t/o} \div \sum_{k=1}^n \left(I_{ce\delta U}^{t/o} k \times \delta_{ce\delta U} k \right) \right) / \left(I_{cxW}^{t/o} \div \sum_{k=1}^n \left(I_{ce\delta W}^{t/o} k \times \delta_{ce\delta U} k \right) \right), \quad (1)$$

де $I_{cx}^{t/o}$ – регіональний (U) і світовий (W) індекси цін на агропродовольчу продукцію;

$I_{ce\delta}^{t/o}$ – регіональний (U) і світовий (W) індекси цін на ресурси, що використовуються в аграрному виробництві;

$\delta_{ce\delta U}$ – вага окремої статті витрат у структурі собівартості аграрної продукції регіону.

У ролі вагів використовується структура собівартості, що склалася в конкретному регіоні, проте має право на існування індекс із змінними вагами. Співвідношення індексів з постійними і змінними вагами дозволить з'ясувати чи може дисбаланс цін бути зменшеним за рахунок оптимізації структури витрат, скороченні долі некваліфікованої праці, впровадженні комплексної механізації (що є типовим для розвинутих західних країн).

Агропродовольчий комплекс потребує активного державного втручання, заходів, що гарантують аграрним виробникам мінімальний рівень стабільних доходів. Головними методами державного регулювання повинні стати: застосування заставних цін (або цін підтримки) на окремі види аграрної

продукції, підтримка рівня доходів фермерів за допомогою системи державних дотацій і субсидій, встановлення граничного рівня тарифів (цін) на електроенергію, газ і нафтопродукти вітчизняного виробництва, що споживаються сільським господарством, створення системи моніторингу цін на аграрну продукцію й матеріально-технічні ресурси АПК, введення цільової фінансової допомоги на купівлю продовольства населенням, що має рівень доходів нижче за встановлений мінімальний рівень.

Висновки. Продовольчий ринок є сферою взаємодії суб'єктів ринку щодо забезпечення виробництва і вільного руху продовольчих товарів. Специфіка функціонування ринку продовольчих товарів полягає в уповільнених темпах обігу капіталу сільськогосподарської галузі, значному терміні окупності капіталовкладень; недостатній мобільності й вузькій спеціалізації робочої сили, низькій нормі прибутків на капітал, авансований виробничу діяльність; наявності довершеної конкуренції між виробниками сільськогосподарської продукції, що дає ринкові переваги підприємствам агропромислового комплексу; низькій еластичності попиту на продовольство; у необхідності фітосанітарного та зооветеринарного контролю якості продукції; потребі підвищення купівельної спроможності населення.

Непропорційне зростання цін на аграрну і промислову продукцію є загальносвітовою тенденцією. Запропонована формула оцінки диспаритету цін на аграрну продукцію, товари й послуги, що складають елементи витрат для її виробництва, дозволить виявити, на скільки дисбаланс цін може бути зменшеним за рахунок оптимізації структури витрат, зменшення частки некваліфікованої праці, впровадження комплексної механізації (що є типовим для розвинутих західних країн).

ЛІТЕРАТУРА

1. Шумейко А. І. Економічні основи формування ринку продовольства / Шумейко А. І., Проворна Л. І., Шумейко О. А. // Вісн. аграр. науки. — 1997. — № 4. — С. 62—66.

2. Юрчишин В. В. Науково-методичні та організаційні основи розвитку системи управління аграрним сектором економіки / Юрчишин В. В. // Економіка АПК. — 2003. — № 1.

3. Пасхавер Б. Цінова ситуація і цінова політика в агросфері / Пасхавер Б. // Економіка України. — 2001. — № 1. — С. 58—66.

4. Саблук П. Т. Экономические основы продовольственной безопасности стран мира / Саблук П. Т. // Економіка АПК. — 2008. — №8. — С.21—25.

5. Борщевський П. П. Економіко-екологічні аспекти розвитку продовольчої сфери в світовому та регіональному вимірах / Борщевський П. П. // Вісник Сумського державного аграрного університету. Серія: Економіка та менеджмент. — 2001. — № 2. — С. 26—30.

6. Власов В. І. Глобальна продовольча проблема : монографія / Власов В. І. — К., 2001. — 506 с.

7. Шубравська О. В. Сталий розвиток агропродовольчої системи України: автореф. дис. д-ра екон. наук 08.07.02 // НАН України. Ін-т економіки. — К., 2003. — 26 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВИХ ФОРМУВАНЬ ЧЕРЕЗ ІННОВАЦІЙНО- ІНВЕСТИЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ

Н.М. Дмитренко, кандидат економічних наук, доцент
Міжнародний університет бізнесу і права, м. Херсон

У статті проведено дослідження інноваційних та інвестиційних аспектів функціонування агропромислових підприємств в Україні і світі, розкрито роль та значення інноваційно-інвестиційного механізму в сучасних конкурентних умовах господарювання.

Ключові слова: агропромислові формування, інвестиційний механізм, інноваційно-інвестиційна привабливість.

Постановка проблеми. У сучасному конкурентному середовищі поступово формується цивілізоване суперництво вітчизняних та зарубіжних підприємств АПК. В таких умовах суб'єкти господарювання вимушені адекватно реагувати на зовнішні впливи, орієнтувати й адаптувати виробництво залежно від стану конкурентного ринку. Особливої уваги, з нашої точки зору, заслуговує вивчення світового досвіду інноваційно-інвестиційного забезпечення діяльності аграрних підприємств і впровадження його в Україні. Світова економічна наука та практика господарювання має значний потенціал для ефективного функціонування і розвитку підприємств, створення й підтримки їх конкурентного потенціалу. Але проблема формування ефективної стратегії розвитку економіки з урахуванням рівня конкурентоспроможності вітчизняних агропромислових підприємств, її інвестиційної забезпеченості потребує подальшого розроблення в практичному аспекті. Актуальність цієї проблеми і визначила доцільність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення та систематизація наукових публікацій показує, що актуальним питанням конкурентоспроможності підприємств всіх галузей економіки і аграрного сектора зокрема присвячено праці за-

рубіжних вчених А.Сміта, Г. Азоева, М. Портера, А. Томпсона, Р. Фатхутдінова, Д. Юданова, а також вітчизняних науковців В. Андрійчука, О. Березіна, Л. Васільєвої, В. Вітвіцького, П. Гайдуцького, Ю. Лупенка, Л. Мельника, В. Месель-Веселяка, П. Саблука, В. Ситника, О. Шпичака.

Мета статті. Основною метою роботи є дослідження особливостей підвищення ефективності та конкурентоспроможності агроформувань шляхом активізації інноваційно-інвестиційного механізму їх розвитку.

Виклад основного матеріалу. Аналіз функціонування підприємств АПК, оцінка їх конкурентоспроможності [1, 4] доводить, що однією із основних проблем існування агропромислового бізнесу на національному і регіональному рівнях є зменшення у підприємств власних коштів, погіршення їх фінансового стану, а також низька їх конкурентоспроможність. За таких умов для покращення ситуації та перспективного розвитку аграрних підприємств необхідне формування конкурентної стратегії підприємств з перероблення сільськогосподарських продуктів через механізм інноваційно-інвестиційного забезпечення їх розвитку. На нашу думку, Україна повинна сміливо застосовувати досвід провідних країн світу у питаннях розвитку агропромислового бізнесу через інноваційні та інвестиційні складові як дійові фактори, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності продукції, підприємств, галузі, країни.

Щодо інноваційної складової забезпечення і збереження конкурентоспроможності продукції галузі харчової промисловості та перероблення сільськогосподарських продуктів, в Австралії, наприклад, постійно удосконалюється схема постачання в сфері розробки і впровадження холодильних камер, схем перевезення, розподілу, упакування продукції [3].

Галузь харчової промисловості та перероблення сільськогосподарських продуктів Фінляндії є провідною ланкою АПК. Спрямованість харчової промисловості Фінляндії на виробництво екологічно чистих харчових продуктів є одним із фак-

торів конкурентоспроможності їх продукції на європейському ринку продовольства. Цьому напрямку в країні приділяється значна увага: Фінляндія інвестує у розвиток чистих технологій більше 12,6 млн євро на рік, що значно вище, ніж у інших країнах ЄС [2].

Досить показовими є досягнення Швеції у забезпеченні інноваційного розвитку виробництва харчових продуктів. Швеція є однією з провідних країн світу за рівнем конкурентоспроможності національної економіки та рівнем доходів на душу населення. Харчова промисловість в цій країні, завдяки впровадженню новітніх технологій, значної механізації і автоматизації процесу виробництва продукції, а також державної підтримки, є однією з найбільш високорозвинених та конкурентоспроможних серед аналогічних галузей економіки країн-членів ЄС. Водночас, у зв'язку з обмеженими ресурсами, зокрема придатності для використання у сільському господарстві лише 10% території країни, харчовий бізнес Швеції переважно орієнтований на внутрішнє споживання в країні [2]. Домінуючими позитивними факторами, які сприяють розвитку агропромислового бізнесу, є низькі відсоткові ставки по кредитах, низький рівень інфляції, наявність розвиненої інфраструктури ринку продовольчої продукції, стабільне економічне та соціальне становище країни, стабільне податкове законодавство, а також наявність кваліфікованої робочої сили.

Отже, світова практика функціонування підприємств харчової промисловості та перероблення сільськогосподарських продуктів є досить показовою в плані доречності її запозичення для забезпечення високих конкурентних позицій агропромислового бізнесу в Україні через інноваційно-інвестиційний розвиток країни, галузі та самого господарюючого суб'єкту.

Останніми роками основним джерелом інновацій на підприємствах АПК є кошти іноземних інвесторів. Основними інвесторами в агропромисловий комплекс України станом на січень 2008 року були країни: Кіпр (131,9 млн дол. США), США (50,7 млн дол. США), Великобританія (45,7 млн дол. США), Да-

нія (33,5 млн дол. США), Австрія (28,9 млн дол. США), Німеччина (26,2 млн дол. США), Франція (19,9 млн дол. США), Російська федерація (17,1 млн дол. США) [5]. Станом на січень 2008 року в АПК України було залучено 1860,6 млн дол. США прямих іноземних інвестицій (7,6% загального обсягу їх – в економіку). З них вкладено 1403,8 млн дол. США (5,8%) у 763 підприємствах харчової та переробної промисловості й 436,8 млн дол. США (1,8%) у 484 сільськогосподарських підприємства. За обсягами прямих іноземних інвестицій в АПК тримають першість Київська (493,6 млн дол. США), Харківська (153,6 млн дол. США), Запорізька (134,1 млн дол. США), Одеська (123,8 млн дол. США), Донецька (103,1 млн дол. США) області та м. Київ (179,2 млн дол. США) [5].

На нашу думку, активність інноваційно-інвестиційного забезпечення ефективного функціонування підприємств агробізнесу повною мірою залежить від ступеня досконалості системи оподаткування в країні. Наприклад, податкові реформи в сфері непрямого оподаткування аграрних підприємств, що проводяться в розвинутих європейських країнах, спрямовані на лібералізацію системи оподаткування з метою запобігання відтоку капіталу, підвищення інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності продукції аграрної сфери, а також стимулювання інноваційної діяльності через запровадження пільг в оподаткуванні. У структурі податкових систем провідних країн Європи переважають непрямі податки, у середньому їх частка у валовому внутрішньому продукті в 1,8 раза перевищує частку прямих податків [1]. Така структура податкової системи вважається сприятливішою для економічного зростання, ніж система, що більшою мірою ґрунтується на прямих податках.

На нашу думку, також для забезпечення ефективного розвитку підприємств АПК необхідне формування конкурентної стратегії підприємств з перероблення сільськогосподарської продукції регіону, яка б враховувала особливості функціонування підприємств, розміщення їх зони господарювання, та-

кож, та яка була б елементом державної регуляторної політики в аграрній сфері, і повинна спиратися на такі важливі принципи, як:

- передбачати використання власних природних та трудових ресурсів регіону;
- враховувати незадовільний стан підприємств галузі на макроекономічному рівні;
- повинна характеризуватися посиленням свободи підприємців у агробізнесі та зменшенням державного втручання в господарську діяльність підприємств галузі;
- всі підприємства АПК повинні мати рівний доступ до всіх ресурсів.

Значною мірою рівень інноваційно-інвестиційної привабливості певної галузі формує рівень інноваційно-інвестиційної привабливості підприємства, яке працює в цій галузі. На рівні господарюючого суб'єкта інвестиційну привабливість характеризують такі фактори, як фінансово-економічний стан підприємства, рівень його ліквідності, фінансової стійкості, платоспроможності, рівень кваліфікації працівників і персоналу, активність маркетингової діяльності, рівень готовності до сприйняття інвестицій, а також до інновацій.

Оцінка інвестиційної привабливості підприємств з перероблення сільськогосподарських продуктів передбачає проведення фінансового аналізу його діяльності. Якщо підприємство не характеризується задовільними фінансовими показниками, то це, як правило, призводить до відповідно вищих його затрат на залучення капіталу, тоді як високі фінансові показники означають, що інвестори охочіше надаватимуть підприємству кошти на сприятливіших умовах. У процесі фінансового аналізу можуть розглядатись різні аспекти діяльності підприємства, але для оцінки його інноваційно-інвестиційної привабливості пріоритетне значення має аналіз таких сторін діяльності, як оборотність активів, прибутковість капіталу, фінансова стійкість, ліквідність.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що

новий курс на підтримку ефективного функціонування виробників аграрної продукції через інноваційно-інвестиційний механізм, на нашу думку, необхідно проводити за декількома основними напрямками: стимулювання виробництва екологічно чистих харчових продуктів, запровадження новітніх технологій, значної механізації і автоматизації процесу виробництва продукції, наявності кваліфікованої робочої сили, а також створення розвиненої інфраструктури ринку продовольчої продукції, існування стабільного податкового законодавства тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Діяльність підприємств АПК Херсонської області у 2007 році. Головне управління статистики у Херсонській області: статистичний збірник. — Херсон, 2008.
2. Березін О. Чинники формування національного продовольчого ринку України / О. В. Березін // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. — Дніпропетровськ : ДНУ, 2001. — Вип. 78. — С. 69—77.
3. Березін О. Роль стратегічних аспектів конкуренції у розбудові національного продовольчого ринку України / О. В. Березін // Регіональні перспективи. — 2000. — № 4 (11). — С. 39—41.
4. Васільєва Л. Маркетингові дослідження продовольчого ринку / Л. Васільєва // Держава та регіони. — 2003. — № 3. — С. 42—45.
5. Манько І. М. Інвестиційна діяльність в АПК України [Електронний ресурс] / І. М. Манько. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/Portal/chem_biol/nvlnau/Ekon/2009_5/articles/I.M._Manko.pdf

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВИХ ФОРМУВАНЬ ЧЕРЕЗ ІННОВАЦІЙНО- ІНВЕСТИЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ

Н.О. Ботвіна, кандидат економічних наук
Міжнародний університет бізнесу і права, м. Херсон

Проблема конкурентоспроможності АПК України актуалізується з огляду на вступ України до СОТ. За умови збереження існуючого низького рівня конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції зростає небезпека посилення негативних тенденцій у цій сфері. Детально описано основні загрози. Систематизовано заходи щодо зміцнення вітчизняного АПК, намічено напрями підвищення конкурентоспроможності АПК на європейському продовольчому ринку.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, зовнішній і внутрішній ринки, конкурентоспроможність, зовнішньоекономічна діяльність.

Постановка проблеми. Аграрний сектор посідає важливе місце в економіці України, тут виробляється 18% ВВП, створюється 16% валової доданої вартості, у ньому зайнято майже 25% загальної чисельності працюючих в державі.

Зараз в Україні основна частка бюджетних витрат на АПК спрямовується на підтримку поточної діяльності господарств. Така структура підтримки істотно відрізняється від практики переважної більшості членів ЄС, де значна частка витрат на сільське господарство іде на розвиток і підтримку ринкової інфраструктури, аграрної науки та служб консалтингу й впровадження. Таким чином, в Україні за відсутності реструктуризації господарств бюджетна підтримка просто «проїдається». Такий стан фінансування зумовлює необхідність переорієнтації програм бюджетної підтримки з поточної на довгострокову підтримку сільського господарства. У протилежному випадку це призведе до того, що сільськогосподарська продукція не зможе відповідати вимогам якості та безпеки в рамках угод СОТ та вимогам ЄС і буде надалі залишатися не конкурентоспроможною.

Аналіз останніх досліджень. Сільське господарство не є конкурентоспроможним, тому що не є промислово розвиненим. Українські сільгосппідприємства не забезпечують виробництво промислових партій сільгосппродукції для подальшої переробки у кінцевий споживацький продукт. Цим самим підривається конкурентоспроможність української переробки. Відсутність належних заходів з боку органів державного управління щодо вирішення цієї проблеми вже призвело до низки загрозливих явищ в аграрному секторі економіки України, серед яких: зменшення обсягів валової продукції сільськогосподарства; зменшення кількості рогатої худоби; заборона експорту українських живих тварин і м'яса на ринки країн ЄС; зменшення обсягів експорту молока з України в країни ЄС щороку на 50% при одночасному збільшенні обсягів імпорту на 60% тощо.

Формулювання завдання дослідження. З погляду ринку, агропромисловий комплекс складається з підприємств, які займаються виробництвом сільськогосподарської сировини й підприємств, які її переробляють. Особливості АПК такі, що сьогодні не менш 90% сільськогосподарської сировини піддається промисловій переробці. Частка чистої продукції сільськогосподарства не перевищує 10-15% вартості кінцевого продовольчого продукту, а інша її частина створюється в несільськогосподарських секторах. У розвинених країнах світу спостерігається схожа тенденція, причому саме від переробних підприємств залежить функціонування сільськогосподарства та раціональне використання його продукції. Підвищення ефективності глибокої переробки початкової сільгоспсировини для вітчизняного АПК є украй важливою метою і потребує чіткого формулювання тих чинників, які цьому будуть сприяти.

Виклад основного матеріалу. За умови збереження існуючого низького рівня конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на європейському ринку, зростає небезпека посилення таких негативних тенденцій:

1) виробники аграрної продукції не доотримуватимуть доходи, що призведе до погіршення соціально-економічних умов у сільських місцевостях; 2) надалі зростатиме негативне сальдо зовнішньої торгівлі України з країнами ЄС загалом та по сільськогосподарській продукції зокрема; 3) збільшиться частка імпоротної продукції у сукупному споживанні продуктів харчування в Україні.

Ця проблема актуалізується з огляду на приєднання України до зони вільної торгівлі з ЄС і підвищує небезпеку перетворення вітчизняного аграрного ринку на ринок збуту європейського продовольства і продукції сільського господарства, зумовлює поглиблення кризи у вітчизняному АПК, сприяє депресивному стану сільських територій та створює загрозу продовольчій безпеці держави.

Що стосується чинників, які значною мірою перешкоджають зміцненню конкурентоспроможності вітчизняної продукції АПК на зовнішніх ринках, найголовніші з них наступні:

- низький рівень розвитку вітчизняної фінансово-кредитної системи;
- нерозвиненість інфраструктури АПК, що призводить до збільшення вартості виробництва, значних втрат продукції під час її транспортування та зберігання;
- недостатня гармонізація українських стандартів якості з міжнародними (лише 52% українських стандартів для сільськогосподарської продукції гармонізовано з міжнародними);
- низька капіталізація вітчизняних сільськогосподарських підприємств;
- переважно низький рівень спеціалізації функціонуючих господарств – більшість вітчизняних сільськогосподарських підприємств займаються рослинництвом і тваринництвом, виробляючи при цьому 10-20 найменувань продукції;
- недостатність державного цільового фінансування науково-прикладних розробок в аграрному секторі;
- недостатня активність державної політики щодо підтримки родючості ґрунтів;

- занепад вітчизняної машинобудівної галузі та обмеженість фінансових можливостей сільськогосподарських виробників, які зумовили зменшення кількості сільськогосподарської техніки;

- низька мобільність та «старіння» сільського населення.

Проте існує ряд факторів, що об'єктивно посилюють стан АПК України у світі. Серед них найбільш актуальними є:

- 1) підвищення цін на сільськогосподарську продукцію;

- 2) зростання попиту у європейських країнах на органічну продукцію;

- 3) лише 20% виробленої в Україні аграрної продукції споживається в межах держави, тобто решту 80% можна експортувати;

- 4) експорт сільськогосподарської продукції складає 21% усього експорту України до країн ЄС, причому країни ЄС є найбільшим імпортером сільськогосподарської продукції у світі (обсяги імпорту цієї продукції країн ЄС більші, ніж США, Японії, Канади, Австралії, Нової Зеландії разом взятих, і сягнули 67 трлн євро у 2009 р.).

Важливі заходи розвитку галузі сільського господарства, які водночас забезпечують посилення конкурентоспроможності АПК, містяться у регуляторних актах Міністерства аграрної політики України, постановах Кабінету Міністрів України, Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року, Програмі діяльності Кабінету Міністрів України «Український прорив: для людей, а не політиків». Проте в Україні відсутній єдиний нормативно-правовий документ (довготермінова стратегія), у якому закріплено механізм забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції з гарантіями державної підтримки. Об'єктивно видається доцільним прийняття такого документу та включення до нього, окрім безпосередніх заходів, спрямовано на посилення конкурентоспроможності вітчизняного АПК, також наступних превентивних норм:

- забезпечення нульової ставки ПДВ для сільськогосподарських товаровиробників;

- недопущення відміни обов'язкового підтвердження сертифіката якості продукції, що ввозиться на територію України.

З урахуванням існуючих проблем, а також позитивного зарубіжного досвіду, видається доцільною реалізація заходів у контексті підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції АПК на європейському ринку за такими основними напрямками:

1) гармонізація вітчизняних стандартів на сільськогосподарську продукцію зі стандартами СОТ;

2) збільшення експортного потенціалу вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції;

3) налагодження сучасної інфраструктури аграрного ринку за допомогою:

- створення інфраструктури консалтингу, навчання та підвищення кваліфікації фермерів і сільськогосподарських спеціалістів;

- удосконалення «твердої» інфраструктури (будівництво шляхів, електромереж, налагодження системи водопостачання, меліоративних споруд, підвищення рівня інформатизації сільськогосподарських підприємств тощо);

- створення мережі недержавних лабораторій з контролю якості та безпеки сільськогосподарської продукції, а також єдиного контролюючого органу з питань безпеки та якості харчових продуктів і продовольчої сировини відповідно до вимог СОТ;

- створення спеціалізованих банків (Державного Аграрного банку) для кредитування сільськогосподарських підприємств на пільгових засадах;

4) посилення кооперації приватних господарств, виробників сільськогосподарської продукції;

5) налагодження співпраці між виробниками сільськогосподарської продукції та дослідними установами;

6) використання позитивного досвіду країн ЄС у регулюванні ринку аграрної продукції задля зміцнення конкурентоспроможності АПК.

Висновки. Проблема посилення конкурентоспроможності АПК України у світлі вступу до СОТ ще більше актуалізується з огляду на приєднання України до зони вільної торгівлі з ЄС. Це може призвести до перетворення вітчизняного ринку на ринок збуту європейського продовольства і продукції сільського виробництва, зумовить поглиблення кризи в АПК та створить загрозу продовольчій безпеці держави.

Забезпечити промислові вимоги можна лише за умови набагато більших матеріальних і наукових вкладень у вдосконалення технології вітчизняної переробки сировини на кінцевий продукт виробництва. У протилежному випадку світові агропромислові гіганти будуть надалі імпортувати лише українську сировину, щоб переробляти її у себе. Так буде тривати, доки вжиті заходи не спонукають агрокорпорації до думки, що дешевше інвестувати в сільське господарство України і тут займатися переробкою.

Про низький рівень конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції свідчить: низька ефективність цієї галузі порівняно з іншими країнами; невідповідність структури українського експорту попиту на сільськогосподарську продукцію країн-імпортерів; невелика частка підприємств, сертифікованих за міжнародними стандартами.

З урахуванням існуючих проблем видається доцільною реалізація заходів за такими основними напрямками, як: гармонізація вітчизняних стандартів на сільськогосподарську продукцію зі стандартами СОТ; налагодження сучасної інфраструктури аграрного ринку; посилення кооперації господарств населення виробників сільськогосподарської продукції; налагодження співпраці між виробниками сільськогосподарської продукції та дослідними установами тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна Цільова Програма реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі № 785 від 30.05.2007 р.

2. Бутко М. Державне регулювання як інститут підвищення конкурентоспроможності регіону / Бутко М., Подоляк П. // Економіка України. — 2007. — № 6.

3. Шкапко А. Про сутність поняття стратегічної конкурентоспроможності Шкапко А. // Економіка України. — 2007. — № 6.

4. Ващук В. Ф. Методологія формування конкурентоспроможності зовнішньоекономічної діяльності на зовнішньому та внутрішньому ринках Ващук В. Ф. // Проблеми науки (міжгалузевий науково-технічний журнал) — 2004. — №5. — С. 25–30.

5. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. — www.kmu.gov.ua

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНОЇ СФЕРИ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Л.В. Петіна, кандидат економічних наук, доцент
Міжнародний університет бізнесу і права, м. Херсон

Статтю присвячено вирішенню теоретичного завдання з удосконалення управління інвестиційною діяльністю на регіональному рівні. Виявлено і рекомендовано основні напрями активізації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств через удосконалення складових державної аграрної політики.

Ключові слова: інвестиційна політика, інвестиції, іноземні інвестиції, регіон, механізми державного управління.

Постановка проблеми. Вплив держави на регулювання регіонального розвитку відбувається досить нерівномірно – через надання прямої або опосередкованої підтримки окремим регіонам замість впровадження чіткого і прозорого механізму інвестування галузей АПК. Отже, сучасний стан аграрного інвестиційного процесу вимагає вдосконалення механізмів його регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам державного регулювання, формування і реалізації інвестиційної політики, становлення економічного механізму інвестиційної діяльності в сільському господарстві України присвячено наукові праці багатьох учених-економістів, зокрема К. Берестового, В. Шебаніна, О. Бобрової, Л. Мармуль, М. Кісіля, Г. Сеніної та ін.

Однак проблеми поліпшення інвестиційної діяльності аграрних підприємств ще не мають остаточного вирішення. Тому наукова спрямованість у статті полягає у теоретичному обґрунтуванні і практичних рекомендаціях щодо поліпшення інвестиційного клімату аграрної сфери Херсонської області.

Постановка завдання. Забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів, підвищення їх конкурентоспроможності та усунення наявних диспропорцій є

основними завданнями державної регіональної політики, яка посідає особливе місце в системі інструментів державного управління цими процесами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організаційно-економічний механізм інвестування в аграрній сфері АПК слід розглядати як систему організаційних, економічних, правових і регулюючих дій, які формують і впливають на порядок здійснення інвестиційної діяльності у сільському господарстві, що приведе до очікуваних економічних, соціальних, екологічних та інших результатів.

Регіональна політика – це своєрідна стратегія держави, орієнтована на оптимізацію просторової структури та відносин між центром і територіями з метою забезпечення збалансованого розвитку за рахунок максимально ефективного використання наявних внутрішніх і мотивації залучення зовнішніх ресурсів.

В умовах сучасного стану економіки України особливої уваги вимагають проблеми інвестування саме у сільське господарство, оскільки воно є основною галуззю більшості регіонів. Та, на жаль, капіталовкладення в агропромисловий комплекс залишаються досить незначними. У першому кварталі 2009 року інвестиції у сільське господарство склали – 76109 тис. грн, у промисловість – 124364 тис. грн, на розвиток транспорту та зв'язку отримано 91323 тис. грн [1].

Економічний і соціальний розвиток Херсонської області ніколи не відзначався високим рівнем абсолютно за всіма показниками. Останніми роками соціальні умови села помітно погіршилися. В області ослаблена дія функцій з відтворення робочої сили, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників. Так як у сільській місцевості існує сезонність праці, багато немеханізованої роботи, велика кількість дрібних населених пунктів – все це причиняє недостатні надходження інвестицій. Подолання соціальної кризи необхідно для сталого розвитку АПК.

При капіталовкладенні в будівництво доріг, інженерних споруд, шкіл, медичних установ, розвитку зв'язку та інших об'єктів соціальної структури відбудеться скорочення втрат при транспортуванні, розвиток енергетики підприємств приведе до покращення якості робочої сили, знизиться собівартість сільськогосподарської продукції – все це надасть інвестиційної привабливості підприємствам аграрного сектора.

Прямі інвестиції зарубіжних країн в економіку України, зокрема в агропромислове виробництво, залишаються незначними, хоча й зростають у динаміці. Так, у 2006 році іноземні інвестиції в аграрні підприємства Херсонської області склали 9361,3 тис. дол. США, а вже у 2009 році – 30100,0 тис. дол. США.

Негативною ознакою інвестиційного клімату для зовнішніх інвесторів є малі обсяги внутрішніх капіталовкладень. З метою залучення іноземних інвестицій в аграрну сферу необхідно перш за все розв'язати проблеми політичної та законодавчої стабілізації, проводити заходи щодо розвитку інфраструктури аграрного ринку.

Найбільші країни-інвестори – це Кіпр, Сполучене Королівство, Швеція. Основні форми залучення капіталу – грошові внески та внески у формі рухомого і нерухомого майна.

У 2006 році іноземні інвестиції вкладено у 143 підприємства області (приватної форми власності). За територіальним розподілом провідні місця за обсягами інвестицій посідають міста Херсон (85 підприємств), Каховка (5), Нова Каховка (16), та Каланчацький (2), Цюрупинський (11), Білозерський (3), Генічеський (7), Скадовський (4) райони [2].

У Херсонській області прийнято понад 20 нормативних актів, спрямованих на формування сприятливого клімату для інвесторів, де передбачена диференціація пільг залежно від ступеня важливості проекту для економіки регіону. Однак власних і залучених інвестиційних ресурсів для оновлення основних засобів аграрної сфери недостатньо, іноземні

інвестиції змінити ситуацію не можуть. Отже, необхідно поліпшувати організаційно-економічний механізм інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, який би мобілізував усі внутрішні можливості для забезпечення розвитку аграрної економіки та створив умови для ефективного залучення інвестицій ззовні.

Питанням удосконалення організаційно-економічного механізму активізації інвестиційних процесів у сільському господарстві та їх державної підтримки нині приділяється багато уваги, що пояснюється насамперед зростаючими потребами в необхідних ресурсах для відновлення матеріально-технічної бази аграрної галузі, активізації інвестиційної діяльності.

Важлива роль в організації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств безперечно належить державі. Державна інвестиційна політика – це комплекс правових, адміністративних та економічних заходів держави, спрямованих на поширення й активізацію інвестиційних процесів чи їх гальмування [3].

Аналіз світової практики інвестиційних процесів дає можливість виділити два типи державної інвестиційної політики: пасивну й активну. При першій – держава застосовує методи переважно правового й економічного характеру, обмежуючи безпосереднє адміністративне втручання в інвестиційні процеси до мінімуму, а при другій – усі методи і часто сама стає інвестором.

В основу державного регулювання інвестиційної діяльності у сільському господарстві мають бути покладені принципи активно-пасивного державного регулювання, вираженого в державній фінансовій підтримці підприємств сільського господарства [4].

Участь держави у залученні інвестицій до аграрної сфери та їх регулюванні відбувається переважно за рахунок розробки і впровадження різноманітних загальнодержавних та регіональних програм, які фінансуються за рахунок коштів бюджетів всіх рівнів, самих аграрних підприємств, інвесторів.

Станом на 1.01.2009 р. у Херсонській області було розроблено і діяло 64 регіональних програми, з яких всього 3 або 4,7% від загальної кількості, стосувалися безпосередньо розвитку підприємств агропромислового комплексу регіону, і заходів щодо збільшення обсягів коштів, які залучаються до аграрних підприємств [5].

У процесі реформування фінансово-кредитного механізму необхідно вдосконалити законодавчу і нормативну бази інвестиційної сфери, розширити традиційні і втілити нові методи кредитування (лізинг та ін.), забезпечити належні умови фінансування та кредитування малих підприємств, створити сприятливий інвестиційний клімат для іноземних інвестицій. Вимагає змін і податкова політика на основі диференційованого підходу до суб'єктів оподаткування та спрощення й уніфікації існуючих податків.

Висновки та пропозиції. В сільському господарстві Херсонської області необхідна розробка інвестиційної програми в аграрній сфері з переліком основних інтересів області, розробка бізнес – планів по проектах; введення чіткої процедури з інвестиційної діяльності в області із забезпеченням конкурентоспроможності інвестиційних проектів; необхідно підвищити купівельну спроможність сільськогосподарських виробників, розвиваючи систему лізингу техніки та інших ресурсів; повинно бути страхування інвестиційних ризиків в аграрній сфері, особливо в сільському господарстві.

Таким чином, основною специфічною мережею управліннь інвестиційних процесів в АПК є його державне регулювання в умовах будь-яких економічних тем. Тільки чітка й ефективна система здатна сприяти розвитку сільського господарства, допомогти подолати виниклу кризу, стимулювати інвестиційну активність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сеніна Г. В. Державне регулювання інвестиційної діяльності в аграрній сфері / Г. В. Сеніна. — К. : ІАЕ УААН, 2003. — 127 с.

2. Статистичний щорічник України 2006 р. — К. : Державний комітет статистики України, 2006. — 551 с.
3. Могильний О. М. Державне регулювання аграрної сфери / О. М. Могильний. — Ужгород : ІВА, 2005. — 400 с.
4. Кісіль М. І. Тенденції і напрями активізації аграрного інвестиційного процесу / М. І. Кісіль // Економіка АПК. — 2002. — № 4. — С. 66—71.
5. Петіна Л. В. Управління фінансовими потоками аграрних підприємств: дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.04 / Петіна Любов Володимирівна. — Херсон, 2009. — 171 с.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДІВ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В ПЕРІОД РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

І.С. Майборода, аспірантка

Київський Національний економічний
університет імені В. Гетьмана

Визначено сутність поняття «кредитоспроможність», проаналізовано значення оцінки кредитоспроможності позичальника в системі кредитних відносин банку та вдосконалено класифікацію підходів до оцінки кредитоспроможності.

Ключові слова: кредитоспроможність, кредитні відносини банку з підприємствами-позичальниками, підходи до оцінки кредитоспроможності, кредитні ризики.

Процес розвитку економічної кризи в економіці України виявляє значне зростання попиту на кредитні послуги установ банківської системи з боку суб'єктів підприємницької діяльності. Отримавши свободу в питаннях формування та управління фінансовими ресурсами, підприємства аграрного сектора виступають на фінансовому ринку як одним із головних його учасників-суб'єктів, так і боржників грошових ресурсів. Банки, які виступають учасниками фінансового ринку, спочатку як боржники формують портфель ресурсів для подальшого їх розміщення уже як кредиторів.

На передній план висуваються умови взаємовигідного партнерства, з одного боку, отримання прибутку від надання позичальнику грошових коштів, та з другого – забезпечення фінансовими ресурсами подальшого ефективного розвитку підприємства. Можливість реалізації кредитних відносин залежить насамперед від наявності вільних кредитних ресурсів у кредитора та від кредитоспроможності боржника. Актуальність теми дослідження полягає в тому, що ефективна оцінка кредитоспроможності клієнта на сьогодні – одне з найголовніших питань як для банківської системи так і для агросфери. Кожній фінансово-кредитній установі саме кредитні операції

приносять найбільші доходи, і від того, наскільки правильно будуть обрані методи і дотримані умов кредитування, значною мірою залежить результат кредитної операції, особливо у той момент, коли банківська система не тільки України, але й світу, переживає кризу.

Основним завданням дослідження є вивчення проблем, пов'язаних з дотриманням умов кредитування, вибором способів та методів оцінки кредитоспроможності позичальника, виробленням практичних та методологічних рекомендацій щодо вдосконалення роботи банків в цьому напрямку, а також вивчення зарубіжного досвіду з цього питання.

Питання оцінки кредитоспроможності підприємств агро-сфери вивчали такі вітчизняні вчені-економісти: І.С. Гуцал, А.М. Мороз, М.І. Савлук та інші. Серед зарубіжних вчених слід назвати праці В.Н. Єднорової, А.І. Ольшанського, Є.Б. Ширінської та інших. Однак організація створення єдиного методу оцінки кредитоспроможності позичальників у комерційних банках потребує подальших наукових досліджень і розробок.

Для банків-кредиторів оцінка фінансового стану є одним із визначальних етапів оцінки кредитоспроможності, адже починаючи з нього можна запобігти появі кредитного ризику. Ризик є чи не визначальним у сукупності банківських ризиків, які, безперечно, взаємопов'язані і взаємообумовлені. Очевидно, що кредитний ризик призводить до виникнення ланцюга банківських ризиків. Тому скурпульозний відбір позичальників і постійний контроль за їх фінансово-господарською діяльністю складають основу кредитної політики взагалі і процесу кредитування зокрема.

Сучасні комерційні банки – це розвинені фінансово-кредитні установи, які орієнтуються на міжнародні стандарти й практику діяльності провідних банківських установ світу. Банківська практика у Німеччині, Англії, США щодо оцінки кредитоспроможності, яка базується на багаторічному досвіді функціонування банків в ринкових умовах, являє собою розроблений перелік правил проведення кредитної політики, що

дозволяє значно мінімізувати ризик за позиковими операціями. Проте копіювання методів і технологій надання банківських кредитів неможливо внаслідок різниці в економічних і політичних умовах різних країн.

Система оцінки кредитоспроможності підприємств в США має назву «Правил п'яти СІ», в Німеччині – CDPF, Великобританії – PARSE [1], в яких перші букви основних понять покладені в основу всієї системи аналізу фінансового стану клієнта. Система оцінки кредитоспроможності «Правил п'яти СІ» позначає:

- C1 – репутація позичальника;
- C2 – фінансові можливості;
- C3 – капітал;
- C4 – забезпечення;
- C5 – загальні економічні умови.

Система оцінки кредитоспроможності підприємств в Німеччині CDPF включає: конкуренцію в галузі, організацію діяльності, персонал та фінансові доходи. Система PARSE включає: репутацію позичальника, суму кредиту, забезпечення кредиту, доцільність кредиту та винагороду банку. Також треба взяти до уваги систему оцінки кредитоспроможності, яку використовує в своїй практиці Світовий банк – CAMELS. Цей метод оцінки кредитоспроможності включає в себе такі складові: достатність капіталу, якість активів, менеджмент, надходження, ліквідність, чутливість до ринкового ризику.

Крім цього, вони оцінюють кредитоспроможність клієнтів, виходячи із руху їх грошових потоків. Враховуючи те, що основою грошових потоків є виручка від реалізації чи прибуток, розрізняють прямий і побічний метод аналізу [2].

Стійке перевищення припливу над відпливом коштів за минулі періоди дозволяє вважати клієнта кредитоспроможним. Крім цього, за допомогою оцінки грошового потоку банком може встановлюватися межа для видачі нових позик у вигляді величин перевищення припливу над відпливом, що склалися за минулі періоди та прогнозуються на майбутні.

Джерелами інформації для оцінки потенційного боржника є поточні та підсумкові бухгалтерські звіти, інформація від податкових органів, внутрішня банківська документація про практику кредитування, інформаційні повідомлення про самого боржника, і галузь, в якій він працює [3].

У результаті оцінки звітних матеріалів клієнта визначаються наступні параметри боржника:

- ліквідність діяльності підприємства;
- економічна стійкість;
- фінансова стабільність;
- рентабельність;
- перспектива грошових потоків;

Варто зауважити, що всі зарубіжні методики оцінки кредитоспроможності зорієнтовані і розроблені для розвинутої ринкової економіки, і тому їх застосування в банківській системі України можливе лише за умови врахування специфічних рис українських підприємств. Це зумовлено такими причинами:

- в період переходу до ринку та в умовах кризи, на кредитоспроможність підприємств впливають внутрішні фактори, і зовнішні, які необхідно завжди брати до уваги. Також треба зазначити, що ці фактори самі змінюються під впливом ринкових відносин, та виступати одночасно як внутрішніми, так і зовнішніми. До цих факторів відноситься амортизація та інвестиційна діяльність;

- належить скорочення виробництва, зміна його структури та інфляція спричинили погіршення фінансового стану аграрних підприємств, що виражається у постійному зниженні платоспроможності, прибутковості та рентабельності;

- гострою проблемою може стати виникнення неплатежів в реальному секторі економіки, зростання кредиторської та дебіторської заборгованості;

- невідповідність об'єму грошової маси в обігу вартісному обсягу продукції, що випускається, зменшення накопичень грошових коштів у підприємств, відсутність розвинутого ринку цінних паперів призвело до спаду інвестиційної діяльності;

- складний фінансовий стан підприємств погіршується ще й неефективною податковою політикою, яка не стимулює структурну перебудову економіки, а носить суто фіскальний характер;

Отже, на даному етапі кризи банківської системи потрібні більш глибокі підходи до проблем оцінки банками кредитоспроможності позичальника;

Основним недоліком системи показників оцінки кредитоспроможності вітчизняної банківської системи є те, що:

- кожен окремий банк розробляє та встановлює критерії оцінки кредитоспроможності позичальника через набір певних коефіцієнтів;

- враховуючи нестабільний розвиток клієнтів, який зумовлений, кризовою ситуацією, ці коефіцієнти не враховують тенденцію розвитку, а лише характеризують діяльність підприємства на конкретну дату;

- зважена та узагальнена характеристика показників щодо конкретного позичальника певною мірою теж суб'єктивна, особливо коли їх критерії стосовно інших клієнтів мають різне значення у порівнянні з нормативними;

- відсутній комплексний показник, який би визначав рівень кредитного ризику як ймовірності погашення основного боргу та відсотків за ним, відповідно коригував би процентну ставку за кредитом;

Отже, показники фінансового стану повинні виступати основою для оцінки особливостей кругообігу капіталу. Тобто, характеризувати ступінь використання власного капіталу для формування запасів і затрат, залежність між сумою власного капіталу та позиченими коштами, фінансової стійкості, можливості покриття зобов'язань власними активами. Враховуючи дані особливості кругообігу, в подальшому проводиться розрахунок індивідуальних можливостей щодо терміну та суми кредиту [4].

Підсумовуючи вищесказане, можна зазначити, що оцінка кредитоспроможності – процес творчий, що вимагає від

банківських працівників глибоких економічних знань, аналітичного мислення, вміння визначати та оцінювати тенденції в господарській діяльності і фінансовому стані підприємства, зокрема дотримання ними принципів кредитування, прогнозувати майбутній стан справ позичальника и передбачати обставини, які можуть на них вплинути.

Хоча сучасні комерційні банки орієнтуються на міжнародні стандарти й практику діяльності провідних банківських установ світу, та все ж варто зауважити, що всі зарубіжні методики оцінки кредитоспроможності зорієнтовані і розроблені для розвинутої ринкової економіки, і тому їх застосування в практичній діяльності банківською системою України можливе лише за умови адаптації до національної економіки. У вітчизняній практиці організації кредитування такого високорганізованого та якісного джерела зовнішньої інформації про кредитоспроможність підприємств поки що немає. Однак, якщо банк зацікавлений в підтвердженні достовірності окремих моментів діяльності потенційного позичальника, він може отримати зовнішню інформацію від інших банків, куди раніше звертався позичальник, від постачальників, покупців, органів податкової інспекції, вивчення архівів банку і фінансової преси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання: монографія / [А. О. Єпіфанов, Н. А. Дехтяр, Т. М. Мельник, І. О. Школьник та ін.]; за ред. А. О. Єпіфанова. — Суми : УАБС НБУ, 2007. — 286 с.
2. Брітченко І. Оцінка кредитоспроможності емітента корпоративних облігацій / Брітченко І., Перепелиця Р. // Вісник Національного банку України. — 2008. — № 11. — С. 52—56.
3. Чайковський Я. Удосконалення методики комплексної оцінки кредитоспроможності позичальників / Я. Чайковський // Вісник Національного банку України. — 2003. — № 11. — С. 30—34.
4. Агапова Т. Н. Кластеризация заемщиков с многомерными характеристиками / Т. Н. Агапова // Финансы и кредит. — 2004. — № 4 (142). — С. 12—15.

СИСТЕМА ЗБАЛАНСОВАНИХ ПОКАЗНИКІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ВИНОГРАДАРСЬКО- ВИНОРОБНОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

С.В. Прохорчук, аспірант

Міжнародний університет бізнесу і права, м. Херсон

Розглянуто реалізацію трансформації сучасних українських підприємств шляхом застосування збалансованої системи оціночних показників (Balanced Scorecard). Розкрито її сутність та визначено переваги і недоліки системи в управлінні підприємством з метою забезпечення його фінансової стабільності.

Ключові слова: система збалансованих показників, виноградарство, виноробство, стратегія.

Постановка проблеми. Трансформація України до світової організації торгівлі зумовлює використання українськими підприємствами сучасних підходів, методів та інструментів управління підприємством для забезпечення їх фінансової стабільності, конкурентоспроможності як на внутрішньому ринку, так і на зовнішньому. Одним із сучасних підходів ефективної адаптації підприємств виноградарсько – виноробного підкомплексу до мінливих змін в ринкових умовах є стратегічне управління, розроблення чітко визначеної стратегії на досягнення довгострокового успіху, а практика відомих зарубіжних корпорацій, фірм є підтвердженням вирішального його значення. Сучасні українські підприємства трансформацію реалізують шляхом комплексного застосування різних методологій — реінжинірингу бізнес-процесів, тотального управління якістю, ISO 9001, системи управління додатковою вартістю (Value-Added Chain) та багато інших. Однією із безлічі інших методологій є збалансована система оціночних показників (Balanced ScoreCard-BSC). Та враховуючи можливості, недоліки та переваги системи, можна говорити про те, що використання її українськими підприємствами виявляється проблематичним.

Метою статті є визначення теоретичних аспектів розкриття сутності збалансованої системи оціночних показників (Balanced Scorecard), визначення її переваг і недоліків в управлінні підприємством з метою забезпечення його фінансової стабільності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вирішення зазначеної проблеми знаходить своє відображення у роботах зарубіжних вчених Д. Нортон, Р. Каплана [1], Г. Морріса [2] та вітчизняних вчених – О.О. Дмитрієвої [3], В.В. Пастухової [4], Л.В. Пан [5] та інших. Однак аспекти розуміння сутності і застосування системи збалансованих показників українськими підприємствами виноградарсько-виноробного підкомплексу з метою ефективного управління та забезпечення стабільності підприємства розглянуто недостатньо. Це і зумовило вибір проблеми дослідження.

Постановка завдання. Трансформація підприємства – це комплексні зміни, які включають зміни базових цілей і цінностей на підприємстві, результатом яких очікується ряд позитивних моментів: неперервне покращення результативності бізнесу, забезпечення фінансової стабільності, підвищення конкурентоспроможності продукції, досягнення саморегулювання тощо.

На підприємствах завжди існує проблема необхідності вивчення великого обсягу різноманітної інформації, яку необхідно в подальшому використати для прийняття управлінських рішень. Потрібно проводити стратегічний аналіз (тобто аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища організації), розроблення стратегії, реалізацію стратегії та здійснення стратегічного контролю. Більшість підприємств своєчасно не встигає обробити всю інформацію і залишаються так звані «білі місця», пропущені, не охоплені, виникає серйозний розрив між стратегічними цілями і щоденними діями співробітників, між баченням вищого керівництва та ініціативами, що починаються на нижчому рівні управління, що матиме вплив на стабільність діяльності підприємства.

Управління процесом змін вимагає створення механізму зворотного зв'язку. Для цього використовується технологія SCORE (S – симптоми, C – причини, O – ресурси, R – результати і E – ефекти), що дозволяє структурно описати будь-яку проблему або конфлікт і знайти шляхи вирішення, що влаштовують всі сторони, позначити перелік необхідних ресурсів (заходів), і корегувати план змін.

Збалансова система показників (Balanced ScoreCard – BSC), яка була розроблена професорами Р. Капланом та Д. Нортоном ще в 1994 р., а її призначення – забезпечити чіткіше формулювання стратегічних планів та їхню реалізацію, що є ширшим за призначення систем, які лише вимірюють фінансові показники. Завдяки цій системі дотримання визначеної стратегії та досягнення визначених результатів перетворюється на безперервний ефективний процес. В Україні ще в 2004 р. розпочалася «обкатка» системи збалансованих показників великими компаніями — в авангарді, як і слід було очікувати, експортоорієнтовані промислові підприємства, ІТ-компанії і підприємства промислово-енергетичного комплексу.

У червні 2004 р. в м. Києві було проведено I Міжнародну конференцію «Стратегічне управління бізнес-процесами», на якій жоден із доповідачів не зміг привести конкретні приклади введення зазначеної методики на українських підприємствах. Та з того часу в економічній літературі з'явилося безліч статей вчених, програмістів, економістів, які пов'язані з дослідженням питань сутності такої системи, її можливостей, позитивних та негативних сторін застосування на підприємствах України. Слід нагадати, що, на думку її розробників, сама методика орієнтована перш за все на довгострокову стратегію підприємства, а не на отримання швидкого результату.

Основні можливості системи збалансованих показників було визначено розробниками професорами Р.Капланом та Д.Нортоном, які на сучасному етапі актуальні і для українського ринку виноградарства та виноробства [1]:

1. Необхідність в універсальному інструменті для оцінки діяльності підприємства. В час бурхливого розвитку економі-

ки особливо гостро постає це питання для великих багатопрофільних підприємств виноградарсько-виноробного підкомплексу України, в яких без аналізу можливостей по кожному напрямку діяльності важко визначати стратегічні обсяги інвестування та прогнозувати темпи розвитку.

2. Швидка адаптація діяльності підприємства до змін ринкової ситуації. Без визначення чіткої довгострокової стратегії, постійного її корегування сьогодні неможливо займати помітну позицію на ринку.

3. Наявність перспектив для глобалізації та інтернаціоналізації бізнесу. В умовах відкритості економіки підтримання сукупного попиту перетворюється у стимулювання імпорту, тобто іноземного товаровиробника. Відповіддю на глобалізацію може стати політика підвищення ємкості внутрішнього ринку і зростання частки на ньому національного товаровиробника.

Більш детально вивчити зазначену проблему пропонуємо через застосування SWOT-аналізу, який дозволяє чітко визначити переваги та недоліки, сильні та слабкі сторони BSC [8]. Провівши аналіз наукових публікацій, можна виділити сильні сторони системи [6]:

- необхідна умова створення стратегічних карт, тобто розроблення стратегії компанії;
- реалізація стратегії підприємства в конкретних тактичних діях, які супроводжуються контролем його показників;
- простота сприймання виконавцями;
- можливість графічної інтерпретації фінансових та не фінансових сторін діяльності підприємства;
- доведення стратегії підприємства до конкретних цілей для кожного працівника;
- універсальність застосування;
- ініціація позитивних процесів на підприємстві в процесі розроблення та впровадження BSC;
- прив'язка до системи мотивації персоналу залежності від досягнутих результатів.

Особливої уваги заслуговують слабкі сторони системи [6]:

- неоднозначність та розмитість впровадження BSC (введення стратегічної карти проходить швидко, а просування надалі обростає проблемами, необхідно провести великий обсяг підготовчої та пояснювальної роботи);

- гадана простота у застосуванні (по ходу розробки BSC виникає безліч питань, на які відповісти дуже непросто);

- відсутність швидких результатів (отримання результатів діяльності по BSC можливе тільки впродовж декількох років реалізації стратегічного плану);

- труднощі оцінки важливості ключових показників (достатньо відповідальний та неоднозначний процес вибору ключових не фінансових показників, які бажано розмістити за ступенем їх значущості в кожній із чотирьох складових та залишити не більше п'яти ключових і найбільш важливих з них по кожній складовій).

Не можна не акцентувати увагу на можливих негативних наслідках, які можуть бути погрозою для підприємства [6].

1. Спроба розглядати BSC як панацею від усіх проблем підприємства.

Слід пам'ятати, що BSC – це інструмент для розроблення стратегічних планів та введення їх в оперативну діяльність підприємства, а для позитивного рішення з цього приводу необхідна комбінація цілого ряду факторів, починаючи з ініціативи керівника або власника підприємства і закінчуючи створенням механізму введення стратегії в життя та контролю за її виконанням. Розроблення BSC – дуже клопіткий довгостроковий процес, реальний результат якого можна буде побачити через декілька років. Та враховуючи економічну кризу, сьогодні небагато власників підприємств готові чекати так довго, при тому, що гарантію теж ніхто не може дати.

2. Відсутність розробленої стратегії розвитку на більшості українських підприємств.

3. Дефіцит кваліфікованих кадрів, які мають стратегічне бачення.

Україна вступила до СОТ і передбачається, що на український ринок прийде багато великих іноземних виноробних

компаній, це питання часу, а для успішного протистояння їм необхідно як мінімум володіти подібним інструментарієм і новітніми технологіями.

Сьогодні системи оцінки ефективності, які застосовуються на підприємствах виноградарсько-виноробного підкомплексу, базуються на поточних і минулих результатах. А підприємців більше цікавлять майбутні перспективи та становище фірм, тобто економічна ефективність спрямована в майбутнє та її оцінка завжди має певну частку невизначеності. Обсяг невизначеності змінюється залежно від затримки дії факторів, які впливають на оцінку, а також від мінливості зовнішнього середовища. З другого боку, чим більше підприємство та складніша його організація, тим більш недосконалою є оцінка показників ефективності.

Дослідження можливості застосування збалансованої системи показників було проведено на базі даних ТОВ «Кам'янський завод марочних вин» (КЗМВ), що розташований в Херсонській області. Для того, щоб вийти на новий рівень розвитку, а також у довготривалій перспективі зберегти свою конкурентоспроможність не тільки в Україні, але й на світовому ринку винопродукції під своєю торговою маркою, підприємство вміло використовує новітні технології. Саме тому для ефективної реалізації механізму стратегії ТОВ «Кам'янський завод марочних вин» нами було запропоновано технологію збалансованої системи показників (BSC), визначено етапи розроблення системи (рис.1).

Суть BSC полягає у використанні чотирьох груп цілей та відповідних їм показників, які здатні охопити всі аспекти бізнесу, а також різні часові його перспективи [1]. До них належать:

- група фінансових цілей і показників, призначених для визначення ефективності діяльності підприємства з точки зору віддачі на вкладений капітал;
- група цілей і показників оцінки рівня корисності товарів і послуг з точки зору задоволеності зовнішніх контрагентів-клієнтів;

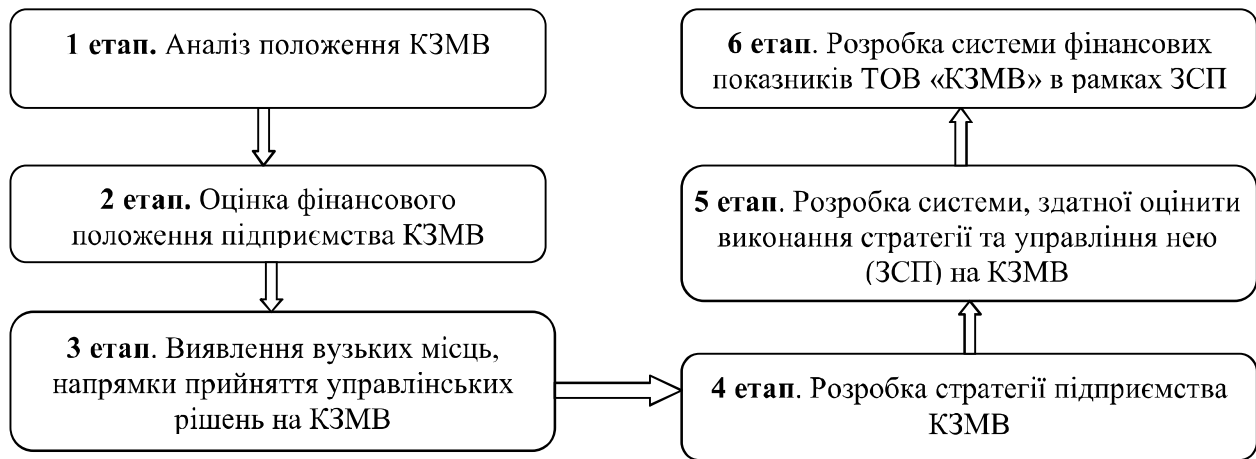

Рис.1. Етапи розроблення системи збалансованих показників, BSC (фінансовий аспект) в ТОВ «Кам`янський завод марочних вин»

- група цілей та показників бізнес-процесів, які необхідні для оцінки операційної ефективності внутрішніх бізнес-процесів організації;
- група розвитку, зокрема впровадження інновацій та сприяння зростанню кваліфікації персоналу та його само-реалізації.

За час впровадження BSC науковцями було розроблено стандарти, які дозволяють зробити процес управління чітким, прозорим і зрозумілим для зацікавлених осіб. Головна місія підприємства ТОВ «Кам`янський завод марочних вин» – «Виробництво і збут високоякісної винопродукції», яку нами було взято за основу при розробці процесу управління на досліджуваному підприємстві (табл.).

На основі розроблених перспектив, прагнень, показників, цілей та ініціатив нами було визначено причини та ефекти на підприємстві КЗМВ в системі BSC і розроблено схему їх взаємозв'язку (рис.2).

В результаті отриманих основних стандартних елементів BSC для розроблення процесу управління в ТОВ «Кам`янський завод марочних вин» та інших обов'язкових документів (карти, схеми) сьогодні ми маємо можливість в оперативному режимі слідкувати за правильністю руху товариства до реалізації стратегії та здійснення своєї визначеної місії, яка задо-

вольняє вимоги клієнтів, для отримання прибутку в обсязі, достатньому для розвитку підприємства на рівні компанії-лідера на внутрішньому та зовнішньому рівні.

Таблиця

Основні стандартні елементи BSC для розробки процесу управління в ТОВ «Кам'янський завод марочних вин»

Перспективи	Прагнення	Показники	Цілі	Ініціативи
Фінанси	Ріст прибутковості бізнесу	Прибуток	20%	Відповідна програма
Річний обсяг продажів винопродукції	12%			
Клієнти	Якість продукції, асоційована з її торговою маркою	Лояльність клієнтів: - активних клієнтів; - продаж на 1 клієнта на рік	60% 2.4	Програма управління якістю Програма підвищення лояльності клієнтів
Внутрішні процеси	Підвищення якості продукції, що виробляється	Відсоток проданої продукції від непроданої	70%	Програма розвитку виробництва
		Обсяг складських запасів в порівнянні з плановим	85%	
Навчання та ріст	Тренінг та навчання працівників	Відсоток працівників, які пройшли навчання	1 рік–50% 2 рік–75% 3 рік–90%	План навчання персоналу. Впровадження комп'ютерної системи

Висновки. Підбиваючи підсумки, хотілося б підкреслити, що процес розроблення і впровадження системи збалансованих показників є корисним та необхідним для підприємств. Та, як будь-яка нова ідея, ця також вимагає певного часу для отримання власного досвіду українськими підприємствами.

Рис.2. Схема взаємозв'язку причин та ефектів на підприємстві КЗМВ в системі BSC

Balanced Scorecard, або карта збалансованих показників, є інструментом управління, який може вплинути на формування та реалізацію довгострокових стратегій якості, дозволить відслідкувати функціонування стратегії на всіх часових етапах впровадження і, тим самим, своєчасно розробити коректуючі програми. Це в свою чергу дозволить системі стати надійною основою для розробки стратегії підприємства в області управління якістю продукції, яка прямопропорційно впливає на конкурентоспроможність винопродукції на внутрішньому та зовнішньому ринках і забезпечення фінансової стабільності підприємств виноградарсько-виноробного підкомплексу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каплан Роберт С. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию [пер. с англ.] / Каплан Роберт С., Нортон Дейвид П. — [2-е изд., испр. и доп.]. — М.: Олимп-Бизнес. — 2004. — 320 с.
2. Генрі Морріс. Інтеграція BSC та аналітичних додатків / Генрі Морріс // Стратегічне управління бізнес-процесами: І міжнар. конф. — 2004. — № 3. — С. 76—82.
3. Дмитрієва О. О. Збалансована система показників (BALANCED SCORECARD) в стратегічному управлінні підприємства / О. О. Дмитрієва // 36. наук. пр. Київ.нац.торг.-екон.ун-ту. — 2007. — № 4. — С. 102—123.
4. Пастухова В. В. Стратегічне управління підприємством: філософія, політика, ефективність: монографія / В. В. Пастухова. — К.: Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2002. — 302 с.
5. Пан Л. В. Збалансована система показників як інструмент ефективного управління стратегією організації / Пан Л. В. // Наукові записки НаУКМА. Економічні науки. — 2007. — Т. 21. — С. 45—53.
6. Смотрич Ж. В. SWOT-анализ Сбалансированной системы показателей / Смотрич Ж. В. // Баланс — Современный капитал. — 2004. — № 9. — С. 5—10.

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ ОДЕЩИНИ

В.В. Курмиженко, асистент

Одеська державна академія будівництва та архітектури

Стаття присвячена розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Одеській області. Звертається увага на необхідність широкої роз'яснювальної роботи щодо сутності та перспектив розвитку.

Ключові слова: кооперація, обслуговуючі кооперативи, фінансова підтримка, економічна ефективність.

Постановка проблеми. Розвиток обслуговуючих кооперативів України та окремо Одеського регіону є логічним етапом розбудови ринкової економічної системи у сільському господарстві та одним із шляхів комплексного розвитку сільських територій.

Проте в переважній більшості товаровиробники незнайомі з принципами організації і функціонування обслуговуючої кооперації, яка служить допоміжною ланкою між ефективним виробництвом сільськогосподарської продукції, відповідно налагодженою системою реалізації цієї продукції та належним рівнем доступу сільськогосподарських товаровиробників до агросервісних послуг. Ця недовіра виникла у зв'язку з ототожненням обслуговуючих кооперативів з псевдо кооперативними колгоспами та кооперативами періоду перебудови, багато з яких мали сумнівну репутацію. Цим можна пояснити можливе негативне ставлення людей до кооперативів і кооператорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія кооперації будується на працях таких провідних вчених, як: О. Анциферов, С. Бородаєвський, М. Левитський, Б. Мартос, К. Мацієвич, М. Туган-Барановський, В. Чаянов та інші, які дослідили правову та соціально-економічну природу і сутність кооперативних організацій. Еволюцію української кооперації від першоджерел і до середини ХХ ст. глибоко проаналізовано у фундаментальній монографічній праці І. Витановича [1].

Історико-теоретичним аспектам української сільськогосподарської кооперації присвячено монографію В.І. Марочки. [2].

Важливий внесок у розвиток сучасної теорії сільськогосподарської кооперації зроблено українським вченим-економістом В.В. Зіновчуком. Дослідженню економічної сутності кооперативів, у тому числі і сільськогосподарських, та проблем їх становлення та розвитку присвячено праці таких вчених, як: А.П. Апестін, А.В. Балян, В.В. Гончаренко, Ф.В. Горбонос, А.А. Глушецький, А.В. Крисальний, М.Й. Малік, М.І. Михалюк, О.М. Онищенко, Т.І. Чорнопищук та інші.

Мета статті. Здійснити аналіз стану та тенденцій розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Одеській області.

Виклад основного матеріалу. Історично сільськогосподарська кооперація у вигляді обслуговуючих кооперативів виникла як засіб протистояння сільськогосподарських товаровиробників комерційним посередницьким структурам, які діють у сферах, що обслуговують сільське господарство. Світовий досвід свідчить, що кооперація не виникає сама по собі. Для успіху потрібне освітлення та організаційне підґрунтя поза межами селянського середовища, яке б дало первинний поштовх. Особливу роль тут може відіграти цілеспрямована діяльність держави у формуванні кооперативної системи. Про актуальність та важливість розвитку кооперації свідчить досвід передових країн, вагоме місце в аграрному секторі яких посідають саме обслуговуючі кооперативи, як одна із основних форм самоорганізації та самодопомоги сільськогосподарських товаровиробників.

Через систему кооперативів, що належить безпосередньо сільгоспвиробникам, реалізується понад 50 відсотків продукції молочарства в Бельгії, Великобританії, Польщі, а у Нідерландах, Австрії та Данії ця частка сягає 95 відсотків. Практично 90 відсотків молокозаводів у країнах Європейського Союзу та Північної Америки є кооперативними. Через свої кооперативи фермери продають понад 60 відсотків оливкової олії в Іспанії

та Греції, 69 відсотків м'яса у Фінляндії, 72 відсотки фруктів та овочів у Бельгії, 95 відсотків вирощених квітів у Нідерландах, понад 50 відсотків зерна у Франції та Австрії зберігається на кооперативних елеваторах, що належать не посередникам, а сільгоспвиробникам.

Кооперація, як ніяка інша форма колективної праці, здатна розбудити в масах відчуття особистої відповідальності, відновити втрачену трудову мораль і працелюбність.

Фактори, що спонукають сільськогосподарських товаровиробників кооперуватися, можуть бути сформульовано таким чином:

- вигоди від участі у великих за обсягом ділових операціях, уникнення конкуренції між собою, використання професійного менеджменту;
- можливість одержувати прибутки не тільки від виробництва, а й від подальших стадій руху виробленої ними продукції у межах маркетингового ланцюжка певного товару (виробництво-збирання та зберігання-переробка-транспортування-оптова торгівля-роздрібна торгівля-споживання);
- вихід на ринки (у тому числі міжнародні) збуту, постачання і послуг;
- переваги від координації дій, поділ ризику й отримання ринкової влади, тобто забезпечення контролю ситуації на ринку.

Відродження реальних кооперативних відносин в аграрному секторі України було започатковано з прийняттям Верховною Радою України у 1997 р. Закону України „Про сільськогосподарську кооперацію”, який відкрив широкі можливості для сільськогосподарських товаровиробників у створенні своїх власних, повністю ними контрольованих структур. Цей Закон передбачив можливість створення не лише низових сільськогосподарських кооперативів (горизонтальна кооперація), а й таких організаційно-правових форм кооперації, як кооперативні об'єднання. Визначення їх правового статусу має

важливе значення для подальшого розвитку національного кооперативного руху.

3 червня 2009 р. Кабінет Міністрів України постановою № 557 затвердив Державну цільову економічну програму підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 р., а 1 липня 2009 р. постановою № 723 – порядок використання у 2009 р. коштів Стабілізаційного фонду для державної підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Заходами Програми передбачається спрямувати на державну підтримку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів 7,2 млрд грн до 2015 р., в тому числі майже 6,5 млрд грн за рахунок коштів державного бюджету, що сприятиме розвитку аграрного виробництва і сільських територій, розширенню сфери зайнятості сільського населення та підвищенню його добробуту.

Основний акцент програми спрямовано на створення до 2015 р. 10500 молочарських, м'ясопереробних, овочевих і зернових кооперативів, багатофункціональних кооперативів обробітку землі та збирання врожаю тощо. Саме в таких кооперативах відчують гостру потребу особисті селянські і фермерські господарства, фізичні особи-сільськогосподарські товаровиробники.

Всі зазначені заходи дали змогу вже у 2009 р. створити мінімально необхідні умови для формування матеріально-технічної бази 128 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у всіх регіонах країни та забезпечення доступу виробників сільськогосподарської продукції до оптових та оптово-роздрібних ринків її збуту.

За оперативною звітністю головних управлінь агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій станом на 1 січня 2005 р. в Україні було зареєстровано 1127 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. На відповідний період 2009 р. цей показник становить 936 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Тобто, за останні чотири роки їх кількість зменшилась на 191 одиницю.

Найбільше сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів створено у Вінницькій, Львівській, Рівненській, Волинській, Кіровоградській, Хмельницькій та ряді інших областей.

У 2009 р. в Одеській області було вжито низку практичних заходів, спрямованих на подальший розвиток аграрного ринку та підтримку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Враховуючи актуальність питання розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, Головне управління агропромислового розвитку разом з Інститутом проблем ринку та економіко-екологічних досліджень, Одеською обласною дорадчою службою «Центр розвитку села» організувало і проводить інформування населення та органів місцевого самоврядування з питань розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, з цього питання постійно проводиться робота з керівниками управлінь агропромислового розвитку, райдержадміністраціями, керівниками агроформувань та спеціалістами.

Про результативність проведених заходів засвідчує те, що з 6 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, які функціонували в 3 районах (Любашівському, Ізмаїльському та Білгород-Дністровському) протягом року їх кількість зросла до 41 одиниці.

З метою ефективного виконання постанови Кабінету Міністрів України від 01.07.2009 р. №723 «Про Порядок використання у 2009 р. коштів Стабілізаційного фонду для державної підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів» створено регіональну конкурсну комісію для визначення показових сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, які мають право на державну фінансову підтримку. У результаті конкурсного відбору визначено 3 показові кооперативи: молочарський – «Буджак» Саратського району, багатофункціональний – «Союз КБК» Ізмаїльського району, кооператив з обробітку землі та збирання врожаю «Відродження» Любашівського району, що передають досвід практичної діяльності іншим кооперативним господарюючим суб'єктам.

На виконання пункту 4 Постанови Кабінету Міністрів України від 3.06.2009 р. №557 «Про затвердження Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 р.» Головне управління агропромислового розвитку разом з Інститутом проблем ринку та економіко-екологічних досліджень, Одеською обласною дорадчою службою «Центр розвитку села», Асоціацією фермерів та приватних землевласників України в Одеській області, Асоціацією сільськогосподарські підприємства Одеської області, Інститутом агропромислового виробництва УААН розробляє проект регіональної програми розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів до 2015 р., який передбачається винести на сесію обласної ради в третьому кварталі 2010 року.

Доведення суті основних принципів і засад функціонування обслуговуючих кооперативів, вигоди від кооперації до власників особистих селянських і фермерських господарств, фізичним особам-сільськогосподарським товаровиробникам, керівниками кооперативних аграрних структур, повинно підтримуватися конкретними діями, результатом яких має бути підвищення економічної ефективності функціонування сільськогосподарських товаровиробників. Саме цим мають перейматися органи місцевого самоврядування, громадські професійні організації аграрного сектора.

Висновок. В Одеській області через обслуговуючі кооперативи сільськогосподарські товаровиробники можуть знайти вигідні ринки збуту та придбати матеріальні засоби виробництва за прийнятними цінами, уникаючи монополізацію цих функцій комерційними структурами. Адже кооперативи здійснюють обробку землі, збір урожаю та збут виробленої продукції, забезпечуючи селянам економічний зиск та соціальний комфорт. Тому кооперація розглядається як невід'ємна складова стратегії розвитку сільського господарства й економічного розвитку сільських територій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України „Про кооперацію” // Офіц. вісн. України. — 2003. — № 33. — С. 233—246.
2. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. 145 с. — К. : Логос, 2001. — 145 с.
3. Малік М. Й. "Кооперація в сільському господарстві України: стан і перспективи." // Економіка АПК. — 2005. — № 12. — С. 3—8.
4. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации / М. И. Туган-Барановський М. : Экономика, 1989. — 496 с.
5. Чаянов А. В. Основные идеи и формы организации крестьянской кооперации / Черевко Г. В. — М. : Наука, 1991. — 455 с.
6. Черевко Г. В. Стратегія і особливості розвитку кооперації в аграрній сфері // Зб. наук. праць учасн. конф. «Національний кооперативний рух та структурні зміни в економіці України ХХ століття». — К. : 2001. — С. 247—249.

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ МЕЛІОРАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРА

В.О. Нагуляк, асистент

Одеська державна академія будівництва та архітектури

У статті проаналізовано сучасний стан зрошуваного фонду області. Дано оцінку меліоративного забезпечення аграрних підприємств. Простежено зрушення, що пов'язані зі зміною форми власності внутрішньогосподарських мереж.

Ключові слова: меліоративне забезпечення, зрошуваний фон, організація агросервісу, інфраструктура водозабезпечення, трансформація.

Постановка проблеми. За своїми кліматичними умовами південь України є посушливим. Річна кількість атмосферних опадів не перевищує 360-420 мм [1], які упродовж року розподіляються нерівномірно за періодами. Внаслідок посух обсяги виробництва сільськогосподарської продукції значно скорочуються. Подолання несприятливих погодних умов і забезпечення росту обсягів сільськогосподарської продукції здійснюється за рахунок інтенсифікації виробництва в сільському господарстві в умовах зрошення. Провідна роль при досягненні такої мети належить гідромеліорації ґрунтів, як вагомому засобу підвищення ефективності землеробства.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Вагомий внесок в дослідження та розробку практичних рекомендацій з меліорації земель зробили вітчизняні вчені Благодатний В., Докучаєв В., Ушкаренко В., Морозов В. та інші. Потребує уточнення та конкретизації питання щодо забезпечення водопостачанням аграрних формувань в сучасних умовах.

Завданням дослідження є підвищення гідромеліоративного забезпечення аграрних підприємств Херсонської області для нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції.

Виклад основної частини. Зрошення в Херсонській області дає стабільну прибавку врожаю щорічно.

Зрошуваний фонд Херсонської області складає 426,3 тис. га, або 21,6% наявних сільськогосподарських угідь; функціонує 13 зрошувальних систем, з них найкрупніші: Новотроїцька (72,7 тис. га), Каховська (62,3 тис. га), Чаплинська (50,3 тис. га), Приморська (34,3 тис. га). Основним джерелом зрошення є прісна річкова вода, проте частина земель в області зрошується за рахунок підземних і стічних вод.

Цифрові матеріали, що відбивають стан та динаміку зрошуваного фонду досліджуваного регіону, наведено в табл.1. За 2008р. в господарствах області полито 275 тис. га, що складає 67% наявної зрошуваної площі. На зрошення подано 485,4 млн куб. м води, або 101% до показника минулого року. На питне водопостачання подано 0,3 млн куб. м води, обсяг відведеної дренажної води склав 149 млн куб. м [2].

Таблиця 1

Стан зрошуваного фонду Херсонської області у 2006-2008 рр.

Усього по Херсонській області	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2008 до 2006, %
Наявна площа зрошуваних земель, тис.га	425,7	426,3	426,3	100,1
Фактично полито, тис.га	275,0	285,0	285,0	103,6
Відсоток фактично политих земель	65	67	67	103
Гектаро-поливи, тис.га полив	812,8	1363,4	1002,6	123
Кратність поливу	3	4,8	3,5	117
Полито краплинним зрошенням, тис.га	8,1	12,4	16,9	208,6
Супутні поливи, тис.га	25	27,88	28,1	112,4
Пожнивні, тис.га	3,78	8,07	6,2	164

Позитивною тенденцією є розповсюдження в господарствах області крапельного зрошення, площа якого у 2008 р. досягла 16,923 тис. га, що складає 208,6% до аналогічного показника у 2006р.

При організації роботи меліоративного агросервісу слід враховувати інфраструктуру водозабезпечення області: за-

крита зрошувальна мережа складає 7094,8 км (у тому числі недержавної власності – 6990,5 км); 293 насосні станції; 13,1 тис. км каналів.

Дані щодо використання зрошуваних земель наведено у табл.2.

Таблиця 2

**Використання зрошуваних земель у
Херсонській області у 2008 р.**

Найменування показників	Площа, тис. га	%
Наявність зрошуваних земель, разом	426,3	100
Використано зрошуваних земель для вирощування сільгосппродукції, всього	407,9	96
Не використано зрошуваних земель для вирощування сільгосппродукції, всього	18,4	4
З них через:		
засолення та заболочення	0	0
Фактично полито, всього	285	67
крім того: полито "супутників зрошення"	28,1	
Не полито зрошуваних земель з тих, що використовувались, всього	122,9	30
З них внаслідок:		
достатньої кількості опадів	1,8	1
реконструкції в зоні поливу	1,3	1
незадовільної глибини рівнів ґрунтових вод	0	0
недостатнього водозабезпечення джерела зрошення	0	0
несправності зрошувальної мережі і споруд	50,7	41
несправності та/або відсутності поливної техніки	61,1	50
відсутності в агроформуваннях кадрів поливальників	0	0
недоліки в організації поливів в агроформуваннях	8	7

Основними причинами відсутності поливу зрошуваних земель є несправність або відсутність поливної техніки, незадовільний технічний стан зрошувальної мережі та недостатній рівень організації поливів в агроформуваннях [2].

Верховна Рада України 18 жовтня 2005 р. прийняла Закон України "Про основні засади державної аграрної політики на

період до 2015 року", яким поряд з іншими пріоритетами державної аграрної політики, передбачено державну підтримку сільськогосподарських товаровиробників, які використовують меліоровані землі, особливо щодо утримання внутрішньогосподарських меліоративних систем та оплати електроенергії, що витрачається для подачі води для поливу [3].

Відповідно до укладених договорів та заявок водокористувачам у 2008 р. подано води на зрошення 564,56 млн. куб. м. У цілому по облводгоспу, враховуючи залишки матеріалів минулих років і коштів спеціального фонду, в 2008 р. проведено робіт з капітального ремонту міжгосподарських меліоративних систем на суму 2140,572 тис. грн [2].

Постановою Кабінету Міністрів України від 24 червня 2006 р. № 863 "Питання розвитку меліорації земель і поліпшення зрошуваних та осушуваних угідь" подовжено дію Програми розвитку меліорації, якою для Херсонської області передбачаються обсяги робіт на перспективу до 2010р., у тому числі: реконструкція – 3,8 тис. га, завершення будівництва зрошувальних систем – 0,47 тис. га, на загальну суму фінансування з державного бюджету 17680 тис. грн.

Проте, незадовільний технічний стан зрошувальних систем потребує значно більших обсягів державних капітальних вкладень. Для підтримання належного гідромеліоративного стану в області побудовано дренажні системи на загальній площі 139,7 тис. га, що захищають від підтоплення 115 населених пунктів.

Зрошення й осушення земель вимагають будівництва і експлуатації меліоративних систем, міжгосподарських меліоративних мереж, підтримання їх в технічно справному стані, належного регулювання водно-повітряного режиму, обґрунтування і суворого дотримання технології вирощування сільськогосподарських культур на цих землях. Саме вирішенням питань, пов'язаних з будівництвом і експлуатацією меліоративних систем, займаються на договірних засадах спеціалісти Державного комітету України по водному господарству, його

обласні і районні управління по експлуатації зрошувальних та осушувальних систем, значна частина яких уже реформована в акціонерні товариства.

Згідно із законодавством України, передбачено безоплатну передачу у комунальну власність внутрішньогосподарських меліоративних систем підприємства, що не підлягали паюванню у процесі реорганізації цих підприємств та передачі на баланс підприємств-наступників. На сьогодні в області вже передано у комунальну власність близько 300 тис.га зрошувальної мережі, і цей процес продовжується. Зокрема, в Новотроїцькому районі області станом на 1.04.2009 р. передано у комунальну власність 46,862 тис. га, не передано у комунальну власність у зв'язку з відмовою через технічний стан (несанкціонований демонтаж трубопроводів) – 5,806 тис. га. Площа меліорованих земель, що увійшла до статутного капіталу господарств, складає 20,061 тис. га: ПОСП "Лана" – 2,888 тис. га, АФ "Мир" – 2,229 тис. га, СК "Леніна" – 4,368 тис. га, ПОСП "Світлана" – 5,584 тис. га, ТОВ "Світанок" – 4,831 тис. га, у державну власність передано 159 га [2].

Враховуючи фінансові проблеми сільгоспвиробників, держава виділяє кошти на компенсацію вартості електроенергії, спожитої водокористувачами на зрошення.

Висновки. Зрошуваний фонд Херсонської області складає 426,3 тис. га, проте 30% від наявної площі фактично не поливаються. Така ситуація склалася, головним чином, через незадовільний технічний стан зрошувальної мережі або відсутність поливної техніки. Досягнення високого рівня організації і механізації праці, впровадження прогресивної техніки та технології, реалізація необхідних еколого-меліоративних заходів можливе тільки в умовах крупних зрошуваних ділянок, які не порушують цілісності гідромеліоративних систем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія меліорації та водного господарства Херсонщини / [Ушкаренко В. О., Морозов В. В., Андрієнко О. І. та ін.]. — Херсон: ХДУ, 2005. — 132с.

2. Статистичний щорічник Херсонської області за 2007 рік / за ред. В. А. Вознюка. — Херсон: Головне управління статистики у Херсонській області, 2008. — 508 с.

3. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015р.: Закон України від 18.10.2005 р., № 2982 // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 1.

4. Економіка і організація аграрного сервісу / [П. О. Мосіюк, О. В. Крисальний, В. А. Сердюк, С. І. Мельник та ін.]; за ред. П. О. Мосіюка. — К. : ІАЕ УААН, 2001. — 345 с.

АННОТАЦИИ

В.С. Шебанин, Е.В. Шебанина, И.А. Пиюренко. **РЕТРОСПЕКТИВА ТРАНСФОРМАЦИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ И ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ИХ ЭФФЕКТИВНОСТИ В БУДУЩЕМ.**

Рассмотрена ретроспектива трансформации сельскохозяйственных предприятий Украины и ее Николаевской области. Выявлены имеющиеся в ее осуществлении недостатки. Предложена сеть мероприятий по повышению эффективности деятельности аграрных формирований.

Т.В. Демченко. **ОБЕСПЕЧЕНИЕ СТОЙКОГО РАЗВИТИЯ ЗЕРНОПРОИЗВОДСТВА – ПЕРВООЧЕРЕДНОЕ ЗАДАНИЕ ГОСУДАРСТВА.**

В статье рассмотрен вопрос достижения стойкого развития отрасли зернопроизводства и продовольственной безопасности страны, возможностей наращивания экспортного потенциала.

И.И. Червен, В.В. Кузема. **ТРАНСФОРМАЦИЯ ЗЕМЕЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ И НАПРАВЛЕНИЯ ИХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ.**

Рассмотрена трансформация земельных отношений в Украине и, в частности, - на Николаевщине. Освещен комплекс конкретных мероприятий по повышению эффективности земельных отношений.

И.Н. Топиха, Т.П. Шаповал. **НАПРАВЛЕНИЯ И ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОБСЛУЖИВАЮЩИХ КООПЕРАТИВОВ.**

В статье обоснована необходимость создания сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов и проанализированы нормативно-правовые акты, которые регулируют их деятельность и создают благоприятные условия для их функционирования.

В.Н. Ганганов. **УСЛОВИЯ И ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ЗЕРНОВОГО ПОДКОМПЛЕКСА ПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО РЫНКА.**

В статье рассмотрены правовые факторы формирования и развития зернового подкомплекса государства. Определено отсутствие четких критериев оценки категорий «продовольственная безопасность населения» и «продовольственная безопасность государства». Предлагаются конкретные пути выхода из несогласованностей правового поля функционирования зернового подкомплекса продовольственного рынка.

В.И. Топиха, С.В. Белоусова. **СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ И НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АГРОФОРМИРОВАНИЙ ХЕРСОНСКОЙ ОБЛАСТИ.**

Исследованы направления дальнейшего развития регионального агропромышленного сектора и проведен анализ факторов, которые имеют весомое влияние на эффективность функционирования новых аграрных формирований.

А.А. Школьный. **УПРАВЛЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫМ ОБЕСПЕЧЕНИЕМ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ.**

В статье раскрыты основные методологические принципы формирования системы инновационного обеспечения конкурентоспособности аграрного сектора экономики. Разработаны адаптивные механизмы государственного регулирования экспортно-импортных процессов, направленные на обеспечение продовольственной безопасности государства.

А.Ю. Єрмаков, Д.А. Соболев. **РАЗВИТИЕ ОПТОВЫХ РИНКОВ В УКРАИНЕ КАК УСЛОВИЕ ЭФФЕКТИВНОГО ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АГРАРНЫХ ПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ.**

Исследовано современное состояние и тенденции сбыта сельскохозяйственной продукции; раскрыты особенности развития оптовых рынков и предложены пути усовершенствования их функционирования в Украине.

И.А. Соловйов. **КОНТРОЛЛИНГ-СБЫТ В ПОДСИСТЕМЕ МАРКЕТИНГ-ЛОГИСТИКИ.**

Предлагается система показателей эффективности сбытовой деятельности предприятий, внедрение которой обеспечит ее профилактическую оптимизацию и оперативное предупреждение (устранение) недостатков в работе подсистемы маркетинг-логистики.

В.В. Дебров. **МАЛЫЙ БИЗНЕС ХЕРСОНЩИНЫ: СОСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМЫ.**

Приведены материалы исследований динамики создания, среднегодового количества занятых работников, объемов реализации продукции малыми предприятиями области, территориального размещения, уровня занятости работников, экономической эффективности функционирования, раскрыты основные причины недостаточного развития и предложены пути повышения их прибыльности.

И.Т. Кищак, И.П. Саварина. **СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЗЕМЕЛЬНО-ОРЕНДНЫХ ОТНОШЕНИЙ НА НИКОЛАЕВЩИНЕ.**

Рассмотрены наработки в сфере теоретического обоснования и практической реализации земельно-арендных отношений, обоснована необходимость первоочередного внедрения зарубежного опыта государственного регулирования земельных отношений и отношения к собственности на землю.

В.Н. Парсяк, С.И. Билык. **АГРАРНАЯ РЕФОРМА: ОЖИДАНИЕ, ПОСЛЕДСТВИЯ, ПЕРСПЕКТИВЫ.**

В контексте анализа последствий трансформационных преобразований в сельском хозяйстве очерчены актуальные задачи государственных институтов, а также перспективы организационно-правовой интеграции собственников земельных и имущественных паёв.

Г.Е. Жуйков, О.М. Белоусов. **ЭКОНОМИКО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ НА РЫНКЕ СОИ И СОПРОДУКТОВ.**

В статье раскрыта роль экономических и технико-технологических факторов повышения эффективности производства сои как одной из ведущих культур в формировании отечественного масложирового комплекса АПК и освещены основные направления реализации этого задания перерабатывающих отраслей, селекционеров, агротехнологов.

Н.В. Потриваева, Н.Д. Бабенко. **ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ В АГРАРНОЙ СФЕРЕ АПК УКРАИНЫ.**

В статье отражены исторические основы осуществления организационно-экономических преобразований в аграрной сфере экономики страны. Обоснована необходимость содействия развитию кооперативных процессов в сельском хозяйстве.

О.Н. Вишневская. **ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОМ ПРОИЗВОДСТВЕ С ЦЕЛЬЮ МИНИМИЗАЦИИ РИСКА ЗЕМЛЕИСПОЛЬЗОВАНИЯ.**

В статье рассмотрен вопрос влияния изменений в сельскохозяйственном производстве на результаты деятельности субъектов хозяйствования в разных отраслях, формах собственности, регионах. Обоснована взаимосвязь составляющих технологических изменений на выращивание отдельных видов сельскохозяйственных культур с целью минимизации негативного влияния природно-климатического фактора, обострения негативных тенденций в эколого-экономической эффективности использования земельных ресурсов сельскохозяйственных предприятий. Представлены основные составляющие использования новых технологий выращивания сельскохозяйственных культур (технология N-till) с использованием опыта стран, имеющих быстрые темпы экономического роста в аграрном секторе экономики.

М.В. Дубинина. **УПРАВЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИМ РАЗВИТИЕМ АГРАРНОГО СЕКТОРА РЕГИОНА.**

Рассмотрено современное состояние и мероприятия, направленные на повышение эффективности управления социально-экономическим развитием аграрного сектора региона.

И.В. Гончаренко. **ИНФОРМАТИЗАЦИЯ И АКТИВИЗАЦИЯ КОММУНИКАЦИОННЫХ СВЯЗЕЙ СЕЛЬСКИХ ПОСЕЛЕНИЙ В РАЗВИТИИ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ НИКОЛАЕВСКОЙ ОБЛАСТИ.**

В статье обоснована необходимость информатизации и активизации коммуникационных связей сельских территорий. Именно это становится одним из существенных факторов их успешного социально-экономического развития. Предложены направления решения проблемы информатизации сельских территориальных образований.

А.В. Ключник, В.И. Ключник. **РОЛЬ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В РАЗВИТИИ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ.**

В статье исследованы особенности функционирования аграрных предприятий Николаевской области и определено их место в развитии сельских территорий. Определена роль государства в решении проблемы развития исследуемых предприятий и сельских территорий в регионе через создание Консультативного совета по вопросам развития сельского хозяйства и сельских территорий.

Л.А. Евчук. **ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КОНКУРЕНЦИИ В АГРАРНОЙ СФЕРЕ.**

В статье раскрыта сущность рычагов государственного регулирования экономической конкуренции в аграрной сфере, имеющих

организационный характер и не требующих большого бюджетного финансирования.

В.В. Клочан ИНФОРМАЦИОННО-КОНСУЛЬТАЦИОННЫЕ СЛУЖБЫ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА.

На современном этапе развития систем предоставления информационных услуг в сельском хозяйстве наблюдается тенденция создания такой структуры информационно-консультационного обслуживания сельхозпроизводителей, которая строилась бы по принципам частичного самофинансирования. Отсюда возникает необходимость разработки и внедрения механизмов покрытия расходов на предоставление этих услуг, то есть организации работы информационно-консультационных служб в рыночных условиях.

О.А. Сарапина. СТРАТЕГИЯ ФИНАНСОВОЙ РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ.

В статье разработана стратегия финансовой реструктуризации предприятий пищевой промышленности. Определены основные направления стратегии финансовой реструктуризации.

И.В. Комарова. ГОСУДАРСТВЕННОЕ ФИНАНСИРОВАНИЕ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА: ОСОБЕННОСТИ ЕВРОПЕЙСКОГО И СЕВЕРО-АМЕРИКАНСКОГО ПОДХОДОВ.

Рассмотрены основные направления, объекты и инструменты государственной поддержки сельхозпроизводства. Проанализированы исторические аспекты трансформации европейского и североамериканского подходов к финансированию аграрного сектора. Выявлены особенности обоих подходов в постановке целей и задач аграрной политики, выборе ключевых элементов систем государственной поддержки и используемых инструментов.

Н.И. Соловьева. СИСТЕМА ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ГЛОБАЛЬНЫХ КРИТЕРИЕВ РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА.

Представлены результаты разработки системы прогнозирования глобальных критериев развития аграрного сектора как одного из направлений реформирования системы управления в контексте Государственной целевой программы развития украинского села до 2015 г.

О.С. Резникова. СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО РЫНКА.

В статье раскрыта сущность экономической категории «рынок продовольственных товаров» и специфика его развития, предложен комплекс методов исследования состояния и перспектив развития рынка продовольственных товаров, систематизированы различные методические подходы к оценке состояния товарных рынков.

Н.М. Дмитренко. ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ПОСРЕДСТВОМ ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННОГО МЕХАНИЗМА.

В статье проведено исследование инновационных и инвестиционных аспектов функционирования агропромышленных предприятий в Украине и мире, раскрыта роль и значение инновационно - инвестиционного механизма в современных конкурентных условиях хозяйствования.

Н.А. Ботвина. **МЕХАНИЗМЫ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ОТЕЧЕСТВЕННОГО АПК В СВЕТЕ ВХОЖДЕНИЯ УКРАИНЫ В ВТО.**

Проблема конкурентоспособности АПК Украины актуализируется с точки зрения вступления Украины в ВТО. При условии сохранения существующего низкого уровня конкурентоспособности отечественной сельскохозяйственной продукции растет опасность усиления негативных тенденций в этой сфере. Детально описаны основные угрозы. Систематизированы мероприятия по укреплению отечественного АПК, намечены направления повышения конкурентоспособности АПК на европейском продовольственном рынке.

Л.В. Петина. **ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГРАРНОЙ СФЕРЫ ХЕРСОНСКОЙ ОБЛАСТИ.**

Статья посвящена решению теоретического задания по усовершенствованию управления инвестиционной деятельностью на региональном уровне. Выявлены и рекомендованы основные направления активизации инвестиционной деятельности сельскохозяйственных предприятий посредством усовершенствования составных государственной аграрной политики.

И.С. Майборода. **ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ МЕТОДОВ ОЦЕНКИ КРЕДИТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ В ПЕРИОД РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА.**

Определена сущность понятия «кредитоспособность», проанализировано значение оценки кредитоспособности заемщика в системе кредитных отношений банка и усовершенствована классификация подходов к оценке кредитоспособности.

С.В. Прохорчук. **СИСТЕМА СБАЛАНСИРОВАННЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ КАК ИНСТРУМЕНТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ВІНОГРАДАРСЬКО-ВІНОДЕЛЬЧЕСЬКОГО КОМПЛЕКСА.**

Рассмотрена реализация трансформации современных украинских предприятий путем применения сбалансированной системы оценочных показателей (Balanced Scorecard). Раскрыта ее сущность и определены преимущества и недостатки данной системы в управлении предприятием с целью обеспечения его финансовой стабильности.

В.В. Курмиженко. **РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОБСЛУЖИВАЮЩИХ КООПЕРАТИВОВ ОДЕЩИНЫ.**

Статья посвящена развитию сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов в Одесской области. Обращается внимание на необходимость широкой разъяснительной работы о сущности и перспективах развития.

В.А. Нагуляк. **ОЦЕНКА СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ МЕЛИОРАТИВНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ АГРАРНОГО СЕКТОРА.**

В статье проанализировано состояние орошаемого фонда области. Дана оценка мелиоративному обеспечению аграрных предприятий. Отслежено сдвиги, вызванные изменением формы собственности внутривладельческих сетей.

ABSTRACTS

V.S. Shebanin, Y.V. Shebanina I.O. Piyurenko. **RETROSPECTIVE OF TRANSFORMATION OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AND MAJOR AREAS OF IMPROVING THEIR EFFECTIVENESS IN FUTURE.**

The article deals with the retrospective of transformation of agricultural enterprises in Ukraine and Mykolayiv region. The shortcomings preventing it from realization have been considered, and a set of measures on increasing the efficiency of agrarian formations activity has been suggested.

T.V. Demchenko. **PROMOTION OF STEADY DEVELOPMENT OF GRAIN PRODUCTION AS PRIMARY TASK OF STATE.**

The article deals with the problem of achieving a steady development of grain production and food safety of the country and the possibilities of increasing the export potential.

I.I. Cherven, V.V. Kuzema. **TRANSFORMATION OF LAND RELATIONS AND TRENDS OF THEIR IMPROVEMENT.**

The article deals with the transformation of land relations in Ukraine and in Mykolayiv region in particular. The complex of concrete measures on the increase of land relations efficiency has been considered.

I.N. Topikha, T.P. Shapoval. **DIRECTIONS AND PRIORITIES OF AGRICULTURAL SERVICING COOPERATIVES DEVELOPMENT.**

The article deals with the necessity of creation of agricultural servicing cooperatives. The normative and legal acts that regulate their activity and create the favourable conditions for their functioning have been analyzed.

V.M. Ganganov. **CONDITIONS AND FACTORS OF GRAIN SUB-COMPLEX FORMATION AND DEVELOPMENT OF FOOD MARKET.**

The article is devoted to the legal factors of formation and development of state grain sub-complex. The lack of clear criteria for estimation of such categories as "food safety for population" and "food safety of state" has been defined. The ways of solution of the unconformities for the legal field of grain sub-complex functioning on the food market have been suggested.

V.I. Topikha, S.V. Belousova. **MODERN TENDENCIES OF DEVELOPMENT AND DIRECTIONS OF INCREASING EFFICIENCY OF AGRO-FORMATIONS IN KHERSON REGION.**

The article deals with the research on the directions of further development of regional agro-industrial sector and the analysis of factors that have a significant influence on the effectiveness of functioning of the new agrarian formations.

O.O. Shkolny. **MANAGEMENT OF INNOVATIVE MAINTENANCE OF COMPETITIVENESS OF AGRARIAN SECTOR OF ECONOMY IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION.**

The article is devoted to the basic methodological principles of formation of system of innovative maintenance of competitiveness of agrarian sector of economy. Adaptive mechanisms of state regulation of the export-import processes, directed on the maintenance of food safety of the state have been developed.

O.Y. Yermakov. **DEVELOPMENT OF WHOLESALE MARKETS IN UKRAINE AS FACTOR OF EFFECTIVE OPERATION OF AGRICULTURAL PRODUCERS.**

The article deals with the research on the current state and trends of marketing agricultural products. The features of development of wholesale markets have been considered, and the ways of improvement of their functioning have been suggested.

I.O. Solovyov. **CONTROLLING IN THE SUBSYSTEM OF MARKETING LOGISTICS.**

The system of efficiency indices of enterprises marketing activity the implementation of which will ensure its optimization and prevention of shortcomings in the work of marketing logistics subsystem has been suggested.

V.V. Debrov. **SMALL BUSINESS IN KHERSON REGION: STATE AND PROBLEMS.**

The article deals with the data on the dynamics of small businesses establishment, average yearly number of employees, sales volumes, location, employment rate, economic efficiency and performance of small businesses in the region. The main reasons of the insufficient development of small businesses and the ways of increasing their profitability have been considered.

I.T. Kishchak, I.P. Savarina. **STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF LAND LEASE RELATIONS IN MYKOLAYIV REGION.**

Generalized work in the field of theoretical substantiation and practical realization of land lease relations has been considered, and the necessity of introduction of some foreign countries experience concerning the government regulation of land relations and the attitude toward the land property has been grounded.

V.N. Parsyak S.I. Bilyk. **AGRARIAN REFORM: EXPECTATIONS, RESULTS, PROSPECTS.**

The urgent tasks of governmental institutions and prospects of organizational and legal integration of land and property shares owners have been considered in the context of analysis of the results of transformations in agriculture.

G.E. Zhuykov, O.M. Bilousov. **ECONOMIC AND TECHNOLOGICAL TRANSFORMATIONS AT THE MARKET OF SOYA` AND SOYA PRODUCTS.**

The article deals with the role of economic, technical and technological factors of increasing the efficiency of soybean production as one of the leading crops in the forming of home oil complex of AIC and the basic tasks of processing industries, breeders and agro-technologists.

N.V. Potrivayeva, N.D. Babenko. **HISTORICAL ASPECTS OF ECONOMIC AND ORGANIZATIONAL TRANSFORMATIONS IN AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX OF UKRAINE.**

The historical principles of economic and organizational transformations carried out in the agrarian sphere of the national economy have been considered in the article. The necessity of promotion of the development of cooperative processes in agriculture has been grounded.

O.M. Vyshnevskya. **TECHNOLOGICAL CHANGES IN AGRICULTURAL PRODUCTION WITH THE PURPOSE OF MINIMIZING LAND USE RISKS.**

The article deals with the influence of changes in agricultural production on the results of work of economic entities in different spheres, forms of property and regions. The influence of technological changes on certain varieties of crops, taking into account the negative influence of environmental factors and negative tendencies in the ecological and economic effectiveness of using the land resources of agricultural enterprises, has been considered. The main constituents of using new technologies of growing crops (No-tillage system) and the experience of the countries with a high level of economic growth in the agrarian sector of economy have been studied.

M.V. Dubinina. **MANAGEMENT OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF AGRARIAN SECTOR IN THE REGION.**

The current state and the measures aimed at the increase of management effectiveness of social and economic development of the agrarian sector in the region have been considered.

I.V. Goncharenko. **INFORMATIZATION AND ACTIVATION OF COMMUNICATIVE CONNECTIONS OF RURAL SETTLEMENTS FOR DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES IN MYKOLAYIV REGION.**

The article deals with the necessity of informatization and activation of communication connections of rural territories, as they become one of the substantial factors of their successful social and economic development. The ways of solution of the problem of informatization of rural territorial units have been suggested.

A.V. Klyuchnik, V.I. Klyuchnik. **ROLE OF AGRARIAN ENTERPRISES IN DEVELOPMENT OF RURAL AREAS.**

The article deals with the features of functioning of agrarian enterprises in Mykolayiv region and their part in the development of rural areas. The role of government in the solution of the problem of development of the probed enterprises and rural territories in the region through the creation of Extension Board on the problems of development of agriculture and rural territories has been determined.

L.A. Yevchuk. **STATE REGULATION OF DEVELOPMENT OF ECONOMIC COMPETITION IN AGRARIAN SPHERE.**

The article deals with the essence of levers of state regulation of economic competition in the agrarian sphere that have the organizational character and do not need big budgetary financing.

V.V. Klochan. **EXTENTION: THEORY AND PRACTICE.**

At the present stage of development of systems of information services in agriculture there is a tendency of creation of such structures of information and advisory services to farmers, which would be built on the principles of partial self-financing. Hence, there is the need to develop and implement the mechanisms of covering the cost of providing these services, i.e., the organization of extension service in market conditions.

O.A. Sarapina. **STRATEGY OF FINANCIAL RESTRUCTURALIZATION OF FOOD PRODUCING ENTERPRISES.**

The article deals with the strategy of financial restructuralization of food producing enterprises and its main directions.

I.V. Komarova. **STATE FINANCING OF AGRICULTURE: FEATURES OF EUROPEAN AND NORTH AMERICAN APPROACHES.**

The basic directions, objects and instruments of the state support of agricultural production have been considered. The historical transformations of the European and North American approaches to financing the agrarian sector have been analyzed. The features of both approaches to the goals and tasks of agricultural policy, the choice of key elements of the systems of state support and the instruments used have been revealed.

N.I. Solovyova. **SYSTEM OF FORECASTING GLOBAL CRITERIA FOR DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL SECTOR.**

The article deals with the results of research on the system of forecasting the global criteria for development of agricultural sector as one of the directions aimed at the reformation of the system of management in the context of the State target program of Ukrainian rural areas development until 2015.

O.S. Reznikova. **STATE AND PROSPECTS OF FOOD MARKET DEVELOPMENT.**

The article deals with the meaning of economic category of "manufactured goods market" and specific character of its functioning and development. Food safety estimation indicators of the region have been developed; a complex of research methods of condition and prospects of manufactured goods market development has been suggested, and various methodical approaches to the research on commodity markets have been systematized.

N.N. Dmytrenko. **PROMOTING EFFICIENCY OF AGRO-INDUSTRIAL FORMATIONS FUNCTIONING BY MEANS OF INNOVATIVE INVESTMENT MECHANISM.**

The article deals with the research of innovation and investment aspects of functioning of agro-industrial enterprises in Ukraine and abroad, as well as the role and value of innovation and investment mechanism in the modern competitive economic conditions.

N.O. Botvina. **MECHANISMS OF INCREASING COMPETITIVENESS OF DOMESTIC AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX IN THE LIGHT OF UKRAINE'S ENTRY INTO WTO.**

The problem of competitiveness of the Ukrainian AIC is important due to Ukraine's entry into WTO. The maintainance of the existent low competitiveness of the domestic agricultural product at the European market leads to the negative tendencies in this sphere. The article deals with the basic threats and the measures on strengthening the domestic AIC, as well as the ways of increasing the competitiveness of AIC at the European food market.

L.V. Petina. **STATE REGULATION OF INVESTMENT ACTIVITY OF AGRARIAN SPHERE IN KHERSON REGION.**

The article deals with the solution of theoretical problem of the improvement of investment activity management on the regional level. The basic directions of activation of the investment operation at agricultural

enterprises through the improvement of the state agrarian policy constituents have been discovered and recommended.

I.S. Mayboroda. **PROBLEMS OF FORMING THE METHODS OF ESTIMATION OF ENTERPRISES CREDIT SOLVENCY IN THE PERIOD OF ECONOMIC CRISIS.**

The article is devoted to the definition of the notion of «credit solvency», analysis of significance of the borrower's credit solvency estimation in the system of the bank credit relations and the improvement of the classification of approaches towards the credit solvency estimation.

S.V. Prokhorchuk. **SYSTEM OF BALANCED INDICES AS INSTRUMENT OF PROVIDING FINANCIAL STABILITY OF ENTERPRISES OF VITICULTURAL AND WINE-MAKING SUB-COMPLEX.**

The article is devoted to the realization of transformation of the modern Ukrainian enterprises by application of the balanced system of evaluation indices (Balanced Scorecard). The essence of the system has been revealed, and advantages and disadvantages for the management of an enterprise with the purpose of providing the financial stability have been considered.

V.V. Kurmizhekno. **DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL SERVICING COOPERATIVES IN ODESSA REGION.**

The article is devoted to the development of agricultural servicing cooperatives in Odessa region. The attention is paid to the need of broad information dissemination about the nature and prospects of development.

V.A. Nagulyak. **ESTIMATION OF CURRENT STATE OF MELIORATION AT AGRARIAN ENTERPRISES.**

The current state of melioration fund has been analyzed in the article. The providing of water resources for agrarian enterprises has been estimated. The trends caused by the changes in the patterns of ownership of the inter-economic networks have been considered.

УДК 636.47:636.082

АНАЛИЗ ГЕНЕТИЧЕСКОГО РАЗНООБРАЗИЯ СВИНЕЙ КРУПНОЙ БЕЛОЙ ПОРОДЫ НА ОСНОВЕ МУЛЬТИЛОКУСНЫХ ГЕНОТИПОВ МИКРОСАТЕЛЛИТОВ

В.С.Топиха, доктор сельскохозяйственных наук, профессор
С.С.Крамаренко, кандидат биологических наук, доцент
С.И.Луговой, кандидат сельскохозяйственных наук, доцент
Николаевский государственный аграрный университет

У статті наведено результати оцінки генетичної розмаїтості свиней великої білої породи на основі мультілокусних генотипів мікросателітів. Встановлено, що найменша кількість мультілокусних генотипів і, відповідно, найменша реальна генетична різноманітність спостерігається у тварин селекції компанії "UPB". Виявлено низьку частку загальних з батьківськими формами генотипів у гібридів I та II поколінь.

Ключові слова: генотип, частота, генетична розмаїтість, локус.

Постановка проблеми. Оценка и сохранение генетического разнообразия в популяциях сельскохозяйственных животных является одним из основных направлений научно-производственной деятельности, которые предложены Отделением зоотехнии УААН в связи с возможностью интеграции в Европейское научное пространство [1].

На современном этапе развития отрасли свиноводства в Украине наиболее многочисленной породой в стране является крупная белая, характерной особенностью племенной работы с которой можно считать тенденцию насыщения генофонда страны генетическим материалом зарубежного происхождения, в первую очередь, английского [2].

Одним из крупнейших племенных хозяйств в Украине, занимающихся разведением свиней крупной белой породы английской селекции, является племенной завод «Степной» За-

порожской области. Основу стада данного хозяйства составляют животные, импортированные из английских фирм «PIS» и «UPB» [3].

Вступление Украины во Всемирную торговую организацию предполагает повышение требований отечественных селекционеров к качеству завозимого из-за рубежа племенного поголовья [4]. Кроме того, в научной литературе высказываются весьма противоречивые мнения об эффективности и целесообразности использования животных импортного происхождения в селекционном процессе. Это обуславливает необходимость проведения тщательного анализа генетической структуры популяций свиней крупной белой породы зарубежного происхождения.

Анализ последних исследований и публикаций. На сегодняшний момент для оценки генетической изменчивости в популяциях диких или домашних животных используется два главных показателя. Во-первых, это – аллельное богатство (A), которое также называется аллельное разнообразие или среднее число аллелей на локус. A , во-вторых, это – фактическая (т.е. наблюдаемая) гетерозиготность (H_{obs}), т.е. фактическая доля гетерозигот, подсчитанная для данной выборки особей. Однако, при оценке этих двух популяционных параметров мы сталкиваемся с одной очень важной проблемой. Дело в том, что полученные оценки или аллельного богатства, или фактической гетерозиготности являются выборочными и их величина зависит от объема проанализированной выборки животных. Причем, чаще всего, эти оценки являются смещенными, прежде всего, оказываются недооцененными (т.е. их значения ниже, чем можно было бы оценить на основании популяции большего объема).

С другой стороны, оба эти показателя оцениваются для каждого из включенных в анализ локуса, а затем рассчитывается средний показателей – среднее число аллелей на локус или средняя гетерозиготность на локус. При этом упускается из вида, что каждое животное, прежде всего, име-

ет мультилокусный генотип, и именно сочетаемость различных аллелей разных локусов в конечном итоге формирует фенотипическое проявление этого мультилокусного генотипа (в том числе показатели продуктивности для сельскохозяйственных животных).

Постановка задачи. Более оправданным, на наш взгляд, является анализ генетической изменчивости животных на основе их мультилокусных генотипов. Пример такого анализа для свиней крупной белой породы мы изложим в настоящей работе.

Материалы и методы исследования. В зависимости от происхождения были сформированы четыре группы свиней крупной белой породы:

- 1 – чистокровные животные селекции компании «PIC»;
- 2 – гибриды, полученные в результате сочетания чистокровных свиноматок селекции компании «PIC» с чистокровными хряками селекции компании «UPB» ($1/2$ «PIC» $\times$ $1/2$ «UPB»);
- 3 – гибриды, полученные в результате сочетания гибридных свиноматок ($1/2$ «PIC» $\times$ $1/2$ «UPB») с чистокровными хряками селекции компании «UPB» ($1/4$ «PIC» $\times$ $3/4$ «UPB»);
- 4 – чистокровные животные селекции компании «UPB».

Объектом исследований была ДНК свиней вышеуказанных групп, которые принадлежат племенному заводу «Степной» Запорожской области. В целом, для каждого животного был оценен его генотип по пяти микросателлитным локусам: S0005, S0155; S0090, S0101 и SW857. Все лабораторные исследования микросателлитов ДНК были проведены на основании методики, описанной в работе В.С. Топихи и др. [5].

После этого для каждого животного был составлен его мультилокусный генотип. Животные, у которых невозможно было определить одну или более аллелей по любому использованному локусу, из дальнейшего анализа исключались. В целом, в анализ было включено 201 животное.

Далее были подсчитаны частоты с которыми встречаются различные варианты мультилокусных генотипов для

животных в каждой из групп. Эти значения и явились основой для дальнейшего анализа.

На основе распределения мультилокусных генотипов была проведена оценка фактического и потенциального генетического разнообразия свиней. Для этого использовалось два различных подхода.

Первый подход. Была построена кривая, отражающая увеличение генетического разнообразия (т.е. числа выявленных мультилокусных генотипов) в зависимости от количества включенных в анализ особей. При этом использовался метод «разрежения» (rarefaction), при котором случайным образом формировались многочисленные псевдовыборки различного объема, куда включались особи из эмпирических данных [6]. В последующем, используя регрессионные модели – метод М. Коха и др. [7] и метод Форда-Волфорда, была произведена оценка асимптоты данной кривой [8]. Эта величина и была принята за оценку фактического генетического разнообразия в популяции.

Второй подход. Использовались непараметрические методы оценки разнообразия, основанные на моделях А. Чао [9], ранее хорошо зарекомендовавшие себя в синэкологических исследованиях видового разнообразия биоценозов.

Кроме того, была оценена сопряженность встречаемости различных мультилокусных генотипов в различных группах свиней на основе критерия Хи-квадрат Пирсона с поправкой Йетса.

Все расчеты были проведены с использованием программ PAST v.1.82, SPADE v. 3.1 и STATISTICA v.5.5.

Результаты исследований. Всего в анализе было выявлено 131 мультилокусный генотип. В таблице 1 приведено число выявленных мультилокусных генотипов в различных группах свиней и число уникальных генотипов, обнаруженных только в одной из этих групп.

Уровень генетического разнообразия, оцененный на основании доли выявленных мультилокусных генотипов, достовер-

но различался среди свиней различной селекции ($\chi^2 = 15,48$; $df = 3$; $p < 0,001$). Наибольшее число различных вариантов мультилокусных генотипов было выявлено во второй группе, свиньи которой имели генотип 1/2 «PIC» × 1/2 «UPB».

Таблица 1

Распределение мультилокусных генотипов на основании пяти микросателлитных локусов в четырех группах свиней крупной белой породы

Показатели генетического разнообразия	Группа			
	1	2	3	4
Объем группы	35	124	24	18
Общее число мультилокусных генотипов*	<u>31</u> 23,7	<u>83</u> 63,4	<u>23</u> 17,6	<u>16</u> 12,2
Число уникальных мультилокусных генотипов**	<u>20</u> 64,5	<u>68</u> 81,9	<u>15</u> 62,5	<u>12</u> 75,0

Примечания: * – в числителе абсолютная частота, в знаменателе – относительная от общего числа выявленных мультилокусных генотипов для всей популяции в целом (т.е. 131); ** – в числителе абсолютная частота, в знаменателе – относительная от числа выявленных мультилокусных генотипов для данной группы.

Доля выявленных мультилокусных генотипов среди животных этой группы составляет 63,4% от общего числа выявленных генотипов для всей популяции в целом (т.е. 131). А наименьшее число вариантов мультилокусных генотипов было обнаружено в четвертой группе – группе чистокровные животные селекции компании «UPB» – всего 12,2% от общего числа выявленных генотипов. Это свидетельствует об очень высоком уровне генетической консолидированности, на которую направлена работа компании «UPB».

С другой стороны, отсутствовала достоверная разница в отношении доли уникальных генотипов, выявленных для животных отдельных групп ($\chi^2 = 5,14$; $df = 3$; $p = 0,162$).

В целом, между количеством проанализированных животных и числом выявленных вариантов мультилокусных генотипов имеется высокая достоверная корреляция ($r = 0,998$; $n = 4$; $p = 0,002$). Это еще раз подтверждает необходимость оценки реального генетического разнообразия для

того, чтобы можно было сравнивать эти оценки в выборках животных различного объема.

В таблице 2 приведены оценки реального генетического разнообразия в четырех группах свиней крупной белой породы, полученные с использованием различных методов.

Таблица 2

Оценки реального генетического разнообразия в четырех группах свиней крупной белой породы

Показатели	Группа			
	1	2	3	4
Регрессионные методы				
Метод М.Коха и др.	274,1	275,8	521,9	131,5
Метод Форда-Волфорда	149,8	163,4	263,5	68,5
Непараметрические методы				
Chao1	227,0	201,0	265,0	65,0
Chao1-bc	157,0	191,6	138,5	46,3
ACE	197,4	204,5	276,0	72,0
ACE-1	247,2	223,0	276,0	72,0
Jack1	58,2	140,4	44,1	29,2
Jack2	82,8	184,9	63,4	40,0
$X_{boot} \pm SE^*$	174,1 $\pm$ 25,0	198,0 $\pm$ 13,5	231,0 $\pm$ 49,4	65,5 $\pm$ 9,9
95% CI**	86,4-231,5	168,6-235,9	112,6-374,2	46,3-96,3

Примечания: * – бутстреп-оценка среднего арифметического и его статистическая ошибка;

** – нижняя и верхняя границы 95% доверительного интервала бутстреп-оценки среднего арифметического.

В целом, для свиней различных групп отмечается некоторый разброс в оценках фактического генетического разнообразия, полученными с использованием различных подходов (табл. 2). Данный показатель варьирует в среднем от 65,5 вариантов мультилокусных генотипов (для свиней группы 4) до 231,0 варианта (для свиней группы 1), т.е. фактическое разнообразие данной популяции превышает свою выборочную оценку почти в 1,8 раза.

Сравнивая использование различных методов оценивания генетического разнообразия, можно отметить, что аналитические (регрессионные) методы дают достаточно близкие оценки к значениям, полученным при использовании непараметрических методов. Хотя среди последних методы «складного ножа» (Jack1 и Jack2) дают самые низкие оценки (табл. 2).

Как видно, наивысший уровень реального генетического разнообразия (т.е. потенциальное число вариантов мультилокусных генотипов, выявленное в данной выборке бесконечного объема) отмечается или в группе 2, или в группе 3. Таким образом, генетическое разнообразие, как и следовало ожидать, оказалось наивысшим среди гибридных свиней крупной белой породы, полученных в результате скрещивания животных разного направления селекции.

С другой стороны, не меньший интерес вызывает сопряженность различных вариантов мультилокусных генотипов, выявленных среди свиней селекции компаний «РІС» и «УРВ», а также их гибридов. И прежде всего, насколько сохраняются генные варианты, характерные для свиней различной селекции, у гибридных свиней первого поколения и свиней, полученных в результате их возвратного скрещивания с одной из материнских пород. В таблице 3 приведено число общих мультилокусных генотипов для животных различных групп.

Таблица 3

Число общих мультилокусных генотипов для свиней крупной белой породы различных групп

Группа	Группа			
	1	2	3	4
1	X	10	3	4
2	9,6	X	8	3
3	5,9	8,2	X	2
4	9,3	3,1	5,4	X

Примечание. Над диагональю – абсолютные значения, под диагональю – доля общих генотипов среди присутствующих в сравниваемой паре групп.

Как видно, между свиньями различных групп практически отсутствуют общие генотипы. Например, среди животных групп 1 и 2 выявлено только 10 общих мультилокусных генотипов из 104 вариантов, зарегистрированных в одной или другой группах (т.е. 9,6%). Среди животных групп 1 и 3 – только три общих генотипа (т.е. 5,9% от зарегистрированных суммарно в обеих из них). Это свидетельствует о том, что генные варианты, присутствующие у свиней, полученных при селекции компаниями «PIC» и «UPB», разрушаются и практически отсутствуют у гибридов.

Хотя при этом формирование генетического разнообразия не происходит полностью случайным образом. В таблице 4 приведены оценки степени сопряженности в характере распределения тех или иных вариантов мультилокусных генотипов у свиней различных групп.

Таблица 4

Оценки степени сопряженности в характере распределения тех или иных вариантов мультилокусных генотипов у свиней различных групп

Группа	Группа			
	1	2	3	4
1	X	15,2	NS	NS
2		X	8,3	13,5
3			X	NS
4				X

Примечание. NS – недостоверная оценка критерия Хи-квадрат Пирсона.

Как и следовало ожидать, высокий уровень сопряженности между встречаемостью различных вариантов мультилокусных генотипов отмечается между гибридами первого поколения (группа 2) с одной стороны, и родительскими животными (группы 1 и 4) – с другой. Кроме того, как и следовало ожидать, отмечена также сопряженность между гибридными животными групп 2 и 3.

Выводы. Свиньи крупной белой породы, импортированные фирмой «UPB», характеризуются очень низким уровнем

генетического разнообразия, что, очевидно, свидетельствует об очень высокой степени их отселекционированности. Однако, свойственные им генотипы практически полностью разрушаются уже у гибридов I поколения, полученных в результате сочетания с животными селекции других фирм (в частности фирмы «PIS»). Это дает основание предположить, что эффективная племенная работа с животными селекции компании «UPB» возможна только путем их разведения «в себе», то есть, основываясь на постоянном использовании нового генетического материала зарубежного происхождения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Рубан С. Завдання аграрної науки (галузь тваринництва) у взаємозв'язку з інтеграційними процесами / С. Рубан // Тваринництво України. — 2008. — № 4. — С. 8—11.
2. Програма селекції великої білої породи свиней в Україні на 2003-2012 роки / [В. А. Пищолка, А. М. Литовченко, М. Д. Березовський та ін.] — К. : Державний науково-виробничий концерн "Селекція", 2004. — 104 с.
3. Луговой С. И. Характеристика генетической дифференциации разных генеалогических линий свиней крупной белой породы английской селекции / С. И. Луговой, С. С. Крамаренко // Сборник научных трудов XIV международной научно-практической конференции по свиноводству "Современные проблемы интенсификации производства свинины (11-13 июля 2007г.). — Ульяновск : ГСХА, 2007. — Т. 1. — С. 233—240.
4. Зельдин В. Зарубежные генотипы в отечественном воспроизводстве свиней / В. Зельдин // Тваринництво України. — 2008. — № 7. — С. 17—20.
5. Оценка генетического разнообразия популяций свиней крупной белой породы разного происхождения / [В. С. Топиха, С. И. Луговой, С. С. Крамаренко та ін.] // Материалы Международной научно-практической конференции «Актуальные вопросы аграрной науки и образования», посвященной 65-летию Ульяновской ГСХА. — Ульяновск : ГСХА, 2008. — Т. 2. — ч. 1-2. — С. 130—135.
6. Hulbert S.H. The nonconcept of species diversity: a critique and alternative parameters / S. H. Hulbert // Ecology. — 1971. — V. 52. — P. 577—586.
7. Estimating population size by genotyping faeces / [Kohn M. H., York E. C., Kamradt D. A., Haight G. and other] // Proc. R. Soc. Lond. Ser. B. — 1999. — V. 266. — P. 657—663.
8. Аналіз структури популяцій / [Шебанін В. С., Мельник С. І., Крамаренко С. С., Ганганов В. М.]. — Миколаїв : МДАУ, 2008. — 240 с.
9. Chao A. User's guide for program SPADE v. 3.1 / Chao A., Shen T.-J. — Taiwan, 2006. — 47 p.

ВИКОРИСТАННЯ ЕНТРОПІЙНОГО АНАЛІЗУ В ОЦІНЦІ МОЛОЧНОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ ХУДОБИ РІЗНОЇ ІНТЕНСИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗМУ

М.І.Гиль, доктор сільськогосподарських наук
Миколаївський державний аграрний університет
В.В.Коваленко, аспірант

Інститут тваринництва степових районів ім. М.Ф.Іванова
«Асканія-Нова» УААН, м. Асканія-Нова, Україна

Досліджено питання доцільності й точності ентропійно-інформаційного аналізу за основними ознаками селекції худоби української червоної молочної породи різної інтенсивності формування їх організмів у період вирощування. Одержані результати дозволяють рекомендувати вивчену методику для впровадження в селекційний процес в умовах різних селекційних служб.

Ключові слова: генотип, ентропія, молочна продуктивність, жива маса, селекція, лактації.

Вступ. Процес формування молочних стад пов'язаний з вирощуванням і вихованням молодняку, який має в силу дії власних спадкових програм дещо відмінні особливості щодо темпів формування їх організму. Періодичність фаз «росту» і «спокою», ступінь інтенсивності у фазі збільшення кількісних змін та якісних перетворень молодого організму телички та цей вплив на наступну молочну продуктивність до цього часу оцінювалося в культурному тваринництві, зокрема в молочному скотарстві, з використанням відомих параметрів середнього квадратичного відхилення та коефіцієнту варіації. Зрозуміло, за таких реалій оцінити стан організованості феногенетичних систем, що контролюють процес формування організму і у подальшому впливають на характер молочної продуктивності не представляється можливим.

Отже, нами було використано нову методику інформаційно-статистичного аналізу [12], яка останніми роками все активніше використовується у різних науках [3, 9, 11, 16, 18, 19] і залучається у популяційну генетику та селекційний процес

у сільськогосподарському тваринництві [4-8, 10, 13, 14, 15, 17]. Підставою тому властивості біокібернетики – висока точність, розгляд біологічних об'єктів з точки зору самоорганізованих систем, можливість моделювання ситуаційних процесів й явищ, інше.

Разом із тим, в галузі молочного скотарства пояснень ентропії та організованості спадкових програм, що детермінують процеси росту і далі – молочної продуктивності у такому контексті нами не було знайдено, а тому і стало метою обраного нами дослідження на прикладі порівняння двох груп тварин з різною фактичною інтенсивністю їх росту.

Матеріал і методика досліджень. Дослідження було проведено в умовах ДП ДГ «Еліта» Миколаївського інституту агропромислового виробництва УААН на коровах української червоної молочної породи, які були розділені на дві групи – швидкого та повільного типу інтенсивності формування організму, що здійснено за допомогою запропонованого В.П. Коваленком [20] індексу інтенсивності формування організму (Δt) шляхом поділу тварин на представників, що мали значення вище та нижче середнього рівня розвитку зазначеного параметра.

Оцінювалась максимально можлива (H_{max}) і безумовна (H) ентропії й її похибка (SE_H), абсолютна (O) і відносна (R) організованість систем та міра частоти подій – аентропія (A) [12]. Класифікація систем здійснювалась за пропозицією С. Біра [2] та Ю.Г. Антомонова [1]. Для встановлення впливу факторів на організацію системи використовували двофакторний дисперсійний аналіз (за Г. Шэффе [21]) без повторів з встановленням сили впливу факторів – інтенсивності формування організму та віку тварин (в лактаціях).

Порівняння виконано за основними ознаками селекції худоби молочного напрямку продуктивності.

Результати досліджень. На основі проведених досліджень встановлено, що за характером змін живої маси в період від народження до 18-ти місячного віку (табл. 1) пред-

ставлені системи в цілому є складними – стохастичними (R від 0,024 до 0,88 біт) з найвищою абсолютною організованістю тварин повільного типу інтенсивності формування організму у віці шести місяців ($O = 0,293$ біт).

Таблиця 1

**ЕІА мінливості живої маси (кг) корів
української червоної молочної породи**

Інтенсивність формування організму	n	Параметри ентропійно-інформаційного аналізу ознаки					Вірогідність різниці	
		$H \pm SE_H$	H_{max}	O	R	A	$d \pm Sd$	td
2 місяці								
Швидкий	25	3,063±0,119	3,322	0,258	0,078	0,263	-0,150±0,131	1,15
Повільний	25	3,243±0,064		0,079	0,024	0,088	0,030±0,084	0,36
В середньому	50	3,213±0,054		0,109	0,033	0,117	×	×
4 місяці								
Швидкий	25	3,113±0,057	3,322	0,209	0,063	-0,418	-0,140±0,071	1,97
Повільний	25	3,049±0,080		0,273	0,082	-0,350	-0,204±0,090	2,27*
В середньому	50	3,253±0,042		0,069	0,021	0,079	×	×
6 місяців								
Швидкий	25	3,109±0,104	3,322	0,213	0,064	0,231	-0,084±0,117	0,72
Повільний	25	3,029±0,086		0,293	0,088	-0,333	-0,164±0,102	1,61
В середньому	50	3,193±0,054		0,128	0,039	0,169	×	×
12 місяців								
Швидкий	25	3,079±0,109	3,322	0,243	0,073	0,273	-0,116±0,123	0,94
Повільний	25	3,109±0,104		0,213	0,064	0,231	-0,086±0,119	0,72
В середньому	50	3,195±0,058		0,127	0,038	0,136	×	×
18 місяців								
Швидкий	25	3,159±0,093	3,322	0,163	0,049	0,173	0,043±0,116	0,37
Повільний	25	3,133±0,046		0,189	0,057	-0,435	0,017±0,083	0,20
В середньому	50	3,116±0,069		0,206	0,062	0,256	×	×

Характерним є те, що середні значення відносної ентропії та абсолютної організованості живої маси теличок всієї породи, відповідно більше та менше ніж у дослідних групах від народження до річного віку, але у півторарічному віці – навпаки. Також худоба швидкого типу росту і розвитку мала вищі значення ентропії при досягненні ними віку 4, 6 та 18 місяців від народження (відповідно $H = 3,113 \pm 0,057...3,109 \pm 0,104...3,159 \pm 0,093$ біт).

Дослідження молочної продуктивності цих тварин дозволило нам встановити (табл. 2), що лише за феногенетичними комплексами, що контролюють вміст жиру в молоці корови повільного типу формування у першу лактацію та обох типів у другу характеризувалися складними-квазідетермінованими системами ($O = 0,112...0,107$ і $0,102$ біт), за рештою ознак у період усіх трьох лактацій встановлено тип їх детермінації – складний-стохастичний.

Варто відзначити, що в групі тварин швидкого типу інтенсивності формування організму була і найвища відносна ентропія в ознаках молочної продуктивності у першу та другу лактації, але у третю та вищу ця особливість, навпаки, вже стала притаманною особинам повільного росту і розвитку.

Особливістю всього дослідження ступеня організованості систем контролю основних ознак селекції виявилось і те, що як за відносними, так і за абсолютними параметрами дослідні групи мали вищі значення, ніж такі у контролі, що засвідчує диференціацію як в межах всієї породи, так і в порівнянні між дослідними групами.

Слід зазначити, що протягом оцінених лактацій в цілому для породи коливання значень відносної ентропії та організованості систем надою та вмісту жиру в молоці носили антиспрямований характер. Це може ще раз слугувати підтвердженням того, що ці феногенетичні системи зумовлені різними полігенними комплексами, але які певним чином пов'язані.

Таблиця 2

**ЕІА молочної продуктивності корів
української червоної молочної породи різної
інтенсивності формування організму**

Інтенсивність формування організму	n	Параметри ентропійно- інформаційного аналізу ознаки					Вірогідність різниці	
		$H \pm SE_w$	H_{max}	O	R	A	$d \pm Sd$	td
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Перша лактація								
Надій за 305 дн, кг								
Швидкий	25	3,113± 0,098	3,322	0,209	0,063	0,246	-0,135 ±0,108	1,25
Повільний	25	3,095± 0,110		0,227	0,068	0,241	-0,153 ±0,119	1,29
В середньому	50	3,248± 0,046		0,074	0,022	0,075	×	×
Вміст жиру в молоці, %								
Швидкий	25	3,017± 0,130	3,322	0,305	0,092	0,307	-0,186 ±0,141	0,32
Повільний	25	2,949± 0,101		0,373	0,112	-0,233	-0,254 ±0,115	2,21*
В середньому	50	3,203± 0,054		0,119	0,036	0,138	×	×
Кількість молочного жиру, кг								
Швидкий	25	3,193± 0,080	3,322	0,129	0,039	0,146	0,002 ±0,101	0,02
Повільний	25	2,948± 0,116		0,374	0,113	-0,282	-0,243 ±0,131	1,85
В середньому	50	3,191± 0,061		0,131	0,039	0,134	×	×
Друга лактація								
Надій за 305 дн, кг								
Швидкий	25	3,243± 0,064	3,322	0,079	0,024	0,088	-0,030 ±0,073	0,41
Повільний	25	3,003± 0,097		0,319	0,096	-0,318	-0,270 ±0,103	2,62*
В середньому	50	3,273± 0,036		0,048	0,015	0,052	×	×
Вміст жиру в молоці, %								
Швидкий	25	2,965± 0,102	3,322	0,357	0,107	-0,265	-0,226 ±0,117	1,93
Повільний	25	2,984± 0,097		0,337	0,102	-0,282	-0,207 ±0,113	1,83
В середньому	50	3,191± 0,058		0,131	0,039	0,143	×	×
Кількість молочного жиру, кг								
Швидкий	25	3,129± 0,099	3,322	0,193	0,058	0,214	-0,026 ±0,119	0,22

Продовження таблиці 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Повільний	25	3,003± 0,097		0,319	0,096	-0,318	-0,152 ±0,117	1,30
В середньому	50	3,155± 0,066		0,167	0,050	0,180	×	×
Третя лактація								
Надій за 305 дн, кг								
Швидкий	25	2,992± 0,096	3,322	0,329	0,099	-0,293	-0,201 ±0,109	1,84
Повільний	25	3,113± 0,057		0,209	0,063	-0,418	-0,080 ±0,077	1,04
В середньому	50	3,193± 0,052		0,129	0,039	0,175	×	×
Вміст жиру в молоці, %								
Швидкий	25	3,033± 0,123	3,322	0,289	0,087	0,305	-0,202 ±0,133	0,52
Повільний	25	3,143± 0,093		0,178	0,054	0,205	-0,092 ±0,106	0,87
В середньому	50	3,235± 0,050		0,086	0,026	0,084	×	×
Кількість молочного жиру, кг								
Швидкий	25	3,029± 0,086	3,322	0,293	0,088	-0,333	-0,234 ±0,095	2,46*
Повільний	25	3,113± 0,110		0,209	0,063	0,205	-0,150 ±0,117	1,28
В середньому	50	3,263± 0,040		0,059	0,018	0,062	×	×
Вища лактація								
Надій за 305 дн, кг								
Швидкий	25	3,143± 0,093	3,322	0,178	0,054	0,205	-0,120 ±0,101	1,19
Повільний	25	3,213± 0,072		0,109	0,033	0,129	-0,050 ±0,082	0,61
В середньому	50	3,263± 0,040		0,059	0,018	0,062	×	×
Вміст жиру в молоці, %								
Швидкий	25	3,083± 0,114	3,322	0,239	0,072	0,246	-0,096 ±0,127	0,76
Повільний	25	3,143± 0,105		0,178	0,054	0,163	-0,036 ±0,119	0,30
В середньому	50	3,179± 0,056		0,143	0,043	0,186	×	×
Кількість молочного жиру, кг								
Швидкий	25	2,949± 0,101	3,322	0,373	0,112	-0,233	-0,309 ±0,109	2,83**
Повільний	25	2,898± 0,123		0,424	0,128	-0,223	-0,360 ±0,129	2,79**
В середньому	50	3,258± 0,040		0,064	0,019	0,075	×	×

Висновки. Таким чином, проведені дослідження дали можливість висловити:

1. Ентропійно-інформаційний аналіз (EIA) ознак молочної продуктивності корів української червоної молочної породи та інтенсивності формування їх організму має специфічну залежність і дозволяє встановлювати тенденції співвідносної мінливості ступеня організованості цих феногенетичних систем.

2. Тваринам швидкого і повільного типу інтенсивності формування організму властива відмінність значень відносної ентропії і організації системи живої маси в період їх росту і розвитку, а у продуктивний період – надою та вмісту жиру в молоці, що має вікову періодичність та значно відрізняється від загальнопородних характеристик.

3. EIA дозволяє здійснювати моніторинг ступеня взаємодії основних і другорядних ознак селекції, спадкових систем їх обумовлення і оцінювати характер організованості цих комплексів протягом певного віку тварин української червоної молочної породи.

4. Більший ступінь організованості системи вмісту жиру в молоці на порівняння до інших ознак дослідження у худоби обох типів інтенсивності формування організму, напевно, є результатом впливу меншої чисельності структурних генів, що формують ознаку, а тому і відносною простотою їх самоорганізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антомонов Ю. Г. Моделирование биологических систем [Текст] / Ю. Г. Антомонов. — Киев : Наукова думка, 1977.
2. Бир С. Кибернетика и управление [Текст] / С. Бир. — М. : Наука, 1964.
3. Герасимов И. Г. Энтропия биологических систем [Текст] / И. Г. Герасимов // Проблемы старения и долголетия. — 1998. — Т. 8, № 2.
4. Гиль М. І. Використання ентропійного аналізу кількісних ознак молочної худоби різних генотипів [Текст] / М. І. Гиль // Вісник Подільського ДАТУ : 36. наук. праць. — Кам'янець-Подільський, 2007. — № 15. — С. 104—111.
5. Гиль М. І. Використання інформаційно-статистичних методів оцінки рівнів консолідації голштинської худоби при дії стабілізуючого відбору [Текст] / М. І. Гиль, О. Ю. Сметана // Вісник Сумського НАУ: 36. наук. праць. — Суми, 2007. — Вип. 9 (13). — С. 23—29. — (Серія «Тваринництво»).

6. Гиль М. И. Энтропийный анализ селекционных признаков молочной худобы [Текст] / М. И. Гиль // Тваринництво України. — 2007. — № 7. — С. 17—20.

7. Гиль М. И. Эффективность использования информационно-статистических методов оценки молочной худобы при разных приемах разведения та типах подбора [Текст] / М. И. Гиль // Вісник Полтавської ДАА : наук.-вироб. фаховий журн. — Полтава, 2007. — № 2. — С. 98—102.

8. Гиль М. И. Сравнительная оценка эффективности использования ЕИА червонної степової та української червонної молочной порід [Текст] / М. И. Гиль // Аграрні вісті: щокв. наук.-практ. журн. — Біла Церква, 2007. — № 2. — С. 13—17.

9. Информационно-статистический анализ менделирующих и полигенных признаков в популяциях сельскохозяйственных птиц [Текст] / [Ю. А. Рябконов, Н. И. Сахацкий, П. И. Кутнюк, О. А. Катеринич]. — Харьков, 1996.

10. Козупица Г. С. Информационно-энтропийный подход к определению здоровья [Текст] / [Г. С. Козупица, Ю. Л. Ратис, Е. В. Ратис]. // Вестник Балтийской академии. — 1999. — Вып. 25.

11. Информационный подход к анализу низкочастотной импульсной активности нейронов рострального гипоталамуса [Текст] / [В. Н. Казаков, Н. Э. Кузнецов, И. Г. Герасимов, Д. Ю. Игнатов]. // Нейрофизиология. — 2001. — Т. 33. — № 4.

12. Коваленко В. П. Использование энтропийного анализа для прогноза комбинационной способности линий птицы [Текст] / В. П. Коваленко, В. В. Дебров // Новые методы селекции и биотехнологии в животноводстве. — К. — 1991. — Ч. 2. — (Репродукция, популяционная генетика и биотехнология).

13. Крамаренко С. С. Метод использования энтропийно-информационного анализа для количественных признаков // Известия Самарского научного центра РАН. — 2005. — Т. 7. — № 1. — С. 242—247.

14. Меркурьева Е. К. Применение энтропийного анализа и коэффициента информативности при оценке селекционных признаков в молочном скотоводстве [Текст] / Е. К. Меркурьева, А. Б. Бертазин // Доклады ВАСХНИЛ. — 1989. — № 2. — С. 21—23.

15. Нежлукченко Т. И. Використання інформаційно-статистичних методів оцінки рівня консолідації нового типу овець асканійської тонкорунної породи [Текст] / Т. И. Нежлукченко // Розведення і генетика тварин. — 1999. — Вип. 31—32. — С. 167—168.

16. Патрева Л. С. Энтропийный анализ количественных признаков для селекционной оценки батьківського стада м'ясних курей [Текст] / Л. С. Патрева, С. С. Крамаренко // Розведення і генетика тварин. — 2007. — Вип. 41. — С. 149—153.

17. Петров Т. Г. Информационный язык RNA для описания, систематизации и изучения составов многокомпонентных объектов [Текст] / Т. Г. Петров // Научно-техническая информация. — 2001. — № 3.

18. Савинов А. Б. Метод биоиндикации экосистем по соотношению адаптивных и инадаптивных потенциалов популяций и биоценозов (Информационно-энтропийный аспект) [Текст] / А. Б. Савинов. // Методы популяционной биологии VII Всерос. популяционный семинар. — Сыктывкар, 2004. — Ч. 1.

19. Савинов А. Б. Методология системно-кибернетического подхода в экологическом мониторинге [Текст] / А. Б. Савинов. — Н. Новгород : Изд-во ННГУ. — 2000. — Ч. 4.

20. Степаненко Н. В. Моделювання і прогнозування живої маси птиці яєчних кросів [Текст] / Н. В. Степаненко // Таврійський науковий вісник : зб. наук. праць. — Херсон : ХДАУ, 2002. — № 21. — С. 232—236.

21. Шэффэ Г. Дисперсионный анализ [Текст] / Г. Шэффэ. — М. : Госиздат физ.-мат. лит., 1963. — 628 с.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО СВИНАРСТВА

В.П.Рибалко, доктор сільськогосподарських наук,
академік УААН

Інститут свинарства ім. О.В. Квасницького УААН

*Висвітлено сучасний стан галузі свинарства в Україні.
Визначено завдання та перспективи її подальшого розвитку.*

Ключові слова: свинарство, розвиток, порода.

Сучасне свинарство, як і інші галузі тваринництва, в більшості цивілізованих країн характеризується динамічним розвитком, оволодінням енергоекономічними технологіями, збільшенням виробничих потужностей, а також постійним підвищенням продуктивності тварин і якісних показників, що сприяє стабільному нарощуванню дешевої високоякісної свинини.

На жаль, до жодної із вище згаданих груп не входять країни ближнього зарубіжжя – Росія, Білорусія, а також Україна, які за розвитком свинарства у світовому виробництві в недалекому минулому посідали високі місця.

Нині частка, наприклад Росії, у світовому виробництві свинини складає тільки близько 2%.

В Україні свинарство з давніх-давен вважали національною галуззю сільськогосподарського виробництва. Були часи, коли на свинину в загальному виробництві м'яса припадало до 58,7 відсотки. При цьому історія зафіксувала не тільки періоди активного розвитку галузі, але і її катастрофічного занепаду. Для підтвердження вище висловленого нагадаю, що у всіх категоріях господарств України у 1913 році нараховувалось 8,5 млн свиней, у 1940 – 9,2; 1945 – 2,9; 1950 – 7,0; 1971 – 21,4; 2006 – 8,1 млн голів. Рекордний вал виробництва свинини (1576 тис. т у забійній масі) було зафіксовано у 1989 році або по 30-31 кг на душу населення, що повністю відповідало науково обґрунтованим медичним нормам споживання цього важливого продукту харчування.

На превеликий жаль, слід також констатувати, що зараз загальна кількість свиней і виробництво свинини в усіх категоріях господарств країни скоротилися майже у три рази, порівняно із станом близько 19-20 років тому. А виробництво свинини на душу населення складає в межах лише 13-14 кг. За висловленням окремих авторів, в умовах переходу до ринкових відносин свинарство більшості господарств України відкинуто до межі виживання.

Всім відомі процеси – інфляція, порушення господарських зв'язків, приватне володіння, а також світова фінансова криза – призвели до чергового падіння попиту на вітчизняну свинину, руйнування багатьох господарств та зниження якості виробленої продукції.

Зараз в Україні виробництвом свинини займаються переважно дві категорії виробництв: присадибні господарства населення і сільськогосподарські підприємства (реформовані колгоспи та радгоспи). При цьому, в господарствах населення до 2006 року вироблялось 62-65% свинини від загальної її кількості.

Але, як свідчить аналіз, криза по різному вплинула на ці дві категорії виробництв. Станом на 1 травня 2009 року із загальної кількості 6844 тис. свиней на сільськогосподарських підприємствах утримувалось 42,9%, а в господарствах населення вже тільки 57,1 процента. Необхідно також додати, що у населення, не дивлячись на високий відсоток, загальний вал виробництва також різко зменшився порівняно з 1990 роком. При цьому, можливості підсобних господарств зараз значно втрачені, так як вони позбавлені істотної підтримки з боку зруйнованого в більшості регіонів суспільного сектора.

Резюмуючи вище викладене, слід відмітити, що величезні можливості виробництва свинини зараз в країні не використовуються і наполовину:

- по-перше, нераціональне використання власної кормової бази. Щорічний експорт більше 10 млн т саме фуражного зерна є економічно не вигідним, ніж використання його у вітчизняному свинарстві з наступним експортом м'ясної продукції;

– по-друге, послаблення позицій на такому міцному і традиційному ринку збуту української свинарської продукції як Росія. Загублену Україною нішу впевнено зайняли в останній час країни ЄС, Бразилія, Аргентина та США;

– по-третє, характеризуючи ситуацію світових ринків тваринницької продукції, слід підкреслити, що Україна виглядає на них як країна ще не використаних можливостей;

– по-четверте, необхідно до мінімуму скоротити імпорт зарубіжної свинини і створити більш благодатні умови для її вітчизняного виробництва, не допускаючи перетворення держави в ринок збуту свинарської продукції інших країн;

– по-п'яте, відсутність контрольно-випробувальних станцій. Зараз в Україні у поточному режимі не функціонує ні одна з бувших 18 контрольно-випробувальних станцій і елевєрів. Тому немає об'єктивної інформації про продуктивність тварин, одержаних в стандартних умовах.

Такі диспропорції і деформації в розвитку провідної галузі національної економіки є свідомством незавершеності та протиріччя аграрної реформи, яка проводиться в країні вже більше 15 років.

Соціально-економічні умови, які склались останнім часом, ставлять перед галуззю завдання, вирішенням яких можливо забезпечити внутрішню потребу у високоякісній свинині, а також покращити її конкурентоспроможність і використовувати як додаткове джерело валютних надходжень до бюджету держави. Враховуючи науково обґрунтовані норми харчування та наявність населення, в найближчі роки виробництво свинини в нашій країні необхідно довести до 1,2-1,3 млн т, що є цілком реальним, так як в недалекому минулому вже фактично вироблялось значно більше. Що ж для цього є, і на що необхідно звернути особливу увагу, щоб не дивлячись на, так звану, світову економічну кризу, збільшити об'єм виробництва і рентабельно вести галузь свинарства?

Як всім відомо, зараз в Україні розводять 11 вітчизняних і зарубіжних порід, а також декілька внутрішньопородних типів

свиней. За завданням Міністерства АП України пройшли атестацію на статус племзаводу чи племрепродуктору майже 400 свинарських стад. Тобто, в країні є відповідна племінна база.

На основі проведеного першого в історії свинарства України породовипробування було встановлено, що наші генотипи свиней при створенні їм оптимальних умов годівлі і утримання за продуктивністю майже не поступаються зарубіжним, а за такими ознаками, як резистентність і пристосованість до існуючих умов виробництва, типових для більшості господарств, а також якості свинини, навіть перевищують їх.

До першочергових концептуальних завдань, які необхідно вирішити в період глобальної кризи світової економіки з метою відродження вітчизняної галузі і нарощування виробництва високоякісної свинини, слід віднести такі:

1. Зберегти племінну базу вітчизняного свинарства і матеріально зацікавити племінні господарства вирощувати високоцінний племінний молодняк, з врахуванням сучасних селекційно-генетичних методів його оцінки, для ремонту масового свинарства з метою підвищення продуктивності товарних стад різних категорій господарств.

2. Державним органам за відповідного фінансування дооручити ведучим вченим ретельно, професійно вивчити передовий досвід розвинутих країн і розробити сучасну систему виробництва свинини в різних категоріях господарств із залученням конкретних проектно-конструкторських організацій, а також заводів з виготовлення проектів реконструкції чи будівництва нових об'єктів і технологічного обладнання на основі експериментальних зразків, запропонованих вченими-свинологами.

3. З метою ефективного використання зернофуражу налагодити його переробку для одержання повноцінних комбікормів з використанням вітамінно-мінеральних домішок вітчизняного виготовлення.

4. Створити пільгові умови для роботи банківського капіталу в аграрному секторі економіки, а також розробити від-

повідний механізм з метою їх реалізації. Існуючі зараз банківські структури не зацікавлені у вкладенні коштів у сільсько-господарське виробництво, так як ефективність при цьому надмірно низька.

5. За досвідом зарубіжної практики і за безпосередньої участі «Тваринпрома», свинарських господарств, компаній-ентузіастів і переробних підприємств створити об'єднання виробників свинини та виготовлення високоякісних екологічно чистих продуктів харчування не тільки для населення України, але й для експорту за її межі.

6. На відгодівлі в усіх господарствах середньодобові прирости молодняку свиней повинні бути не менше 600-800 г. При такій продуктивності свинина завжди буде рентабельною. Це можливо досягти за рахунок повноцінної годівлі тварин, створення їм оптимальних умов утримання, а також використання сучасних методів селекційно-племінної роботи на основі чистопородного розведення, схрещування та гібридизації.

Отже, при відповідному патріотичному відношенні держави, виробництва і науки, а також професійного вивчення та врахування власних і зарубіжних здобутків можливо, не дивлячись на кризовий період, вивести вітчизняне свинарство із складного становища, в якому воно зараз знаходиться.

ФІЗИКО-ХІМІЧНИЙ СКЛАД СВИНИНИ, ОДЕРЖАНОЇ ВІД ТВАРИН, ВИРОЩЕНИХ З ВИКОРИСТАННЯМ УДОСКОНАЛЕНИХ КОРМОВИХ ДОБАВОК

В.С.Козирь, доктор сільськогосподарських наук, професор,
академік УААН

В.І.Халак, кандидат сільськогосподарських наук, завідувач
відділом свинарства

А.Н.Майстренко, науковий співробітник

В.О.Гравченко, кандидат сільськогосподарських наук,
старший науковий співробітник

Інститут тваринництва центральних районів УААН

У статті наведено результати дослідження фізико-хімічних показників м'яса та сала молодняку свиней, одержаних за умови використання стандартних та удосконалених кормових добавок.

Ключові слова: молодняк свиней, генотип, кормова добавка, фізико-хімічні показники найдовшого м'яза спини та сала.

Вступ. Інтенсифікація селекційного процесу в галузі свинарства передбачає створення популяцій тварин з високим генетичним потенціалом продуктивності, а саме показників відтворювальної здатності, відгодівельних та м'ясних якостей. Особливе значення при цьому має питання розроблення нових економічно ефективних кормових добавок, а також їх вплив на фізико-хімічні показники м'язової тканини та підшкірного сала. Остання група ознак характеризується комплексом об'єктивних і суб'єктивних показників, має полігенний характер успадкування, а питання щодо впливу кормових добавок на якість свинини є малодослідженим [1-4].

Зазначене є предметом наших досліджень і визначає актуальність даної роботи.

Методика досліджень. Метою роботи було вивчити фізико-хімічні властивості м'язової тканини та хімічного складу підшкірного сала молодняку свиней великої білої породи, вирощених за умов використання стандартних (I контрольна група) та удосконалених балансуючих кормових добавок (II дослідна група) (табл. 1).

Таблиця 1

Рецепт стандартної і балансуючих кормових добавок для молодняку свиней на відгодівлі (на 1 тону загальної маси)

Інгредієнт	Стандартна БВМД ТУ-8-3-62 рецепт 52-4	Удосконалені кормові добавки для свиней у віці (місяців)		
		4	5	6
Шрот соняшниковий, кг	200	350	350	350
Шрот соєвий, кг	150			
Рибне борошно, кг	70			
М'ясо-кісткове борошно, кг	80	50	50	50
Дріжджі кормові, кг	100			
Горох не лущений, кг	180	250	350	250
Висівки пшеничні тонкого помелу, кг	120	202,7	131,1	233,2
Крейда кормова, кг	60	14,60	-	-
Сіль кухонна, кг	40	5,4	6,9	4,80
Трав'яне борошно з люцерни, кг	-	100	100	100
Динатрійфосфат (Na_2HPO_4), кг	-	15,30	-	-
Лізін (ККЛ 25%), кг	-			
Добавка на 1 тону БВМД				
Залізо сірчаноокисле, г	200	-	-	-
Марганець сірчаноокислий, г	-	867	916	630
Мідь сірчаноокисла, г	80	186	102	79
Цинк сірчаноокислий, г	60	1,240	0,84	0,630
Кобальт вуглекислий, г	-	44,61	-	3,83
Кобальт сірчаноокислий, г	20	-	-	-
Калій йодистий, г	4	-	1,261	-
Селеніт натрію, г	-	0,012	0,011	0,01
Вітаміни: А – ретинол, млн МО	6	-	-	-
Д2 – ергокальциферол, млн МО	4	165,80	150,86	156
В12-(ціанкобаламін), мг	6	607	733	563
Н – біотин, г	-	0,248	0,102	0,079
С – аскорбінова кислота, г	-	12,39	10,17	7,81
Вс – фолієва кислота, г	-	23,67	20,35	15,62
В5 – нікотинова кислота, г	-	-	-	-
Дилудин, кг	-	12	12	12
Ввід на 1 т комбікорму, кг	-	84,5	98,3	128

Експериментальну частину роботи виконано в дослідній науково-виробничій агрофірмі «Наукова» Дніпропетровської області. Умови утримання та годівлі тварин піддослідних груп були ідентичними і відповідали зоотехнічним нормам.

Передзабійна жива маса тварин в I контрольній та II дослідній групах склала 99,7 і 101,5 кг відповідно.

Оцінку якісних показників найдовшого м'яза спини та підшкірного сала визначали в зразках з урахуванням показників: вологоутримуюча здатність м'яса, %; інтенсивність забарвлення, од. екст. х 1000; активна кислотність (pH), од; ніжність м'яса, с; золу, %; протеїн, %; жир, %. В жирі визначали температуру плавлення – початкову і кінцеву [5-8].

Первинний матеріал досліджень опрацьовано біометрично за методикою [9].

Результати досліджень показали, що вологоутримуюча здатність зразків м'яса у тварин I контрольної групи дорівнювала $58,7 \pm 3,52\%$, у ровесників II дослідної групи – $59,8 \pm 3,55$, що на 7,3 і 6,2% менше вимог до м'яса високої якості (табл. 2.). Кількість зразків найдовшого м'яза спини, у яких вміст зв'язаної води дорівнював 66 і більше відсотка, склала 25%.

Коефіцієнт варіації (C_v , %) за даною ознакою коливався в межах від 12,01 до 11,86%.

Високою інтенсивністю забарвлення відзначалося м'ясо тварин II дослідної групи – 67,0 од. екст. х 1000, що на 5,3 од. екст. х 1000 або 7,91% більше, ніж у ровесників I контрольної групи. Проте, різниця є статистично невірогідною ($t_d=0,59$; $P<0,95$). Невідповідність зразків м'яса за даною ознакою до мінімальних вимог свинини високої якості в I контрольній групі дорівнювала 16,0, в II дослідній групі – 21,3 од. екст. х 1000. На нашу думку, це пов'язано з більш раннім досягненням живої маси 100 кг.

Активна кислотність м'яса (pH) є важливим показником якості свинини. Для свинини високої якості pH становить 5,6-6,0 одиниць. Цей показник у тварин піддослідних груп коливався в межах від 5,53 до 5,72 в I контрольній групі та 5,52 до 6,02 одиниць в II дослідній групі ($C_v=1,55-4,84\%$).

Таблиця 2

**Фізичні властивості найдовшого м'яза
спини молодняку свиней піддослідних груп, n = 4**

Показник (ознака)	Група			
	I		II	
	$\bar{X} \pm S\bar{x}$	Cv, %	$\bar{X} \pm S\bar{x}$	Cv, %
Вологоутримуюча здатність, %	58,77±3,529	12,01	59,88±3,550	11,86
Інтенсивність забарвлення, одиниць екстинцій x 1000	61,7±5,89	19,1	67,0±6,72	20,0
Ніжність, с	5,23±0,321	12,27	4,84±0,288	11,92
Кислотність (pH), од.	5,62±0,043	1,55	5,77±0,139	4,84
Втрати при термічній обробці, %	23,2±0,42*	3,63	20,7±0,85	8,18

Примітка: * - $P > 0,95$

Встановлено, що за ніжністю м'ясо тварин піддослідних груп належить до високої якості. Мінімальне значення даного показника виявлено в зразках м'яса тварин II дослідної групи – 4,84±0,288 с, що на 0,39 с менше порівняно з ровесниками I контрольної групи ($td=0,91$; $P<0,95$).

Втрати м'язової тканини при термічній обробці склали в I контрольній групі – 23,2±0,42, в II дослідній групі – 20,7±0,85%. Різниця за цією ознакою дорівнює +2,7% ($td=2,85$; $P>0,95$).

Дослідження хімічного складу найдовшого м'яза спини молодняку свиней різних груп свідчать про відсутність суттєвої різниці (табл. 3).

М'ясо тварин, одержане від молодняку свиней II дослідної групи, порівняно з ровесниками I контрольної групи, характеризувалося більшим вмістом золи – на 0,05%, протеїну – на 0,34%, кальцію – на 0,004%, фосфору – на 0,011%. За вмістом жиру тварини I контрольної групи переважали ровесників II дослідної групи) на 1,65% ($td=9,26$; $P>0,999$).

Аналіз фізичних властивостей підшкірного сала свідчить про незначну різницю між групами (табл. 4).

Таблиця 3

**Хімічний склад найдовшого м'яза
спини молодняку свиней різних генотипів, n = 4**

Показник	Біометричні показники	Група	
		I	II
Зола, %	$\bar{X}$	1,136	1,184
	$\pm S\bar{x}$	$\pm 0,0092$	$\pm 0,0179$
	Cv, %	1,62	3,02
Протеїн, %	$\bar{X}$	21,56	21,90
	$\pm S\bar{x}$	$\pm 0,508$	$\pm 0,197$
	Cv, %	4,71	1,79
Жир, %	$\bar{X}$	3,56	1,91
	$\pm S\bar{x}$	$\pm 0,643$	$\pm 0,179$
	Cv, %	36,10	18,67
Кальцій, %	$\bar{X}$	0,046	0,051
	$\pm S\bar{x}$	$\pm 0,0025$	$\pm 0,0008$
	Cv, %	10,94	3,26
Фосфор, %	$\bar{X}$	0,149	0,160
	$\pm S\bar{x}$	$\pm 0,0074$	$\pm 0,0066$
	Cv, %	9,95	8,28

Показник початкової температури плавлення підшкірного сала тварин піддослідних груп коливався в межах від 31,03 до 31,12 °C, кінцевої – від 42,62 до 43,50 °C, коефіцієнт мінливості – від 1,47 до 1,62%.

Таблиця 4

**Фізичні властивості підшкірного сала молодняку
свиней піддослідних груп, n = 4**

Температура плавлення, °C	Група			
	I		II	
	$\bar{X} \pm S\bar{x}$	Cv, %	$\bar{X} \pm S\bar{x}$	Cv, %
Початкова	31,12 $\pm$ 0,426	2,74	31,03 $\pm$ 0,409	2,63
Кінцева	43,50 $\pm$ 0,353	1,62	42,62 $\pm$ 0,314	1,47

Висновок. Використання удосконалених балансуючих кормових добавок не погіршило фізико-хімічний склад найдовшого м'яза спини та підшкірного сала.

Перспективи подальших досліджень. Результати досліджень є підставою для проведення подальших досліджень щодо ефективності використання нових кормових балансуючих добавок для відгодівлі свиней, одержаних за різних методів розведення, технології утримання і годівлі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Халак В. І. Фізико-хімічні показники найдовшого м'яза спини свиней різних генотипів та їх кореляційні зв'язки / В. І. Халак // Актуальні проблеми розвитку тваринництва на Півдні України : матеріали регіональної науково-практичної конференції (Херсон, 27–28 листопада 2008 р.). — Херсон : Колос ХДАУ, 2008. — С. 76–78.
2. Луник Ю. М. М'ясні якості свиней різних генотипів / Ю. М. Луник // Науковий вісник Львівської національної академії ветеринарної медицини ім. С. З. Гжицького. — 2003. — Т. 5, № 3, ч. 4. — С. 167–171.
3. Медведев В. О. Якість м'яса та сала гібридно-лінійного молодняка свиней різного походження / В. О. Медведев, О. М. Церенюк, С. О. Шаповалов // Аграрний вісник Причорномор'я. Сільськогосподарські та біологічні науки. — Одеса : СМІЛ, 2008. — Вип. 43 — С. 64–69.
4. Бірта Г. О. Якісні показники м'яса свиней миргородської породи та її помісей / Г. О. Бірта // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. З. Гжицького. — 2008. — Т. 10, № 2, ч. 3. — С. 3–7.
5. Поливода А. М. Оцінка якості свинини за фізико-хімічними показниками / А. М. Поливода // Свинарство. — К. : Урожай, 1976. — Вип. 24. — С. 57–61.
6. Поливода А. М. Методика оценки качества продуктов убоя у свиней / А. М. Поливода, Р. В. Стробыкина, М. Д. Любецкий // Методики исследований по свиноводству. — Харьков, 1977. — С. 48–57.
7. Методические рекомендации по оценке мясной продуктивности, качества мяса и подкожного жира свиней / ВАСХНИЛ. — М. : Колос, 1987. — 64 с.
8. Поливода А. М. Показатели качества мяса и сала у свиней разных пород / А. М. Поливода, В. М. Юдинцева, А. П. Мысик // Науч. тр. Юж. Отд. ВАСХНИЛ. — К., 1976. — С. 94–102.
9. Генетика / [Е. К. Меркурьева, З. В. Абрамова, А. В. Бакай и др.] — М. : Агропромиздат, 1991. — 446 с.

ОСОБЛИВОСТІ «ХОЛОДНОГО» МЕТОДУ ВИРОЩУВАННЯ ТЕЛИЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЧЕРВОНО-РЯБОЇ МОЛОЧНОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ЧОРНО-РЯБОЇ МОЛОЧНОЇ ПОРІД

Т.В.Підпала, доктор сільськогосподарських наук, професор
О.В.Дровняк, магістр
Миколаївський державний аграрний університет

У статті наведено результати вирощування телиць української червоно-рябої та української чорно-рябої молочних порід «холодним» методом. Доведено, що молодняк інтенсивно росте, за живою масою переважає стандарт породи, але вищою живою масою характеризуються телиці української червоно-рябої молочної породи.

Ключові слова: «холодний» метод вирощування, молочна продуктивність, корови, порода, молодняк, жива маса, приріст, ріст.

Вступ. На ріст і розвиток телиць впливають чотири основні фактори: генотип, рівень годівлі, умови утримання та стан здоров'я. Метод «холодного» вирощування молодняку за параметрами відповідає біологічним потребам організму, сприяє оптимальному перебігу фізіологічних процесів, підтриманню доброго здоров'я і нормальної відтворної здатності [1]. Тому, враховуючи важливість вирощування ремонтного молодняку, вирішили провести дослідження з визначення впливу «холодного» способу утримання на ріст і розвиток телиць українських червоно-рябої та чорно-рябої молочних порід.

Матеріал і методика досліджень. Вивчення ефективності вирощування ремонтного молодняку двох порід методом «холодного» вирощування проводили у СТОВ «Промінь» Арбузинського району Миколаївської області. Для цього було сформовано дві дослідні групи телиць до 6-місячного віку української червоно-рябої молочної (УЧерМ) та української чорно-рябої молочної (УЧРМ) порід, які утримувалися в однакових умовах та мали один і той же раціон годівлі. Протягом усього дослідного періоду вели контроль за змінами жи-

вої маси від народження до 6-місячного віку. Зважували молодняк вранці до годівлі з точністю до 1 кг. Окрім цього приділяли увагу раціонам годівлі тварин, складаючи їх за деталізованими нормами із допомогою сучасної комп'ютерної техніки, використовуючи табличний редактор Microsoft Excel 2007.

Для досліджень були використані дані ORSEK і Data Floyd господарства, зокрема: наявність поголів'я, в т.ч. корів, вік тварин, жива маса телят при народженні, середньодобові прирости, дата народження, надій, вміст жиру і білка в молоці, аналіз умов годівлі та утримання тварин.

Дослідження проводили за стандартними методиками, шляхом порівняння двох порід та їхніх кількісних та якісних показників. Групи телиць комплектували методом пар-аналогів за живою масою і віком. Дані досліджень оброблено математико-статистичними методами з використанням комп'ютерної техніки та пакетів прикладних програм MS OFFICE 2000 EXCEL.

Результати досліджень. Технологія вирощування молодняку великої рогатої худоби полягає в створенні таких умов годівлі та утримання, що сприяють розвитку бажаних якостей, кращому використанню тваринами поживних речовин корму, більш інтенсивному росту і розвитку організму, високій оплаті корму продукцією, одержанню в подальшому високої продуктивності та здатності тварин стійко передавати спадкові якості нащадкам.

Генетично запрограмована продуктивність може бути реалізована тільки за сприятливих умов вирощування, догляду і використання тварин. Результатами досліджень встановлено вплив спадкових факторів на живу масу і прирости телиць УЧеРМ і УЧРМ порід (табл. 1).

Аналіз даних основних селекційних ознак матерів телиць двох порід за надоем вказує на деякі відмінності між ними. Так, у матерів УЧеРМ середній надій за лактацію складає – 6063 кг молока, а у матерів УЧРМ – 5869 кг.

Таблиця 1

Характеристика продуктивних ознак молочної худоби

Порода тварин	n	$\bar{X} \pm S\bar{x}$	σ	Cv, %	td
Надій матерів, кг					
Українська червоно-ряба молочна порода	20	6063±240	1073	18,0	0,6
Українська чорно-ряба молочна порода	20	5869±211	945	16,0	
Вміст жиру в молоці, %					
Українська червоно-ряба молочна порода	20	3,6±0,03	0,14	3,9	0
Українська чорно-ряба молочна порода	20	3,6±0,03	0,14	3,8	
Кількість молочного жиру, кг					
Українська червоно-ряба молочна порода	20	218±9,4	42	19,0	0,6
Українська чорно-ряба молочна порода	20	211±7,4	33	16,0	
Вміст білку в молоці, %					
Українська червоно-ряба молочна порода	20	3,03±0,01	0,06	2,1	2,1
Українська чорно-ряба молочна порода	20	3,06±0,01	0,05	1,7	
Кількість молочного білку, кг					
Українська червоно-ряба молочна порода	20	183,5±7,3	33	18,0	0,3
Українська чорно-ряба молочна порода	20	180±6,2	28	15,0	
Жива маса корів, кг					
Українська червоно-ряба молочна порода	20	557±12,2	55	10,0	0,5
Українська чорно-ряба молочна порода	20	548±14,2	63	12,0	
Жива маса телят при народженні, кг					
Українська червоно-ряба молочна порода	20	36±1,5	6,8	19,0	0,8
Українська чорно-ряба молочна порода	20	34±2,0	8,7	26,0	
Жива маса телят при знятті з випойки, кг					
Українська червоно-ряба молочна порода	20	73±1,4	6,2	9,0	1,5
Українська чорно-ряба молочна порода	20	76±1,5	6,8	9,0	
Тривалість випойки, днів					
Українська червоно-ряба молочна порода	20	50±1,4	6,1	12,0	1,6
Українська чорно-ряба молочна порода	20	54±2,0	9,0	17,0	
Середньодобовий приріст, г					
Українська червоно-ряба молочна порода	20	742±31,2	139,0	19,0	1,2
Українська чорно-ряба молочна порода	20	793±29,0	130,3	16,0	

Різниця невірогідна і становить 194 кг ($P < 0,95$).

За жирністю молока відхилень у корів-матерів немає, але виявлено за кількістю молочного жиру деяку перевагу УЧеРМ, порівняно з тваринами УЧРМ породи. Різниця склала 7,0 кг, але не вірогідна ($P < 0,95$).

Українська чорно-ряба молочна порода за вмістом білка в молоці переважає українську червоно-рябу молочну породу, але різниця не вірогідна і склала 0,03% ($P < 0,95$).

За кількістю молочного білка тварини української червоно-рябої та української чорно-рябої молочних порід мало чим відрізняються.

Жива маса корів, будь-якої спадкової основи, є одним із важливих показників, які певним чином визначають їх молочну продуктивність. У корів УЧеРМ породи середня величина до параметру живої маси УЧРМ породи складає відповідно – $557 \pm 12,2$ кг і $548 \pm 14,2$ кг.

Слід враховувати, що інтенсивність росту тварин визначає їх технологічні якості, зокрема, тривалість періоду вирощування, тобто вік першого осіменіння. Він визначається приростом живої маси. Телиці української чорно-рябої молочної породи за показниками середньодобового приросту переважають ровесниць української червоно-рябої молочної породи на 51,0 г ($P < 0,95$). Але вказана перевага зумовлена тривалістю випойки телят, яка у УЧРМ породи триває значно довше – $54 \pm 2,0$ дні, ніж у УЧеРМ ($50 \pm 1,4$) дні. Більш подовженим терміном випойки телят можна пояснити і відмінності у них за живою масою при знятті з випойки – $76 \pm 1,5$ кг у УЧРМ породи, і $73 \pm 1,4$ кг у УЧеРМ породи. Різниця склала 3,0 кг ($P < 0,95$) на користь теличок УЧРМ. Крім того, чорно-ряба худоба належить до скоростиглих порід, а тому молодняк росте інтенсивніше в ранній постнатальний період.

Проте в наступні періоди вирощування телиці УЧеРМ породи характеризуються більшими показниками живої маси і середньодобових приростів (табл. 2 і рис.).

Згідно з даними таблиці 2 вирощування ремонтного молодняка на племфермі СТОВ „Промінь” ведеться на високому рівні.

Таблиця 2

**Динаміка росту телиць молочної та української
чорно-рябої молочної порід (n=20)**

Вік тварин	Жива маса, кг		Середньодобовий приріст, г		Стандарт породи, кг
	$\bar{X} \pm S\bar{x}$	Cv, %	$\bar{X} \pm S\bar{x}$	Cv, %	
Українська червоно-ряба молочна порода					
Новонароджені	36±1,53	9,0	-	-	42
3 місяці	118±1,27	12,0	911±6,1	19,0	105
6 місяців	190±1,35	10,0	800±5,7	15,0	175
Українська чорно-ряба молочна порода					
Новонароджені	34±1,95	9,0	-	-	40
3 місяці	113±1,83	17,0	878±8,5	16,0	103
6 місяців	178±1,75	10,5	720±7,2	13,0	170

Як показано на рисунку, українська червоно-ряба молочна порода за живою масою переважає українську чорно-рябу молочну породу у всі періоди вирощування. Це пояснюється тим, що при створенні української червоно-рябої молочної породи в якості материнської основи використовувалась симентальська порода, яка має комбінований напрям продуктивності. Встановлено, що найбільша інтенсивність росту телиць спостерігається до трьох місяців, тому саме в цей період треба особливу увагу приділяти умовам утримання та годівлі молодняку, на що й спрямовано метод «холодного» вирощування.

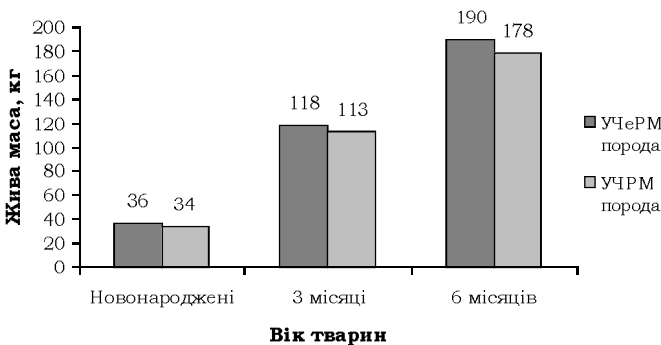

Рис. Жива маса телиць до 6-місячного віку

Жива маса телиць української червоно-рябої молочної породи у вікові періоди 0-3 місяців більша за стандарт породи на 12,3%. А жива маса телиць української чорно-рябої молочної породи в цей же період більша за стандарт породи лише на 9,7%.

Висновки. За результатами досліджень встановлено:

1. Інтенсивне вирощування ремонтного молодняку «холодним» методом в оптимальних умовах зменшує тривалість його вирощування і термін непродуктивного використання.

2. Молодняк української червоно-рябої молочної породи достовірно переважає аналогів української чорно-рябої молочної породи за живою масою як при народженні, так і в інші вікові періоди. Різниця у 6-місячному віці телиць склала 12 кг ($P > 0,999$).

3. Для одержання корів, спроможних давати високі надой, необхідна система цілеспрямованого вирощування ремонтних телиць.

ЛІТЕРАТУРА

1. Обливанцов В. «Холодний» метод вирощування телят / В. Обливанцов // Пропозиція. — 2006. — № 12. — С. 97—99.

ПОЛІПШЕННЯ М'ЯСНИХ ЯКОСТЕЙ СВИНЕЙ ВЕЛИКОЇ БІЛОЇ ПОРОДИ МЕТОДАМИ ВНУТРІШНЬОПОРОДНОЇ СЕЛЕКЦІЇ

М.Д.Березовський, доктор сільськогосподарських наук

А.А.Гетья, кандидат сільськогосподарських наук

О.А.Манько, кандидат сільськогосподарських наук

Інститут свинарства ім. О.В.Квасницького УААН

Наведено матеріали щодо виведення заводського типу у великій білій породі свиней з поліпшеними м'ясними якостями. Подано характеристику показників продуктивності відповідно до оцінки свиней в умовах племінних господарств (за генотипом і фенотипом).

Ключові слова: генотип, фенотип, індекс.

Постановка проблеми. Свині великої білої породи в Україні, як і в країнах з розвиненим свинарством, мають значну питому вагу і складають 70 і більше відсотків.

Проблемним питанням у селекції цієї породи є необхідність підтвердити – за ідентичних умов годівлі й утримання – належність свиней до того чи іншого напрямку продуктивності з метою подальшого вивчення їх на поєднаність та використання в системі гібридизації [5].

Ставиться за мету розширити кількість дочірніх стад спеціалізованих типів свиней великої білої породи з метою більш широкого використання селекційного матеріалу в племінних і, особливо, товарних господарствах.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. У великій білій породі визначено 4 основних напрямки селекції, а саме: за відтворювальними, відгодівельними, м'ясними якостями та селекція за незалежними рівнями (комплексна) [1]. За першими двома напрямками створено внутріпородні типи УВБ-1 і УВБ-2 [2, 3]. Що ж стосується третього – за м'ясними якостями, то на цьому етапі завершено роботу зі створення заводського типу з поліпшеними м'ясними якостями з умовною назвою «Багачан-

ський» (за місцем виведення типу), який буде включено, як генеалогічну структуру, у внутріпородний тип УВБ-3.

Головна мета багатопланової селекції полягає в тім, щоб створити спеціалізовані генотипи з різними напрямками продуктивності і вивчити їх на поєднаність для одержання внутріпородного гетерозису при формуванні маточних стад в товарних господарствах різних форм власності. Аналогічні напрямки селекції практикуються і в інших країнах, про що свідчить робота іноземних фірм в Україні [7].

Матеріал та методика досліджень. В основу методичного підходу при створенні заводського типу у ВБ породі з поліпшеними м'ясними якостями було покладено селекцію за обмеженою кількістю ознак – м'ясними якостями, ведучою з яких була товщина шпигу на рівні 6-7 ребра.

За іншими показниками – відтворювальними та відгодівельними – ставилось завдання використовувати для селекційної мети тварин, які були на рівні вимог не нижче класу еліта.

Селекційна програма виконувалась в двох племінних заводах Полтавської області – ПАФ «Україна» Великобагачанського та СТОВ АФ «Оржицька» Оржицького районів.

Вихідним матеріалом при створенні заводського типу були генотипи української селекції (кнурі і свиноматки), естонської та англійської (тільки кнури-плідники). Схему виведення заводського типу наведено на рис.

Ставилось за мету, що більш високу «кровність» на завершальному етапі роботи повинні мати генотипи української та естонської селекції, як краще пристосовані до умов годівлі і утримання в господарствах України.

При виконанні селекційної програми використовували оціночні індекси для ранжування оцінених тварин.

1. Індекс відтворювальних якостей:

$$I = A + 2B + 35G,$$

де А – кількість поросят при народженні, гол.;

В – кількість поросят при відлученні, гол.;

G – середньодобовий приріст в підсисний період, кг;
35 – постійний коефіцієнт.

2. Індекс відгодівельних і м'ясних якостей:

$$I = 100 + (242 K) - (4,13 L),$$

де K – середньодобовий приріст на відгодівлі (вирощуванні), кг;
L – товщина шпигу на рівні 6-7 ребра, мм;
242; 4,13 – постійні коефіцієнти.

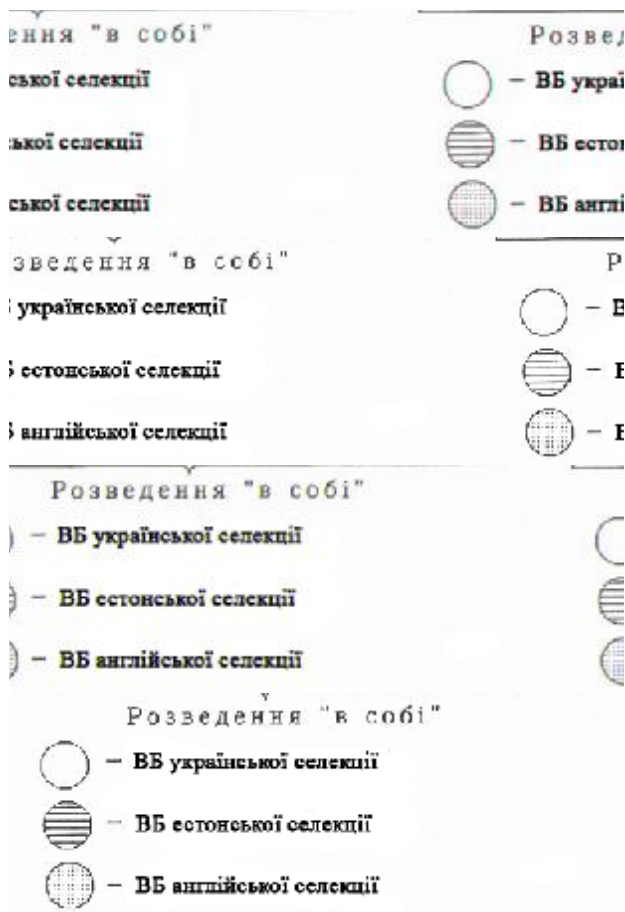

Рис. Схема виведення заводського типу з поліпшеними м'ясними якостями

Результати досліджень. Поголів'я свиней в селекційних стадах племзаводів «Україна» і «Оржицький» налічує: основні кнури 33 голови і свиноматки 330 голів. В стадах заводський тип має відповідну генеалогічну структуру, яка забезпечує успішне ведення селекційної роботи в умовно закритій популяції (9 ліній кнурів і 7 родин свиноматок).

Маточне поголів'я обох стад має досить високі показники відтворювальних якостей: багатоплідність 11,7 поросят на опорос, кількість поросят при відлученні – 10,9 гол.; маса гнізда в 2 місяці – 200,0 кг; середня величина оціночного індексу – 43,5.

В 4-х дочірніх стадах утримується 56 кнурів і 1173 свиноматки, які також мають достатньо високі показники відтворювальних якостей: багатоплідність – 10,9 поросят на опорос, кількість поросят при відлученні – 10,0 голів, маса гнізда в 2 місяці – 184 кг при середній величині індексу 41,0. Таким чином, за відтворювальними якостями селекційні стада значно перевершують вимоги класу еліта, а дочірні – відповідають цим вимогам.

Головний же напрямок селекції при створенні заводського типу «Багачанський» був спрямований на поліпшення м'ясних якостей свиней з використанням генотипів української, естонської і англійської селекції. З цією метою в умовах селекційних стад постійно проводилась оцінка кнурів-плідників за якістю нащадків, а ремонтного молодняку – за власною продуктивністю з прижиттєвим визначенням товщини шпику.

Результати селекції за відгодівельними і м'ясними якостями наведено в таблиці. Суттєві зрушення з 2002 року спостерігались за віком досягнення маси 100 кг (менше на 16,7 днів) і незначні за середньодобовими приростами та оплатою корму. Товщина шпику за селекційний термін знизилась в середньому до 23-24 мм, що характеризує генотип свиней з поліпшеними м'ясними якостями. Вихід м'яса у потомків оцінених кнурів складав 59-60%.

Показники відгодівельних і м'ясних якостей за 2002-2008 роки

Роки	Оцінені кнури	Кількість потомків	Відгодівельні якості (М±m)			М'ясні якості (М±m)			Індекс
			Середньо- добові прирости*, г	Вік досягнення маси 100 кг, дн.	Оплата корму, корм. од.	Довжина напівтуші, см	Товщина шпику на рівні 6-7 ребра, мм	Площа «м'язового вічка», см ²	
Племзавод «Україна»									
2002	Сніжок 1765	14	696±38,15	203,4±7,64	4,07±0,16	92,3±0,97	28±0,21	43,9±5,8	150,5
	Славутич 4023	15	714±65,10	202,8±8,59	4,03±0,24	94,8±1,67	26±0,14	36,2±5,3	164,9
	Славутич 5807	13	764±43,83	195,6±8,69	3,85±0,17	92,8±2,10	27±0,12	38,2±3,9	170,0
	Гультор 5919	15	744±54,10	199,9±8,70	3,89±0,18	98,0±1,70	28±0,23	35,3±4,27	171,0
	По всіх кнурах	57	730±50,29	200,0±8,41	3,99±0,19	95,2±1,19	27±0,18	37,4±4,82	161,0
2008	Чингіз 8459	20	716±17,89	186,8±5,16	3,78±0,06	96,3±1,00	23±1,10	30,8±2,32	175,2
	Сніжок 8359	20	735±21,64	181,2±4,47	3,71±0,06	94,5±1,40	25±1,20	33,6±1,90	172,6
	Гультор 8603	20	746±27,40	182,0±2,76	3,69±0,08	94,3±1,40	24±1,30	32,1±3,38	179,5
	По всіх кнурах	60	732±22,31	183,3±4,13	3,73±0,07	95,0±1,27	24±1,20	32,2±2,53	175,7***
Племзавод «Оржицький»									
2008	Давід 2779	15	546±35,10	183,3±7,14	3,48±0,17	-	23±1,14	-	136,1
	Валіант 2357	12	553±41,12	181,0±5,12	3,43±0,09	-	25±0,39	-	128,4
	М.Бланк 2819	18	546±29,14	183,2±2,95	3,50±0,18	-	20±0,82	-	150,8
	Наполеон 2765	12	572±41,45	175,3±4,18	3,37±0,21	-	24±0,19	-	138,3
	Давід 2873	17	556±27,22	180,0±5,17	3,42±0,23	-	23±1,11	-	140,8
	По всіх кнурах	74	554±34,80	180,5±4,91	3,44±0,17	-	23±0,71	-	138,8**
	По заводському типу «Багачан- ський»	201	731,0±36,3 554±34,8	181,6±5,81	3,55±0,14	95,1±1,23	23,3±0,69	34,8±3,69	175,7 138,8

* Середньодобовий приріст по племзаводу «Оржицький» одержано від народження до зняття з контрольної відгодівлі.

** Індекс визначено приладом «Рігюл 105».

*** Індекс визначено за формулою.

В селекційній роботі важливого значення надавали оцінці ремонтного молодняку за власною продуктивністю і при цьому головним було прижиттєве вимірювання товщини шпику. Якщо в 2002 році цей показник був на рівні 33 мм, то вже на зазначений період в середньому 24 мм. Потомки ж окремих кнурів, наприклад, лінії Гюльтора і Томмі, тільки 16-18 мм, що свідчить про високі м'ясні якості і великі можливості добору тварин за цією ознакою.

При створенні заводського типу вивчалися не тільки кількісні показники м'яса і сала, але також якісні. Це, в першу чергу, хімічний склад м'яса (золи, протеїну, жиру, кальцію, фосфору), а також фізичні (рН, ніжність, інтенсивність забарвлення, вологоутримуюча здатність); в салі – число рефракцій, температура плавлення. За даними одержаних результатів всі вище названі показники відповідають свинині високої якості. Наприклад, по м'ясу 5,48; вологоутримуюча здатність 57,45; ніжність 7,06 сек.

На перспективу, поряд із загальноприйнятими методами селекції, в тому числі і індексної, для підкріплення високого рівня м'ясних якостей планується використати поліморфізм генів MC4R та HMG, які пов'язані з м'ясними якостями свиней [6].

Селекційні стада заводського типу, особливо племзавод АФ «Україна», є лідером в Україні з реалізації племінного молодняку в інші господарства і за останні 3 роки на 130 основних свиноматок господарство продає 726-974 гол. племінних свиней, що складає 5,6-7,5 гол. на свиноматку.

Висновки.

1. У результаті багаторічної цілеспрямованої роботи в умовах племзаводів агрофірм «Україна» і «Оржицька» Полтавської області створено новий заводський тип свиней у великій білій породі з поліпшеними м'ясними якостями з умовною назвою «Багачанський».

2. Відгодівельні і м'ясні якості молодняку заводського типу вищі показників класу еліта: за віком досягнення живої

маси 100 кг – на 5,3%, товщиною шпигу – 25,9%, довжиною туші на 5,4%. Вихід м'яса в туші 59-60%.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березовський М. Д. Стан і перспективи селекції свиней великої білої породи в Україні / М. Д. Березовський // Вісник аграрної науки. — 1999. — № 10. — С. 49—51.
2. Березовский Н. Д. Новый внутривидовый тип свиней УКБ-1 / Н. Д. Березовский, В. П. Мичурин // Свиноводство. — 1986. — № 1. — С. 33—35.
3. Голуб Н. Д. Селекційні досягнення в свинарстві / Н. Д. Голуб, М. Д. Березовський // Наукові праці ПДСГІ. — Полтава. — 1995. — Т. 17. — С. 75—78.
4. Коваленко В. П. Оптимізація регіональних програм гібридизації у свинарстві / В. П. Коваленко, В. Г. Пелих, Л. А. Юрченко // Вісник аграрної науки. — 2003. — № 10. — С. 38—40.
5. Михайлов Н. В. Генетические аспекты сочетаемости линий свиней при кроссах / Н. В. Михайлов. — Л. : Агропромиздат, — 1985. — С. 33—39.
6. Почерняев К. Ф. Использование ДНК-маркеров материнского типа наследования в племенном свиноводстве / [К. Ф. Почерняев, Н. Д. Березовский, А. А. Волков, С. А. Гнатюк] // Таврійський науковий вісник. — Вип. 58, част. 2. — Херсон. — 2008. — С. 20—25.
7. Majerčíak P., Hruška I., Rozvoj chovu ošipanych v SSR za poslednych 30 rokov a ďalšie vyhlady // Agrikultura Bratislava. — 1966. — V. 20 — P. 43—57.

ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОЕ КОРМЛЕНИЕ СВИНОМАТОК – ЗАЛОГ ЭФФЕКТИВНОГО ВОСПРОИЗВОДСТВА СТАДА

Б.Д.Чертков, соискатель

Д.Д.Чертков, доктор сельскохозяйственных наук, профессор
Луганский национальный аграрный университет

За результатами проведених досліджень встановлено, що впровадження диференційованої годівлі свиноматок в умовах маловитратної технології при однофазному їх утриманні в неопалювальних приміщеннях на глибокій підстилці із соломи з піщаною основою сприяло статистично-вірогідному підвищенню статеві активності, репродуктивним та продуктивним якостям.

Ключові слова: диференційована годівля, однофазне утримання свиней, універсальний збірно-розбірний станок.

Постановка проблеми. Мировая практика и отечественный опыт убеждают в том, что проблему обеспечения продуктами питания, в частности мясом, практически невозможно решить без интенсивного развития всех отраслей животноводства и особенно свиноводства.

На эффективность развития свиноводства влияет много факторов, основными из которых являются: полноценное кормление, технология содержания, порода, система и метод разведения, квалификация персонала, форма организации и оплаты труда, закупочные цены на энергоносители, зернофураж и свинину [1-8].

Анализ основных исследований. Анализ разведения свиней в крупных промышленных сельскохозяйственных предприятиях, мелких агроформированиях и личных подсобных хозяйствах населения убеждают, что сдерживающим фактором является высокая затратность материальных и трудовых ресурсов и слабое использование товаропроизводителями биологических особенностей свиньи к высокой конверсии корма в продукцию [9].

Именно указанное стало основополагающим в определении направления наших исследований.

В решении этой народно-хозяйственной задачи выдающийся вклад внесли многие отечественные и зарубежные ученые Богданов Г.А., Кандыба В.Н., Рыбалко В.П., Походня Г.С., Коваленко В.П., Чертков Д.Д., Апель Б., Буссе Б., Финдлер Е., Хайген К., Хаммер И. и др.

Материал и методы исследований. Основная цель наших исследований – теоретическое и научное обоснование разрабатываемой системы дифференцированного кормления свиноматок в условиях альтернативной энергосохраняющей, биологически адаптированной, экологически безопасной технологии производства продукции свиноводства.

Исследование влияния однофазного содержания свиноматок с элементами дифференцированного кормления в цехе воспроизводства при использовании унифицированных сборно-разборных станков на воспроизводительные, репродуктивные и продуктивные качества маток.

Экспериментальные исследования были проведены в условиях племязавода им. Котовского Днепропетровской области. Для проведения исследования было сформировано 2 группы ремонтных свинок по 27 голов в каждой, аналоги по возрасту, живой массе, физиологическому состоянию, породе, сибсы и полусибсы.

Свиноматки контрольной группы содержались по 9 голов в стационарных станках в условиях помещений с традиционной технологией. Площадь пола составила 3,3 м² на 1 голову. Кормление осуществляли 2 раза в день в соответствии с общепринятыми нормами ВАСХНИЛ [10].

Уборка жидкого и влажного экологически опасного навоза в станках и помещении проводилась 2 раза в день.

Свинки опытной группы содержались в общем секторе на глубокой, долгонесменяемой подстилке из соломы с песчаной основой. По мере загрязнения подстилки добавляли чистую неизмельченную солому из расчета 0,3 кг на голову в сутки. Площадь пола общего сектора и выгульной площади на 1 голову составляла 7,2 м², что позволило животным постоянно осу-

ществлять активный моцион. Кормление животных было строго дифференцированным с учетом их возраста, живой массы, физиологического состояния, формирования молочности, биологических закономерностей роста и развития приплода в эмбриональный период. Кормление осуществлялось 2 раза в день из индивидуальных кормушек, оборудованных дозаторами с тросошайбовой раздачей корма в унифицированных сборно-разборных станках (рис. 1).

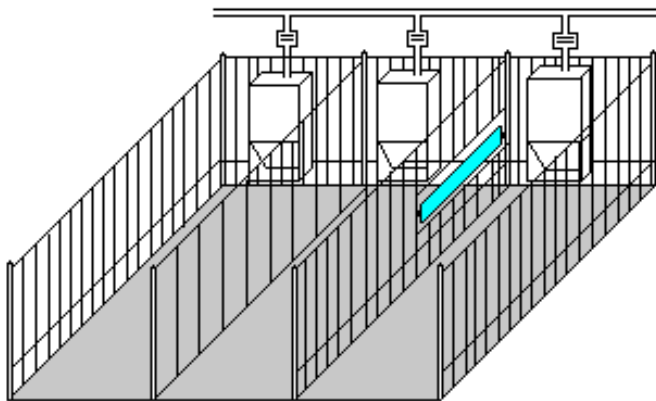

Рис.1. Унифицированный сборно-разборный станок для однофазного содержания холостых и супоросных свиноматок в цехе воспроизводства

Уборка твердого или полувлажного экологически безопасного навоза проводится один раз в 4 месяца после завершения цикла (ремонтные свинки холостые 20 дней и 100 дней – супоросные).

Основные принципы дифференцированного кормления свиноматок заключались в следующем:

- за 20 дней до и 10 дней после осеменения питательность уровня кормления свиноматок повышается на 20% по сравнению с общепринятыми нормами ВАСХНИЛ;
- с 11 по 32 день условной супоросности уровень кормления свиноматок по питательным веществам отвечает нормам ВАСХНИЛ;

– с 33 по 83 день супоросности уровень питательности кормления свиноматок снижается на 20% по сравнению с нормами ВАСХНИЛ;

– с 84 по 100 день супоросности уровень питательности кормления свиноматок соответствует нормам ВАСХНИЛ.

За 15 дней до опороса свиноматки были поставлены:

– контрольной группы – в индивидуальные стационарные станки в помещениях с традиционной технологией;

– опытной группы – в индивидуальные многофункциональные сборно-разборные станки (рис. 2).

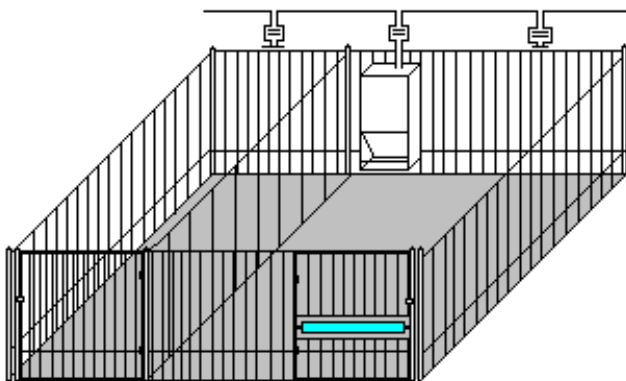

Рис.2. Унифицированный сборно-разборный станок для однофазного содержания свиноматок и поросят-сосунов в цехе опороса

Кормление свиноматок: контрольной группы – в соответствии с нормами ВАСХНИЛ; опытной группы – дифференцированно с учетом их живой массы, возраста, формирования молочности, биологических закономерностей роста и развития приплода в эмбриональный и постэмбриональный периоды.

Результаты исследований. Анализ результатов исследований показывает, что свинки контрольной группы перед осеменением имели живую массу 128 кг и толщину отложения подкожного сала над 6-7 грудными позвонками – 3,6 см; опытной соответственно – 125 кг и 3,4 см. Через 10 дней от начала опыта свинки опытной группы были более активными,

лучше реагировали на хряка-пробника, который проходил по специальному проходу.

За первые 10 дней пришли в охоту свинки: контрольной группы – 14 гол. (51%) и были оплодотворены – 11 гол. (40%); опытной группы соответственно – 18 голов (66,7%) и были оплодотворены – 17 голов (63%), что, соответственно, на 4 гол. (11%) и 6 гол. (23%) больше, чем в контрольной группе.

За следующие 10 дней пришли в охоту свинки: контрольной группы – 13 голов (48,1%) и были оплодотворены 12 голов (44,4%); опытной группы, соответственно, 9 (33,6%) и были оплодотворены – 9 гол. (33,6%).

Таким образом, в контрольной группе из 27 свинок, пришедших в охоту, были оплодотворены 23 гол. (85%). В опытной группе пришли в охоту 27 голов и было оплодотворено 26 голов (96%), что, соответственно, на 11,0% больше.

За 20 дней до и 10 дней после осеменения в рационах холостых и условно супоросных маток на 1 кг сухого вещества приходилось 1,05 к.ед., 105 г переваримого протеина, 5,9 г лизина, 3,6 метионина-цистина, 111 г сырой клетчатки, 5,6 г поваренной соли, 17,6 мг меди, 80,2 мг железа, 87 мг цинка, 46,8 мг марганца, 2 мг кобальта, 0,37 мг йода, 11,8 мг каротина, или витамина А-5,8 тыс. МЕ, витамина Д – 0,56 тыс. МЕ, витамина Е – 40,6 мг, тиамина – 2,79, рибофлавина – 7,3 мг, пантотеновой кислоты – 81 мг, цианкобаламина – 28,5 мкг.

Уровень кормления свиноматок с 1 по 10 день после осеменения остается таким же, как и за 20 дней до осеменения. Результаты наших исследований показывают, что повышение уровня кормления способствует увеличению суточных приростов матки и плода в первую неделю на 33,7 г (25%), по сравнению с общепринятыми нормами кормления ВАСХНИЛ.

С 11 по 32 день условной супоросности свиноматок уровень питательности кормления соответствует общепринятым нормам ВАСХНИЛ.

Согласно разработанной системе дифференцированного кормления, свиноматки в цехе воспроизводства до 32-го

дня считаются условно супоросными. Если же свиноматки не имеют заводской упитанности, тогда на каждые 100 г среднесуточного прироста массы тела следует добавлять 0,5 к.ед., или 5,5 МДж обменной энергии. Ожиревшим свиноматкам на каждые 100 г среднесуточного прироста следует снижать уровень питательности кормления на 0,4 к.ед. или на 4,4 МДж обменной энергии. Следует отметить, что такое кормление свиноматок позволяет регулировать отложение резервных питательных веществ (жиры, белки, гликоген, минеральные вещества, витамины и др.) в теле животных. При этом небольшая часть питательных веществ идет на рост и развитие плода и долей вымени.

В этот период в организме супоросной свиноматки происходят сложные морфологические и физиологические изменения. Начиная с 11-дневного возраста, зародыши постоянно прикрепляются к эпидермису, однако имплантация бластоцип не завершается вплоть до 18 дня. К 20 дню зародыши достигают около 10 мм от головы до крестца. В этот период из эктодермы формируется наружный эпидермис тела, кишечный эпителий и нервная система. Из эктодермы образуется пищеварительный тракт, поджелудочная железа, печень, щитовидная железа и др.

С 33 дня свиноматок переводят в состав супоросных, что позволяет осуществлять дифференцированное кормление с учетом биологических закономерностей роста и развития приплода. С 33 по 83 день уровень кормления супоросных свиноматок снижается по питательности на 20% по сравнению с общепринятыми нормами. В этот период отмечается наиболее малая потребность свиноматок в питательных веществах, поскольку у них еще не интенсивный обмен веществ и небольшое отложение питательных веществ в плодах и генеративных органах.

Избыточное кормление свиноматок в этот период нецелесообразно, так как это отрицательно влияет на функцию их молочной железы. Общее ожирение ведет к понижению уров-

ня функциональной активности всего организма и в частности вымени. Избыточное кормление свиноматок, особенно в период с 33 по 83 день супоросности, вызывает нарушение обмена веществ, кетонию, минеральное и витаминное голодание, сопровождающееся гипогалактией.

Уровень кормления супоросных свиноматок по питательности с 84 по 100 день должен соответствовать общепринятым нормам ВАСХНИЛ. В этот период происходит более активный рост приплода. Так, длина плода к 90 дню эмбрионального развития достигает примерно 20 см, а масса 600-700 г, т.е. эти показатели увеличиваются за рассматриваемый период примерно в 4-5 раз. Чрезвычайно интенсивный рост и развитие эмбрионов приходится на последующий период супоросности свиноматок.

Для изменения роста и развития эмбрионов основанием является снижение уровня кормления свиноматок по питательности на 20-25%. В тоже время свиноматки опытной группы были менее упитанными, но имели хорошо выраженные формы вымени.

Опорос свиноматок в обеих группах прошел в течение 12 дней. В контрольной группе опоросилось 23 головы свиноматок, от которых получено 241 гол. поросят, в среднем 10,5 гол. на 1 матку, со средней живой массой 1 новорожденного поросенка – 1230 г и массой гнезда – 12,9 кг. В опытной группе опоросилось 26 голов маток и получено 294 гол. поросят, в среднем на 1 матку – 11,3 гол. при средней живой массе 1 новорожденного поросенка – 1380 г и массе гнезда – 15,6 кг, что, соответственно, на 3 гол. (13%), 53 гол. (22,0%) при $P < 0,001$, 0,8 гол. (7,6%), 150 г (12,2%), 2,7 кг (20,9%) при $P < 0,001$ больше, чем в контрольной группе.

Выводы. На основании проведенных исследований установлено, что внедрение дифференцированного кормления свиноматок в условиях малозатратной технологии при однофазном их содержании в неотапливаемых помещениях на подстилке из соломы с песочной основой способствовало ста-

тистически достоверному повышению воспроизводительных и репродуктивных качеств свиноматок.

ЛИТЕРАТУРА

1. Богданов Г. О. Довідник по годівлі сільськогосподарських тварин / Г. О. Богданов. — К. : Урожай, 1986. — 488 с.
2. Свеженцов А. И. Основы полноценного кормления свиней / А. И. Свеженцов : монография. — Днепропетровск : АТЗТ ВКФ «Арт-Пресс», 2000. — 188 с.
3. Петрухин И. В. Корма и кормовые добавки / И. В. Петрухин. — М. : Росагропромиздат, 1986. — 526 с.
4. Чертков Д. Д. Малозатратная технология кормления и содержания свиней при холодном методе их выращивания / Д. Д. Чертков — Днепропетровск : Изд-во Ю. С. Овсянников, 2004. — 296 с.
5. Чертков Д. Д. Влияние дифференцированного кормления свиноматок на рост и развитие ремонтных свинок / Д. Д. Чертков // Свиноводство. — 1995. — № 5. — С. 18—19.
6. Чертков Д. Д. Вплив диференційованої годівлі свиноматок на ріст і розвиток поросят / Д. Д. Чертков // Інформаційний бюлетень. — 2002. — № 4. — С. 16.
7. Чертков Д. Д. Дифференцированное кормление свиноматок / Д. Д. Чертков // Зоотехния. — 2002. — № 10. — С. 16—18.
8. Демченко П. В. Биологические закономерности повышения продуктивности животных / П. В. Демченко. — М. : Колос, 1972. — 295 с.
9. Козырь В. С. Свиноводство в агроформированиях и приусадебных хозяйствах / В. С. Козырь, Д. Д. Чертков. — Днепропетровск, 2003. — 101 с.
10. Калашников А. П. Нормы и рационы кормления сельскохозяйственных животных / А. П. Калашников и др. — М. : Агропромиздат, 1985.

ПРОДУКТИВНІСТЬ СВИНЕЙ ФРАНЦУЗЬКОЇ СЕЛЕКЦІЇ В УМОВАХ ТОВ «АГРОПРАЙМ ХОЛДИНГ» ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Є.М.Агапова, доктор сільськогосподарських наук, професор

Р.Л.Сусол, кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Одеський державний аграрний університет

В.О.Лимар, головний технолог

О.З.Дончева, зоотехнік-селекціонер

Г.А.Котолуп, головний ветлікар

ТОВ «Агропрайм Холдинг»

Визначено репродуктивні та відгодівельні якості свиней великої білої породи та породи ландрас французької селекції компанії «Нуклеус» в умовах конкретного господарства. Встановлено високий генетичний потенціал генотипів, обґрунтовано доцільність їх використання для покращення племінних і продуктивних якостей свинополовів як Одеського, так і інших регіонів України.

Ключові слова: репродуктивні якості, селекційна група, відгодівельні якості, адаптаційна здатність.

Сьогодні вже нікого не потрібно переконувати у важливості значення свинини у харчуванні людей, в світовому м'ясному балансі на долю якої припадає майже 40%. За даними офіційних статистичних повідомлень, світове виробництво свинини щорічно збільшується на 2-3% у забійній вазі. Крім того, змінилося і соціальне замовлення на м'ясу свинину і в світі, і у нашій країні. Селекційний процес продовжується постійно – створюються нові породи, йде диференціація порід на внутрішньопородні та заводські типи, закладаються нові лінії [1, 2].

Особливістю селекційної роботи з удосконалення свиней різних порід на сучасному етапі можна вважати тенденцію збагачення генофонду стад генетичним матеріалом інших племзаводів своєї країни і зарубіжної селекції [3].

В Одеській області з березня 2008 року було введено в експлуатацію черговий племінний репродуктор ТОВ «Агропрайм Холдинг» з розведення свиней зарубіжної селекції: великої білої породи (ВБ) та породи ландрас (Л) французької селекції

компанії «Нуклеус» (по 100 голів основних свиноматок у кожній породі) з урахуванням сучасних європейських технологій в галузі племінного свинарства. Проект розроблено Укр НДІ агропроект та національним аграрним університетом з використанням обладнання фірми Agrico (Чехія). Екологічна безпека проекту підтверджена Міністерством України з питань охорони навколишнього природного середовища. Технологія утилізації гною гарантує абсолютну санітарну безпеку і передбачає переробку гною з подальшим використанням його як добрива.

Мета досліджень полягала у визначенні продуктивних якостей свиней великої білої породи та породи ландрас французької селекції (компанія «Нуклеус») та обґрунтуванні доцільності використання порід для покращення племінних і продуктивних якостей свинопоголів'я Одеського та інших регіонів України.

Матеріал та методика досліджень. Репродуктивні якості свиноматок вивчали за I-III опоросами на тваринах провідної групи та в середньому по стаду, відгодівельні якості молодняку визначали методом контрольного вирощування за загальноприйнятими у свинарстві методиками в умовах племінного репродуктору ТОВ «Агропрайм Холдинг» Ізмайльського району Одеської області.

Результати досліджень. Свині французької селекції компанії «Нуклеус» в умовах ПР ТОВ «Агропрайм Холдинг» мають такі середні показники продуктивності по стаду: багатоплідність свиноматок великої білої породи – 12,0 голів, породи ландрас – 11,8 голів. Репродуктивні якості свиноматок провідної селекційної групи за I-III опоросами в умовах племінного репродуктора ТОВ «Агропрайм Холдинг» наведено у таблиці, з якої видно, що свиноматки обох порід відзначаються високими репродуктивними якостями. Так, багатоплідність свиноматок-першоопоросок великої білої породи складала 11,85 голів, що на 7,72% більше від першоопоросок породи ландрас. При відлученні у 28 днів кількість поросят у свиноматок-першоопоросок складала 11,40 і 10,72 голів (перевага на боці великої білої породи на рівні 6,34%).

Таблиця

**Репродуктивні якості провідної групи свиней
великої білої породи та породи ландрас французької
селекції в умовах ПР ТОВ «Агропрайм Холдинг»
Ізмаїльського району Одеської області**

Порода	Показники					
	Багатоплідність, гол.		при відлученні у 28 днів			
	всього	в т. ч. живих	кількість поросят, голів	маса гнізда, кг	маса 1 голови, кг	збереже- ність, %
I опорос						
ВБ	12,35 ±0,31	11,85 ±0,28	11,40 ±0,22	101,1 ±1,35	8,89 ±0,09	97,00
lim	9,0-15,0	9,0-15,0	9,0-13,0	87,0- 108,0	8,15- 9,88	87,0- 100,0
Л	11,88 ±0,29	11,00 ±0,29	10,72 ±0,24	97,08 ±1,84	9,08 ±0,07	97,72
lim	9,0-15,0	7,0-15,0	7,0-13,0	68,0- 118,0	8,4- 10,00	87,0- 100,0
ВБ до Л, %	104,00	107,72	106,34	104,14	97,90	99,26
II опорос						
ВБ	14,05 ±0,35	12,95 ±0,23	12,40 ±0,18	104,95 ±1,32	8,47 ±0,06	95,90
lim	12,0- 19,0	11,0-15,0	10,0- 14,0	86,0- 118,0	8,00- 9,08	87,0- 100,0
Л	13,11 ±0,21	11,86 ±0,21	11,36 ±0,16	102,54 ±1,19	9,04 ±0,07	95,44
lim	11,0- 17,0	10,0-14,0	10,0- 13,0	85,0- 120,0	8,10- 9,80	80,0- 100,0
ВБ до Л, %	107,17	109,20	109,15	102,35	93,70	100,50
III опорос						
ВБ	15,20 ±0,80	13,80 ±0,86	12,60 ±0,50	106,00 ±1,84	8,44 ±0,23	91,80
lim	13,0- 17,0	12,0-17,0	11,0- 14,0	101,0- 111,0	7,78- 9,18	82,0- 100,0
Л	13,56 ±0,26	12,15 ±0,23	11,68 ±0,17	105,25 ±1,23	9,02 ±0,07	96,46
lim	11,0- 16,0	10,0-16,0	10,0- 13,0	90,0- 119,0	8,33- 10,00	81,0- 100,0
ВБ до Л, %	112,10	113,58	107,87	100,70	93,60	95,20

Аналогічна тенденція переваги за показниками багатоплідності та кількості поросят при відлученні продовжує простежуватися у великої білої породи за II-III опоросом. За рахунок підвищеної багатоплідності свиней великої білої породи у них спостерігалась перевага за показниками маси гнізда на 4,14% ($101,1 \pm 1,35$ проти $97,08 \pm 1,84$ кг відповідно) за I опорос з подальшим нівелюванням різниці в наступних опоросах, проте перевага за показниками маси 1 голови (I-III опороси) була на боці свиней породи ландрас на 2,1-6,4%. За показниками збереженості молодняку за I-II опороси різниці між породами практично не встановлено (0,5-0,74%); спостерігається зменшення показника збереженості молодняку за III опорос на 4,8% за показником збереженості молодняку у свиноматок великої білої породи за рахунок їх підвищеної багатоплідності на 13,58% ($13,80 \pm 0,86$ проти $12,15 \pm 0,23$ голів відповідно).

Щодо показників ліміту різних репродуктивних якостей у свиноматок обох порід з кожним наступним опоросом простежується тенденція підвищення нижніх та верхніх меж ліміту та зменшення різниці між мінімумом та максимумом, що свідчить про тенденцію зменшення показників мінливості репродуктивних ознак свиноматок з віком.

Стосовно відгодівельних якостей: молодняк великої білої породи досягає живої маси 100 кг за 165-172 дні при витратах корму 3,6 корм. од. на 1 кг приросту, а молодняк породи ландрас – за 170-175 днів при витратах корму 3,4 корм. од. на 1 кг приросту.

Висновки

1. Свиноматки провідної групи обох порід: великої білої породи та породи ландрас французької селекції (компанія «Нуклеус») за I-III опоросами в умовах племінного репродуктора ТОВ «Агропрайм Холдинг» відзначаються високими репродуктивними якостями.

2. Молодняк французької селекції компанії «Нуклеус» відзначається високими відгодівельними якостями: живої маси 100 кг досягає за 165-175 дні при витратах корму 3,4-3,6 корм. од. на 1 кг приросту.

3. Високі показники продуктивності свідчать про добру адаптаційну здатність свиней даних генотипів в умовах України.

4. Передбачено використання зазначених генотипів обох порід: великої білої – при створенні нового внутрішньопородного типу УВБ-3 у великій білій породі «Причорноморський» з покращеними м'ясними якістьями (який у процесі створення), а породи ландрас – для подальшого поліпшення племінних і продуктивних якостей місцевої популяції свиней української м'ясної породи Одеського регіону в напрямку підвищення інтенсивності росту молодняку, зниження витрат кормів на одиницю приросту та товщини шпиків при збільшенні виходу м'яса та у системі гібридизації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агапова Є. М. Створення нового внутрішньопородного типу «Причорноморський» у великій білій породі з покращеними м'ясними якістьями / Є. М. Агапова, Р. Л. Сусол // Таврійський науковий вісник: Збір. наук. праць ХДАУ. — Херсон : Айлант. — 2008. — Вип. 58/2. — С. 53—57.
2. Рыбалко В. П. Состояние, перспективы и научное обеспечение отрасли свиноводства / В. П. Рыбалко, А. А. Гетья // Таврійський науковий вісник: Збір. наук. праць ХДАУ. — Херсон: Айлант. — 2008. — Вип. 58/2. — С. 3—9.
3. Луговий С. І. Відтворювальна здатність свиноматок великої білої породи англійської селекції / С. І. Луговий // Аграрний вісник Причорномор'я: Збір. наук. праць ОДАУ. — 2005. — Вип. 31. — С. 44—45.

ГЕНЕАЛОГІЧНА СТРУКТУРА ПОРІД СВИНЕЙ УКРАЇНИ

С.Л.Войтенко, доктор сільськогосподарських наук
Інститут розведення і генетики тварин УААН

У статті викладено аналіз генеалогічної структури найбільш численних порід свиней: великої білої, ландрас та української м'ясної з урахуванням належності тварин до ліній і родин вітчизняного та зарубіжного походження.

Ключові слова: генеалогічна структура, родина, порода, свині, лінія.

Постановка проблеми. Порода є основною одиницею систематики при класифікації сільськогосподарських тварин. Вона має складну, динамічну структуру і складається з породної групи, типу, лінії, родини та окремої тварини. Відомо, що основою розведення будь-якої породи свиней, як і взагалі тварин, вважається розведення за лініями. Такий засіб забезпечує можливість зберігати відносно високий рівень подібності потомства з видатним предком.

У цілому лінійне розведення дає можливість утримувати впродовж багатьох поколінь відносно високий рівень подібності потомків із предком. При цьому робота із заводськими породами спрямована на вирішення протилежних завдань: створення тварин із достатньо високою спадковою стійкістю та збереження у породі достатньої мінливості, що обумовлює її пластичність.

Класиками зоотехнічної науки була запропонована різна кількість ліній в породі залежно від її численності, можливістю запобігання інбридингу, ареалу розповсюдження тощо, але, на їх думку, в породі повинно бути не менше 5 і не більше 30 неспоріднених ліній [1-4].

З урахуванням практики щорічного завезення тварин різних генотипів як для схрещування, так і для чистопородного розведення, нами, в рамках виконання НТП «Збереження генотипу сільськогосподарських тварин» Інституту розведення

і генетики тварин УААН, було проведено аналіз генеалогічної структури порід свиней для визначення їх status quo і методів подальшої роботи з ними.

Матеріал і методики досліджень. Для аналізу було використано звіти про бонітування свиней (форма № 7-св) відповідної породи за 2008 рік, що подаються племінними господарствами до Мінагрополітики України та Державного племінного реєстру. Генеалогічна структура порід визначена за сумарною оцінкою вказаних у звітах ліній і родин.

Результати досліджень. Аналіз бази даних Державного племінного реєстру свідчить, що провідна позиція за кількістю основного поголів'я в племінних господарствах належить великій білій породі – 71,81%, ландрас – 16,06% та українській м'ясній – 3,34%, інші породи не такі численні.

За даними звітів про бонітування свиней в племінних господарствах у 2008 році, кнури великої білої породи належали більш, ніж до 260 ліній вітчизняного та зарубіжного походження, хоча з урахуванням неправильності запису однієї й тієї ж клички – Вайс-Вайсс, Дені-Денні, Данні, Danny тощо, їх набагато більше. Найбільш розповсюдженими лініями в породі наразі є лінії Драчуна, Славутича, Свата, Чемпіона Турк, Давида і Тоомаса – питома вага яких 2,2-3,5%. Одночасно в породі значна кількість кнурів (20,5%) належить до тварин зарубіжної селекції: англійської, данської, польської, чеської, французької тощо. Необхідно відзначити, що серед ліній великої білої породи зустрічаються представників інших порід чи синтетичних ліній, що не передбачено державними програмами селекції з породою за чистопородного розведення (Лукач – ландрас, Драб, Диферамб – червона білопояса, Оптимус, Рекорд – синтетичні лінії, Зевс – українська м'ясна порода, Муфлон – полтавська м'ясна тощо).

Використання кнурів зарубіжної селекції, що мають лише номер, приводить до присвоєння їм в господарствах «унікальних» кличок: Англієць, Кнурець, Черкасець, Дубок, Ілько, Вій, Лис, Чистий тощо з подальшою реалізацією потомків цих тварин в племінні господарства країни.

Родини свиноматок великої білої хоча і мають дещо вужчий діапазон численності, порівняно з лініями, проте теж зазнають впливу тварин зарубіжної селекції, у результаті чого їх кількість зросла до 123 і більше, а якщо не проводити об'єднання тварин у групи за походженням – АС, ФС чи інша, а за номерами, то і значно більше. За питомою вагою серед родин свиноматок великої білої породи, як найбільш численних, потрібно відзначити родини Волшебниці, Тайги, Чорної Птички, Еллу, Кійи, Герані, Палітри та Сніжинки (19,6-3,7%).

Друга за численністю основних кнурів і свиноматок порода свиней – ландрас, станом на 01.01. 2009 року представлена 88 лініями кнурів, з яких 20 – номерні. Як лінії породи ландрас використовуються лінії великої білої породи Вайса і Веста; лінії невідомого походження – Білий, Галич, Залив, Космонавт, Оранж, НСР, Фос тощо. І зовсім дивним є віднесення до породи ландрас гібридних тварин лінії Макстери (Maxter). Як відомо, це гібридні тварини французького походження за схрещування свиней великої білої породи і п'єтрена.

В породі 29 ліній налічують лише по одній тварині. До численних можна віднести лінії Боара і Енорма (9 гол.), Есмера, Лукача, Егона, Рокота і Макса (8 гол.) та Танета (6 гол.).

Свиноматки породи ландрас належать до 144 родин, серед яких 111 родин мають кличку, одна – невідомого походження (інші), а 32 родини – номерні. 56 родин породи налічують менше, ніж по 25 маток в кожній. Найбільш численні: Галаксі (1270 гол.), що як і лінія Макстери не належить до цієї породи, Етни (865 гол.), Джисікі (165 гол.), Фаліні (163 гол.), Берти (158 гол.) тощо. При цьому тільки деякі з родин породи ландрас розводять в 2-5 господарствах. Переважна більшість племінних господарств утримує свої родини, що відображається в їх назвах: Букачівка, Вишнівка, Дача, Кава, Лінія, Мечища, Маліна, Сопілка, Фура тощо.

Займаючи третю позицію за кількістю основних кнурів і свиноматок в галузі, генеалогічна структура свиней української м'ясної породи свиней наразі складається з 22 лі-

ній та 30 родин свиноматок. Найбільш численними в породі є лінії Цуката (12,5%), Цензура (10,5%), Ціаніта (11,8%) та Цоколя (7,2%).

Серед маточної частини української м'ясної породи присутні родини, яких не було в попередні роки – Степова та Мері, та які належать до іншої породи: Дойна, Дельта, Декада (ЧБП). До численних родин в породі потрібно віднести родини Церемонію (10,2%), Центральну (10,1%), Ціліну (10,0%), Цаплю (7,2%) і Цитадель (6,8%).

Висновок. Таким чином, аналіз генеалогічної структури трьох найбільш численних порід свиней України засвідчив, що в кожній з них використовуються лінії і родини інших порід, що не узгоджується із створенням та апробацією нових генотипів. Безконтрольне завезення сперми чи тварин невідомого походження з-за кордону не тільки не забезпечує підвищення продуктивності в поколіннях, але і призводить до плутаниці в родовах тварин та появи помісних та гібридних тварин серед чистопородних, що повинно супроводжуватися позбавленням відповідного статусу господарства, які свідомо використовують і реалізують племінний матеріал такої якості. Крім того, лінії зарубіжного походження, що не апробовані в Україні, не повинні використовуватися поза селекційною метою.

За умови використання лінії чи родини іноземної селекції, потрібно вказувати його оригінальну назву на мові оригіналу та у транскрипції на українській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Иванов М. Ф. Новая порода свиней – украинская степная белая, выведенная в Аскании-Нова, и методы ее образования / М. Ф. Иванов. — Полное собрание сочинений. — М. : Колос, 1964. — Т. 5. — С. 182—195
2. Кисловский Д. А. Разведение по линиям / Д. А. Кисловский // Животноводство. — 1984. — № 4. — С. 31—34
3. Эйсер Ф. Ф. Племенная работа с молочным скотом / Ф. Ф. Эйсер. — М. : Агропромиздат, 1986. — 184с.
4. Вінничук Д. Т. Шляхи створення високопродуктивного молочного стада / Д. Т. Вінничук, П. М. Мережко. — К. : Урожай, 1983. — 152 с.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРИЛИТТЯ КРОВІ ПОРІД БЕЛЬГІЙСЬКИЙ ВЕЛЕТЕНЬ ТА НОВОЗЕЛАНДСЬКА БІЛА ПРИ ПОКРАЩЕННІ ПРОДУКТИВНИХ ЯКОСТЕЙ КРОЛІВ ПОРОДИ СІРИЙ ВЕЛЕТЕНЬ

Г.А.Коцюбенко, кандидат сільськогосподарських наук,
докторант

Інститут розведення і генетики тварин УААН

Досліджено ефективність застосування ввідного схрещування кролів порід різного напрямку продуктивності. Доведено доцільність використання кролів порід бельгійський велетень та новозеландська біла для збільшення живої маси молодняку.

Ключові слова: продуктивні якості кролів, породи, сірий велетень, бельгійський велетень, новозеландська біла.

Проблема дефіциту білку тваринного походження у нашій країні на сьогодні актуальна і потребує негайного вирішення. Одним із шляхів може стати розвиток і удосконалення до сучасних світових технологій такої галузі тваринництва, як кролівництво. За своїми біологічними властивостями, кролі – тварини скоростиглі та багатоплідні. В 120-денному віці молодняк комбінованих порід має масу 3,0-3,2 кг. При забійному виході 47-50% тушка важить 1,4-1,6 кг [3].

Одна кролиця за рік використання може привести 25-30 кроленят, що складає 45-50 кг кролятини. Враховуючи середню собівартість 1 ц – 170-180 грн та ціну реалізації 350 грн, рентабельність виробництва складає більше 100%, що на сьогодні є найбільшою серед галузей тваринництва [2].

Останнім часом кролівництву приділялося мало уваги. Припинили своє існування державні підприємства, погіршилася якість племінного поголів'я, а промислове кролівництво працює на 5-10% своїх можливостей [1].

Виходячи з вищевикладеного, метою статті є дослідження ефективності застосування прилиття крові порід бельгійський велетень та новозеландська біла при покращенні продуктивних якостей кролів.

Методика досліджень. Нами було розпочато роботу в ТОВ „Звірогосподарство „Рунас” Миколаївської області. Із перевірених кролиць було сформовано дві групи по 50 голів породи сірій велетень. Дослідну групу кролиць парували з самцями породи бельгійський велетень, а контрольну – єдино-породними самцями. Помісних та чистопородних кролиць знов формували в дві групи по 50 голів і дослідну групу (помісні) крили самцями породи новозеландська біла, а контрольну – самцями породи сірій велетень. На наступному етапі досліджень сформовані групи самок спарували з кролями породи сірій велетень. Групи кролиць формувалися методом міні-стада. При цьому в трьох генераціях досліджували динаміку живої маси молодняку кролів з періодом в 30 днів. Тварин зважували індивідуально на медичних вагах з точністю до 50 грамів.

Результати досліджень. Результати досліджень живої маси молодняку кролів першої генерації наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка розвитку живої маси молодняку кролів першої генерації

Вік, дні	Дослідна група, г		Контрольна група, г	
	$\bar{X} \pm S\bar{x}$	σ	$\bar{X} \pm S\bar{x}$	σ
30	600 $\pm$ 22,2***	20,3	500 $\pm$ 24,3	27,2
60	1800 $\pm$ 30,1***	29,6	1550 $\pm$ 36,4	30,6
90	2520 $\pm$ 39,4***	36,2	1910 $\pm$ 40,1	39,2
120	3350 $\pm$ 38,2***	37,3	2800 $\pm$ 41,3	42,4

Отримані результати вірогідно довели ефективність прилиття крові бельгійського велетня. Так, молодняк дослідної групи перебільшує за живою масою молодняк контрольної у вищевказані вікові періоди на 100; 250; 610; 550 г відповідно, що сприяє підвищенню продуктивності при забої на 20 відсотків. Така енергія росту пояснюється ефектом гетерозису. Значення середньоквадратичного відхилення не має великих коливань, що вказує на вирівненість приплоду.

В таблиці 2 представлено результати динаміки розвитку живої маси кролів другої генерації, до яких прилита кров новозеландської білої породи. Наведені результати вказують на переваги молодняку дослідної групи над контрольною. В 30-денному віці середня жива маса помісних кролів перебільшує чистопородних на 90 г; у 60-денному – на 220 г; 90-денному – на 550 г; 120-денному – на 500 г.

Таблиця 2

Динаміка розвитку живої маси молодняку кролів другої генерації

Вік, дні	Дослідна група, г		Контрольна група, г	
	$\bar{X} \pm S\bar{x}$	σ	$\bar{X} \pm S\bar{x}$	σ
30	580 $\pm$ 25,1**	19,8	490 $\pm$ 22,2	21,2
60	1760 $\pm$ 26,6***	27,9	1540 $\pm$ 28,1	30,3
90	2450 $\pm$ 39,1***	35,4	1900 $\pm$ 31,8	36,7
120	3280 $\pm$ 32,8***	38,1	2780 $\pm$ 37,1	40,2

При порівнянні кролів першої та другої генерації спостерігається зменшення середніх показників живої маси у помісній другого прилиття на 3,5; 2,3; 2,9; 2,1% відповідно дослідних періодів. Напевно, це явище пов'язано з тим, що самці новозеландської породи кролів не набагато відрізнялися за живою масою від самців породи сірий велетень і тим самим зменшили результати фландреризації. Але ж є і позитивний ефект схрещування з новозеландськими самцями. Так, у молодняку покращилася густота хутра, що зменшує травматизм при утриманні кролів на сітчастій підлозі.

При репродуктивному схрещуванні (табл.3) також простежується тенденція до зменшення живої маси.

У порівнянні з молодняком другої генерації середня жива маса у кроленят дослідної групи зменшилася в середньому на 2,5%. В цілому, переваги дослідної групи над контрольною збережені. Так, у віці 30 днів кроленята дослідної групи важать на 60 г більше, ніж контрольної; у віці 60 днів – більше на 150 г; 90 днів – 480 г; 120 днів – 410 г.

Таблиця 3

**Динаміка розвитку живої маси молодняку
кролів третьої генерації**

Вік, дні	Дослідна група, г		Контрольна група, г	
	$\bar{X} \pm S\bar{x}$	σ	$\bar{X} \pm S\bar{x}$	σ
30	560 $\pm$ 20,2**	20,7	500 $\pm$ 26,0	18,3
60	1710 $\pm$ 23,1***	28,3	1560 $\pm$ 22,9	30,1
90	2400 $\pm$ 31,3***	31,5	1920 $\pm$ 32,8	29,7
120	3200 $\pm$ 29,7***	33,1	2790 $\pm$ 31,3	35,5

Висновки. Виходячи з вищевикладеного, нами доведено доцільність використання кролів порід бельгійський велетень та новозеландська біла для покращення продуктивних якостей. Жива маса молодняку дослідної групи збільшилася на 15% у порівнянні з контрольною. У наступних поколіннях простежується тенденція до зменшення живої маси у середньому на 2,5%.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бала В. І. Кролівництво – перспективна галузь / В. І. Бала, Т. А. Донченко // Аграрні вісті. — 2002. — № 3. — С. 11–12.
2. Александров В. Н. Учебная книга кролиководы / В. Н. Александров, В. Н. Помытко. — М. : Агропромиздат, 1996. — С. 150–154.
3. Сысоев В. С. Приусадебное кролиководство / В. С. Сысоев. — М. : Агропромиздат, 1990. — С. 96–104.

ЕФЕКТ ГЕТЕРОЗИСУ ПРИ РЕЦИПРОКНОМУ СХРЕЩУВАННІ СВИНЕЙ ПОРІД ВЕЛИКА БІЛА ТА ЛАНДРАС

О.М.Церенюк, кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Інститут тваринництва УААН

Наведено матеріали вивчення прямих та зворотних схрещувань свиней великої білої породи та заводських одиниць, що створюються в типі УЛН-1 породи свиней ландрас. Вивчено відтворювальні якості маток при чистопорідному розведенні та промисловому схрещуванні в умовах племінного репродуктора. Оцінено прояв ефекту гетерозису. Визначено кращі поєднання тварин.

Ключові слова: свинарство, реципрокне схрещування, ефект гетерозису, ландрас, УЛН-1.

Свинарство є однією з стратегічних галузей тваринництва України. Саме завдяки свинарству можна за короткий період вирішити проблему забезпечення населення повноцінними продуктами харчування. При цьому галузь свинарства в світі є напрямком, що дуже інтенсивно розвивається [1]. Активно відбувається породотворний процес, іде вдосконалення існуючих генотипів на популяційному, геномному та генному рівнях. Вітчизняне свинарство не стоїть осторонь світового прогресу – щорічно в племінні господарства завозяться вдосконалені генотипи з кращих племінних господарств світу, в той же час останні в жорсткій конкурентній боротьбі намагаються якомога більше прискорювати темпи генетичного поліпшення свиней.

В Україні, як і в усьому світі, порода ландрас знайшла своє місце як основна батьківська форма при поєднанні з тваринами найбільш розповсюдженої породи – великої білої. Окрім завезеної селекції, порода ландрас в Україні представлена нечисельними племінними господарствами, де триває селекція з вітчизняним ландрасом – української селекції, і зокрема з типом УЛН-1. Тварини цього типу характеризуються високим рівнем пристосованості до вітчизняних умов утримання, годівлі та ветеринарно-епізоотичних вимог. З метою покращен-

ня відгодівельних та м'ясних якостей тварин типу проводиться ся робота зі створення нових заводських одиниць з використанням тварин імпортової селекції.

Враховуючи динамічний розвиток генотипів, слід проводити постійну перевірку генотипів на отримання стабільного прояву ефекту гетерозису. Адже використовуватиметься ця генетика з метою збільшення виробництва свинини в товарних господарствах. Для цього батьківські генотипи повинні відзначатись високим рівнем комбінаційної здатності при поєднанні з основними материнськими формами. Комбінаційна здатність має генетичну обумовленість, що дає змогу прогнозувати результати схрещування для отримання ефекту гетерозису [2]. Проблема селекції сільськогосподарських тварин на гетерозис актуальна для всіх галузей продуктивного тваринництва. В умовах інтенсифікації виробництва найважливіше завдання племінної справи в свинарстві – організація програмованої селекції на гетерозис [3].

Дослідження були проведені на базі племінного репродуктора з розведення свиней породи ландрас ТОВ Агрофірми «Хлібне» у весняно-літній період. Відповідно до схеми досліджень (табл. 1) було сформовано чотири групи тварин.

Всі відібрані тварини (кнури і свиноматки) належали до класу еліта за показниками своєї групи порід. Навантаження на кнурів було розподілено рівномірно, якість спермопродукції кнурів була відслідкована за попередній та підготовчий періоди і знаходилась на рівні показників класу еліта. Для досліджень по кожній породі використовувались кнури трьох різних ліній, однак одні й ті самі кнури були задіяні для осіменіння маток різних груп. Матки всіх груп знаходились в одному приміщенні та обслуговувались одним оператором. Тривалість підсисного періоду склала 45 днів. В маточнику використовувалась традиційна для України технологія утримання тварин. Годівля тварин відповідала загальноприйнятим нормам годівлі. Визначалась така група показників: багатоплідність, маса 1 порося при народженні, молочність, маса гнізда при

відлученні, збереженість. На основі отриманих даних розраховувався КПВЯ за В.А. Коваленко та ін. [4], з поправкою останнього коефіцієнту на перерахунок відлучення в 45 днів (у відповідності з діючою інструкцією з бонітування свиней). Ефект гетерозису розраховували за методикою Горіна В.Т. [5]. Ефект гетерозису при реципрокному схрещуванні розраховували за методикою Dickerson G.E., в модифікації Церенюка О.М. [6-7].

Таблиця 1

Схема досліджень

Група	Матки		Кнури	
	порода	кількість	порода	кількість
I	велика біла	12	велика біла	3
II	ландрас	12	ландрас	3
III	велика біла	12	ландрас	3
IV	ландрас	12	велика біла	3

Розрахунки проводили з використанням персонального комп'ютера та програмного забезпечення Microsoft Excel 2003 на платформі Microsoft Windows XP SP3.

Результати оцінки відтворювальних якостей маток вказують на суттєве покращення більшості показників при промисловому схрещуванні. Єдиним показником, що зазнав зменшення при промисловому схрещуванні, порівняно з чистопрідним розведенням, був показник збереженості поросят при відлученні в 45 днів.

Високий рівень відтворювальних якостей маток дозволив провести оцінку на ступінь прояву ефекту гетерозису (табл. 2). Нами було розраховано три типи ефекту гетерозису – загальний, специфічний та гіпотетичний. З метою отримання характеристики ступеня прояву ефекту гетерозису враховувались середні, максимальні, мінімальні показники та показник розмаху ефекту гетерозису. Ефект гетерозису розраховувався за основними найбільш значимими показниками відтворювальних якостей свиноматок.

Таблиця 2

**Ефект гетерозису за основними показниками
відтворювальних якостей**

Поєд- нання	Показник							
	ЕГ за багатоплідністю				ЕГ за масою гнізда при відлученні			
	$\overline{X}$	max	min	$\Delta \text{ max} - \text{min}$	$\overline{X}$	max	min	$\Delta \text{ max} - \text{min}$
загальний								
ВБхЛ	11,11	-4,76	33,33	38,10	7,70	-8,45	12,99	21,44
ЛхВБ	4,62	-16,92	20,00	36,92	3,33	-9,51	9,24	18,75
специфічний								
ВБхЛ	7,69	-26,15	29,23	55,38	6,45	-9,51	11,68	21,20
ЛхВБ	7,94	-14,29	23,81	38,10	4,54	-8,45	10,52	18,97
гіпотетичний								
ВБхЛ	9,37	-25,00	31,25	56,25	7,07	-8,99	12,33	21,32
ЛхВБ	6,25	-15,63	21,88	37,50	3,93	-8,99	9,87	18,86

За прямим поєднанням генотипів найбільший прояв ефекту гетерозису спостерігався за загальним типом, дещо менший – за гіпотетичним та найменший – за специфічним типом гетерозису. За зворотнім поєднанням найбільший прояв ефекту гетерозису спостерігався за специфічним типом, дещо менший – за гіпотетичним та найменший – за загальним типом ефекту гетерозису. Це пов'язано з рівнем показників батьківських генотипів.

Найбільшим рівнем показників відзначалось пряме поєднання генотипів, однак при цьому воно відзначалось більшим розмахом прояву ефекту гетерозису, що свідчить про більшу реактивність на вплив паратипових факторів при такому поєднанні, однак при цьому поєднанні спостерігається і більший прихований потенціал реалізації генетичного матеріалу. Саме це при створенні близьких до оптимальних умов утримання дозволить отримувати значну кількість додаткової продукції.

Також було розраховано ефект гетерозису при реципрокному схрещуванні (табл. 3).

**Ефект гетерозису за основними показниками
відтворювальних якостей**

Показник	ЕГ _Σ	ЕГ ₁	ЕГ ₂
Багатоплідність	7,81	4,69	3,13
Маса гнізда при відлученні	5,50	3,54	1,96

Як видно з результатів, пряме схрещування характеризується більшими показниками ефекту гетерозису, що підтверджує наведені вище результати.

Таким чином, генотипи, що створюються в типі УЛН-1, породи ландрас, дозволяють отримувати стабільний ефект гетерозису при поєднанні їх як батьківської форми з материнською формою – великою білою породою свиней.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рибалко В. П. Прошлое, настоящее и будущее отрасли свиноводства / Валентин Павлович Рибалко // Зоотехния. — 2008. — № 1. — С. 24—27.
2. Церенюк О. М. Ефект гетерозису за відтворними якостями свиноматок / О. М. Церенюк, І. П. Мірошніченко, М. Є. Воловик // Perspektywiczne opracowania nauki i techniki. — Przemiśl : Nauka i studia, 2007. — том 12. — Р. 56—58.
3. Суслина Е. Н. Выведение новых специализированных типов свиней / Е. Н. Суслина // Зоотехния. — 2008. — № 9. — С. 6—8.
4. Селекционные приемы и методы, повышающие эффективность племенной работы в специализированных линиях / [В. А. Коваленко, В. И. Степанов, Н. В. Михайлов, И. Н. Журавлев] // Теория и практика селекционно-племенной работы в свиноводстве. Сборник научных трудов. — Персиановка : Донской СХИ, 1984. — С. 8—16.
5. Горин В. Т. Проблема гетерозиса в свиноводстве и возможности применения некоторых генетических параметров и методов для прогнозирования степени его проявления : автореф. дис. ... докт. с.-х. наук : 06.550 / Укр. орд. тр. красн. знамени с.-х. академия. — Киев, 1970. — 54 с.
6. Dickerson G. E. Experimental approaches in utilizing breed recourses // Animal Breeding Abstracts, 37. — 1969. — 191 p.
7. Церенюк О. М. Комбінаційна здатність маток нової української м'ясної породи свиней у поєднанні з кнурами різних генотипів : дис. ... кандидата с.-г. наук : 06.02.01 / Церенюк Олександр Миколайович. — Харків, 2003. — 156 с.

УДК 575.113:637.517.4

ЗВ'ЯЗОК ПОКАЗНИКІВ ЯКОСТІ М'ЯСА СВИНЕЙ З АЛЕЛЬНИМИ ВАРІАНТАМИ ГЕНУ PRKAG3

І.Б.Баньковська, кандидат сільськогосподарських наук

С.М.Корінний, здобувач

Інститут свинарства ім. О.В.Квасницького УААН

Досліджено взаємозв'язок фізико-хімічних та хімічних показників якості м'яса свиней з різними генотипами гену PRKAG3 «На-полі». Отримано достовірні результати асоціації гену з показниками ніжності, енергетичної цінності та вмістом протеїну і кальцію в м'язовій тканині.

Ключові слова: генотип, молекулярно-генетичні маркери, м'язова тканина, дозрівання туш.

У сучасних технологічних схемах виробництва свинини існує тенденція масового використання тварин інтенсивних генотипів, направлено відселекціонованих на підвищену м'ясність туш. При цьому перевага надається саме пісній свинині із зниженим вмістом внутрішньом'язового жиру.

На жаль, в процесі селекції генетичний тиск на перерозподіл інтенсивності біологічних і фізіологічних процесів в організмі свиней суттєво змінює якість м'язової тканини. Як свідчать результати наших попередніх досліджень, використання в схрещуванні та гібридизації кнурів спеціалізованих м'ясних генотипів підвищило м'ясність туш помісєй та гібридів за основними показниками. Однак, через 24 години після забою їх м'ясо мало низьку активну кислотність ($pH=5,4$) та високий рівень вільної вологи при електропровідній здатності м'язової тканини – 13,0 од.ел. Взаємозв'язок показників м'ясності туш і якості м'яса знаходиться в межах від $r=+0,35$ до $r=-0,84$. Селекційний тиск на зменшення товщини шпиків у тушах свиней призвело до погіршення ніжності, інтенсивності забарвлення і вологоутримуючої здатності м'яса. При цьому свині кожного генотипу мали свій певний рівень кореляційних показників [1].

Фенотипічні зміни в організмі тварин безумовно пов'язані із генетичними змінами. Тому нами були проведені комплекс-

сні дослідження рівня взаємозв'язку показників якості м'яса з окремими локусами кількісних ознак, що можуть використовуватися як молекулярно-генетичні маркери.

Цікавим в цьому плані є вивчення гену PRKAG3 протеїн кінази аденозин моно фосфат-активуючої γ3 субодиниці (RN або *rendement Napole* ген), який відіграє важливу роль в регуляції енергетичного гомеостазу клітин. Він розташований на хромосомі 15 геному свині і впливає на регуляцію вмісту глікогену в м'язовій тканині, що, в свою чергу, сприяє інтенсивності перебігу гліколітичних процесів в м'язах після забою тварин та під час дозрівання туш, коли проходить формування певного рівня фізико-хімічних та органолептичних якостей м'яса. Синдром «Napole» відомий в літературі як синдром «кислого м'яса» [2].

Методика досліджень. На базі лабораторії генетики Інституту свинарства УААН були проведені роботи щодо оптимізації умов ампліфікації та генотипування RN-гену з SNP в позиції T30N, амінокислотної послідовності. Праймери, які були використані в наших дослідженнях, представлено в таблиці.

Таблиця 1

Праймери для визначення поліморфізму RN гену

RN-T30N-F	5'-CAT CCC GAG CTG TAA CCA CC-3'
RN-T30N-R	5'- GCC TTG AAC TCA CCT TCC CT-3'

Реакцію проводили в 0,6-мл мікроцентрифужних пробірках на термоциклері ТЕРЦИК-2 виробництва ДНК-технології (Росія) в 25 мл ПЛР-суміші. Електрофоретичне розділення фрагментів ДНК проводили в 6,0% поліакріламідному гелі у однократному тріс-боратному електрофорезному буфері. Електрофорез проводили 30 хв. при потужності електричного поля 40 Вт. Фарбування гелів здійснювали за допомогою бромистого етидію (0,5 мкг/мл) протягом 10 хв. з наступною їх багаторазовою відмивкою у дистильованій воді. Візуалізацію фрагментів ДНК проводили в УФ світлі та фотографували на цифрову фотокамеру Nikon Coolpix 2200.

Розміри отриманих в ПАР продуктів виявляли за допомогою специфічного маркеру маси (ДНК фагу *pBR322*, що оброблена ферментом рестрикції *BsuRI* та маркеру молекулярної маси *O'RangeRuler 5bp DNA*) на електрофореграмах, згідно з рекомендаціями фірми-виробника (Ферментас, м.Вільнюс, Литва).

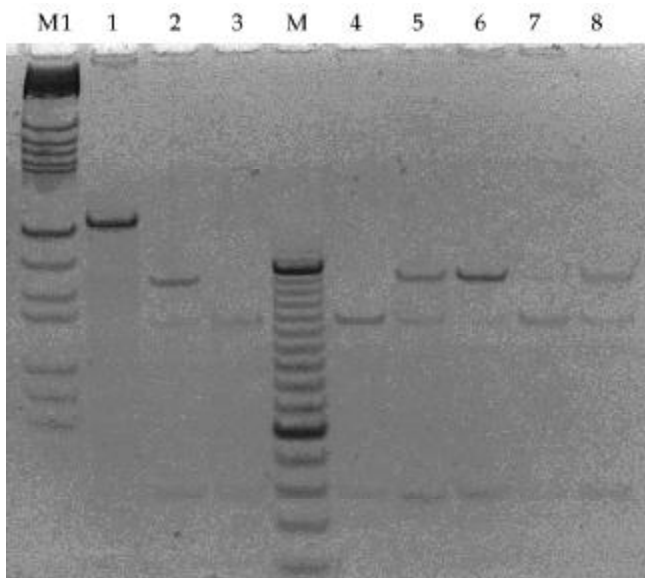
Смути на електрофореграмі відповідають розміру та переважно співпадають з літературними даними [3].

Далі продукти ампліфікації гідролізували ендонуклеазою *BssTII* з подальшим електрофоретичним аналізом.

Паралельно в умовах лабораторії зоотехнічного аналізу було проведено комплексний аналіз фізико-хімічних та хімічних показників якості м'язової тканини з найдовшого м'язу спини свиней трьох генотипів, що селекціоновані на інтенсивне одержання високої м'ясності туш: великої білої породи естонської селекції, помісей великої білої і породи ландрас, гібридів великої білої породи та спеціалізованої лінії Оптимус фірми «Сегерс» [4].

Результати досліджень. Виявилось, що досліджувані тварини мали три різні генотипи гену *PRKAG3*, які чітко прослідковувалися на електрофореграмах (рис.). 8,7% свиней за результатами PCR-RFLP-аналізу мали генотип з T30N-заміною, 13,04% – теж мали заміну T30N, але поряд з цим спостерігається ще одна заміна, що не описана в літературних джерелах. Решта (78,26%) тварин мали саме генотип із заміною, неописаною в літературі.

Подальші біометричні розрахунки методом кореляції рангів Спірмена підтвердили зв'язок показників якості м'яса свиней з різними генотипами гену *PRKAG3*. Одержані результати свідчать, що достовірним є зв'язок гену «RN» з показниками ніжності м'яса – коефіцієнт Стьюдента (*t*) склав 2,20 при $P < 0,05$, вмісту кальцію в м'язовій тканині – $t = 3,457$ при $P < 0,01$, енергетичної цінності м'яса – $t = 2,275$ при $P < 0,05$, вмісту протеїну – $t = 2,587$ при $P < 0,05$. Близькими до достовірних були також показники вмісту золи ($t = 1,92$) та внутрім'язового жиру ($t = 1,94$).

Примітка: M1 – маркер молекулярної маси pBR322/BsuRI, 1 – продукти ампліфікації з праймерами T30N, 2-3,4-8 продукти рестрикції ділянки гена PRKAG3 обмеженого праймерами T30N, гідролізованих рестриктазою BssT1I, M – маркер молекулярної маси O'RangeRuler 5bp DNA.

Рис. Електрофореграма продуктів ампліфікації гену PRKAG3

Нашими даними підтверджено, що ген PRKAG3 пов'язаний з інтенсивністю гліколітичних процесів і на етапі дозрівання туш пов'язаний з формуванням якості м'язової тканини. Тому, що саме в перші 18-24 години після забою свиней актоміозин переходить із скороченого стану в розслаблений і частково дисоціюється на актин і міозин, що обумовлює підвищення вологоутримуючої здатності та ніжності м'язової тканини. Поряд з цим підвищується вміст вільного кальцію в м'ясі. Спостерігається частковий протеоліз колагену і еластину, що покращує розварювання м'яса, свинина набуває специфічного смаку та аромату. Порушення цих процесів і прояв PSE- та DFD- вад м'яса можливо теж пов'язано із частотними змінами генотипів гену «RN»,

Цікавими виявилися також результати визначення взаємозв'язку гену з фізико-хімічними показниками якостя-

ми хребтового сала, а саме з температурою його плавлення. При цьому коефіцієнт Стюдента для початкової температури плавлення склав – $t=3,374$ при $P<0,01$ для кінцевої температури – $t=5,445$ при $P<0,001$.

Відомо, що у м'ясних генотипів свиней хребтове сало має більший вміст ненасичених жирних кислот, а його формування відбувається інтенсивніше на заключному етапі відгодівлі свиней. В літературних джерелах відсутня інформація про вплив гену PRKAG3 на якість жирової тканини.

Висновки:

1. В результаті ампліфікації RN-гену з SNP в позиціях T30N виявлено три генотипи гену PRKAG3, два з яких мають заміну, що раніше не описана в літературних джерелах.

2. Достовірним виявилася асоціація гену PRKAG3 з показниками ніжності, енергетичної цінності м'язової тканини, а також з вмістом протеїну та кальцію.

3. Високодостовірним є зв'язок різних генотипів гену PRKAG3 з показниками початкової і кінцевої температури плавлення хребтового сала.

4. Генетичні системи, за допомогою яких можна маркувати ознаки якості свинини, потребують поглибленого вивчення з подальшим використанням для контролю та прогнозування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баньковская И. Б. Влияние генетических аспектов интенсивного откорма свиней на качество свинины / И.Б.Баньковская // Таврійський науковий вісник : збірник наукових праць ХДАУ. — Херсон : Айлант, 2008. — Вип. 58/2. — С. 108—112.
2. Evidence for New Alleles in the Protein Kinase Adenosine Monophosphate-Activated γ 3-Subunit Gene Associated With Low Glycogen Content in Pig Skeletal Muscle and Improved Meat Quality / [D. Ciobanu, J. Bastiaansen, M. Malek, J. Helm, ...] // Genetics 2001. — Vol. 159 : P. 1151—1162.
3. Lu-Sheng H, Jun-Wu M, Jun R, Neng-Shui D, et al. Genetic variations of the porcine PRKAG3 gene in Chinese indigenous pig breeds // Genet. Sel. Evol. V. 36. — 2004 : P. 481—486.
4. Методические рекомендации по оценке мясной продуктивности, качества мяса и подкожного жира свиней / ВАСХНИЛ, Совет по координации научно-исследовательских работ в области повышения качества продуктов животноводства. — Москва, 1987. — 64 с.

ВИЗНАЧЕННЯ ПЛЕМІННОЇ ЦІННОСТІ СВИНЕЙ РІЗНИМИ МЕТОДАМИ

П.А.Ващенко, кандидат сільськогосподарських наук
Інститут свинарства ім. О. В. Квасницького УААН

Проведено співставлення оцінок племінної цінності свиней, отриманих за допомогою методу BLUP та за допомогою методів, що традиційно використовуються в Україні. Індекс BLUP UPB розраховується на основі найбільш повного обліку середовищних та генетичних факторів, що впливають на селекційні ознаки, тому можна сказати, що даний індекс найбільш точно характеризує цінність генотипу свиней.

Ключові слова: свинарство, селекція, метод, BLUP, племінна цінність, селекційний індекс.

Постановка проблеми. Ефективне управління селекційним процесом в племінному господарстві неможливе без детального, систематичного зоотехнічного обліку і, в подальшому, всебічного аналізу первинних даних. Другий етап роботи можна значно спростити і прискорити при використанні комп'ютерної техніки і відповідного програмного забезпечення.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Невід'ємним елементом забезпечення селекційної роботи в умовах племінних господарств є використання сучасних комп'ютерних технологій, що дозволяють прискорити комплексну оцінку тварин, оперативно аналізувати селекційні процеси в стаді свиней, розраховувати селекційно-генетичні параметри їх продуктивності [1].

Сьогодні оцінка генотипу тварин у світовій практиці проводиться за різними джерелами інформації: за даними про продуктивність предків, бокових родичів, власної продуктивності нащадків. Використовують як окремі джерела інформації, так і їх комбінації. Як свідчать отримані результати досліджень, спостерігається неспівпадіння оцінок, одержаних бугаями-плідниками під час визначення племінної цінності за різними методами. В зв'язку з цим, для підвищення об'єктивності під час проведення оцінювання генотипу плід-

ників необхідно користуватися усіма доступними джерелами інформації про їхню племінну цінність [2].

Враховуючи вищесказане, ефективність селекції може бути різною залежно від методів визначення племінної цінності плідників. Виходячи з теоретичних міркувань, метод BLUP (Best Linear Unbiased Predict) повинен давати найбільш точний прогноз адитивної генетичної цінності плідників. Однак, в практиці свинарства України він використовується лише в окремих господарствах. Тому, порівняльна характеристика оцінок племінної цінності свиней, отриманих за допомогою методу BLUP та методів, що традиційно використовуються в Україні, є актуальною.

Мета досліджень та методики їх проведення. Метою роботи є співставлення оцінок племінної цінності свиней, отриманих за допомогою методу BLUP та за допомогою методів, що традиційно використовуються в Україні.

Для дослідження використовували матеріали первинного зоотехнічного обліку племінного репродуктора ТОВ „СП Золотоніський” Черкаської області. Господарство співпрацює з англійською фірмою UPB. Результати вирощування молодняку регулярно надсилаються у Велику Британію, а через деякий час спеціалісти ТОВ „СП Золотоніський” отримують відомості оцінки тварин методом BLUP.

Нами було проведено оцінку підсвинків на вирощуванні трьома методами: згідно з вимогами „Інструкції з бонітування” [3], за оціночними індексами М.Д.Березовського [4] та Б.Тайлера [5], за комплексним індексом племінної цінності [6].

Результати досліджень. Оцінювання свиней за вимогами „Інструкції з бонітування” виявило, що за різними ознаками 95-98% поголів’я відповідають класу еліта. Це свідчить про високий рівень продуктивності тварин, і водночас про непридатність даного методу для селекційної роботи в стаді ТОВ „СП Золотоніський” (оскільки майже все поголів’я отримало однакову оцінку, незрозуміло, кого залишати для відтворення, а кого переводити в товарне стадо).

Результати визначення кореляційних зв'язків між індексами та показниками продуктивності наводяться в таблиці. Індекси, що використовуються в господарствах України досить тісно пов'язані з фенотиповими проявами ознак відгодівельних якостей (r від 0,26 до 0,96) і водночас між ними та індексом BLUP UPB кореляційний зв'язок майже відсутній. Враховуючи те, що індекс BLUP UPB розраховується на основі найбільш повного обліку середовищних та генетичних факторів (включення в оцінку всіх тварин популяції з урахуванням всіх родинних зв'язків, включення материнських ефектів, ефектів інбридингу, гетерозису, неадитивної взаємодії генів тощо), що впливають на селекційні ознаки, можна сказати, що даний індекс найбільш точно характеризує цінність генотипу тварин, тоді як індекси, що використовуються в Україні характеризують лише фенотип.

Таблиця

Кореляційні зв'язки між індексами та показниками продуктивності

		Маса поросяти в 2 місяці	Маса підсвинка в 4 місяці	Вік досягнення маси 100 кг	Товщина шпигу	Середньодобовий приріст	Індекс			
							за М.Д.Березовським	за Б.Тайлером	комплексний	BLUP UPB
Маса поросяти в 2 місяці		1,00	0,86	-0,57	0,22	0,14	-0,37	0,08	0,87	0,20
Маса підсвинка в 4 місяці		0,86	1,00	-0,76	0,27	0,32	-0,32	0,26	0,91	0,15
Вік досягнення маси 100 кг		-0,57	-0,76	1,00	-0,31	-0,84	-0,17	-0,77	-0,90	0,15
Товщина шпигу		0,22	0,27	-0,31	1,00	0,22	-0,62	-0,05	0,25	-0,66
Середньодобовий приріст		0,14	0,32	-0,84	0,22	1,00	0,51	0,96	0,58	-0,32
Індекси	за М.Д.Березовським	-0,37	-0,32	-0,17	-0,62	0,51	1,00	0,69	-0,04	-0,06
	за Б.Тайлером	0,08	0,26	-0,77	-0,05	0,96	0,69	1,00	0,53	-0,21
	комплексний	0,87	0,91	-0,90	0,25	0,58	-0,04	0,53	1,00	0,05
	BLUP UPB	0,20	0,15	0,15	-0,66	-0,32	-0,06	-0,21	0,05	1,00

Висновки.

1. При високому рівні продуктивності поголів'я „Інструкція з бонітування свиней” непридатна для ведення селекційної роботи, оскільки всі тварини отримують однакову оцінку навіть при суттєвих відмінностях в значенні селекційної ознаки.

2. Індекс BLUP UPB розраховується на основі найбільш повного обліку середовищних та генетичних факторів (включення в оцінку всіх тварин популяції з урахуванням всіх родинних зв'язків, включення материнських ефектів, ефектів інбридингу, гетерозису, неадитивної взаємодії генів тощо), що впливають на селекційні ознаки, тому можна сказати, що даний індекс найбільш точно характеризує цінність генотипу тварин.

3. Індеси, що використовуються в свинарстві України характеризують більшою мірою фенотип, ніж генетичну цінність тварин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Храменко Н. М. Автоматизированное управление селекционным процессом в отрасли свиноводства / Н. М. Храменко, И. А. Ераховец // Пути интенсификации отрасли свиноводства в странах СНГ : тезисы докладов XIII международной научно-практической конференции по свиноводству (14-15 сентября 2006 г.). — Жодино, 2006. — С. 155—157.
2. Дешко А. С. Комплексная оценка генотипа быков-производителей / А. С. Дешко / НИРС-2004 : тезисы докладов IX Республиканской научн. конф. студентов и аспирантов Республики Беларусь (26-27 мая 2004 г.) — Часть 2. — Гродно, 2004. — С. 193—195.
3. Інструкція з бонітування свиней; Інструкція з ведення племінного обліку у свинарстві. — К. : Київський ун-т, 2003. — 64 с.
4. Методы изучения процессов селекции, разведения и воспроизводства свиней. — Москва, 1986. — 80 с.
5. Тайлер Б. Лекции по свиноводству / Б. Тайлер — Самара, 1996. — 65 с.
6. Ващенко П. А. Селекційні індеси в свинарстві / П. А. Ващенко / Свинарство. Міжвідомчий тематичний наук. зб. — Полтава, 2008. — Випуск 56. — С. 15—19.

СТАТЕВІ ВІДМІННОСТІ ПОРОСЯТ ВЕЛИКОЇ БІЛОЇ ПОРОДИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ПРЕПАРАТІВ БАР

С.І.Пентиліук, кандидат сільськогосподарських наук
Херсонський державний аграрний університет

У результаті досліджень встановлено особливості формування статевого диморфізму поросят під впливом кормового фактора. Оцінка показників росту кнурців і свинок при використанні пробіотичного препарату І-Сак або його поєднання з антимікробним препаратом Біомос показала, що кнурці більш чутливі до кормового фактора. У той же час у межах груп не встановлено чіткої переваги окремої статі.

Ключові слова: продуктивність, кормові добавки, поросята, свиноматки, статевий диморфізм.

Стан вивчення проблеми. Статевий диморфізм визначається як відмінність в екстер'єрно-конституційних особливостях, енергії росту, продуктивності між самцями і самками [1]. Процес росту протікає неоднаково у самців і самок. Якщо не враховувати першого місяця життя, коли статевий диморфізм за ознаками росту у свиней виражений слабо, то абсолютна швидкість росту вища у самців, що виражається в більш високих показниках приросту і живої маси [2].

Швидкість росту та величина тварин чоловічої або жіночої статі обумовлена як генотиповою різницею між самцями та самками, так і дією статевих гормонів [3]. На перших етапах постембріонального розвитку не менш важливий вплив на ріст тварин мають кормові фактори, особливо ті, що можуть суттєво впливати на процеси травлення та рівень обміну речовин в організмі. Ось чому в дослідженнях ми ставили за мету простежити статеві відмінності поросят під впливом кормового фактора, зокрема застосування БАР.

Завдання і методика досліджень. Мета роботи полягає у з'ясуванні особливостей росту поросят різної статі під впливом кормового фактора, зокрема при згодовуванні пробіотичного препарату І-Сак і поєднання його з антимікробним препаратом Біомос.

Препарат І-Сак представляє собою живу дріжджову культуру, що стимулює активність бактерій, які перетравлюють целюлозу і крохмаль та утилізують молочну кислоту, у шлунково-кишковому тракті жуйних тварин. Біомос блокує колонізацію кишечника патогенною мікрофлорою, підсилює ріст корисної мікрофлори та стимулює імунітет.

З метою перевірки комплексного застосування препаратів біологічно активних речовин (БАР) було проведено науково-господарський дослід на свиноматках з поросятами в умовах племферми «Радянська земля» Херсонської області. Свиноматки і поросята контрольної групи за підсисний період отримували комбікорми, прийняті у господарстві. Тваринам дослідної групи додатково до складу комбікормів вводили пробіотик І-Сак та антимікробний препарат Біомос у кількості, відповідно, 0,1 та 0,2% за масою комбікормів.

Результати досліджень. Вивчення показників росту кнурців і свинок дозволило встановити особливості впливу згодовування препаратів на статеві розбіжності продуктивності тварин. Включення препарату І-Сак, як окремо, так і у поєднанні з Біомос, неоднаково вплинуло на динаміку живої маси кнурців (табл.1) і свинок (табл.2).

При застосуванні препарату І-Сак в 1 групі більшою різницею за живою масою при народженні (6,2%) та у 21-денному віці (10,5%) між дослідними і контрольними тваринами характеризувалися свинки, хоча за живою масою при відлученні таких розбіжностей не встановлено.

При одночасному використанні препаратів І-Сак і Біомос розбіжності за живою масою кнурців та свинок між контрольною і 2 групою були незначними, хоча декілька коливалися.

При оцінці міжгрупових розбіжностей за середньодобовими приростами в обох дослідних групах переважали кнурці, ніж свинки. Так, кнурці 1 дослідної групи переважали контрольних на 4,5-111,3%, а в 2 групі на 4,1-14,8%. У свинок ці розбіжності були декілька меншими.

Таблиця 1

Динаміка живої маси кнурців, $\bar{X} \pm S\bar{x}$

Показник	Контрольна група	1 дослідна група	1 дослідна у % до контрольної	2 дослідна група	2 дослідна у % до контрольної
Жива маса при народженні, кг	1,32 ± 0,05	1,31 ± 0,04	99,1	1,19 ± 0,03	90,1
Жива маса у 21 день, кг	5,52 ± 0,14	5,98 ± 0,14	108,4*	6,01 ± 0,14	108,8*
Середньодобовий приріст за перший період, г	199,7 ± 5,63	222,3 ± 6,19	111,3**	229,2 ± 5,96	114,8***
Жива маса у 2 місяці, кг	14,17 ± 0,34	14,77 ± 0,38	104,2	14,57 ± 0,35	102,8
Середньодобовий приріст за другий період, г	221,9 ± 7,97	225,3 ± 8,21	101,5	219,7 ± 6,99	99,0

Примітка: вірогідність * – $P < 0,05$, ** – $P < 0,01$, *** – $P < 0,001$

Таблиця 2

Динаміка живої маси свинок, $\bar{X} \pm S\bar{x}$

Показник	Контрольна група	1 дослідна група	1 дослідна у % до контрольної	2 дослідна група	2 дослідна у % до контрольної
Жива маса при народженні, кг	1,29 ± 0,03	1,37 ± 0,03	106,3	1,16 ± 0,02	90,0
Жива маса у 21 день, кг	5,53 ± 0,13	6,11 ± 0,12	110,5**	5,90 ± 0,17	106,6
Середньодобовий приріст за перший період, г	202,3 ± 5,87	226,15 ± 6,03	111,8**	225,9 ± 7,72	111,7*
Жива маса у 2 місяці, кг	14,52 ± 0,31	15,01 ± 0,44	103,4	14,21 ± 0,45	97,9
Середньодобовий приріст за другий період, г	230,4 ± 6,20	228,0 ± 10,58	99,0	213,0 ± 9,70	92,5

Примітка: вірогідність * – $P < 0,05$, ** – $P < 0,01$, *** – $P < 0,001$

При оцінці співвідношення величини живої маси залежно від статі тварин встановлено, що в 1-й дослідній групі свинки характеризувалися більшою живою масою у різні періоди росту, а в 2-й групі – кнурці (рис.1). Аналогічна залежність спостерігається і при аналізі співвідношення за середньодобовими приростами в обох дослідних групах. В 1-й групі за цими показниками переважали свинки, а в 2-й групі – кнурці (рис.2). При цьому незалежно від виду препарату більш суттєва різниця статевих розбіжностей спостерігалась у дослідних групах.

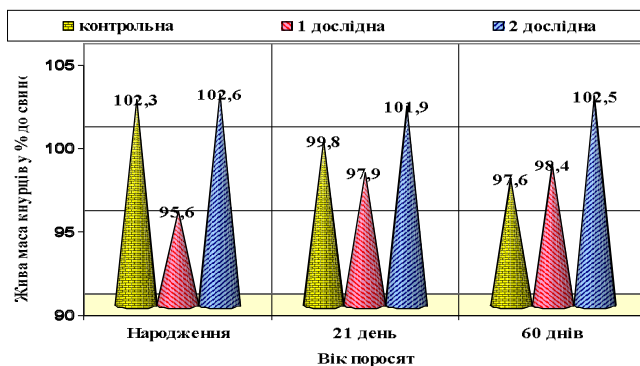

Рис.1. Співвідношення кнурців до свинок за живою масою

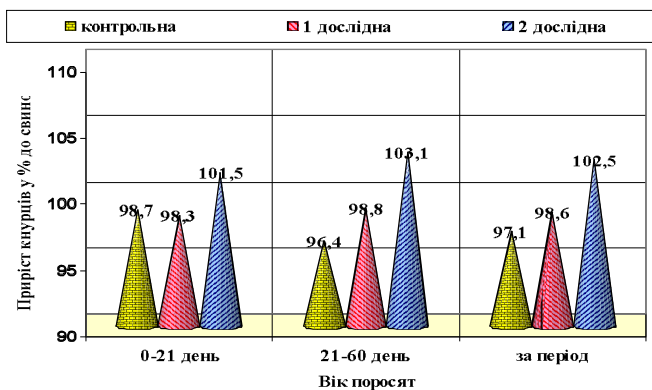

Рис.2. Співвідношення кнурців до свинок за середньодобовим приростом

Висновки. При використанні у годівлі свиней препаратів біологічно активних речовин необхідно враховувати, що більшість препаратів мають подібну технологію отримання або близькі за складом. Одночасне застосування правильно підібраних добавок біологічно активних речовин не тільки різних за механізмом впливу, але й за природою отримання може дати значно більший ефект, ніж просте їх змішування у комбікормах.

Результати проведених досліджень дозволили встановити особливості впливу препаратів І-Сак та його поєднання з Біомос на показники росту кнурців і свинок. При оцінці міжгрупових розбіжностей за середньодобовими приростами в обох дослідних групах переважали кнурці. При оцінці співвідношення величини живої маси залежно від статі тварин встановлено, що в 1-й дослідній групі свинки характеризувалися більшою живою масою у різні періоди росту, а в 2-й групі – кнурці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винничук Д. Т. Порода животных как биологическая система / Д. Т. Винничук. — К., 1993. — 70 с.
2. Кабанов В. Д. Рост и мясные качества свиней / В. Д. Кабанов. — М. : Колос, 1972. — 191 с.
3. Кошляк В. В. Пол, порода и естественная резистентность организма / В. В. Кошляк, Н. Н. Белкина., А. А. Павлуненко // Свиноводство. — 1991. — № 5. — С. 28—29.

СТУПІНЬ ПРОЯВУ ГЕТЕРОЗИСУ ЗА РЕПРОДУКТИВНИМИ ЯКОСТЯМИ ПРИ ВНУТРІШНЬОПОРОДНОМУ КРОСІ ЛІНІЙ

О.Г.Фесенко, кандидат сільськогосподарських наук
Інститут свинарства ім. О.В. Квасницького УААН

Викладено результати вивчення поєднуваності різних ліній кнурів і свиноматок червоної білопоясої породи за репродуктивними якостями.

Ключові слова: крос ліній, гетерозис, відтворювальні якості, поєднання.

Постановка проблеми. Проблема найбільш повного використання генетичного потенціалу свиней при чистопородному розведенні включає питання одержання гетерозисного ефекту за показниками з низьким і помірним рівнем успадкування господарсько корисних ознак. Відомо, що показники відтворювальних якостей свиноматок мають низький коефіцієнт успадкування, що ускладнює проведення селекційної роботи в напрямку їх підвищення. Тому одним з основних механізмів регуляції відтворювальних якостей при чистопородному розведенні є контролювання гетерозиготності, яка досягається при кросі певних ліній свиней.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. В чистопородному стаді при роботі з лініями одним з основних завдань є вдосконалення продуктивних і племінних якостей тварин шляхом їх кросів [1]. А підвищення відтворювальних якостей свиноматок напряму залежить від правильного використання кнурів та свиноматок, яке при позитивному поєднанні батьківських пар несе в собі прояви гетерозису. Так, за даними результатів досліджень [2-4] при кросі певних ліній спостерігалось підвищення рівня багатоплідності свиноматок на 10-11% та маси гнізда при відлученні на 12,7-20,1%.

Враховуючи те, що спеціалізовані м'ясні породи свиней, до яких належить червона білопояса порода, мають нижчі показ-

ники репродуктивних якостей в порівнянні з універсальними породами, вивчення поєднуваності ліній тварин для підвищення цих ознак є актуальним та має велике практичне значення.

Матеріал і методика досліджень. Дослідження було проведено в племзаводі ТОВ „АФ „Нива” Тернопільської області на свинях червоної білопоясої породи. Основними критеріями оцінки були репродуктивні ознаки: багатоплідність, кількість поросят при відлученні, маса гнізда поросят у 2 міс. віці. При поєднанні ліній кнурів і свиноматок визначався гетерозис різних форм: істинний (І) – покращення ознаки в порівнянні з кращою батьківською формою; гіпотетичний (Г) – покращення ознаки в порівнянні з середнім показником батьківських форм; звичайний (З) – покращення ознаки в порівнянні з материнською формою; специфічний (С) – покращення ознаки в порівнянні з батьківською формою; гібридна депресія (Д) – погіршення ознаки в порівнянні з гіршою батьківською формою.

Результати досліджень. На основі вивчення внутрішньопородної поєднуваності ліній свиней за комплексом ознак результативність показників продуктивних якостей свиноматок залежала від кожного конкретного поєднання і спадкової обумовленості ознаки (табл. 1). Високими показниками відтворювальних якостей відзначалися тварини лінії Дебюта, де багатоплідність свиноматок склала 10,1 голови при стовідсотковій збереженості приплоду до відлучення. Кнури цієї лінії найкраще поєднувалися з матками лінії Драба, які мали високу багатоплідність – 11,6 голови ($p < 0,05$) при масі гнізда при відлученні 181,6 кг. При кросі кнурів лінії Дифірамба з матками ліній Драба, Дозора та Дебюта продуктивні якості свиноматок знаходилися майже на рівні лінійних тварин. Поєднання кнурів лінії Дозора з різними лініями позитивно вплинуло на відтворювальні якості свиноматок, які переважали лінійних тварин за показником багатоплідності в середньому на 0,4 голови, за масою гнізда в 2 місяці – на 11,5 кг.

В цілому ж в усіх досліджуваних групах спостерігався високий коефіцієнт мінливості показника багатоплідності свиноматок (12,1-23,3%), що свідчить про недостатню відселекціонованість цієї ознаки і значні перспективи при подальшій селекційній роботі з лініями.

Таблиця 1

**Поєднуваність ліній свиней в племзаводі
ТОВ „Агрофірма „Нива”**

Лінії кнурів	Лінії свиноматок	Кількість поєднань	Багатоплідність, гол		Кількість поросят у 2 місяці, гол		Маса гнізда при відлученні, кг		Середня маса 1 голови, кг	
			M±m	Cv, %	M±m	Cv, %	M±m	Cv, %	M±m	Cv, %
Дифірамб	Дифірамб	12	9,5±0,47	17,1	9,3±0,51	19,1	159,7±10,43	22,5	17,2±0,29	6,0
	Драб	5	9,4±0,51	12,1	9,4±0,51	12,1	159,2±10,65	15,0	16,9±0,76	10,1
	Дозор	9	9,8±0,52	16,0	9,8±0,52	16,0	153,3±7,70	15,1	15,6±0,50	9,5
	Дебют	39	9,6±0,27	17,4	9,5±0,26	17,0	147,7±4,19	17,7	15,5±0,30	12,2
Дебют	Дебют	12	10,1±0,57	19,6	10,1±0,57	19,6	158,3±11,84	25,9	15,7±0,57	12,5
	Дифірамб	20	9,8±0,38	17,6	9,8±0,38	17,6	170,6±7,40	19,4	17,4±0,43	11,1
	Дозор	7	9,7±0,56	15,4	9,7±0,56	15,4	167,1±7,48	11,8	17,2±1,04	15,6
	Дантист	8	9,1±0,44	13,7	9,1±0,44	13,7	158,7±11,48	20,5	17,4±0,69	11,5
	Драб	15	11,6±0,91*	23,3	11,6±0,91	23,3	181,6±18,97	23,4	15,6±0,90	12,9
Дозор	Дозор	6	8,8±0,48	13,2	8,8±0,48	13,2	147,1±9,13	15,2	16,7±0,92	13,5
	Дебют	13	9,3±0,49	19,3	9,2±0,45	17,7	142,0±8,71	22,1	15,4±0,60	13,5
	Дифірамб	7	9,1±0,34	9,84	9,1±0,34	9,8	160,0±7,42	12,2	17,6±0,82	12,3
	Дантист	3	9,3±0,67	12,4	9,3±0,67	12,4	158,7±11,84	12,9	17,0±0,59	6,0

Примітка: * – $p < 0,05$

Таблиця 2
Ступінь проявлення гетерозису за репродуктивними якістьми свиноматок при кросі ліній

Поєднання ліній		Види і ступінь гетерозису за ознаками, %											
		Багатоплідність						Кількість поросят у 2 місяці					
		I	Г	З	С	Д	Д	I	Г	З	С	Д	Д
свиноматок	кнурів												
Дозор	Дифірамб	3,16	7,1	11,4	3,2	-	5,38	8,28	11,4	5,38	-	4,2	-
Дебют	Дифірамб	-	-	-	1,05	-	-	-	-	2,15	-	-	6,7
Дифірамб	Дебют	-	-	3,16	-	-	-	1,03	5,3	-	-	6,83	7,77
Дозор	Дебют	-	2,65	10,2	-	-	-	2,65	10,2	-	-	5,56	5,56
Дебют	Дозор	-	-	-	5,68	-	-	-	-	4,55	-	-	3,5
Дифірамб	Дозор	-	-	-	3,41	-	-	0,55	-	3,41	-	0,19	8,77

Примітка: I – істинний гетерозис; Г – гіпотетичний гетерозис; З – звичайний гетерозис; С – специфічний гетерозис; Д – гібридна депресія

Для визначення ефективності кросування ліній визначався ступінь прояву гетерозису за репродуктивними якостями маток (табл. 2).

Найвищий гетерозисний ефект за показником багатоплідності мали поєднання кнурів лінії Дифірамба з матками лінії Дозора, в яких спостерігалось підвищення багатоплідності свиноматок в порівнянні з кращою батьківською формою на 0,3 голови, або на 3,16%, а в порівнянні з материнською основою на 1,0 голову, або на 11,4%. Подібні результати були одержані і за показником збереженості приплоду до відлучення.

При прямому і зворотному кросі ліній Дебюта і Дифірамба за багатоплідністю свиноматки переважали гіршу батьківську форму на 0,1-0,3 голови, за звичайного і гіпотетичного гетерозису на рівні 3,16-1,05%. За показником маси гнізда при відлученні у свиноматок, що належали до лінії Дебюта, при поєднанні з кнурами лінії Дифірамба і Дозора спостерігалась гібридна депресія.

Висновки.

1. Використання кнурів лінії Дозора в міжлінійних кросах позитивно вплинуло на відтворювальні якості свиноматок, що сприяло підвищенню їх багатоплідності на 4,5%.

2. Найвищий рівень гетерозису за показником багатоплідності (3,16-11,4%) встановлено при поєднанні ліній Дифірамба та Дозора.

3. В подальшій роботі з лініями свиней червоної білопоясої породи необхідно поглибити селекцію за відтворювальними якостями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Марченко Г. Г. Система разведения свиней по линиям / Г. Г. Марченко // Зоотехния. — 2000. — № 12. — С. 8—10.

2. Івін А. М. Репродуктивні якості української степової білої породи свиней при внутрішньолінійних та між лінійних поєднаннях / А. М. Івін // Таврійський науковий вісник. — 2008. — Вип. 58. — С. 239—245.

3. Погодаев В. Сочетаемость линий свиней степного типа СМ-1 / В. Погодаев, В. Филенко // Свиноводство. — 1997. — № 1. — С. 6—7.

4. Федорнак В. І. Репродуктивні якості свиноматок великої білої породи при внутрішньолінійних і між лінійних поєднаннях / В. І. Федорнак // Вісник аграрної науки. — 2003. — № 4. — С. 72—74.

ГІСТОМОРФОЛОГІЯ ОСЬОВОГО КІСТЯКУ ХРЯЦОВИХ ТА ХРЯЩОКІСТКОВИХ РИБ

М.С.Козій, кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Херсонський державний аграрний університет

У статті розглянуто аспекти порівняльної гістоморфології осьового кістяку хрящових та хрящокісткових риб. Виявлено розходження в мікроскопічній будові хорди *Acipenser gueldenstaedti* та *Squalus acanthias*.

Ключові слова: осьовий кістяк, хорда, хрящова тканина, оболонки хорди.

Постановка проблеми. Незважаючи на різке скорочення здобування риби в межах територіальних вод, Україна завжди має великі потенційні можливості для ведення різноманітних наукових досліджень у вигляді придбаних інноваційних технологій, вихідного іхтіологічного матеріалу тощо. З огляду на факт істотного зниження обсягів експериментальної роботи щодо гістологічної техніки й мікроскопічних досліджень у галузі рибництва, певний інтерес представляють гістоморфологічні дослідження, які були проведені на кафедрі рибництва РЕФ Херсонського ДАУ протягом 2007-2009 років [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роботи, присвячені вивченню гістологічної будови осьового кістяку у риб, дуже нечисленні [1, 2, 4]. Встановлено: особливістю будови хорди хрящових та хрящокісткових риб є те, що її стінка складається із зовнішньої еластичної оболонки, волокнистої оболонки та вакуолізованої тканини, і суттєво відрізняється від звичайних хребців ссавців [3]. Російські вчені дотримуються думки, згідно з котрою гістологічна будова хорди риб однорідна в будь-якій ділянці [5]. Дослідження, що були проведені нами, доводять: мікроструктура ділянок хорди риб різних систематичних угруповань певною мірою відрізняється. Це не відповідає думкам багатьох дослідників [2].

Виклад основного матеріалу. Як відомо, осьовий кістяк у риб може бути представлений хордою (*chorda dorsalis*)

або хребтом (*columna vertebralis*): в осетрових хорда зберігається протягом життя, а у всіх інших риб вона присутня лише на ранніх стадіях розвитку, з поступовою заміною в дорослих особин на хребет, що утворений хребцями.

Хорда являє собою еластичний стрижень (стовбур) із щільною зовнішньою волокнистою оболонкою, заповненою усередині особливими пухирчастими клітинами з желеподібною речовиною (рис.1).

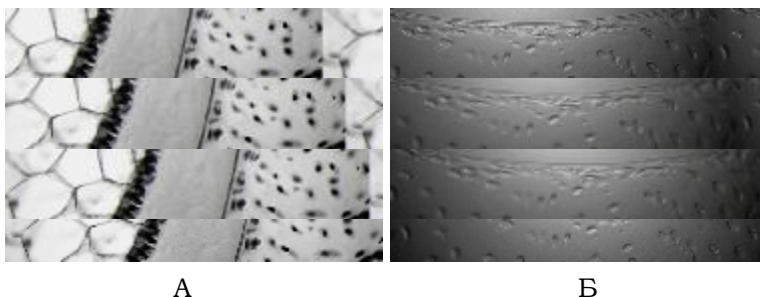

Рис.1. Хорда малька осетра російського (*Acipenser gueldenstaedti*). Гематоксилін Бемера, фукселін Харта у модифікації. 600х.

Як видно із рисунка 1А, стрижень укладений у сегментну «коробку», що складається з гіалінового хряща. Оболонка із внутрішньої сторони вистелена одношаровим призматичним епітелієм, що виконує, як видно, протекторну функцію. Пластична реконструкція частково знепарафіненого тонкого зрізу хорди малька *Acipenser gueldenstaedti*, виконана в ковзному промені криптонового лазера (рис.1Б), показує, що волокна оболонки дуже тонкі, близько й тісно розташовані по відношенню друг до друга: це забезпечує оболонці хорди оптичну однорідність.

Прийнято вважати, що хорда в поперечному перерізі округла або еліптична. Нашими дослідженнями встановлено, що така форма розтину зустрічається протягом всієї довжини хрящового тяжа переважно в дорослих риб. У личинок і мальків осетрових (*Polyodon spathula*, *Acipenser gueldenstaedti*, *Acipenser ruthenus*) ми, навпроти, спостерігали асиметрію хор-

ди в поперечному перерізі. Як видно, ця особливість властива дуже молодим особинам і з віком поступово нівелюється.

Відомо, найпримітивніша будова осьового кістяка притаманна хрящовим ганюїдам, у яких хорда не диференційована й насичена лише хрящовою тканиною. У примітивних хрящових риб поверхневі шари хорди також насичуються хрящовою тканиною (рис.2).

Рис.2. Хорда однорічки катрана (*Squalus acanthias*). Гематоксилін Гейденгайна, фукселін Харта у модифікації. 300 $\times$.

Треба зазначити: як і в представників осетроподібних, хорда *Squalus acanthias* також являє собою еластичний стрижень, однак зовнішня оболонка не настільки щільна. Стрижень хорди також заповнений усередині особливими пухирчастими клітинами з желеподібною речовиною, однак у центральній його частині клітини з віком відмирають, замінюючись щільним ретикулумом. Вважається, що центральна частина хорди виконує механічну роль.

Гістологічні дослідження хорди трюхліток *Squalus acanthias* показали, що хрящова «коробка» хорди активно просочується солями кальцію: зовнішня оболонка й хрящова «коробка» перетерплює істотні зміни: волокниста структура замінюється веретеноподібними, аморфно розташованими клітинами – характерна демаркаційна лінія, яка властива хрящовим і хрящокістковим риbam, майже відсутня. Відзначено, на периферії зовнішньої оболонки хорди фарбування клітин відбувається менш інтенсивно, що є свідченням інтенсивності процесу кальцифікації в тканині. Таким чином, відсутність

міцного периферичного кістяка в хрящових риб відшкодовується своєчасною віковою диференціацією осьового кістяка, що є важливою адаптивною ознакою, яка виникла в процесі еволюції.

Висновки. Результати гістологічних досліджень свідчать про таке:

1. Волокна хорди *Acipenser gueldenstaedti* і *Squalus acanthias* близько й тісно розташовані друг до друга, що забезпечує оболонці оптичну однорідність;

2. Доведено, що в личинок *Polyodon spathula*, *Acipenser gueldenstaedti*, *Acipenser ruthenus* спостерігається асиметрія хорди, яка з віком поступово нівелюється;

3. Показано: хрящова «коробка» хорди *Squalus acanthias* активно просочується солями кальцію, що є важливою адаптивною ознакою акулподібних риб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козий М. С. Оценка современного состояния гистологической техники и пути усовершенствования изучения ихтиофауны: [монография] / М. С. Козий. — Херсон, Олди-плюс, 2009. — 310 с.

2. Мельник О. П., Костюк В. В., Шевченко П. Г. Анатомія риб. / О. П. Мельник, В. В. Костюк, П. Г. Шевченко. — К. : Центр учбової літератури, 2008. — 615 с.

3. Шимкевич В. М. Основы сравнительной анатомии позвоночных животных. / В. М. Шимкевич. — М. : Госиздат, 1923. — 630 с.

4. Шмальгаузен И. И. Основы сравнительной анатомии позвоночных животных. / И. И. Шмальгаузен. — М. : Советская наука, 1947. — 540 с.

5. Шмальгаузен И. И. О прикреплении висцеральных дуг к осевому черепу у рыб / И. И. Шмальгаузен. // Зоол. журн., 1950. — Т. 29, № 5. — С. 435—447.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СВИНАРСТВА В СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ КОРПОРАЦІЇ "ТВАРИНПРОМ"

С.А.Гнатюк, генеральний директор
Українська корпорація "Тваринпром"

Висвітлено сучасний стан, завдання та перспективи розвитку галузі вітчизняного свинарства в системі Української корпорації "Тваринпром".

Ключові слова: корпорація, свинина, комплекс, порода.

У розвитку свинарства нашої країни вирішальну роль відіграють спецгоспи і комплекси з виробництва свинини. До реформування аграрного сектора економіки в 1990 році на Україні функціонував 141 свинокомплекс. В них утримувалося 2,4 млн голів свиней, або в середньому по 17 тис. голів на 1 підприємство. На комплексах вироблялося 220 тис. тонн свинини в живій вазі, або по 1,5 тис. тонн в середньому на одне підприємство.

Управління комплексами здійснювало державне Виробниче об'єднання по виробництву м'яса на промисловій основі "Тваринпром". В 1996 році воно було реформоване в нині діючу Українську корпорацію "Тваринпром".

Крім свинокомплексів майже в кожному районі були створені спецгоспи з виробництва свинини. Це прискорило темпи розвитку галузі. Річний обсяг виробництва свинини в сільгосппідприємствах України в 1985-1990 роках 900 тис. т в рік.

Завдяки стабільній роботі промислового свинарства ритмічно працювали комбікормова та м'ясопереробна промисловість, населення безперебійно забезпечувалося свіжими м'ясопродуктами.

За роки реформування державних і кооперативних сільгосппідприємств встановилася тенденція до спаду виробництва тваринницької продукції, особливо свинини, зниження рівня рентабельності, а згодом – глибокої кризи, банкрут-

ства, реструктуризації і повного припинення роботи переважної більшості ферм і комплексів. За ними послідував занепад комбикормових заводів і м'ясокомбінатів.

Такі негативні явища пояснюються науково не обґрунтованим механізмом реформування агропромислового сектора економіки. В цей час ціни на живих свиней понад 10 років поспіль були непаритетними за цінами на енергоносії, фуражне зерно, комбікорми та промислові товари, що використовуються в галузі. В цей скрутний період виробники свинини не отримували державної підтримки із бюджету. Вона була впроваджена лише в другій половині 2003 року. Необхідно відмітити, що з цього періоду призупинено спад чисельності поголів'я свиней у великотоварних виробників, підприємства почали відроджувати галузь. В авангарді цієї роботи були господарства корпорації, які зберегли в робочому стані комплекси і ферми з виробництва свинини.

Щоб запрацювали комплекси на повну потужність, в 2003 році розпочали проведення реконструкції їх, заміну в них зношеного технологічного обладнання і комунікацій. Розпочали із заміни кліткового устаткування, систем вентиляції, водопостачання, гноєвидалення. Завдяки проведенню цих робіт на діючих виробничих потужностях нам вдалося із року в рік збільшувати виробництво свинини, підвищувати середньодобові прирости на 10-12%, знизити затрати праці і кормів на центнер продукції.

Зараз в системі Української корпорації "Тваринпром" налічується 56 господарств.

За останні роки чисельність поголів'я свиней в корпорації зросла з 218 тисяч голів у 2000 році до 682 тисяч у 2009 році. За цей період виробництво свинини збільшилося з 19,5 тис. тонн до 81 тис. тонн, середньодобові прирости підвищилися зі 183 грамів до 474 грамів. Позитивних зрушень нам вдалося досягти завдяки інвестиціям, вкладеним у відродження свинарства, а також державній підтримці та нормалізації цін на свиней. За цей час повністю відновив роботу свинокомплекс

агрокомбінату “Калита”, успішно використовуються інвестиції в ЗАТ “Бахмутський аграрний союз” Донецької, “Агропромислова компанія” Запорізької, ТОВ “Агро-Овен” Дніпропетровської, ТОВ СПЗ “Золотоніський” Черкаської, ТОВ “Глобинський свинокомплекс” Полтавської областей, де зараз утримується від 22 до 82 тисяч свиней і виробляється за рік від 2,5 до 11,2 тисяч тонн свинини кожним.

В господарствах корпорації інтенсивно розвивається галузь свинарства. У загальних обсягах усіх сільгосппідприємств України частка поголів'я свиней корпорації в 2008 році склала 21%, а в обсягах реалізації м'яса свинини складала 26%. В них торік вироблено свинини в розрахунку на 1 голову свиней, наявних на початок року, по 157 кг проти 104 кг в порівнянні з сільськогосподарськими підприємствами України. Вважаємо, що інтенсивний шлях ведення галузі – це гарантоване прискорення вирішення проблеми наповнення ринку свининою.

Підприємства корпорації багато уваги приділяють питанням покращення годівлі тварин всіх статевих-вікових груп за рахунок використання повноцінних кормобіокормів. Більшість господарств мають власні кормопереробні цехи. За рахунок короткострокових кредитів під час збирання врожаю в господарствах створюються запаси фуражного зерна. Завдяки цьому уникають перебоїв у годівлі та досягають високої продуктивності свиней.

Уже зараз великотоварні підприємства стали основними постачальниками м'ясопереробним підприємствам. До того ж комплексами реалізується гібридне поголів'я здебільшого м'ясних кондицій, технологічне за живою масою. Воно користується великим попитом у м'ясопереробних підприємств. Наші свині є дуже хорошою сировиною для виготовлення м'ясних виробів вищого ґатунку.

Кожне наше підприємство має власний племзавод або племрепродуктор з розведення свиней великої білої породи, ландрас, дюрок української селекції полтавської та червоної білопоясої м'ясних порід. Племмолодняк користується зна-

чним попитом. Торік племгосподарства корпорації виростили і передали на товарні репродуктори 21 тисячу голів племінних свинок. Крім того, надали допомогу іншим господарствам і реалізували їм 6,1 тисяч голів племінних свинок і 1,9 тисяч кнурців.

Перспектива свинарства обнадійлива. Досвід роботи наших підприємств показує, що при вкладенні інвестицій кожен комплекс за 2-3 роки може досягти проектних показників не лише за чисельністю поголів'я, а й за продуктивністю тварин, валовим виробництвом свинини, затратами кормів і праці. А головне, як показала практика, він буде стабільно рентабельним. Прикладом цього можуть бути ТОВ "Глобинський свинокомплекс" Полтавської, ТОВ "Фрідом-Фарм Бекон" Херсонської, "Агро-Овен" Дніпропетровської, "Міг-Сервіс-Агро" Миколаївської області, "Агропромислова компанія", ВАТ "Племзавод "Степной", Запорізької областей. Ці підприємства мають внутрігосподарську інтеграцію. У них свої м'ясопереробні цехи, комбікормові заводи, торгівельна мережа. Це той шлях, яким повинні йти у найближчу перспективу великотоварні підприємства.

Ми постійно співпрацюємо з науково-дослідними інститутами. Маємо тісні зв'язки з Інститутом свинарства, Інститутом кормів, Харківським інститутом тваринництва, Миколаївським державним аграрним університетом.

Завдяки спільним зусиллям науки і практики розроблено і затверджено в установленому порядку Інструкцію з оцінки кнурів за якістю потомства в умовах спеціалізованих контрольно-випробувальних станцій. Цей документ можна назвати інструментом для удосконалення селекційних досягнень вчених і виробничників. У недалекому майбутньому у племзаводах повинні використовуватися основні кнури і свиноматки лише оцінені за якістю потомства. Це наше першочергове завдання.

Другим дуже важливим документом, плодом співпраці вчених і виробничників може бути "Програма розвитку сви-

нарства в Україні до 2020 року“. Такий документ потрібно розробити, затвердити в установленому порядку з тим, щоб надіслати в усі області для виконання і розроблення відповідних програм в регіонах. Цим документом потрібно визначити обсяги виробництва свинини у живій масі, збільшивши їх приблизно у 2 рази. Чисельність поголів'я свиней в Україні повинна досягти 15 млн голів.

Вченими разом зі спеціалістами корпорації “Тваринпром” розроблено Програму селекції з м'ясними генотипами свиней в Україні до 2012 року. Завдяки цьому посібнику розширюється ареал розведення свиней породи дюрок, ландрас, української, полтавської і червоної білопоясої м'ясних порід. Це дуже важливо для розв'язання м'ясної проблеми як в кількісному, так і якісному показнику.

Найяскравішим свідченням плідної роботи вчених і виробників є демонстрування досягнень селекції свиней на щорічних Міжнародних агропромислових виставках-ярмарках “Агро”. З кожним роком підвищується якість експонованих тварин. Більшість із них не поступаються тваринами зарубіжної селекції.

Нинішній рік для відродження галузі свинарства виявився сприятливим. Відновлено паритет цін на фуражне зерно і живих свиней. Свинина зі збиткової стала прибутковою. Завдяки цьому посилилась робота з відновлення зупинених ферм і комплексів, що дає можливість прискорити темпи нарощування чисельності поголів'я свиней і виробництва свинини.

Станом на 1 серпня 2009 року в усіх категоріях господарств налічувалося 7 млн 325,8 тисяч голів свиней, що на 498,1 тисячі більше, ніж було торік. У сільгосппідприємствах поголів'я свиней зросло на 456,1 тисячі голів, або на 16,9%.

На підприємствах корпорації “Тваринпром” темпи розвитку свинарства дещо вищі. Велика концентрація поголів'я свиней потребує суворого дотримання вимог санітарії і протиепізоотичних заходів. Кожен комплекс повинен мати власну схему вакцинації тварин, узгоджену з районною держав-

ною ветеринарною службою. Ці вимоги нерідко порушуються. Окремі свинарські господарства завозять із-за кордону і нові хвороби та схеми обробки тварин, що створює загрозу ветеринарному благополуччю. Тому вважаємо за необхідне в подальшому, при завозі зарубіжного поголів'я, мати об'єктивну інформацію і мати надійних партнерів із числа наших та зарубіжних фірм.

Найбільшим гарантом розвитку свинарства є стабільність закупівельних цін на живих свиней для забою. В поточному році вони склали від 17 до 19 грн за 1 кг живої ваги. За нинішніх умов навіть за ціни 16 грн свинина буде мати рентабельність 10%.

На формування цін впливає багато факторів. Контрабанда м'яса, ввезення його на умовах давальницької сировини для переробки, без сплати мита і податку на додану вартість, не можна вважати нормальним явищем. Від контрабандних операцій страждають вітчизняні виробники свинини, населення, яке споживає неякісні імпортного походження м'ясні продукти, а також Державний бюджет.

З цим явищем ми разом повинні боротися, бо державні установи, які призначені протистояти несанкціонованому ввезенню на Україну малоцінної м'ясної сировини, не виконують належним чином своїх функцій і цим самим сприяють процвітання контрабанди.

Ми неодноразово зверталися до державних органів захистити вітчизняних виробників свинини. Певний час відчували підтримку, а стабільності не досягли.

Отже, в нинішніх умовах, щоб забезпечити зростання чисельності поголів'я свиней, обсяги виробництва свинини, потрібно домогтися гарантованої рентабельності не менше 30%. Для цього необхідно:

- створити річний запас концентрованих кормів з урожаю 2009 року;
- посилити боротьбу з контрабандою та обмежити імпорт свинини, а тим самим сприяти розвитку вітчизняного свинарства;

- на 2010 рік встановити бюджетні доплати на реалізованих на забій кондиційних свиней в розмірі 1 грн 80 коп. за 1 кг живої маси та зберегти умови підтримки селекції у свиñarстві на рівні 2008 року;

- в Аграрному фонді і Державному резерві передбачити запаси фуражного зерна для наступної реалізації його свинокомплексам та іншим малоземельним великотоварним підприємствам.

Все це дозволить забезпечити населення м'ясом, зокрема високоякісною свининою вітчизняного виробництва.

ПРОДУКТИВНІСТЬ МОЛОЧНОЇ ХУДОБИ ЗАЛЕЖНО ВІД СПАДУ ЕНЕРГІЇ РОСТУ В РАНЬОМУ ОНТОГЕНЕЗІ

О.І.Черненко, кандидат сільськогосподарських наук

Ю.О.Черненко, студентка

Дніпропетровський державний аграрний університет

Викладено дані інтенсивності формування телиць української червоної молочної породи у ранньому онтогенезі, їх зв'язку з подальшою молочною продуктивністю та конституціональними особливостями. Підкреслюється необхідність добору тварин зі швидким спадом росту до річного віку, що сприяє зростанню молочної продуктивності та формуванню бажаної конституції.

Ключові слова: онтогенез, молочна продуктивність, спад енергії росту, конституція.

Серед факторів, які відіграють вирішальну роль у розвитку скотарства при його інтенсифікації, поряд із впровадженням прогресивних технологій значну роль відіграють покращення селекційної роботи, підвищення генетичного потенціалу стад.

Необхідний рівень виробництва молока можливо забезпечити тільки при інтенсивному вирощуванні молодняка. Для цього потрібно створити в різні періоди індивідуального розвитку тварин оптимальні умови годівлі й утримання, які забезпечують добрий розвиток організму на морфологічному, фізіологічному, біохімічному і метаболічному рівнях і сприяють найбільш повній реалізації й прояву генетичного потенціалу молочної продуктивності в дорослому стані.

Не зважаючи на наявність фундаментальних досліджень росту та розвитку молочної худоби, ця проблема залишається найбільш складною й недостатньо розробленою, про що свідчить і неоднозначність висновків різних дослідників. Так, одні вчені [2, 4, 6] доводять, що жива маса в 6-, 12-, 18-місячному віці перебуває в позитивній кореляції з надоем корів, а висока інтенсивність приросту живої маси від 6- до 12-місячного віку сприяє формуванню худоби молочного типу [1, 3]. Інші дослід-

ники відкидають відсутність впливу різної інтенсивності вирощування телиць на молочну продуктивність і навіть стверджують наявність від'ємного корелятивного зв'язку між приростами живої маси у вікові періоди 6-12 та 12-18 місяців із подальшими надоями [7].

Стає очевидним необхідність подальшого вивчення цього питання з урахуванням новостворених порід у степовій зоні, використання інших ознак раннього онтогенезу, які характеризують ріст і розвиток тварин.

Методика досліджень. Дослідження зв'язку між інтенсивністю спаду енергії росту тварин раннього онтогенезу та подальшою їх молочною продуктивністю проведено на худобі української червоної молочної породи ВАР «Племзавод «Любомирівка» (n=161) і СПП «Чумаки» (n=64) Дніпропетровської області. Інтенсивність спаду росту телиць до річного віку визначали за формулою, розробленою Ю.К. Свєчениним та Л.І. Дунаєвим (1989):

$$K = \left[\left(\frac{W_t - W_o}{W_t + W_o} \right) \times 2 - \left(\frac{W_{t_1} - W_t}{W_{t_1} + W_t} \right) \times 2 \right] \times 100,$$

де W_o , W_t , W_{t_1} – жива маса відповідно при народженні, у 6 та 12 місяців.

За інтенсивністю спаду енергії росту до річного віку тварин розподіляли на групи: із швидким, помірним та повільним спадом. Межі між групами визначали на основі значення квадратичного відхилення (0,5 сігми) у варіаційному ряду ознак. Ремонтні телиці одержані від повновікових матерів-аналогів за живою масою й молочною продуктивністю та батьків з близьким генетичним потенціалом.

Конституціональні типи (широкотілий і вузькотілий) визначались у первісток візуально та за допомогою методики модельних відхилень [10].

Результати досліджень. В обох господарствах телиці різних вікових груп мали добрі показники розвитку і практично не відрізнялися за живою масою при народженні, у 12-ти і 18-місячному віці (табл. 1).

Таблиця 1

Жива маса телиць залежно від типу спаду енергії росту до річного віку

Тип спаду енергії росту	n	Середній показник спаду енергії росту, %	Жива маса, кг			
			ново-народжені	6 міс.	12 міс.	18 міс.
БАТ «Племзавод «Любомирівка»						
Швидкий	43	104,2±1,5	31,5±0,46	179,3±2,00	266,3±3,81	352,4±3,22
Помірний	66	86,5±0,6	33,1±0,51	165,3±2,25	267,4±4,80	356,9±4,79
Повільний	52	69,2±0,8	32,9±0,46	145,5±3,46	271,4±6,21	357,7±6,33
СПП «Чумаки»						
Швидкий	23	105,2±1,2	29,0±1,03	177,0±2,71	295,5±3,71	383,9±2,81
Помірний	29	88,9±0,6	27,3±0,41	170,7±1,36	285,1±3,67	374,7±3,93
Повільний	12	68,5±3,3	26,8±0,51	150,2±2,39	282,6±7,31	368,2±5,25

Однак у 6-місячному віці спостерігається різниця між крайніми групами досить суттєва і вірогідна ($P>0,99$). Найкращі показники розвитку мали телиці зі швидким спадом енергії росту, найгірші – з повільним. Це свідчить про те, що ці тварини краще пристосовувались до зовнішніх умов на початковому етапі постембріонального періоду. Після 6-ти місяців краще росли телички з помірним та повільним спадом енергії росту, що сприяло вирівняності живої маси до річного віку. Тобто спостерігається хвилеподібна швидкість росту з чергуванням наростаючих і спадаючих періодів. Періоди в різних групах не збігаються в часі, що залежить від спадкових особливостей тварин.

Дослідивши зміну живої маси ростучих тварин, яка відбувається по-різному і залежить від спадкових особливостей, що визначають послідовність темпів росту в різні періоди онтогенезу, було цікавим виявити зв'язок між їх типом спаду енергії росту і конституцією (табл. 2).

У більшості первісток, які мали швидкий спад енергії росту до річного віку, сформувався широкотілий конституцію-

нальний тип, а серед тварин з повільним спадом переважав вузькотілий тип. Серед тварин БАТ «Племзавод «Любомирівка» з помірним спадом енергії росту співвідношення конституціональних типів було більш рівномірним, а серед аналогів СПП «Чумаки» переважали вузькотілі тварини. Корелятивний зв'язок між типом спаду енергії росту і типом конституції виявився хоча і незначний, але позитивний і вірогідний ($+ 0,227 \pm 0,097$).

Таблиця 2

**Співвідношення між типом спаду енергії
росту і конституцією первісток**

Тип спаду енергії росту	Тип конституції, %	
БАТ «Племзавод «Любомирівка»		
Швидкий	65,1	34,9
Помірний	48,5	51,5
Повільний	42,3	57,7
СПП "Чумаки»		
Швидкий	60,9	39,1
Помірний	37,9	62,1
Повільний	41,7	58,3

Встановлені відмінності у формуванні маси тіла тварин у ранньому онтогенезі, очевидно, обумовлюють і дещо різну інтенсивність обміну речовин, яка впливає в подальшому на рівень їх молочної продуктивності (табл. 3, 4).

Як бачимо, в межах породи найвищою молочною продуктивністю відзначаються первістки, для яких був характерний швидкий спад енергії росту до річного віку. Вони вірогідно переважали одновікових аналогів із повільним спадом за надоем на 307 кг (9,6%; $P > 0,95$), кількістю молочного жиру і білка відповідно на 9,8 кг (8,1%; $P > 0,95$) та 10,6 кг (9,8%; $P > 0,95$) і поступалися їм за жирномолочністю на 0,05%, вмістом у молоці цукру на 0,05%, мінеральних речовин – 0,01% ($P > 0,95$). Корови з помірним спадом енергії росту за цими ознаками займають проміжне положення.

Таблиця 3

**Надій та компонентний склад молока корів-первісток
залежно від спаду енергії росту до річного віку**

Показник	Тип спаду енергії росту		
	швидкий, n=23	помірний, n=29	повільний, n=12
Надій за 305 днів, кг	3915±99,1*	3791±110,3	3608±105,1
Молочний жир, кг	145,9±4,04*	144,8±3,12	136,1±3,07
Молочний білок, кг	120,9±2,98*	114,2±3,73	110,3±3,78
Вміст, %: жиру	3,72±0,04	3,80±0,03	3,77±0,04
білка	3,07±0,04	3,03±0,04	3,05±0,05
цукру	4,87±0,02	4,89±0,02	4,92±0,03
мінераль- них речовин	0,66±0,002	0,66±0,003	0,67±0,004*
СЗМЗ	8,60±0,03	8,58±0,03	8,64±0,05
сухих речовин	12,32±0,07	12,38±0,06	12,41±0,12

Примітка: * – $P > 0,95$

Таблиця 4

**Молочна продуктивність корів різного
спаду енергії росту до річного віку**

Тип спаду енергії росту	Лактація	Показник				
		надій за 305 днів, кг	вміст жиру, %	кількість молочного жиру, кг	вміст білка, %	кількість молочного білка, кг
Швидкий, n=43	I	4255±188	3,78±0,031	160,8±5,7	3,35±0,028	142,5±5,0
	II	4470±165	3,72±0,037	166,4±5,5	3,20±0,031	143,0±6,1
Помірний, n=66	I	4031±102	3,75±0,023	151,1±3,6	3,38±0,022	136,2±3,3
	II	4415±118	3,70±0,025	163,5±4,3	3,22±0,024	142,1±3,3
Повільний, n=52	I	4011±129	3,72±0,026	149,2±4,4	3,32±0,025	133,1±4,2
	II	4290±159	3,71±0,028	159,3±5,5	3,24±0,027	139,3±4,9

Отримані дані свідчать про перевагу за надоем, кількістю молочного жиру і білка корів зі швидким типом спаду енергії росту в ранньому онтогенезі. Вони перевершують одновікових ровесниць з повільним спадом за першу лактацію відповідно

на 6,1; 7,8; 7,1%, за другу – 4,2; 4,4; 2,6%. Тварини з помірним типом спаду енергії росту зайняли проміжне положення.

Висновки. 1. За достатнього рівня годівлі жива маса ремонтних телиць раннього онтогенезу не справляє помітного впливу на подальшу молочну продуктивність.

2. Серед первісток зі швидким спадом енергії росту до річного віку переважає бажаний широкотілий конституціональний тип, а серед тварин із повільним спадом – небажаний вузькотілий тип конституції.

3. Найвищою молочною продуктивністю відзначаються тварини зі швидким типом спаду енергії росту до річного віку. Вони перевершували одновікових аналогів з повільним спадом за надоєм на 4,2-9,6%.

Добір ремонтного молодняка з урахуванням інтенсивності формування до річного віку буде сприяти прискоренню процесу створення високопродуктивних стад.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вацький В. Ф. Вплив розвитку телиць на їх наступну молочну продуктивність // Молочно-м'ясне скотарство: Республ. міжвід. темат. науков. збірник. — К. : Урожай, 1983. — Вип. 63. — С. 30—35.
2. Маньковський А. Я. Ефективність використання чорно-рябих голштинських плідників при схрещуванні їх з коровами симентальської породи / Маньковський А. Я., Сабашенко С. В. // Генетика продуктивності тварин: матеріали Всеукр. науково-практ. конф. — К., 1994. — С. 91—98.
3. Матрос В. П. Особенности формирования организма высокопродуктивных первотелок / Матрос В. П., Конин П. А. // Зоотехния. — 1990. — № 12. — С. 50—54.
4. Мисостов Т. А. Влияние выращивания на сроки продуктивного использования животных / Мисостов Т. А., Коновалова А. А. // Науч.-технич. бюллетень. — Харьков, 1994. — № 63. — С. 45—49.
5. Свечин Ю. К. Прогнозирование молочной продуктивности крупного рогатого скота / Свечин Ю. К., Дунаев Л. И. // Зоотехния. — 1989. — № 1. — С. 49—54.
6. Хаврук А. Ф. Преобразование молочного скота в Черкасской области / [Хаврук А. Ф., Башенко М. И., Ефименко М. Я.] // Зоотехния. — 1989. — № 6. — С. 14—17.
7. Янсоне М. К. Взаимосвязь показателей выращивания нетелей с продуктивностью первотелок // Тр. Латвийской с.-х. академии. — Рига, 1986. — Вып. 231. — С. 71—74.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДОВІЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ КОРІВ РІЗНИХ ТИПІВ СТРЕСОСТІЙКОСТІ

О.М.Черненко, кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Дніпропетровський державний аграрний університет

Наведено результати дослідження впливу типу стресостійкості на тривалість життя та формування зажиттєвої молочної продуктивності корів в умовах степової зони України. Встановлено, що у стресостійких корів довший період життя та продуктивного використання, вищі ведучі зажиттєві показники молочної продуктивності, що обумовлено кращою пристосованістю цих тварин до промислової технології виробництва молока.

Ключові слова: зажиттєва молочна продуктивність, стресостійкість корів, продуктивне довголіття.

Міжнародною системою національної та міжнаціональної оцінки генетичної цінності молочної худоби однією з пріоритетних ознак добору, що характеризує плодючість корів та їхню стійкість проти захворювань і широко використовується у США, Канаді та інших країнах з розвинутим молочним скотарством, визначено продуктивне довголіття [4].

Сучасні методи селекції молочної худоби не повною мірою відповідають вимогам інтенсивного виробництва молока. Добір корів-первісток за селекційними ознаками згідно з інструкцією з бонітування великої рогатої худоби молочних і молочно-м'ясних порід, не забезпечує поліпшення продуктивного довголіття. В умовах інтенсивної технології тварини вибувають зі стада з різних причин вже після третьої, а то й після другої лактації (у голштинських стадах), що негативно позначається на собівартості отримуваної від них продукції та рентабельності галузі молочного скотарства в цілому. Прогресивна селекція має бути спрямована на забезпечення ефективного довічного використання корів.

Подовження продуктивного довголіття забезпечить більшу окупність вирощування й утримання корів власною продукцією, дасть можливість значно достовірніше оцінити їхні продуктивні та племінні якості, вивести родини, а в цілому висо-

корентабельно вести молочне скотарство. Перспективним напрямом для цього, на наш погляд, є добір корів-первісток за їхньою стресостійкістю.

Тривалість використання корів та пов'язані з нею ознаки докладно вивчали А.П. Бегучев [1], Н.Л. Бодак, Ю.П. Полупан [2], А.В. Пешук [8], Н.Л. Резнікова [9] та інші. Зв'язок цієї ознаки із стресостійкістю, вивчений не достатньо [3], тому є підстави для подальшого дослідження питання.

Методика досліджень. Дослідження проведено у бувшому навчально-дослідному господарстві “Самарський” Дніпропетровської області на тваринах центрального зонального типу нової української червоної молочної породи. Тип стресостійкості у корів-первісток визначали за методикою Е.П. Кокоріної та співробітників [5]. Метод оцінки стресостійкості корів ґрунтується на визначенні рівня загальмованості рефлексу молоковіддачі, що розвивається у тварин внаслідок раптових змін умов навколишнього середовища. Факторами впливу, які викликають гальмування рефлексу молотвіддачі є проведення переддоїльної підготовки вимені, а також доїння корів “чужою дояркою”-експериментатором. Перше доїння (фонове) здійснюється своєю дояркою для порівняння, а наступні три доїння проводив експериментатор у ті ж самі години доби, що й фонове. Під час доїння реєструвалось щохвилинне молоковиведення, з використанням спеціальних терезів зі стрічковим механізмом, і викреслювались графіки щохвилинного молоковиведення. Оцінка стресостійкості корів здійснювалась за наявністю певної кількості доїнь з умовно-рефлекторним, безумовно-рефлекторним гальмуванням молоковіддачі, зниженням надою понад 20% порівняно з фоном.

Рівень фенотипової консолідованості корів визначали за формулою [7]:

$$K = 1 - \frac{Cv\% (2)}{Cv\% (3)},$$

де в чисельнику і знаменнику коефіцієнти мінливості продуктивних ознак відповідно: (2) – тварин досліджуваної групи та (3) – генеральної сукупності.

Результати досліджень. З даних табл. 1 видно, що період продуктивного використання вищий у стресостійких корів.

Таблиця 1

Зажиттєві показники корів різних типів стресостійкості

Показник	Стресостійкий тип, n=43			Стресочутливий тип, n=16		
	M±m	min	max	M±m	min	max
Кількість лактацій	***4,69 ± 0,279	3	11	3,27 ± 0,275	2	5
Тривалість життя, днів	2240 ± 90,22	1390	3777	2020 ± 165,77	787	3151
Зажиттєвий надій, кг	***15715 ± 971,00	8087	36869	10269 ± 933,14	4450	17764
Надій за один день життя, кг	**7,49 ± 0,557	3,40	14,17	5,51 ± 0,560	1,67	10,55
Вміст жиру в молоці за всі наявні лактації, %	**3,76 ± 0,019	3,50	4,02	3,66 ± 0,026	3,49	3,81
Зажиттєвий вихід молочного жиру, кг	***590,88 ± 35,03	283,04	1482,13	375,85 ± 34,52	155,31	676,81

Примітка: ** P>0,99; *** P>0,999

Порівняно зі стресочутливими у них кількість лактацій вища на 1,42 (P>0,999) і максимально досягає 11 (проти 5). Тривалість життя корів стресостійкого типу довша на 220,19 днів, при майже вдвічі більшому мінімальному значенні цього показника. Все це значною мірою мало вплив на формування довічної молочної продуктивності корів.

За найвищих рівнів вірогідності перевага належить тваринам стресостійкого типу за довічним надоєм на 5446 кг молока (P>0,999), за надоєм на один день життя на 1,97 кг (P>0,99), за вмістом жиру в молоці у середньому за всі наявні лактації на 0,100% (P>0,99), за довічним виходом молочного жиру на 215,03 кг (P>0,999).

Таблиця 2

**Рівень фенотипової консолідованості
корів різних типів стресостійкості**

Показник	Стресостійкий тип	Стресочутливий тип
Тривалість життя, днів	0,007	0,010
Зажиттєвий надій, кг	0,086	0,173
Надій за один день життя, кг	0,023	0,181
Вміст жиру в молоці за всі наявні лактації, %	0,032	0,173
Зажиттєвий вихід молочного жиру, кг	0,103	0,153

Фенотипова консолідованість корів обох типів стресостійкості за зажиттєвими показниками не висока (табл. 2). Порівняно зі стресостійкими у стресочутливих тварин дещо вищий рівень консолідації ознак, проте це не має вирішального значення через їх загальну низьку продуктивність.

Таблиця 3

Однофакторний дисперсійний аналіз

Частка впливу стресостійкості, %				
на тривалість життя	на зажиттєвий надій	на надій за один день життя	на вміст жиру в молоці за всі наявні лактації	на зажиттєвий вихід молочного жиру
6,53	15,17	6,65	12,49	17,10
P>0,999	P>0,999	P>0,99	P>0,999	P>0,999

Дисперсійний аналіз виявив, що тип стресостійкості молочних корів є важливою ознакою прогресивної селекції, оскільки досить суттєво впливає на формування усіх досліджених нами зажиттєвих показників, особливо на зажиттєвий надій та вихід молочного жиру ($\eta^2=15,17-17,10\%$; $P>0,999$).

Кореляційний аналіз демонструє, що серед обох типів стресостійкості відбір корів за надоями за 305 днів першої лактації слабо сприятиме підвищенню зажиттєвого надою і практично не впливатиме на тривалість життя та надій за один день життя. А при селекції на підвищення типу стресостійкості всі вище означені показники будуть збільшуватись. Отже

ефективнішим буде, поряд з ведучими показниками молочної продуктивності, відбирати корів-первісток і за стресостійкістю, звичайно якщо ставиться прогресивне завдання – підвищувати у стаді продуктивне довголіття тварин та зажиттєві показники молочної продуктивності.

Таблиця 4

Кореляційний аналіз

Показники	Стресостійкий тип	Стресочутливий тип
Надій за I лактацію – тривалість життя	- 0,043 ± 0,151	0,013 ± 0,249
Надій за I лактацію – зажиттєвий надій	0,172 ± 0,147	0,261 ± 0,232
Надій за I лактацію – надій за 1 день життя	- 0,086 ± 0,150	0,107 ± 0,247
Тип стресостійкості – тривалість життя	*** 0,395 ± 0,109	
Тип стресостійкості – зажиттєвий надій	*** 0,446 ± 0,104	
Тип стресостійкості – надій на 1 день життя	* 0,275 ± 0,120	

Примітка: * $P > 0,95$; ** $P > 0,99$; *** $P > 0,999$

Висновки.

1. У корів української червоної молочної породи тривалість життя та ведучі показники довічної молочної продуктивності суттєво залежать від стресостійкості ($\eta^2=6,5-17,1\%$; $P > 0,999$). Порівняно зі стресочутливими, тривалість життя корів стресостійкого типу довша на 220,2 днів, довічний надій більший на 5446 кг молока ($P > 0,999$), а на один день життя на 1,97 кг ($P > 0,99$), з вищими вмістом жиру в молоці у середньому за всі наявні лактації на 0,1% ($P > 0,99$) та довічним виходом молочного жиру на 215 кг ($P > 0,999$).

2. Високовірогідний та суттєвий позитивний кореляційний зв'язок (+0,275...+0,446) дає підставу вважати доцільним технологічний відбір серед корів-первісток за стресостійкістю, задля підвищення ефективності їхнього довічного використання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бегучев А. П. Формирование молочной продуктивности крупного рогатого скота / А. П. Бегучев — М. : Колос, 1969. — 328 с.
2. Бодак Н. Л. Адаптаційні та генетичні аспекти ефективності довічного використання чорно-рябої молочної худоби / Бодак Н. Л., Полупан Ю. П. // Розведення і генетика тварин : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченій 90-річчю з дня народження І.В.Смирнова. — 2001. — Вип. 34. — С. 160—162.
3. Головач В. М. Стреси сільськогосподарських тварин і птиці / [Головач В. М., Снітинський В. В., Аксьонова Г. А. та ін.] — К.: Урожай, 1990. — 144 с.
4. Зубець М. В. Сучасні системи національної та міжнародної оцінки генетичної цінності молочної худоби / [Зубець М. В., Рубан С. Ю., Даншин В. О.] // Міжвідомчий тематичний науковий збірник. — Вип. 38. — Розведення і генетика тварин. — Матеріали наук. дискусії "Розведення сільськогосподарських тварин за лініями". — Київ : Аграрна наука, 2005. — С. 52—60.
5. Кокорина Э. П. Рекомендации по оценке стрессоустойчивости коров при машинном доении / [Кокорина Э. П., Туманова Э. Б., Филлипова Л. А., Задальский С. В.] — Л. : ВНИИРГЖ, 1978. — 37 с.
6. Маркушин А. П. О долголетнем использовании коров и быков. — М., 1957. — 155 с.
7. Полупан Ю. П. Оценка степени фенотипической консолидации генеалогических групп животных // Зоотехния. — 1996. — № 10. — С. 13—15.
8. Пешук Л. В. Методичні аспекти створення нового українського типу червоної молочної породи : матеріали конф. до 130-річчя виходу у світ монографії Ч. Дарвіна "Мінливість тварин і рослин під впливом одомашнення". — Ч. 2. — Селекція в скотарстві. — Харків : ХЗВІ, 1998. — С. 49.
9. Резнікова Н. Л. Селекція чорно-рябої худоби за ефективністю довічного використання : автореф. дис... канд. с.-г. наук / Н. Л. Резнікова — Чубинське, — 2006. — 21 с.

СПЕРМОПРОДУКТИВНІСТЬ І ЯКІСТЬ СПЕРМИ БУГАЇВ-ПЛІДНИКІВ РІЗНОГО РІВНЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ

В.М.Пришедько, аспірант

Науковий керівник – к. с.-г. н. Черненко О.М.

Дніпропетровський державний аграрний університет

Вивчено кількісні і якісні показники сперми бугаїв-плідників різного рівня стресостійкості. Встановлено, що за спермопродуктивністю високостресостійкі бугаї переважали низькостресостійких. Виявлено тісний позитивний зв'язок стресостійкості з показниками спермопродуктивності.

Ключові слова: бугаї-плідники, спермопродуктивність, стресостійкість.

Постановка проблеми. Практика показує, що в сучасних умовах інтенсивних технології не всі тварини здатні пристосовуватись до різних змін умов годівлі, утримання й експлуатації. Раптові зміни звичних умов існування тварин призводять до дисбалансу внутрішнього стану їх організму і порушення гомеостазу. Необхідність швидко адаптуватись до нових умов середовища викликає напруження в організмі і мобілізацію його захисних механізмів. В результаті діяльність всіх систем і органів тварин спрямовується на відновлення їх внутрішньої рівноваги і забезпечення життєдіяльності організму. У такому стані у тварин розвиваються стреси, тому деякі з них часто хворіють, у них порушується функція відтворення, знижуються продуктивні якості. У таких умовах зниження продуктивних і відтворювальних функцій тварин на фізіологічному рівні є не що інше як прояв захисних властивостей їх організму у відповідь на стресові навантаження. Однак, в літературі дуже обмежена кількість інформації про зв'язок спермопродуктивності і якості сперми зі стресостійкістю у бугаїв-плідників. Тому актуальним сьогодні є дослідження показників їх відтворювальної здатності залежно від рівня стресостійкості [1,4-7].

Аналіз останніх досліджень. Аналізуючи дані щодо причин вибуття бугаїв на племпідприємствах України протягом

останніх 20-ти років, вчені дійшли висновку, що в основі передчасного вибракування плідників лежить невідповідність умов їх життя певним пристосуванням, сформованим протягом тривалої еволюції. Результати їхніх досліджень щодо основних причин вибуття племінних бугаїв довели, що одне з перших місць посідає незадовільна відтворювальна здатність плідників. Виходячи з цього, вчені стверджують, що відтворювальна здатність – найважливіший показник адаптації організму тварин до умов навколишнього середовища [1,3-5,7].

Рівень пристосованості тварин до мінливих умов середовища визначається типами їх нервової системи, серед яких, залежно від їх реактивності на дію стресорів, виділяють стресостійкий і стресочутливий [4]. Через це тип стресостійкості в селекції є важливою ознакою добору і метою селекціонерів є створення стресостійких порід тварин, які б мали високі пристосувальні властивості і високу життєздатність. Цього можливо досягти шляхом залучення до селекційного процесу плідників кращих генотипів здатних при реалізації їх генетичного потенціалу поєднувати в собі високу продуктивність з адаптацією до конкретних умов утримання й експлуатації. Проте не вивчено багато питань щодо впливу стресостійкості на відтворювальну здатність плідників, їх продуктивність, розвиток, а також успадковуваність типу стресостійкості.

Метою наших досліджень було виявити вплив рівня стресостійкості бугаїв-плідників на їх спермопродуктивність та якість сперми, а також установити взаємозв'язок між ними.

Матеріал та методика досліджень. Дослідження проводилися на базі Дніпропетровського обласного підприємства на повновікових бугаях-плідниках голштинської породи.

Рівень стресостійкості визначали за динамікою показників крові: тестостерону, кортизолу, креатинфосфаткінази, АЛТ, АСТ, глюкози та хронометражу поведінки за 24 год. під впливом стрес-факторів (фіксація тварин, присутність сторонніх осіб, взяття крові, порушення режиму годівлі).

Матеріалом для вивчення параметрів спермопродуктивності піддослідних бугаїв слугувала документація первинно-

го обліку: індивідуальні журнали обліку спермопродуктивності бугаїв та форми племінного обліку 1-Мол.

Кількісні показники сперми визначали за загальноприйнятими методиками досліджень згідно з ДСТ20909.3-75 – ДСТ20909.6-75 для нативної сперми. При цьому враховували такі показники: загальний об'єм еякуляту, середню концентрацію сперматозоїдів в 1 мл. еякуляту, об'єм нативної сперми, яка була вибракувана через непридатність до подальшого використання, запліднювальну здатність спермій від першого осіменіння.

Біометричну обробку показників було проведено за допомогою ПЕОМ у програмному забезпеченні Microsoft Excel.

Результати досліджень. Результати наших досліджень свідчать, що бугаї-плідники різного рівня стресостійкості відрізняються за всіма показниками спермопродукції (табл. 1). З даних таблиці видно, що високостресостійкі бугаї високодостовірно переважають тварин протилежного типу за концентрацією сперматозоїдів, а також за їх активністю. Слід відзначити, що за кількістю вибракуваної сперми, через непридатність її до використання, низькостресостійкі бугаї значно і високодостовірно перевищують стресостійких плідників.

Таблиця 1

**Кількісні та якісні показники
спермопродукції бугаїв-плідників**

Показники	Рівень стресостійкості		td	P
	високий	низький		
Об'єм еякуляту, мл	5,08±0,360	4,38±0,303	1,48	-
Концентрація спермій, млрд/мл	1,06±0,026	0,93±0,029	3,49	P>0,99
Активність, спермій, балів	8,33±0,135	7,30±0,213	4,08	P>0,99
Вибракувано сперми, %	10,20±1,791	23,48±3,482	3,39	P>0,99
Запліднювальна здатність, %	68,52±1,947	63,60±1,387	2,06	-

Наші результати показують, що високостресостійкі бугаї, в порівнянні з низькостресостійкими, характеризуються вищою активністю спермій на 1,03 бала (17,7%, P>0,99) та кон-

центрацією сперматозоїдів на 0,14 млрд/мл (13,2%, $P>0,99$). Плідники з високим рівнем стресостійкості відрізнялися також більшим об'ємом еякуляту на 13,8% та вищою запліднювальною здатністю сперматозоїдів на 7,2%, ніж ровесники протилежної групи.

Крім ефективності племінного використання бугаїв, яку характеризують вище наведені показники, важливим питанням для селекціонерів є економічна ефективність їх утримання і використання. Таким економічним показником є співвідношення кількості всієї сперми, яку продукують бугаї, до кількості сперми, придатної для подальшого використання. Наші дослідження показують, що низькостресостійкі бугаї істотно і достовірно перевищують високостресостійких за кількістю вибракуваної сперми через непридатність її до використання. Різниця між групами складає 13,28%.

Вирахування коефіцієнтів кореляції дозволяє установлювати залежність між господарсько-корисними ознаками тварин. Це дає змогу здійснювати непряму селекцію, коли добір за однією з корелюючих ознак буде вести до змін за іншою на основі їх поєднаності.

Результати кореляційного аналізу дали можливість виявити певні закономірності зв'язків між рівнем стресостійкості та кількісними і якісними показниками спермопродукції (табл. 2).

Установлено високий тісний позитивний зв'язок рівня стресостійкості з активністю сперматозоїдів та концентрацією спермів у 1 мл. Кореляційний зв'язок між цими показниками високодостовірний і становить відповідно $r=+0,732$ та $0,781$ ($P>0,999$). Також виявлено істотний достовірний зв'язок рівня стресостійкості з об'ємом еякуляту $r=+0,564$ ($P>0,95$). Установлено корелятивний зв'язок між рівнем стресостійкості та запліднювальною здатністю сперми, який становить $r=+0,401$.

Виявлено значну і високодостовірну залежність якості сперми від стресостійкості бугаїв. З підвищенням рівня стресостійкості змінюється відсоток вибракуваної спермопродукції.

Таблиця 2

**Взаємозв'язок спермопродуктивності з
рівнем стресостійкості бугаїв**

Показники	r	mr	tr	P
Рівень стресостійкості x об'єм еякуляту	+0,564	0,197	2,87	0,95
Рівень стресостійкості x концентрація сперміїв	+0,781	0,112	6,95	0,999
Рівень стресостійкості x активність сперміїв	+0,732	0,134	5,47	0,999
Рівень стресостійкості x брак сперми	-0,754	0,125	6,06	0,999
Рівень стресостійкості x запліднювальна здатність сперми	+0,401	0,242	1,65	-

Проведеним нами дисперсійним аналізом виявлено значний і високодостовірний вплив рівня стресостійкості бугаїв-плідників на кількісні та якісні показники їх спермопродукції (табл. 3). Частка впливу цієї ознаки на активність сперматозоїдів складає 59,25 ($P>0,999$), на концентрацію сперміїв – 49,97 ($P>0,999$) та на об'єм вибраковки сперми – 48,97% ($P>0,999$).

Таблиця 3

Однофакторний дисперсійний аналіз

Частка впливу стресостійкості, %				
на об'єм еякуляту	на концентрацію сперміїв	на активність сперміїв	на запліднювальну здатність сперміїв	на об'єм вибракованої сперми
17,99	49,97	59,25	24,10	48,97
-	$P>0,999$	$P>0,999$	-	$P>0,999$

Вплив стресостійкості на об'єм еякуляту та запліднювальну здатність сперми складає відповідно 17,99 та 24,10%.

Висновки.

1. Встановлено, що рівень стресостійкості впливає на спермопродуктивність та якість сперми бугаїв-плідників.
2. Високостресостійкі бугаї переважають низькостресостійких за більшістю показників, у тому числі за активністю сперматозоїдів на 1,03 бала (17,7% $P>0,99$) та концентрацією

сперми на 0,14 млрд/мл (13,2% $P>0,99$). Вони також мали більший об'єм еякуляту, ніж низькостресостійкі.

3. Установлено високодостовірний тісний позитивний зв'язок рівня стресостійкості з активністю сперматозоїдів та концентрацією спермійв ($r=+0,732$ та $0,781$; $P>0,999$).

4. Встановлено істотний достовірний зв'язок рівня стресостійкості з об'ємом еякуляту $r=+0,564$ ($P>0,95$). Корелятивний зв'язок між рівнем стресостійкості та запліднювальною здатністю сперми хоч не достовірний, але суттєвий і позитивний ($+0,401$).

5. Стресостійкість плідників значно впливає на об'єм вибраковки сперми. У низькостресостійких цей показник більший на 13,28%. Кореляційний зв'язок між рівнем стресостійкості і кількістю вибракованої сперми – $r=-0,754$ ($P>0,999$).

6. Виявлено значний вплив стресостійкості бугаїв-плідників на кількісні та якісні показники їх спермопродукції. Частка впливу цієї ознаки на активність сперматозоїдів складала 59,25 ($P>0,999$), на концентрацію спермійв – 49,97 ($P>0,999$) та на об'єм вибраковки сперми 48,97% ($P>0,999$). На об'єм еякуляту та запліднювальну здатність сперми стресостійкість впливає відповідно на 17,99 та 24,10%.

Встановлений взаємозв'язок між досліджуваними показниками дозволяє вважати стресостійкість важливою селекційною ознакою, включення якої до селекційного процесу сприятиме підвищенню адаптаційних і відтворювальних якостей плідників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Надточій В. М. Вікові та породні зміни показників спермопродуктивності бугаїв // Розведення і генетика тварин. — К., 2005. — Вип. 39. — С. 145—148.

2. Рудик І. А. Оцінка бугаїв-плідників за відтворювальною здатністю при міжпородному схрещуванні / Рудик І. А., Биштрук М. В. // Розведення і генетика тварин. — К., 1998. — Вип. 29. — С. 90—94.

3. Пабат В. О. М'ясна продуктивність і відтворювальна здатність симентальської худоби / Пабат В. О., Сірацький Й. З. — К. : Міжнародна фінансова агенція, 1998. — С. 84—93.

4. Стреси сільськогосподарських тварин і птиці / [Головач В. М., Снітинський В. В., Аксьонова Г. В. та ін.]. — К. : Урожай, 1990. — 144 с.
5. Формування відтворювальної здатності у м'ясної худоби / [Засуха Т. В., Зубець М. В., Сірацький Й. З. та ін.]. — К. : Аграрна наука, 2000. — 248 с.
6. Фурманюк О. Г. Господарські біологічні особливості тварин чорнорябої породи різної селекції / Фурманюк О. Г., Сірацький Й. З. // Розведення і генетика тварин. — К., 2001. — Вип. 31—32. — С. 256—257.
7. Сірацький Й. З. Динаміка показників спермопродуктивності бугаїв-плідників м'ясних порід / Сірацький Й. З., Бойко О. В. // Вісн. Сумського нац. аграр. ун-ту. — Суми, 2003. — Вип. 7. — С. 225—227.

ІМУНОЛОГІЧНА РЕАКТИВНІСТЬ СВИНЕЙ ПОЛТАВСЬКОЇ М'ЯСНОЇ ПОРОДИ

С.А.Манюненко, аспірант

Науковий керівник – к. с.-г. н. **Акімов С.В.**; к. с.-г. н. Гетья А.А.

Інститут свинарства ім. О.В. Квасницького УААН

Наведено результати наукових досліджень імунологічної реактивності, рівня гетерозиготності та генетичних дистанцій свиней полтавської м'ясної породи, вирощених у різних еколого-кліматичних умовах. Встановлено статистичні закономірності за результатами генетичних досліджень між тваринами різних піддослідних груп.

Ключові слова: алель, антиген, генотип, гетерозиготність, генетичні дистанції, популяція, локуси, імунологічні маркери, полтавська м'ясна порода, гомозиготність, селекційний тиск.

Постановка проблеми. Підтримання в популяції тварин стабільної продуктивності та життєздатності потребує постійного контролю напрямку селекційного процесу, здійснення якого можливе на основі моніторингу імуногенетичного статусу. Це сприяє консолідації спадковості генотипу шляхом збільшення кількості нащадків, гомозиготних за локусами груп крові; підтриманню гетерозиготності на рівні, що забезпечуватиме необхідну мінливість і пластичність популяцій до умов навколишнього середовища.

Використання імунологічних, біохімічних і генетичних методів аналізу тварин сприяють встановленню ознак, успадкування яких обумовлено двома або групою алеломорфних генів. Поширення популяцій алельних генів здебільшого є результатом відбору відносно різної адаптаційної здатності свиней до еколого-технологічних умов постнатального онтогенезу [1].

Однією з фундаментальних властивостей формування мобілізаційного резерву мінливості і механізму підтримання динамічної рівноваги за рахунок генетичного гомеостазу є наявність у крові різноманітних еритроцитарних антигенів, згрупованих у системи локусів, алелі яких визначають синтез відповідних факторів.

Тому, найбільш інформативними, майже класичними генетичними маркерами є імунологічні маркери або групи крові тварин.

Методика досліджень. Наукова робота виконувалась в умовах дослідного господарства та лабораторії генетики ІС ім. О.В. Квасницького УААН. Об'єктом досліджень були підсвинки полтавської м'ясної породи різних селекційних стад: племзаводу ДП «Експериментальна база Надія» ПМ (пз) і завезені з племрепродуктора ТОВ «Колос-2002» Луганської області.

Метою імунологічних досліджень було вивчити статистичні закономірності розповсюдження частот алелів груп крові систем: А, В, D, Е, F, G, L, Н, К, М у піддослідних свиней, їх рівень гомозиготності і генетичних дистанцій.

Системи антигенів еритроцитів свиней А, В, D, Е, F, G, L, Н, К, М визначали за допомогою специфічних імунних сироваток (м. Армавир, Росія). Групи крові визначали за реакцією аглютинації, непрямой проби Кумбса і гемолітичного тесту [2, 3]. Генетичні дистанції розраховували за методом Роджерса [4].

Відбір проб крові від свиней проводили в ранкові години до годівлі з вушної вени в поліетиленові пробірки з антикоагулянтом [2].

Результати досліджень. Результати досліджень показали, що батьківське поголів'я двох селекційних стад характеризується своєрідним спектром за деякими локусами груп крові, однак вірогідної різниці між ними не встановлено (табл. 1).

За діалельними системами груп крові А, В, D різниця між популяціями свиней була незначною. Антиген Dв мав більшу концентрацію (0,833-0,836), ніж Da (0,167-0,177), що характерно для свиней походженням від європейського дикого кабана.

Поліморфна Е – система груп крові представлена 5 алелями, різноманітність і частота яких відповідає найбільш продуктивним генотипам. Пріоритетним алелем в системі Е серед даних популяцій ПМ породи є алофен Е edg, концентрація якого в межах 0,479-0,565 може розглядатися як генетичний маркер при встановленні взаємозв'язку з високою племінною цінністю тварин.

Таблиця 1

**Генна частота алелів імунологічних маркерів
у популяціях свиней ПМ породи**

Системи груп крові	Алелі	Частота алелів		
		ПМпз n=24	ПМпр n=31	В середньому по породі n=55
A	o	0,583	0,581	0,582
	p	0,417	0,419	0,418
B	a	0,833	0,823	0,827
	b	0,167	0,177	0,173
D	a	0,167	0,161	0,164
	b	0,833	0,839	0,836
E	aed	0,208	0,161	0,182
	edg	0,479	0,565	0,527
	edf	0,104	0,065	0,082
	bdg	0,083	0,081	0,082
	aef	0,125	0,129	0,127
F	a	0,000	0,000	0,000
	b	1,000	1,000	1,000
G	a	0,333	0,258	0,300
	b	0,667	0,742	0,700
L	ai	0,104	0,048	0,073
	aki	0,125	0,129	0,118
	bcgi	0,771	0,823	0,809
H	o	0,833	0,806	0,818
	a	0,167	0,194	0,182
K	o	0,500	0,516	0,509
	a	0,354	0,339	0,345
	b	0,146	0,145	0,145
M	o	1,000	1,000	1,000
	a	0,000	0,000	0,000

Звертає на себе увагу дещо вища концентрація алеля aeg (0,208) і edf (0,104) у свиней племзаводського походження (ПМпз), що свідчить про присутність в генотипі предків з інших порід.

В системі груп крові з F і M прослідковується відсутність антигенів Fa і Ma, що свідчить про деяку віддаленість від природних груп свиней.

Поліморфні системи як D, F, G відзначаються стабільністю високої частоти зустрічі алелів Db, Fb, Gb. Напевно ці алелі пов'язані з пристосованістю до умов зовнішнього середовища. Деякі алелі (Fa, Ma, Ebdg, Lai) F, M, E і L – систем груп крові зустрічаються рідко, або зовсім відсутні. Можливо вони якоюсь мірою пов'язані з летальністю і тому елімінуються із популяції.

В цілому ж локуси груп крові B, E, H, K і L характеризуються більшою різноманітністю спектра алелів та їх мінливістю, що вказує на участь цих систем в селекційному процесі. Саме тому, в складних системах груп крові тривала селекція за певними ознаками продуктивності супроводжується накопиченнями у генотипі тварин відповідних алелів груп крові.

Рівень фактичної гетерозиготності, який широко використовується при підборі батьківських пар з метою одержання більш життєздатного приплоду з добрими відгодівельними якостями, дещо вищим був у тварин місцевого походження (ПМпз) – $0,267 \pm 0,091$, ніж у їх завезених ровесників – $0,232 \pm 0,073$. Подібна тенденція зберігалась і для очікуваної гетерозиготності (табл.2).

Таблиця 2

**Рівні гетерозиготності свиней ПМ породи
різних селекційних стад за 10 системами
імуногенетичних маркерів**

Дослідні групи	Гетерозиготність	
	Фактична	Очікувана
ПМпз	0,267 (0,091)*	0,351 (0,074)
ПМпр	0,232 (0,073)	0,333 (0,069)
В середньому	0,247 (0,081)	0,338 (0,070)

* В дужках наведено похибку

В розподілі генотипів, фактичних в порівнянні з очікуваними, тварин ПМ породи за закритими системами груп крові виявлено такі вірогідні відхилення: у популяції свиней ПМпз за системою G ($P < 0,05$), у популяції ПМпр за E системою ($P < 0,01$)

та в цілому по породі – за G системою ($P < 0,01$) та E системою при третьому порозі вірогідності ($P < 0,001$). Такі відміни в розподілі генотипів можна пояснити селекційним тиском, який має місце в популяціях цих тварин.

Використання в селекційній роботі з породою частого обміну племінним молодняком та кросування ліній, а також застосування штучного відбору і добору привело до необхідності визначити генетичну відстань між селекційними стадами свиней.

Для визначення генетичних дистанцій, що характеризують генетичну різницю груп тварин, застосували метод М. Нея, Роджерса, Едварда (табл.3).

Таблиця 3

Генетичні дистанції між популяціями свиней ПМ породи

Популяція	1	2	3
ПМ(пз)	****	0,002	0,001
ПМ(пр)	0,027	****	0,001
В цілому по досліді	0,015	0,012	****

Примітка: вище діагоналі – дистанції Нея (Nei, 1978), нижче діагоналі – дистанції Роджерса (Wright, 1978). Курсивом виділено найнижчу дистанцію, жирним – найвищу.

З таблиці видно, що формула Роджерса для визначення генетичних дистанцій є більш чутливою. Максимальне значення цієї дистанції (0,027) відмічається між групами тварин ПМ(пз) і ПМ(пр), що може свідчити про генетичну диференціацію цих популяцій. Найнижча дистанція (0,012) зафіксована між завезеним молодняком (ПМ(пр)) і породою в цілому по досліді, що при однорідно-близьких об'ємах вибірок може вказувати на більший вклад генотипу ПМ(пр) у спільний алелофонд полтавської м'ясної породи.

Висновки.

1. Виявлено достовірні відхилення: в популяції тварин племзаводу ДП «Надія» за системою G ($p < 0,05$), в популяції племрепродуктора ТОВ «Колос-2002» за E системою ($p < 0,01$)

та в популяції ПМ породи за G системою ($p < 0,01$) та E системою за третім порогом достовірності ($p < 0,001$). Такі достовірні різниці в розподілах генотипів можна пояснити селекційним тиском, який має місце в окремих стадах полтавської м'ясної породи. В популяціях тварин племзаводу ДП «Надія» та племрепродуктора ТОВ «Колос-2002» два локуси імуногенетичних маркерів виявились мономорфними (F та M).

2. Встановлено вищий рівень фактичної і очікуваної гетерозиготності у тварин племзаводського походження (ПМ(пз)) – на 15,1% і 5,4% відповідно від генотипу, завезеного з племрепродуктора (ПЗ(пр)).

3. Генетична диференціація між генотипами племінних господарств ПМ породи сприяє ефективному процесу їх селекційного удосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Смирнов В. С. Методические принципы изучения адаптации сельскохозяйственных животных / В. С. Смирнов // Зоотехния. — 1995. — № 3. — С. 14—17.
2. Тихонов В. М. Иммуногенетика и биохимический полиморфизм домашних и диких свиней / В. М. Тихонов. — Новосибирск : Наука, 1991. — 300 с.
3. Тихонов В. М. Генетические системы групп крови животных / В. М. Тихонов. — Новосибирск : Наука, 1966. — 116 с.
4. Rogers I. S. Measures of genetic similarity and genetic distance // In: Studies in genetics. VII Univ. Texas. Publ. — 1972. — P. 145—153.

ОЦІНКА ЖИТТЕЗДАТНОСТІ НОВОНАРОДЖЕНИХ ТЕЛЯТ ЗАЛЕЖНО ВІД СТРЕСОСТІЙКОСТІ ЇХ МАТЕРІВ

Р.А.Санжара, аспірант

Науковий керівник – к.с.-г.н. Черненко О.М

Дніпропетровський державний аграрний університет

Проведено оцінку морфофункціонального статусу новонароджених телят з розподілом на групи за стресостійкістю їх матерів. Встановлено, що кращу життєздатність та прояв вроджених рефлексів мають телята, отримані від стресостійких корів.

Ключові слова: телята, життєздатність, стресостійкість, морфофункціональний статус.

Вступ. Передумовою створення здорового високопродуктивного поголів'я великої рогатої худоби є отримання здорових телят та вирощування з них високоякісного молодняка.

Багато наукових праць присвячено вивченню впливу різномонітних факторів на перебіг ембріонального та постембріонального розвитку тварин. Зокрема, дослідженню цих питань присвячено фундаментальні праці К.Б. Свечина, І.В. Бельговського, П.Д. Пшеничного, С.І. Штеймана та інших [5].

На якість приплоду впливають різні фактори. Це і час осіменіння, фізіологічна зрілість матері, годівля та утримання, особливо у другій половині вагітності. Плід дуже чутливий до впливу негативних факторів, що можуть викликати аборт, вади розвитку, функціональні порушення та морфологічні відхилення в різні періоди онтогенезу. До шкідливих факторів належать: підвищене іонізуюче випромінювання, патогенні віруси та бактерії, фармакологічні препарати, різноманітні продукти хімічної промисловості (ДДТ, гербіциди, пестициди), неякісні корми (плісневілі, з грибком) та інші [5].

Не достатньо вивченим залишається питання впливу стресостійкості матерів на розвиток плоду та життєздатність новонароджених, а тому дослідження цього питання є метою нашої статті.

Методика досліджень. Дослідження проводили на поголів'ї корів української чорно-рябої молочної породи, що належать товариству з обмеженою відповідальністю “Агрофірма “Олімпекс Агро” Дніпропетровської області.

За методом пар-аналогів було відібрано 6 стресостійких та 6 стресчутливих корів одного місяця отелу. Досліджуване поголів'я знаходилося в однакових умовах годівлі та утримання.

Типи стресостійкості у корів визначали за методикою, розробленою Е.П. Кокоріною та співробітниками [4].

Морфофункціональний статус організму новонароджених телят визначали на основі тестів, розроблених Криштофоровою Б.В., Лещенко В.В., Стегней Ж.Г. [1].

Тести передбачають оцінку за 20-ти бальною шкалою дев'яти параметрів, що в комплексі найбільш повно характеризують ступінь розвитку новонароджених телят. Довжина хвоста – враховується відстань між кінчиком хвоста (без волосяного покриву) і вершиною п'яткового горба. Довжина останнього ребра – відстань між дорсальним кінцем останнього ребра і фронтальною лінією, яку умовно проводять через плечовий суглоб. Також враховується час реалізації пози стояння, кількість різцевих зубів, час прояву рефлексу смоктання, стан шкіри і волосяного покриву, кількість еритроцитів, лейкоцитів, жива маса.

За сумою отриманих балів новонароджених телят умовно розподіляють на три групи:

I група (20 балів) – новонароджені телята мають високий морфофункціональний статус і життєздатність;

II група (10-19 балів) – помітна затримка внутрішньоутробного розвитку, але не стільки кількісних, як якісних змін;

III група (4-9 балів) – є практично не життєздатними.

Зважували телят відразу після народження, до споживання молозива (в перші 2-3 хвилини після народження), в цей же час брали кров з яремної вени. Після чого фіксували час вставання та прояву рефлексу смоктання. Інші виміри та оцінку здійснювали за 5-6 годин.

Вміст гемоглобіну та кількість еритроцитів визначали на приладі “ФЕК”, лейкоцити – під мікроскопом у камері Горяєва, лейкограму – у фарбованому препараті, швидкість осідання еритроцитів – в каплярі.

Результати власних досліджень. Для визначення морфофункціонального статусу організму новонароджених телят було досліджено параметри, наведені у таблиці.

Таблиця

Параметри телят залежно від стресостійкості їх матерів

Показник	Стресостійкі, n=6		Стресчутливі, n=6	
	$\bar{X} \pm S\bar{x}$	lim	$\bar{X} \pm S\bar{x}$	lim
Довжина хвоста, см	2,30±0,224	1,8-3	4,28±0,370	3,5-6
Довжина останнього ребра, см	2,28±0,622	0-4	5,00±0,577	3-7
Реалізація пози стояння, хв	48,83±2,136	41-56	62,00±13,406	29-121
Кількість різцевих зубів, шт	5,67±0,333	4-6	5,00±0,447	4-6
Час прояву рефлексу смоктання, хв	41,33±6,157	16-60	51,67±7,706	22-80
Еритроцити, $10^{12}/л$	9,18±0,304	7,9-10	7,22±0,529	5,2-8,6
Лейкоцити, $10^{12}/л$	10,20±0,258	9,4-11,2	11,65±1,344	8,4-16,5
Жива маса, кг	31,83±0,749	30-34	30,00±1,065	27-34
Бальна оцінка, усього	16,83±0,715	14,5-19	11,83±0,813	8,5-14,5

З наведених даних помітно різницю у розвитку кісткової системи, на важливості якої особливо наголошують дослідження багатьох вчених, зокрема Криштофорової Б.В. та Хрустальнової І.В. [2,3,6,7]. Телята від стресостійких тварин мають більш розвинену кісткову систему, про що свідчить довжина хвоста та останнього ребра. Різниця за цими показниками між групами складає 1,98 см (46,27%; $P>0,999$) та 2,72 см (54,4%; $P>0,990$) відповідно. Достовірною також є вища кількість еритроцитів у телят від стресостійких корів, різни-

ця складає 1,96 (21,4%; $P>0,999$). За іншими показниками достовірної різниці не виявлено, але помітно кращі вони у телят, отриманих від стресостійких матерів. Особливо цю тенденцію підкреслюють результати бальної оцінки, за якими видно, що хоча все досліджене поголів'я відноситься до II групи за морфофункціональним статусом організму (винятком є одне теля від стресчутливої матері, яке має 8,5 балів та відноситься до III групи) та середній бал телят від стресостійких матерів значно вище (29,7%; $P>0,999$). А частина тварин, маючи 19-18 балів, максимально наближаються до бажаної I групи за морфофункціональним розвитком.

Для повнішого уявлення про здоров'я досліджуваних телят ми більш детально вивчили показники їх крові (табл.2).

З результатів досліджень привертає увагу також рівень гемоглобіну, що значно вище у телят, отриманих від стресостійких корів (на 23,17 г/л; 23,06%; $P>0,950$), що складає у них $123,67\pm2,704$, а в протилежній групі $100,50\pm7,442$. Помітна різниця і в лейкоцитарній формулі та швидкості осідання еритроцитів на їх користь.

Слід зазначити, що двоє телят від стресчутливих матерів загинули за добу після народження, саме ці тварини мали найнижчий рівень гемоглобіну (69 та 88 г/л), відповідно найнижчий рівень еритроцитів (5,2 та 6,1 т/л), найбільшу кількість лейкоцитів (16,5 та 14,9 г/л) та значне підвищення швидкості осідання еритроцитів (9 та 6 мм/год).

Висновки. Стресостійкість корів-матерів, за інших рівних умов, має значний вплив на розвиток новонароджених телят, їх здоров'я та життєздатність. Про це свідчить різниця в розвитку їх кісткової системи, що суттєво позначається на можливості адаптуватися до змін умов існування після народження, адекватності реакції на фактори зовнішнього середовища, прояв вроджених рефлексів.

Морфофункціонально розвинутішими та життєздатними є телята від стресостійких матерів. Їм значно поступаються ровесники від стресчутливих матерів з достовірною різни-

цею за показниками крові та наявним падежом двох телят з цієї групи, які мали низький рівень еритроцитів, гемоглобіну й ознаки запальних процесів (підвищену швидкість зсідання еритроцитів та високий рівень лейкоцитів).

Тож для отримання здорового потомства, що відповідає жорстким вимогам інтенсивних технологій та здатне реалізувати свій генетичний потенціал, слід для ремонту стада, а особливо плем'ядра, відбирати тварин перевірених за стресостійкістю та отриманих від стресостійких матерів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Криштофорова Б. В. Біологічні основи ветеринарної неонатології / [Криштофорова Б. В., Лещенко В. В., Стегней Ж. Г.] — Сімферополь, 2007. — 368 с. (С. 316—322).
2. Криштофорова Б. В. Морфофункциональная адаптация трубчатых костей продуктивных животных при различной двигательной активности // Дис. ... докт. вет. наук : 16.00.02 — М., 1987. — 514с.
3. Криштофорова Б. В. Строение, рост и развитие суставных и метафизарных хрящей трубчатых костей конечностей животных при различной двигательной активности // Морфология органов движения сельскохозяйственных животных при различной технологии промышленного животноводства : Сборник научных трудов / МВА. — М., 1987. — С. 18—30.
4. Рекомендации по оценке стрессоустойчивости коров при машинном доении/ [Э. П. Кокорина, Э. Б. Туманова, Л. А. Филиппова, С. В. Задальский] — Л. : ВНИИРГЖ, 1978. — 37 с.
5. Розведення сільськогосподарських тварин / [М. З. Басовський, В. П. Буркат, Д. Т. Вінничук та ін. : за ред. М. З. Басовського] — Біла Церква, 2001. — 400 с.
6. Хрусталева И. В. Задачи морфологии животных в связи с проблемами в животноводстве // Функциональная морфология и патология аппарата движения сельскохозяйственных животных : Сборник научных трудов / МВА. — М., 1984. — С. 3—6.
7. Хрусталева И. В. Морфофункциональный статус и тесты его определяющие у млекопитающих и птиц : тр. науч. конф. морфологов / И. В. Хрусталева — Симферополь, 1995. — С. 3.

ІНТЕНСИВНІСТЬ РОСТУ ЧИСТОПОРІДНОГО І ПОРОДНО-ЛІНІЙНОГО МОЛОДНЯКУ СВИНЕЙ

О.В.Акімов, молодший науковий співробітник
Інститут тваринництва УААН

Наведено результати досліджень інтенсивності росту молодняку, отриманого від свиноматок великої білої породи при чистопородному розведенні та породно-лінійній гібридизації з кнурами харківського типу української м'ясної породи свиней в умовах промислового комплексу. Виявлено кращі поєднання генотипів при породно-лінійній гібридизації в умовах промислового комплексу з виробництва свинини

Ключові слова: породно-лінійна гібридизація, інтенсивність росту, напруженість росту, рівномірність росту.

Для збільшення виробництва м'яса велике значення має інтенсифікація свинарства, надання йому м'ясного напрямку продуктивності. За ефективністю виробництва свині переважають всіх інших сільськогосподарських тварин. Вони в 1,5-2 рази менше споживають корму на 1 кг приросту, ніж вівці та велика рогата худоба, на 25-30% мають більший забійний вихід [1-3]. Якщо на відгодівлю надходить добре розвинений молодняк, то він інтенсивніше росте, дає добрі прирости і його швидше можна довести до бажаних кондицій. Вивчення ж процесів росту та розвитку необхідно проводити в сукупності, так як з початкових стадій розвитку організм свині формується як цілісна система, шляхом впливу цілісного організму на розвиток його частин, а також впливу одних частин та органів на інші частини й органи [4].

Нами було проведено дослідження в умовах промислового комплексу ВСАТ «Агрокомбінат «Слобожанський» протягом 2005 року. Дослідження проведено методом груп за наступною схемою (табл. 1). Було досліджено якості інтенсивності росту молодняку, отриманого від маток великої білої породи при чистопорідному розведенні і породно-лінійній гібридизації з кнурами української м'ясної породи різних ліній. Підсис-

ний період тривав 30 днів, потім тварини переводились на до-
рощування, де утримувались там 80 днів. Дослідні групи були
сформовані по 15 голів. Отримані дані росту та розвитку дали
можливість провести розрахунки індексів Δt , I_n , I_p , I_m [5] та
індексу ІДВ [6].

Таблиця 1

Схема дослідів

Група	Призна- чення групи	Матки		Кнури		Породність молодняку
		порода	n	порода (лінія)	n	
I	контроль	ВБ	10-15	ВБ	3	чистопорідний
II	дослід	ВБ	10-15	УМ-Л1	3	гібридний ВБхУМ-Л1
III	дослід	ВБ	10-15	УМ-Л2	3	гібридний ВБхУМ-Л2
IV	дослід	ВБ	10-15	УМ-Л3	3	гібридний ВБхУМ-Л3
V	дослід	ВБ	10-15	УМ-Л4	3	гібридний ВБхУМ-Л4
VI	дослід	ВБ	10-15	УМ-Л5	3	гібридний ВБхУМ-Л5

Примітка. ВБ – велика біла порода, УМ – українська м'ясна порода, Л1 – лінія Цезаря, Л2 – лі-
нія Циклу, Л3 – лінія Цоколя, Л4 – лінія Цінного, Л5 – лінія Циліндру.

Виходячи з отриманих даних, ми змогли охарактеризувати
процеси інтенсивності, напруженості та рівномірності рос-
ту за допомогою відповідних індексів (табл. 2).

Таблиця 2

Індекси інтенсивності росту піддослідного молодняку

Показник	Група					
	I	II	III	IV	V	VI
Інтенсивність росту (Δt)	0,422	0,377	0,350	0,358	0,362	0,374
Напруга росту (I_n)	0,650	0,624	0,604	0,590	0,606	0,639
Індекс рівномірності (I_p)	0,370	0,393	0,408	0,405	0,394	0,403
Модифікований індекс (I_m)	0,214	0,203	0,188	0,194	0,194	0,202

Розраховані індекси інтенсивності росту дозволяють про-
вести прогнозування господарсько-корисних якостей тварин
на підставі оцінки за початковий період росту [6].

Тварини оцінених груп характеризувалися високою інтенсивністю росту, що коливається в межах 0,350-0,422. Вищим рівнем показників характеризувались тварини від поєднання маток великої білої породи з кнурами харківського типу української м'ясної породи.

Індекс напруги росту відображає більш рівномірний напружений ріст молодняку. За цією ознакою найбільшими показниками відзначались чистопорідні тварини та отримані від маток великої білої породи при їх породно-лінійній гібридизації з кнурами харківського типу української м'ясної породи ліній Цезаря та Циліндру. Найменшими показниками характеризувався молодняк отриманий за участі кнурів лінії Цоколя.

Індекс рівномірності вказує на більш рівномірне формування молодняку. Найбільші значення цього показнику мав гібридний молодняк, особливо тварини отримані від схрещування з кнурами ліній Циклу, Цоколя та Циліндру, що вказує на кращий поступовий рівномірний розвиток їх внутрішніх органів та систем порівняно з тваринами інших груп.

Показники модифікованого індексу, що прямопропорційно пов'язаний з середньодобовим приростом та вказує на інтенсивність процесів росту порівняно з часом, необхідним тваринам для повноцінного розвитку, мали найбільші значення у тварин, отриманих від породно-лінійної гібридизації маток великої білої породи з кнурами харківського типу української м'ясної породи, особливо лінії Циклу.

За показниками інтенсивності росту тварин спостерігалась різна картина по кожному поєднанню генотипів. В наших дослідженнях не спостерігалось чіткого переважання гібридів над чистопорідними тваринами за більшістю індексів рівномірності росту, що вказує на різні механізми формування цих процесів у різних поєднань тварин.

Також нами було розраховано індекс ІДВ для відображення динаміки вікових змін живої маси та довжини тулубу тварин (табл. 3). Аналізуючи індекс ІДВ, можна зазначити, що спостерігалась різка тенденція зменшення цього індексу. Так,

від народження до 1 місяця індекс ІДВ зменшився в 2,3 раза, від 1 до 2 місяців – 2,5 раза, від 2 до 4 місяців – 2,1 раза, а від 4 до 6 місяців ця тенденція спадає і він зменшився в 1,2 раза. Також спостерігається невелика різниця між групами. При народженні чистопорідний молодняк мав більший індекс, ніж гібридний, крім II групи, індекс якої був навіть трохи вищим; в 1 місяць індекс ІДВ у чистопорідного молодняку, навпаки, був нижчим у гібридного, крім V групи, індекс якої був на рівні з контрольною групою; в 2 місяці індекс I групи знов був вищим за інші; а вже в 4 і 6 місяців всі шість груп мали показники, що були на рівні 127,68-129,50.

Таблиця 3

Динаміка індексу ІДВ у чистопорідних та гібридних поросят (n=15)

Вік	Група					
	I	II	III	IV	V	VI
Народження	1881,44	1882,70	1848,38	1856,66	1866,77	1871,89
1 місяць	829,40	835,46	841,04	841,43	829,76	840,41
2 місяць	327,80	312,73	302,22	312,88	311,23	304,64
4 місяць	157,55	155,85	155,33	158,11	158,34	153,84
6 місяць	129,50	128,16	128,94	127,68	129,70	128,18

Індекс ІДВ різко зменшується від народження до 6 місячного віку по всім групам, однак при цьому в різні вікові періоди спостерігається різна напруженість показників за різними групами, що вказує на те, що процес росту та розвитку в кожному поєднанні тварин має свою специфічність.

В результаті розвитку тварин за допомогою індексів встановлено, що кожне поєднання генотипів проявляє власну специфічність протікання процесів росту та розвитку, що відображається навіть на рівні окремих заводських одиниць української м'ясної породи при породно-лінійній гібридизації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Медведєв В.О. Підвищення м'ясності свиней / В.О. Медведєв. — К.: Урожай, 1976. — С. 80

2. Походня Г.С. Свиноводство и технология производства свинины : Монография / Г.С. Походня. — Белгород: БГСХА, 2004. — 516 с.
3. Шейко Р.И. Интенсификация производства свинины на промышленной основе : Монография / Р.И. Шейко. — Минск:УП «Технопринт», 2004. — 120 с.
4. Коваленко М.А. Вирощування та інтенсивна відгодівля свиней / М.А. Коваленко, В.А. Журба. — К. : Урожай, 1969. — 158 с.
5. Баркарь Є.В. Оцінка ремонтного молодняку за інтенсивністю росту для підвищення відтворювальних якостей свиней : автореф. канд. дис. — Херсон, 2008. — 19 с.
6. Церенюк О.М. Уельська порода свиней української селекції / О.М. Церенюк. — Дніпропетровськ : ДДАУ, 2006. — 59 с.

АННОТАЦИИ

В.С.Топиха, С.С.Крамаренко, С.И.Луговой. **АНАЛИЗ ГЕНЕТИЧЕСКОГО РАЗНООБРАЗИЯ СВИНЕЙ КРУПНОЙ БЕЛОЙ ПОРОДЫ НА ОСНОВЕ МУЛЬТИЛОКУСНЫХ ГЕНОТИПОВ МИКРОСАТЕЛЛИТОВ.**

В статье приведены результаты оценки генетического разнообразия свиней крупной белой породы на основе мультилокусных генотипов микросателлитов. Установлено, что наименьшее количество мультилокусных генотипов и, соответственно, наименьшее реальное генетическое разнообразие наблюдалось у животных селекции компании «UPB». Выявлена низкая часть общих с родительскими формами генотипов у гибридов I и II поколений.

М.И.Гиль, В.В.Коваленко. **ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭНТРОПИЙНОГО АНАЛИЗА В ОЦЕНКЕ МОЛОЧНОЙ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ СКОТА РАЗЛИЧНОЙ ИНТЕНСИВНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ОРГАНИЗМА.**

Выполнены исследования относительно целесообразности и точности энтропийно-информационного анализа по основным признакам селекции скота украинской красной молочной породы различной интенсивности формирования их организмов в период выращивания. Полученные результаты позволяют рекомендовать изученную методику для внедрения в селекционный процесс в условиях различных селекционных служб.

В.П.Рыбалко. **СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОГО СВИНОВОДСТВА.**

Представлено современное состояние отрасли свиноводства в Украине. Указаны задачи и перспективы ее развития.

В.В. Козырь, В.И. Халак, А.Н. Майстренко, В.А. Гравченко. **ФИЗИКО-ХИМИЧЕСКИЙ СОСТАВ СВИНИНЫ, ПОЛУЧЕННОЙ ОТ ЖИВОТНЫХ, ВЫРАЩЕННЫХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ УСОВЕРШЕНСТВОВАННЫХ КОРМОВЫХ ДОБАВОК.**

В статье приведены результаты исследований физико-химических показателей мяса и сала молодняка свиней, полученных при условии использования стандартных и усовершенствованных кормовых добавок.

Т.В.Подпалай, О.В.Дровняк. **ОСОБЕННОСТИ «ХОЛОДНОГО» МЕТОДА ВЫРАЩИВАНИЯ ТЕЛОК УКРАИНСКОЙ КРАСНО-РЯБОЙ МОЛОЧНОЙ И УКРАИНСКОЙ ЧЕРНО-РЯБОЙ МОЛОЧНОЙ ПОРОД.**

В статье приведены результаты выращивания телок украинской красно-пестрой и украинской черно-пестрой молочных пород «холодным» методом. Доказано, что вышшую живую массу имеют телки украинской красно-рябой молочной породы.

Н.Д.Березовский, А.А.Геть, А.А.Манько. **УЛУЧШЕНИЕ МЯСНЫХ КАЧЕСТВ СВИНЕЙ КРУПНОЙ БЕЛОЙ ПОРОДЫ МЕТОДАМИ ВНУТРИПОРОДНОЙ СЕЛЕКЦИИ.**

Приведены материалы создания заводского типа в крупной белой породе свиней «Багачанский» с улучшенными мясными качествами. Дана характеристика воспроизводительных, откормочных и мясных качеств с использованием оценочных индексов, изучены качественные показатели мяса и сала.

Б.Д.Чертков, Д.Д.Чертков. ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОЕ КОРМЛЕНИЯ СВИНОМАТОК – ЗАЛОГ ЭФФЕКТИВНОГО ВОСПРОИЗВОДСТВА СТАДА.

На основе проведенных исследований установлено, что внедрение дифференцированного кормления свиноматок в условиях малозатратной технологии при однофазном их содержании в неотапливаемых помещениях на глубокой подстилке из соломы с песчаной основой способствовало статистически достоверному повышению половой активности, репродуктивных и продуктивных качеств.

Е.М.Агапова, Р.Л.Сусол, В.А.Лимар, О.З.Доңчева, Г.А.Котолуп. ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬ СВИНЕЙ ФРАНЦУЗСКОЙ СЕЛЕКЦИИ В УСЛОВИЯХ ООО «АГРОПРАЙМ ХОЛДИНГ» ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ.

Определены репродуктивные и откормочные качества свиней крупной белой породы и породы ландрас французской компании «Нуклеус» в условиях конкретного хозяйства. Установлен высокий генетический потенциал данных генотипов, обоснована целесообразность их использования для улучшения племенных и продуктивных качеств свиноголовья Одесского и других регионов Украины.

С.Л.Войтенко. ГЕНЕАЛОГИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА ПОРОД СВИНЕЙ УКРАИНЫ.

В статье изложен анализ генеалогической структуры наиболее многочисленных пород свиней: крупной белой, ландрас и украинской мясной с учетом принадлежности животных к линиям и семействам отечественного и зарубежного происхождения.

А.А.Коцюбенко. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИЛИТИЯ КРОВИ ПОРОД БЕЛЬГИЙСКИЙ ВЕЛИКАН И НОВОЗЕЛАНДСКАЯ БЕЛАЯ ПРИ УЛУЧШЕНИИ ПРОДУКТИВНЫХ КАЧЕСТВ КРОЛЕЙ ПОРОДЫ СЕРЫЙ ВЕЛИКАН.

Исследована эффективность применения вводного скрещивания кролей разного направления продуктивности. Доказана целесообразность использования пород кролей бельгийский великан и новозеландская белая для увеличения живой массы молодняка.

А.Н.Церенюк. ЭФФЕКТ ГЕТЕРОЗИСА ПРИ РЕЦИПРОМНОМ СКРЕЩИВАНИИ СВИНЕЙ ПОРОД КРУПНАЯ БЕЛАЯ И ЛАНДРАС.

Приведены материалы изучения прямых и обратных скрещиваний свиней крупной белой породы и создаваемых заводских единиц в типе УЛН-1 породы свиней ландрас. Изучены воспроизводительные качества маток при чистопородном разведении и промышленном скрещивании в условиях племенного репродуктора. Оценено проявление эффекта гетерозиса. Определены лучшие сочетания животных.

И.Б.Баньковская, С.Н.Коринный. СВЯЗЬ ПОКАЗАТЕЛЕЙ КАЧЕСТВА МЯСА СВИНЕЙ С АЛЛЕЛЬНЫМИ ВАРИАНТАМИ ГЕНА PRKAG3.

Изучена взаимосвязь физико-химических показателей качества мяса свиней с разными генотипами гена PRKAG3 «Наполи». Получены достоверные результаты ассоциации гена с показателями нежности, энергетической ценности, а также содержанием протеина и кальция в мышечной ткани.

П.А.Ващенко. ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПЛЕМЕННОЙ ЦЕННОСТИ СВИНЕЙ РАЗНЫМИ МЕТОДАМИ.

Проведено сопоставление оценок племенной ценности свиней, полученных с помощью метода BLUP и методов, которые традиционно используются в Украине. Индекс BLUP UPB рассчитывается на основе наиболее полного учета средовых и генетических факторов, которые влияют на селекционируемые признаки, поэтому можно сказать, что данный индекс наиболее точно характеризует ценность генотипа животных.

С.И.Пентилюк. ПОЛОВЫЕ РАЗЛИЧИЯ ПОРОСЯТ ПРИ ПРИМЕНЕНИИ ПРЕПАРАТОВ БАВ.

В результате исследований установлены особенности формирования полового диморфизма поросят под воздействием кормового фактора. Оценка показателей роста хрячков и свинок при использовании пробиотического препарата I-Сак или его сочетания с антимикробным препаратом Биомос показала, что хрячки более чувствительные к кормовому фактору. В то же время в пределах групп не установлено четкого преимущества отдельного пола.

О.Г.Фесенко. СТЕПЕНЬ ПРОЯВЛЕНИЯ ГЕТЕРОЗИСА ПО РЕПРОДУКТИВНЫМ КАЧЕСТВАМ ПРИ ВНУТРИПОРОДНОМ КРОССЕ ЛИНИЙ.

Изложены результаты изучения сочетаемости различных линий хряков и свиноматок красной белопопсой породы по репродуктивным качествам.

М.С.Козий. ГИСТОМОРФОЛОГИЯ ОСЕВОГО СКЕЛЕТА ХРЯЩЕВЫХ И ХРЯЩЕКОВЫХ РЫБ.

В статье рассмотрены аспекты сравнительной гистоморфологии осевого скелета хрящевых и хрящекостных рыб. Выявлены различия в микроскопическом строении хорды *Acipenser gueldenstaedti* и *Squalus acanthias*.

С.А.Гнатюк. ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СВИНОВОДСТВА В СИСТЕМЕ УКРАИНСКОЙ КОРПОРАЦИИ «ТВАРИНПРОМ».

Освещено современное состояние, задачи и перспективы развития отрасли свиноводства в системе Украинской корпорации «Тваринпром».

Е.И.Черненко, Ю.А.Черненко. ПРОДУКТИВНОСТЬ МОЛОЧНОГО СКОТА В ЗАВИСИМОСТИ ОТ СПАДА ЭНЕРГИИ РОСТА В РАННЕМ ОНТОГЕНЕЗЕ.

Изложены данные интенсивности формирования телок украинской красной молочной породы в раннем онтогенезе, их связи с дальнейшей молочной продуктивностью и конституциональными особенностями. Подчеркивается необходимость отбора животных с быстрым спадом роста до годовичного возраста, что способствует увеличению молочной продуктивности и формированию желательной конституции.

А.Н.Черненко. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПОЖИЗНЕННОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КОРОВ РАЗНЫХ ТИПОВ СТРЕССОУСТОЙЧИВОСТИ.

Приводятся результаты исследований влияния стрессоустойчивости на продолжительность жизни и формирование пожизненной молоч-

ной продуктивности коров в условиях степной зоны Украины. Установлено, что у стрессоустойчивых коров длиннее период жизни и продуктивного использования, выше ведущие пожизненные показатели молочной продуктивности, что обусловлено лучшей приспособленностью этих животных к промышленной технологии производства молока.

В.М.Пришедько. СПЕРМОПРОДУКТИВНОСТЬ И КАЧЕСТВО СПЕРМЫ БЫКОВ-ПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ РАЗНОГО УРОВНЯ СТРЕССОУСТОЙЧИВОСТИ.

Изучено количественные и качественные показатели спермы быков-производителей разного уровня стрессоустойчивости. Установлено, что по спермопродуктивности высокострессоустойчивые производители превосходили стрессочувствительных. Выявлено тесную и положительную взаимосвязь уровня стрессоустойчивости с показателями спермопродуктивности.

С.А.Манюненко. ИММУНОЛОГИЧЕСКАЯ РЕАКТИВНОСТЬ СВИНЕЙ ПОЛТАВСКОЙ МЯСНОЙ ПОРОДЫ.

Приведены результаты научных исследований иммунологической реактивности, уровня гетерозиготности и генетических дистанций свиней полтавской мясной породы, выращенных в эколого-климатических условиях. Установлены статистические закономерности по результатам генетических исследований между животными разных подопытных групп.

Р.А.Санжара. ОЦЕНКА ЖИЗНЕСПОСОБНОСТИ НОВОРОЖДЁННЫХ ТЕЛЯТ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ СТРЕССОУСТОЙЧИВОСТИ ИХ МАТЕРЕЙ.

Проведена оценка морфофункционального статуса новорождённых телят с разделением на группы по стрессоустойчивости их матерей. Установлено, что лучшую жизнеспособность и проявление врождённых рефлексов имеют телята, полученные от стрессоустойчивых коров.

А.В.Акимов. ИНТЕНСИВНОСТЬ РОСТА ЧИСТОПОРОДНОГО И ПОРОДНО-ЛИНЕЙНОГО МОЛОДНЯКА СВИНЕЙ.

Приведены результаты исследований интенсивности роста молодняка, полученного от свиноматок крупной белой породы при чистопородном разведении и породно-линейной гибридизации с хряками ведущих линий харьковского типа украинской мясной породы свиней в условиях промышленного комплекса. Выявлены лучшие сочетания генотипов при породно-линейной гибридизации в условиях промышленного комплекса по производству свинины.

ABSTRACTS

V.Topiha, S.Kramarenko, S.Lugovoy. **ANALYSIS OF GENETIC VARIETY OF LARGE WHITE PIGS ON THE BASIS OF MULTILOCUS GENOTYPES OF MICROSATELLITES.**

The article deals with the results of estimation of genetic variety of Large White pigs on the basis of multilocus genotypes of microsatellites. The least quantity of multilocus genotypes and, accordingly, the least real genetic variety has been observed in the animals of UPB company selection. A low share of genotypes common with the parental forms has been shown by the hybrids of the first and second generations.

M.I.Gill, V.V.Kovalenko. **USE OF ENTROPY ANALYSIS IN ESTIMATION OF DAIRY PRODUCTIVITY OF CATTLE WITH DIFFERENT INTENSITY OF ORGANISM FORMATION.**

The article deals with the research on the expedience and accuracy of entropy and information analysis of the basic signs of selection of cattle of the Ukrainian Red dairy breed with different intensity of forming the organisms in the period of growing. The results obtained allow to recommend the studied method for introduction in a selection process in the conditions of different selection services.

V.Rybalko. **CURRENT PROBLEMS OF PIG BREEDING IN UKRAINE.**

The article deals with the analysis of the current state of pig breeding in Ukraine and the tasks and ways of its further development.

V.S.Kozyr, V.I.Khalak, A.N.Maystrenko, V.O.Gravchenko. **PHYSICAL AND CHEMICAL COMPOSITION OF PORK OBTAINED FROM ANIMALS ,REARED WITH THE USE OF IMPROVED FEED ADDITIVES.**

The article deals with the results of research on physical and chemical indices of meat and fat of young pigs produced with the usage of standard and improved feed additives.

T.V.Podpala, O.V.Drovnjak. **FEATURES OF "COLD" METHOD OF RAISING CALVES OF UKRAINIAN RED-SPECKLED DAIRY AND UKRAINIAN BLACK-SPECKLED DAIRY BREEDS.**

The article deals with the results of raising the calves of Ukrainian Red Speckled and Ukrainian Black Speckled dairy breeds by a "cold" method. It has been proved that the young animals grow intensively, the live weight of the standard breed prevails, but the calves of the Ukrainian Red Speckled dairy breed are characterized by higher live weight.

M.D.Berezovsky, A.A.Getya, O.A.Manko. **IMPROVEMENT OF MEAT QUALITIES IN PIGS OF LARGE WHITE BREED BY INNER BREED SELECTION.**

The article deals with the results of selective work for creation of the industrial type of pigs of the Large White breed «Bagachansky». The reproductive, fattening and meat qualities of the new types have been described with the use of evaluation indices, and the meat and fat quality indices have been studied.

B.D.Chertkov, D.D.Chertkov. **DIFFERENTIATED FEEDING OF SOWS AS A GUARANTEE OF EFFECTIVE RESTORATION OF HERD.**

The research has proved that the implementation of a differentiated scheme of pigs feeding in the conditions of low cost technology at a single phase keeping of pigs in unheated rooms on a deep bedding of straw with a sand base promoted statistically probable increase of sexual activity and reproductive qualities of pigs.

M.E.Agapova, R.L.Susol, V.A.Limar, O.Z.Doncheva, G.A.Kotolup.
PRODUCTIVITY OF PIGS OF FRENCH SELECTION ON AGROPRIME HOLDING LTD. FARM IN ODESSA REGION.

The reproductive and fattening features of the Large White breed and Landrace breed of pigs of the French company "Nucleus" in the conditions of a definite farm have been identified. High genetic potential of given genotypes has been stated, and practicability of usage of given genotypes for improvement of pedigree and productive features of pigs in Odessa region and other regions of Ukraine has been proved.

S.L.Voytenko. **GENEALOGICAL STRUCTURE OF PIG BREEDS IN UKRAINE.**

The article is devoted to the analysis of genealogical structure of the most numerical breeds of pigs, namely Large White, Landrace and Ukrainian Meat, taking into account the belonging of animals to the lines and families of a domestic and foreign origin.

A.Kotsjubenko. **EFFECTIVENESS OF ADDITION OF BLOOD OF BELGIAN GIANT AND NEW ZEALAND GIANT BREEDS FOR IMPROVEMENT OF PRODUCTIVE QUALITIES OF GREY GIANT BREED RABBITS.**

The article deals with the effectiveness of application of introductive crossing in rabbits of different productive direction. The expediency of using the Belgian Giant and New Zealand White breeds of rabbits for increasing the live weight of young animals has been proved.

O.Tserenyuk. **HETEROSIS EFFECT AT RECIPROCAL CROSSING OF LARGE WHITE AND LANDRACE BREEDS OF PIGS.**

The article deals with the experimental research on the results of direct and back crossing of Large White pigs with the stud animals bred in Landrace ULN-1 type. The reproductive qualities of purebred and industrial type crossed sows in the conditions of the breeding farm have been studied, the heterosis effect has been evaluate, and the best animal crosses have been defined.

I.B.Bankovska, S.M.Korinny. **CONNECTION OF PIG MEAT QUALITY INDICES WITH ALLELIC VARIANTS OF PRKAG3 GENE.**

The interconnection of physical and chemical indices of meat quality of pigs with various gene types of gene PRKAG3 "Napoli" has been studied. The reliable results of the gene association with the indices of tenderness, energy value and content of protein and calcium in the muscular tissue have been obtained.

P.A.Vashchenko. **DETERMINATION OF PEDIGREE VALUE OF PIGS BY DIFFERENT METHODS.**

The article deals with the comparison of breeding value of pigs produced by BLUP method and by means of traditional methods used in Ukraine. The BLUP UPB index is calculated on the basis of environmental and genetic

factors influencing the selected signs, thus characterizing the animals' gene type value more accurately.

S.Pentilyuk. **SEXUAL DISTINCTIONS OF PIGLETS AT APPLICATION OF BAM PREPARATIONS.**

The article deals with the research on the features of forming the piglets' sexual dimorphism under the influence of forage factor. The evaluation of indices of growth of young male hogs and sows at the use of probyotyc preparation I-Sak with the antimicrobial preparation Byomos has shown that the young male hogs are more sensible to the feed factor. At the same time, within the limits of groups the clear advantage of a separate sex has not been determined.

O.G.Fesenko. **DEGREE OF HETEROSIS AFTER REPRODUCTIVE QUALITIES AT IN- BRED CROSS OF LINES.**

The results of research on the combinations of different lines of male hogs and sows of the Red White Belt breed after the reproductive qualities have been considered.

M.Koziy. **GISTOMORPHOLOGY OF THE AXIAL SKELETON OF CHONDRICTHYES AND GANOIDOMORPHA.**

The article deals with the aspects of comparative gistomorphology of the axial skeleton of chondrichthyes and ganoidomorpha. The differences in microscopic construction of the chords of *Acipenser gueldenstaedti* and *Squalus acanthias* have been revealed.

S.A.Gnatyuk. **PROSPECTS OF PIG BREEDING DEVELOPMENT IN THE SYSTEM OF UKRAINIAN CORPORATION "TVARYNPROM".**

The article is devoted to the current state, tasks and prospects of pig breeding development in the system of Ukrainian Corporation "Tvarynprom".

O.I.Chernenko, J.O.Chernenko. **DAIRY CATTLE PRODUCTIVITY DEPENDING ON RECESSION OF ENERGY GROWTH IN EARLY ONTOGENESIS.**

The article deals with the intensity of formation of the Ukrainian Red dairy breed calves in early ontogenesis, their connection with the further dairy efficiency and peculiarities of constitution. The necessity of selection of animals with the fast recession of growth before a one-year age that promotes the increase in dairy efficiency and formation of the desirable constitution has been stressed.

O.Chernenko. **EFFICIENCY OF LIFE USE OF COWS OF DIFFERENT STRESS RESISTANT TYPES.**

The article is devoted to the results of research on the influence of stress resistance on the life expectancy and formation of life dairy efficiency of cows in the conditions of the steppe zone of Ukraine. It has been stated that the stress resistant cows have a longer period of life and productive use, and their indices of dairy efficiency are higher.

V.M.Pryshed'ko. **PRODUCTIVITY AND QUALITY OF SPERM OF OXEN-INSEMINATORS WITH DIFFERENT TYPES OF STRESS RESISTANCE.**

The article deals with the productivity and quality of sperm of oxen – inseminators with different types of stress resistance. It has been found out that the oxen with high level of stress resistance exceed the oxen with low level of stress resistance in sperm productivity. A positive and close connection between the stress resistance and sperm productivity indices has been determined.

S.A.Manyunenko. **IMMUNOLOGIC RESPONSIVENESS OF POLTAVA MEAT PIG BREED.**

The article deals with the results of research on the immunologic responsiveness, level of heterozygosity and genetic distances of the Poltava Meat pig breed raised in various ecological and climatic conditions. The statistical regularities have been determined taking into account the results of genetic research on the animals of different experimental groups.

R.A.Sanzhara. **ESTIMATION OF VIABILITY OF NEONATAL CALVES DEPENDING ON STRESS RESISTANCE QUALITIES OF MOTHERS.**

The article deals with the estimation of morpho-functional status of neonatal calves after dividing them into groups according to the stress resistance of their mothers. It has been stated that the calves born from stress resistance cows have the best viability and display of innate reflexes.

O.Akimov. **GROWTH RATE OF YOUNG HYBRID PIG STOCK UNDER THE CONDITIONS OF THE COMMERCIAL PIG UNIT.**

This article deals with the results of experimental research on the growth rate of the young pig stock under the conditions of the commercial pig unit. The Large White purebred sows cross with Ukrainian bacon breed boars resulted in the young pig stock formation. The interline cross hybridization has been implemented. The boars belong to the selected lines of Kharkiv type of Ukrainian bacon breed. The best genotype combinations have been defined by the interline cross hybridization under the conditions of the commercial pig unit.

Наукове видання

Вісник аграрної науки Причорномор'я
Випуск 1(52), Т.2. – 2010

Технічний редактор: *О.М.Кушнарьова.*
Комп'ютерна верстка: *Ю.В.Антонович.*

Підписано до друку 23.03.2010 Формат 60 x 84 1/16.
Папір друк. Друк офсетний. Ум.друк.арк. 9,38.
Тираж 300 прим. Зак. № ____ . Ціна договірна.

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського державного аграрного університету
54010, м.Миколаїв, вул.Паризької комуні, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1155 від 17.12.2002 р.